مَثَلُ كَلِمَۃً طَیِّبَۃً کَشَجَرَۃٍ طَیِّبَۃٍ اَصْلُھَا ثَابِتٌ وَّ فَرْعُھَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست • آخر آمد زپس پردہ تقدیر پدید

اَعْنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ سوم از مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

باآئین نوی

مطبوعہ

سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

جلد ثالث مکتوبات معصومیہ جمع کردہ حاجی محمد عاشور البخاری الحسینی رح

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اَلحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العٰلَمِینَ اَکمَلَ الحَمدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الاَتَمَّانِ الاَکمَلَانِ عَلٰی سَیِّدِ المُرسَلِینَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّینَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُونَ وَ کُلَّمَا غَفَلَ عَن ذِکرِہِ الغَافِلُونَ ۔ اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلَیہِ وَآلِہٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّینَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِینَ نِہَایَۃَ مَا یَنبَغِی اَن یَّسئَلَہُ السَّائِلُونَ ۔ اَمَّا بَعد عرض میدارد اضعف عباد اللہ الباری حاجی محمد عاشور بن حاجی مرزا محمد البخاری الحسینی غفر اللہ تعالٰی ذنوبہما واحسن اللہ سبحانہ عاقبتہما کہ این لآلی ست منثورہ کہ از رشحات سحاب فضل وموہبت در صدف باطن صدق جمع آمدہ وجواہر یست منثورہ کہ از قعر بحر حکمت وہدایت بساحل نطق افتادہ

---

۱ قولہ وآلہ عطف علی الضمیر المجرور فی قولہ علیہ بدون اعادۃ الجار کما ہو مذہب الکوفیین ۱۲

۲ بفتح میم وکسر ہا وفتح موحدہ یعنی بخشش ۱۲ ۳ بفتحتین خانہ مروارید ۱۲ ۔ ۴ آبہائے چکیدہ ابر ۱۲

نظم

بنام ایزد چہ خرم نو بہاریست — کزو باغ ارم را خار خاریست

ہزاران تازہ گل در وے شگفتہ — دو صد نرگس بخواب ناز خفتہ

خط مشکین او بر لوح کافور — چو در پائے درختان سایۂ نور

ہر آن حرفے کہ در وے چشم وا رست — ز معنی موج زن صد چشمہ سار ست

درونش ہمچو غنچہ از ورق پر — بقیمت ہر ورق زان یک طبق در

ز یکرنگی ہمہ ہم روئے و ہم پشت — گر ایشان را نہد کس بر لب انگشت

بتقریر لطافت لب کشایند — ہزاران گوہر معنی نمایند

گہے اسرار قرآن باز گویند — گہ از قول پیمبر راز گویند

گہے باشند چون صافی درونان — بانوار حقائق رہنمونان

گہے آرند در سلکے عبارت — ز رحمتہائے ربانی بشارت

نسخہ: مثنوی تعالی اللہ
نسخہ: عالم وو خار نیست
نسخہ: چشمہ

مِنْ كَلَامِ الْإِمَامِ الْهُمَامِ هَادِي الْأَنَامِ قِبْلَةِ الْأَبْدَالِ وَالْأَوْتَادِ مَرْجِعِ الْأَقْطَابِ وَالْأَفْرَادِ سُلْطَانِ الْعَارِفِيْنَ سَنَدِ الْمُحَقِّقِيْنَ مَلَاذِ الْعَالَمِيْنَ عَيْنِ الْعَابِدِيْنَ بُرْهَانِ الْمِلَّةِ وَالدِّيْنِ قُدْوَةِ الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِيْنَ وَاقِفِ أَسْرَارِ الْمُتَشَابِهَاتِ مُظْهِرِ رُمُوْزَاتِ الْمُقَطَّعَاتِ الْفَارُوْقِيِّ النَّسَبِ مُحَمَّدِيِّ الْحَسَبِ شَيْخِ الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِيْنَ شَيْخِنَا وَإِمَامِنَا الشَّيْخِ مُحَمَّدِ نِ الْمَعْصُوْمِ مَدَّ اللّٰهُ تَعَالٰى ظِلَّ

نسخہ: الہام التام
نسخہ: سید
نسخہ: شیخ

۱ قولہ بنام ایزد یعنی بہ بدو نام پاک حق جل و علا یا قسم بنام وے سبحانہ کہ این لآلی منثورہ و جواہر منشورہ چہ خرم نو بہاریست الخ و مراد ازان مکاتیب معصومیہ است رضی اللہ عن صاحبہا ۱۲

۲ قولہ خار خار یعنی تردد و تفکر و اندیشۂ طبیعت برائے امر مرغوب و غیر مرغوب۔ از برہان و بہار عجم ۱۲ غیاث

۳ قولہ سار این لفظ برائے کثرت آمدہ چون کوہسار و شاخسار و بمعنی مثل و مانند چون دیوسار و خاکسار و بمعنی جا چون نمکسار و بمعنی شتر چون ساربان ۱۲ غیاث اللغات ۴ یعنی ہمہ کمال در کمال و خوبی در خوبی ست جائے انگشت نہادن نیست حتے کہ پشت و رنگ رو ست ۱۲ ۵ بیان لآلی و جواہر ۱۲

۶ اوائل سور قرآنی ۱۲

ارشادہ علی مفارق العالمین وساعد المسلمین من بحار برکاتہ الی یوم الدین قطعہ بخت نشانے ز سر افگندگی تاج سرش خاک در بندگی

جیب دلش مشرق انوار غیب — نور بکف کردہ چو موسیٰ ز جیب

زندگی دل چو مسیح از دمش — سبزہ جان چون خضر از مقدمش

طلعت او نور سعادت فشان — خلعت او دامن دولت کشان

صحبتش اکسیر مس ہر وجود — ہمتش ایثار کن بحر جود

ابن الامام الربانی المجدد للالف الثانی کاشف اسرار السبع المثانی خازن کنوز الہدایۃ قاسم معدن الرحمۃ معراج الوصول منہاج القبول المتحقق باسرار المحبۃ والمحبوبیۃ الذاتیۃ المستسعد بمناصب الخلافۃ والقیومیۃ سیدنا وقبلتنا الشیخ احمد ابن الشیخ عبد الاحد قدس اللہ تعالیٰ سرہما وافاض علینا وعلی العلمین برکاتہما قطعہ رخ او مطلع صبح صباحت

لب او گوہر کان ملاحت — جمال نیکوان در پیش او گم — چنان کز پرتو خورشید انجم

مہے بود از سپہر آشنائی — وز و کون و مکان را روشنائی — نہ مہ ہیہات روشن آفتابے

کہ از وے بر فلک افتادہ تابے — چہ میگویم چہ جائے آفتابست — کہ رخشان چشمۂ آبش آنجا سرابست

مقدس نورے از قید چہ و چون + سر از جلباب چون آوردہ بیرون + اگرچہ این ذرۂ احقر را لیاقت جمع آوری انوار این خورشید انور نبودہ اما از غایت کرم و مہربانی کہ آن قبلۂ دو جہانی در بارۂ این غریب مرحمت داشتند و اکثرے بنقل این آیات باہرات کہ ہر یک از ان دریست از دریائے ہویت سرافراز میگردانیدند۔

رباعی من بے تو دمے قرار نتوانم کرد — احسان ترا شمار نتوانم کرد

لہ اما بالجر بدل عن الامام الہمام او الشیخ محمد المعصوم او النصب مفعول لا عنی المقدر او الرفع خبر المحذوف یعنی هو ۱۲ ۵۲ القرآن او الفاتحۃ ۱۲ ۵۳ بالفتح جمع نجم بمعنے ستارہ ۱۲ ۵۴ اضراب ست از ماقبل خود ۱۲ ۵۵ اسم فعل ست یعنی بعید شد معنی تاسف و تحیر و تعجب مستعمل ست ۱۲ ۵۶ یعنی از قید کم و کیف ۱۲ ۵۷ وجہ اول از بیانے تعدی بجمع آوری ۱۲

گر بر تنِ من زبان شود ہر موئے　　یک شکرِ تو از ہزار نتوانم کرد

دیگر بحسبِ اشارۂ صاحب و صاحبزادۂ جہان شیخ بحر العرفان نورِ حدیقۃِ الانس والجانِ مظہرِ آیاتِ الرحمٰنِ واصلِ مَن عرفَ اللّٰہ طال اللسان واقفِ اسرارِ مقطعاتِ القرآنِ شفیعِ دخولِ الجنانِ مخدوم و مخدوم زادۂ ارجمند حضرتِ خواجہ محمد نقشبند

قطعہ

ازسرتا بقدم لطافت و نیکوئی　　اے قدِ تو سروِ چمنِ دلجوئی

بر سروِ قدِ تو جامۂ نیکوئی　　از رشتۂ جان دوختہ استادِ ازل

بتاریخ سنہ یکہزار و ہفتاد و سہ کہ از لفظِ مکاتباتِ قطبِ زمان ظاہر و ہویداست متصدیِ جمعِ آن گردید **بیت**

زہے خجستہ کتابے کزان سپہر ہدیٰ　　بسالکِ رہِ حق نجمِ رہنما آمد

کتاب نے کہ زلالے ز لطفِ سبحانی　　چو آبِ خضر بقا بخش و جانفزا آمد

چو خواستم ز دل خود حسابِ تاریخش　　مکاتباتِ قطبِ زمان ندا آمد

بیت اگر ہر موئے من گردد زبانے　　ز تو رانم بہر یک داستانے

نیارم گوہرِ شکرِ تو سفتن　　سرِ موئے ز احسانِ تو گفتن

شاید کہ بعنایتِ یکتائے بے ہمتائے جلَّ و علا این فائدۂ تام و مائدۂ عام منظورِ نظرِ صاحبدلان شود و مقبولِ خاطرِ مقبلان گردد و جامع را در وقتِ خوش بدعا امداد فرمایند اللّٰہ تبارک و تعالیٰ طالبانِ صادق را از موائدِ این فوائد بہرہ مند سازد و این حقیر را بتوسلِ این خدمتِ جلیل القدر سعادتمند دارادِ بحقِ النبیِّ الاُمّیِ واٰلہ الامجادِ علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیماتُ والبرکاتُ والتحیاتُ العُلیٰ

۱؎ حروفِ اوائلِ السورِ القرآنیہ نحو ن ق حٰم الٓمٓ وغیرہ ۱۲ ۲؎ این ہیچ مرک اب ت پ ا ت ق
ط ب ز م ا ن } ۱۰۷۳ ۳؎ یعنی این ذرۂ احقر بنابراین دو وجہ وجیہ ۱۲ ۴؎ وزن این مصرعہ تاریخیہ بحسبِ قواعدِ عروض درست نیگردد شاید کہ حرفے ساقط گشتہ بسببِ سہوِ کاتب فلیتامل ۱۲ مولانا ابو السعد سلمہ اللّٰہ تعالیٰ
۵؎ قولہ مائدہ بکسرِ حرفِ سوم کہ ہمزہ است بمعنی خوانِ پُر از طعام و نعمت ۱۲ غیاث اللغات

مکتوب اول(۱)

بہ برادرِ بزرگِ خود قدوۃ الکاملین امام العارفین زبدۃ العلماء الراسخین الوارث الکامل والتابع البالغ مُظہرِ اسرار الرب الحمید حضرت شیخ محمد سعید قدس اللہ سرہ الاقدس در ذکر لوازمِ شوق و محبت بموجب حدیث شریف مَنْ اَحَبَّ اَخَاہُ فَلْیُعْلِمْ اِیَّاہُ مع اشارۃ اجمالیۃ الی حقیقۃ الوصل۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم۔

مصراع آمد ازان جناب صحیفہ بسوئے من۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَذْھَبَ عَنَّا الْحَزَنَ۔ بعد از تقدیم مراسم عقیدت و نیاز معروض میدارد عنایت نامہ نامی و ملاطفۂ گرامی کہ از کمال کرم و مہربانی مصحوب مُلّا طاہر نامزدِ این مسکینِ بے تسکین فرمودہ بودند بورود آن مُستسعد گردید از راہِ تلطف و مخلص پروری مقدماتِ شوق آمیز و فقرہائے عشق انگیز اندراج یافتہ بود مطالعۂ آن آتشِ مشتاقان را مضاعف ساخت و شعلۂ شوقِ ایشان را سربلند گردانید مصراع آب و آتش را مدد شد ہمچو نفط۔ بلے لطف معشوق در رنگِ استغنائے او عشق آمیز و آتش انگیز ست حالتِ سوختہ مشتاقان را این مصراعِ ہندی بیان مینماید

(حاشیہ: ۱۔ ... ۔ افزا)

سلہ تو رہ مظہر ظرف ست از ظہور یا اسم فاعل از اظہار ۱۲ سلہ ونظم الحدیث علی ما فی المشکوۃ من روایۃ ابی داؤد والترمذی ھکذا عن المقدام بن معد یکرب عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال اذا احب الرجل اخاہ فلیخبرہ انہ یحبہ یعنی چون دوست دارد مردے برادر خود مسلمانے را پس باید کہ خبر کند آن مرد آن برادر خود مسلمانے را کہ وے دوست میدارد او را۔ و فی الحصن الحصین واذا احب اخاہ فلیعلمہ ذلک ۱۲

سلہ نفط بالکسر و بالفتح روغنے ست کہ از زمین میجوشد و مجازاً باروت را نیز گویند ۱۲

مصراع چونے کی سی کانکری جب چھڑ کون تب آگ • عاشق مسکین را نہ تاب عتاب و نہ طاقت عنایت و نہ برداشت قہر و نہ یارائے مہر مصراع کہ وصل از ہجر باشد جان ستان تر • حدیث نفیس لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ شاہد این معنی ست بیت گیرم کہ بغم خانۂ ما یار غزلہ خوکو حوصلہ و طاقت دیدار کہ وارد • بلے لَا يَحْمِلُ عَطَايَا الْمَلِكِ إِلَّا مَطَايَاهُ • ہستی عاشق تا دہ میان ست مورد صد بلاست صلاح او در نیستی ست و فلاح او در ترک ہستی نامراد ترے از ممکن معلوم نیست کہ کسے باشد کمال در حق او نفی کمال ست و خیریت در سلب خیریت شخصے کہ کمال او در نفی کمال بود و صلاح او در نیستی از کمال مولائے خود چہ خبر داشتہ باشد و بجمال ہستی او چگونہ اعلام نماید مگر آنکہ بدام نیستی صید ہستی نماید و بوجود موہوب موجود گردد فصح کَوْنُ الْعَارِفِ هُوَ الْمَعْرُوفَ وَالْوَاجِدِ هُوَ الْمَوْجُودَ دراز نفسی رفت [5] بندہ باید کہ حد خود داند اظہار انتظار آمدن این مسکین فرمودہ اند مصراع از دوست یک اشارہ از ما بسر دویدن سعادت فقیر ست کہ در خدمت برسد و از برکات صحبت کثیر البہجت مستفید و مستسعد گردد

---

[1] یعنی دل عاشق ہمچو سنگ چونہ بے آب رسیدہ است چون بر آن آب پاشیدہ شود ہمان وقت برنگ آتش مے بر آید • [2] قولہ مسکین را الخ بدانکہ در بعض نسخ لفظ را موجود نیست اما پس از لفظ عتاب و لفظ قہر لفظ دارد بوضش موجود ست فافہم • [3] قولہ لو کشفہ الخ اولش حجابہ النور و ہذا قطعۃ من حدیث طویل رواہ مسلم یعنی پردۂ حق سبحانہ و تعالے نور ست اگر بر داشتے این پردہ را ہر آینہ بسوختے انوار ذات وے ہر چیزے را کہ بنہایت رسیدہ است بسوئے آن چیز بصرے تعالی کہ خلق وے باشند بیت ہست از پس پردہ گفتگوئے من و تو • چون پردہ بر افتد نہ تو مانی و نہ من • [4] یعنی نتوانند کہ بردارند بخششہائے شاہ را مگر شتران بار بردار شاہ [5] یعنی کلام بطول انجامید • [6] بالفتح شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی • غیاث اللغات

مکتوب دوم (۲)

بمخدوم زادہ گرامی شیخ عبدالاحد در بیانِ آنکہ افضلیت دائرست میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر لیکن فضل کلی مر عالمِ خلق راست و در شرحِ عبارت حضرتِ مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در مکتوبے واقع شدہ است کہ در تکمیل[۱] و دعوت[۲] محبتِ آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بر محبتِ حق جل و علا[۳] غالب میشود و در آنکہ آنچہ حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہٗ فرمودہ اند کہ مقصود از سیر و سلوک آنست کہ استدلالی کشفی گردد و اجمالی تفصیلی گردد نسبت بارباب جہل چگونہ راست آید و در بیان آنکہ عروج حقیقتِ محمدی از مقام خود و رسیدن آن بحقیقت احمدی بچہ معنی ست وما یناسب ذٰلک. بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت دارد و ابواب فتوح ہموارہ مفتوح بود بمنہٖ و کمال کرمہٖ نوشتہ بودید کہ در مکاتیب حضرت مجدد الف ثانی رح واقع شدہ است کہ عالمِ خلق افضل از عالمِ امر و در جائے دیگر نوشتہ اند کہ ولایتِ احمدی فوق ولایت محمدی ست چہ در اسم احمد یک طوق عبودیت ست و در اسم محمد دو طوق پس اوّل بیکقدم بحضرتِ اطلاق نزدیک تر ست و نیز در مکاتیب شریف آمدہ است کہ ولایتِ احمدی بعالمِ امر تعلق دارد و ولایت محمدی علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ بعالمِ خلق ازاینجا تفوق[۴] عالمِ امر بر عالمِ خلق مفہوم میشود وجہ توفیق چیست سعادت آثارا

[۱] یعنی در مرتبہ ارشاد و تبلیغ ۱۲ [۲] یعنی دعوت خلق بحق جل و علا ۱۲ [۳] یعنی ذات حق جل و علا ۱۲ [۴] و تفوق مستلزم ست مر افضلیت را پس افضلیت عالم امر بر عالم خلق لازم آمد و قول ثانی منافی قول اوّل گشت پس وجہ توفیق چیست ۱۲

تفوّق دلالت بر افضلیت ندارد و روا است که مکانِ طبیعیِ یکے فوق از دیگرے بود و آن دیگر با وجودِ اسفلیتِ مکانِ طبیعیِ او افضل بود در رنگِ ملک که باعتبارِ حیزِ طبیعی فوقِ انس ست این بر زمین ست و او بر فلک این در ولایتِ صغری و کبری ست و او در ولایتِ علیا مع ذلک فضلِ انس راست پس هیچ تدافع نبود حقیقتِ معامله آنست که عالمِ امر را بر خلق تفوّق ست و بالذات اقرب ست بعالمِ قدس و عالمِ خلق چون مزکّے و مطهّر گردد و بکمالِ خود برسد از عالمِ امر بالا رود و جائے برسد که عروجِ عالمِ امر هم آنجا نرسد پس باعتبارِ حال و حیزِ طبیعی تفوّق مر عالمِ امر راست و باعتبارِ عروج و مآل فضل مر عالمِ خلق راست و بملاحظه این دو اعتبار حکمِ تفوّق و فضلیّت میانِ این هر دو عالم دائر میشود بے تدافع لیکن فضلِ کلّی عالمِ خلق راست چه مدارِ فضل بر قربت ست و قربے که عالمِ خلق راست بعد از کمال عالمِ امر را نیست هر چند بکمالِ خود برسد اگر گویند که مربّیِ عالمِ امر ولایتِ احمدی ست و این ولایت را فضل ست بر ولایتِ محمدی که مربّیِ عالمِ خلق او علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام چه او را تفوّق ست و اقربیت بحضرتِ ذاتِ تعالیٰ پس عالمِ امر افضل بود باعتبارِ فضلِ مربّی گوئیم که تفوّق دلیلِ افضلیت نیست کما مرّ و بر تقدیرِ تسلیمِ فضیلتے که از راهِ مربّی باشد مستلزمِ فضیلتِ کلّی نیست فضل من بعض الوجوه هم کفایت میکند و شک نیست که عالمِ امر را بچندین وجه فضل ست بر عالمِ خلق هر چند معامله فضل کلّی بر عکس ست پرسیده بودند که در مکتوبے از مکتوباتِ جلدِ اول واقع شده است که در تکمیل و دعوت محبتِ آن سرور علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام بر محبتِ حق جلّ و علا غالب

---

[1] یعنی تفوق عالم امر بر عالم خلق که مفهوم کلام حضرت مجدد ست مسلم ست اما تفوق چیزے دلالت بر افضلیت آن ندارد چنانچه مزعوم سائل ست چه روا است که مکان الخ ۱۲ [2] میان دو قول حضرت مجدد رض ۱۲ [3] یعنی اعتبار حال و اعتبار مآل ۱۲ [4] یعنی عالم امر و عالم خلق ۱۲ [5] یعنی مجموع خوبیهائے عالم خلق من حیث المجموع بر مجموع خوبیهائے عالم امر راجح ست و افزون ۱۲ [6] یعنی فضل کلی مر عالم خلق راست ۱۲

میشود بچه معنی ست بدانند که این سخن در رنگ آن سخن ست که در رسالهٔ مبدأ و معاد
آنحضرت پر نگاشته اند و از غلبهٔ محبت آن سرور علیه و علیٰ آله الصلوة والسلام
خبر داده اند که حق سبحانه و تعالیٰ را بواسطهٔ آن دوست میدارم که رب محمد ست
صلی الله علیه و آله وسلم و حل آنرا همانجا فرموده اند بآن رساله رجوع نمایند و نوشته اند
که محبت و معرفت در مرتبهٔ صفات ست و بس در مرتبهٔ ذات تعالیٰ این قسم محبت
را گنجایش نیست الخ اگر گویند که مغلوبیت تقاضائے اصل محبت میکند و در مرتبهٔ
ذات که مرتبهٔ سقوط نسب و اعتبارات ست هرگاه نسبت محبت ساقط باشد باید که
محبت مغلوب هم نباشد گوئیم در وقت عروج که هنگام استهلاک ست نسبت محبت
در رنگ سائر نسب ساقط ست لیکن زمان نزول که زمان شعور ست و رو بخلق اگر
محبت منتسبی و بواسطهٔ علاقه پیدا شود گنجایش دارد چنانچه بعلاقهٔ آنکه مثلاً رب
محمد ست صلی الله علیه و آله وسلم و مانند آن ایضاً پرسیده بودند که حضرت ایشان
نوشته اند و نیز از حضرت خواجهٔ بزرگ منقول ست که مقصود از سیر و سلوک آنست
که استدلالی کشفی شود و اجمالی تفصیلی گردد این قول نسبت باهل کشف و ارباب علم راست
می آید اما ارباب جهل که از کشف و فهم تفصیلی بهره ندارند نسبت بآنها چگونه راست
آید و این مردم چه چیز طلب نمایند بدانند که این قول نسبت بهمه راست ست و مطابق
نفس امر لیکن کسیکه بمطلب نرسد گناه قول چیست یا آنکه گوئیم که حکم نمودن که
ارباب جهل مطلقاً از کشف و تفصیل بهره ندارند در حیز منع ست چه هر که از ایشان
بکمال رسیده است باطن او از حجب بر آمده است و کشف غطا و ادراک بسیط

له جمیع نسبها ازین مرتبه کوتهی ست آنجا همه حیرت ست یا جهل بلکه بذوق نفی محبت دران مرتبه میکنند و هیچ وجهے
خود را شایان محبت او نمیدانند محبت ذاتی که گفته اند مراد ازان ذات احدیت نیست بلکه ذات با بعضے از
اعتبارات ذات ست ۱۲ مبدأ و معاد

حاصل نموده است که از رقیت ماسوای محرر گشته است و بفنا و بقا رسیده گفته
اند تا نیابی نرسی و یافت عین کشف و شهود است و از مضیق استدلال و اجمال تنگ
برآمده است و بر تقدیر تسلیم آنکه کشف و شهود ورای معرفت و یافت است گوییم که
این قول موجب حصر نیست که غیر این مقصود از سیر و سلوک نیست چه معرفت الله
مقصد اسنی است از سیر و سلوک و آنچه درین قول مذکور است نیز از مقاصد است
بعضی را حاصل شود و بعضی را نه لیکن حصول معرفت همه را ناگزیر است که ولایت خاصه
بی آن صورت پذیر نیست و بر این تقدیر اگر حصر گوییم حصر اضافی خواهد بود نسبت
بآنچه در اذهان عوام نقش بسته است که مقصود از سیر و سلوک طریقه صوفیه مشاهده الوان
و انوار غیبی است و کشف احوال مخلوقات و ظهور خوارق و کرامات بنابران فرموده که
مقصود ازان تکمیل ایمان است نه تماشای صور غیبیه که داخل عبث است خوش گفته بیت

کرامات تو اندر حق پرستی ست ✣ جز این کبر و ریا و عجب و هستی ست

یعنی چیزی را که کرامت خیال کرده از کشف و خوارق عادات کرامت نیست کرامت
حقیقی مقصور برآنست که حق پرست باشی و از دقائق شرک برآئی و بمعرفت راه یابی
و فنا و نیستی حاصل کنی که کمال انسانی منحصر در آنست و هرگاه خواهی که اظهار کرامت و
خرق عادت نمائی و خلق را معتقد خود گردانی و ازین راه از مردم امتیاز پیدا کنی هر آینه
کبر و ریا و عجب و هستی پدید آید و از قرب جز بعد نیفزاید و از معرفت بی نصیبی حاصل آید
نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا نوشته بودند که این قول نسبت
بهر سه فریق است یا خاص بمبتدی و متوسط سعادت اطوار این قول نسبت بمنتهی است
و استدلالی کشفی شدن و اجمالی تفصیلی گشتن معامله منتهی است مبتدی و متوسط
ازین کمال دور افتاده اند نوشته بودند که چون حقیقت محمدی از مقام خود عروج فرموده

---

۱ یعنی قول حضرت ایشان قول حضرت خواجه بزرگ ۱۲ ۲ یعنی مبتدی و متوسط و منتهی ۱۲ ۳ یعنی قول اصلی حضرت ایشان و حضرت خواجه بزرگ

بحقیقت احمدی متحد شده و آن[51] مقام خالی ماند پس باید که وصول درین ایام الی یوم
القیام بحقیقت محمدی محال باشد لکونها[52] معدومة مفقودة و هیچ مقامی حائل حقیقت
موسوی که محبیت صرف است و حقیقت احمدی که محبوبیت بحت است نباشد[53] و
موجود جز محبیت و محبوبیت خالصین نبود و مرکز بی دائره می باید که متحقق باشد و این
بحسب صورت محال است[54] و می باید که محمدی المشرب در جهان پیدا نشود که ولایت
محمدی موجود نیست تا واصل آن گردد و ندانند که حضرت ایشان قدس الله تعالی سره
در مکتوب دویست و نهم از جلد اول تصریح کرده اند که مراد از حقیقت احمدی و حقیقت محمدی
درینجا تعین امکانی خلق و لکن اوست علیه و علی آله الصلوة والسلام نه تعین
وجوبی که تعین امکانی او ظل آنست چه عروج تعین وجوبی را معنی نیست و متحد
گشتن بآن تعین معقول نه تم[55] کلامه برین تقدیر همه شبهات هباء منثوراً میگردد چه
منشاء شبهات عروج تعین[56] وجوبی است و متحد گشتن بآن کما لا یخفی و لیس فلیس
عجب که بعض[57] کلام را مطالعه کرده اند و بعض را نادیده ایراد شبهات می نمایند و بر تقدیر
تسلیم گوئیم که لحوق ظل باصل موجب انعدام ظل نیست اینجا تبدل صفات است فنا و
بقا که دو رکن ولایت اند آنجا نیز تبدل صفات است سالک بفنا معدوم نمیشود
تبدل حقیقت محال است خلقتم[58] للابد شنیده باشند عجب است که انعدام حقیقت را
کجا فهمیده اند و ابتناء شبهات بر آن نموده زیاده ازین نیست که پیغامبر صلی الله علیه
وآله وسلم ازان حقیقت عروج فرموده بحقیقت فوقانی رسیده اند و باوصاف آن

---

۵۱ یعنی مقام حقیقت محمدی ۱۲ ۵۲ یعنی بسبب معدوم و مفقود بودن حقیقت محمدی در مقام خود ۱۲ ۵۳ چه حقیقت محمدی حائل بود و آن معدوم شده و منتقل گشته ۱۲ ۵۴ چه مرکز عین نقطه وسط دائره را گویند ۱۲ ۵۵ ای کلام حضرت المجدد قدس سره ۱۲ ۵۶ و چون نیست مراد تعین وجوبی که منشاء شبهات سابقه بود پس نیست و نابود گردید وجود شبهات فافهم ۱۲ ۵۷ یعنی شبهات وارد کنندگان بعض حصص کلام را مطالعه کرده اند و بعض حصص دیگر را نادیده ایراد شبهات الخ ۱۲ ۵۸ یعنی شما برای دوام و همیشگی مخلوق شده اید ۱۲

نیز متصف گشته حقیقتِ سابق بر جاست و وصول آن واقع و حیلولهٔ آن بین الحقیقتین بر حال و مرکز و دائره بر پا بلکه تسمیهٔ آن بحقیقت محمدیّه باعتبار ما کان ست و آنچه حضرت ایشان نوشته که مقامِ حقیقتِ محمدیّه خالی ماند نیز دلالت دارد بر آنکه آن مقام بعد عروجِ آنسرور صلی الله علیه و آله وسلم بحالِ خود ست پس آنچه لوازم اوست از محبوبیت و محبّیت و مرکزیت و عدمِ مرکزیت نیز بحالِ خویش باشد و هر که از راهِ استعداد مناسبت باین مقام دارد محمدی المشرب ست چه این مقام مقامِ حقیقتِ مقامِ محمدی ست والسّلام علیکم و علیٰ سائرِ من اتّبع الهدیٰ ۰

مکتوب (۳) سوم

بمخدوم‌زادهٔ گرامی شیخ محمد خلیل الله در ذکر بعضے مناقب و مآثر[۵۱] برادرِ کلانِ خود امام العارفین قدوة الواصلین واقفِ اسرارِ کلامِ مجید حضرت شیخ محمد سعید[۵۲] که بتقریبے مرقوم گردید نحمدهٔ و نصلّی علیٰ حبیبهٖ و آلهٖ و نسلّم از خوردی بار[۵۳] آثارِ قبول و کرامت از ایشان پیدا بود و از زمانِ صبا[۵۴] اطوارِ ولایت و نجابت[۵۵] هویدا در زمانِ حیاتِ حضرتِ قطب الولایة خواجه محمد باقی رضی الله عنه ایشان خورد سال بود و ماند و بلا از صوری خواجه نرسیده لیکن خواجه در حقِ ایشان فرموده بودند که محمد سعید[۵۶] حریف ست از

---

۵۱ قوله مآثر بمد همزه و کسرهٔ ثائے مثلثه آثار و نشانهائے نیک و کارہائے پسندیده ۱۲ ۵۲ فرزند دوم حضرت مجدد قدس سره اند ولادت شریف ایشان در صدود سال هزار و پنج هجری شهر شعبان بوده ۱۲ زبدة المقامات ۵۳ بکسر اول بے و زمنی کودکی ۱۲ ۵۴ بفتح اول اصالت و بزرگواری و گرامی شدن ۱۲ ۵۵ ملاقات ظاهری حضرت خواجه محمد باقی ره ۱۲ ۵۶ در زبدة المقامات آورده که حضرت ایشان میفرمودند که محمد سعید چهار و پنج ساله بود که و سے را رنجوری پیش آمد در غلبات آن ضعف از وے پرسیده شد که چه میخواهی بے اختیار گفت حضرت خواجه را میخواهم من این حرف او را بحضرت خواجه قدس سره عرض کردم فرمودند که محمد سعید شما رندی و حریفی نمود و غائبانه از ما نسبت در ربود ۱۲

ما غائبانہ نسبت گرفتہ است ع فی المهدِ ینطِقُ عن سعادۃ جدّہٖ + وتحصیل کمال ظاہری و باطنی در خدمت والد بزرگوار خود نمودہ اند و در ہفدہ سالگی علوم ظاہرہ معقولہ و منقولہ را بدرجہ کمال رسانیدہ اند و در رنگ والد بزرگوار خود بکمال تشرّع و تقوی آراستہ و بمتابعت سنت و عمل بعزیمت پیراستہ آئین کلام و تواضع تمام و تعقد ورّاد باہتمام و بذل موجود و نفی وجود طریقہ انیقہ ایشان ست قرآن مجید را بسند عالی تجوید نمودہ اند و در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام سند جید و رتبہ قصوی دارند و در فقہیات دستگاہ علیا حضرت ایشان را در اکثر اوقات کہ احتیاج بتحقیق مسئلہ فقہیہ میشد از ایشان بیان آن میخواستند و گاہے کہ حل مشکلات مسائل میکردند و راہ خلاصی از بعضے از مضایق مینمودند آنحضرت بسیار خوشوقت میشدند و دعا در بارہ ایشان میکردند و در حضور آنحضرت بمراتب کمال و تکمیل رسیدہ بودند و بخلافت ایشان در آن وقت نیز تعلیم طریقہ و ارشاد طلبہ میفرمودند و با وجود کمال عقل معاد در عقل معاش نیز درجہ کامل دارند چنانچہ حضرت ایشان در اکثر امور مصلحت و مشورہ با ایشان مینمودند و رائے ایشان را مے پسندیدند و در امور باطن نیز ایشان صاحب سرّ آنحضرت بودند و اسرارے با ایشان در میان مے آوردند کہ کم کسے دران شریک بود و باسرار غامضہ و معاملات خاصہ آنحضرت متبشر و متحقق اند ارباب امراض صوری از توجہ ایشان شفا میجویند و اصحاب علل معنوی از تصرف شان راہے بجمعیت مے پویند بالجملہ ایشان مصداق قول قطب المحققین وارث المرسلین حضرت خواجہ نقشبند قدس

کمالات ۵۱
ہفدہ
فقاہت
باطنی
متبشر

۵۱ یعنی این کودک در گہوارہ خود گویاست از سعادت بخت خود یعنی در روے آثار سعادت بخت یعنی نیک بخت بودن موجود ست ۱۲ ۵۲ قولہ انیقہ بروزن صحیفہ بمعنی خوب و عجیب ماخوذ از انق بفتحتین بمعنی شاد شدن و بغایت خوش شدن ۱۲ غیاث ۵۳ سند جید نیک و خوب باعتبار راویان و اسنادان ۱۲ ۵۴ قولہ مشورہ بفتح میم وضم شین وسکون واو صلاح پرسی و کنگاشش و باین معنی بسکون شین و ضم واو نیز آمدہ و بفتح واو بہ ثبوت نمیرسد ۱۲ غیاث اللغات

ستره اند که فرموده اند که ما فضلیانیم این نقل در بزرگیِ ایشان کافی ست که مے آرند که
ایشان در معامله مے بینند که اصحاب کرام رضی اللہ عنہم و حضرت پیغمبر ما علیه و علیٰ
آلهِ الصلوٰةُ والسلام جمع اند و ایشان با چندے از یارانِ حضرت ایشان نیز دران
مجلس حاضر اند درین میان اصحابِ کرام کاغذے طلب مینمایند که بخدمت آنسرور
صلی اللہ علیه و آلهٖ وسلم نامه نویسند کاغذ حاضر کردند و نامه نوشتند باین مضمون
که ایشانان و مایان در عنایتِ الٰہی جلّ سلطانه برابریم و ما اینهمه محن و ریاضات
شاقه کشیدیم و اینهانه وجهش چیست رسول اللہ صلی اللہ علیه و آلهٖ وسلم در جواب
آن این لفظِ قرآنی نوشته اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِیْمِ و در تبیینِ معارف و حقائق و شرحِ اسرار و دقائق زبانِ عالی و بیانِ شافی
دارند و چون نزدِ اہلِ معنی اعلاے کمالات و اظہرِ کرامات سخن در دقائقِ ذات و حقائقِ
صفات ست تعالت و تقدست که از جوشِ ذوق و خروشِ شوق سر بر زده است
لاجرم از شرحِ کمالات و بسطِ کراماتِ ایشان لب فروبسته حواله بر ملفوظات و مکتوبات
ایشان مینماید تا ازین بان پے برند و از معنی بصورت گرایند۔ خوش گفت

مصرع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا۔

مکتوب (۴) چهارم

بفقیر حقیر جامعِ این مکتوباتِ قدسی آیات محمد عاشور بخاری در بیانِ طریقِ اہل اللہ و
خلاصه سیر و سلوکِ ایشان و بیانِ فناے لطائفِ عالم امر و بقاے آنہا مفصلاً

٥١ یعنی این جماعه که خواجه محمد سعید از ایشانست فافهم ۱۲ ٥٢ یعنی گو امتیاز شرف صحبت و عدم آن در میان موجود و متحقق فافهم ۱۲ ٥٣ بہمراہی پیغمبر ما صلی اللہ علیه و آله وسلم ۱۲ ٥٤ و یؤیده حدیث رواه رزین عن ابی عبیدة رض قال یا رسول اللہ احد خیر منا اسلمنا و جاهدنا معک قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی و ایضاً حدیث رواه احمد طوبی لمن رآنی و طوبی سبع مرات لمن لم یرنی و آمن بی ۱۲ آخر المشکوٰة

ومناسبت لطائف عالم خلق با ہر یکے ازین لطائف عالم امر. بسم اللہ الرحمن الرحیم. نحمدہ ونصلی علی حبیبہ وآلہ ونسلم. بدانند کہ فنائے قلب عبارت از نسیان ماسوائے اوست سبحانہ وعدم خطور غیر بحدے کہ اگر بتکلف اخطار غیر نماید مخطور نگردد و بقائے آن بچیزے ست کہ فنائے او از ظہور آن بحصول پیوستہ وآن ظہور تجلی فعل حق ست سبحانہ بر قلب اگر گویند کہ بعد از فنا ظہور آن تجلی ست یا بعد از تجلی آن فناست گوئیم کہ لازم وملزوم ہم اند ہمان سخن شیخ الاسلام انصاری ست قدس سرہ کہ تا نیابی نرہی و تا نرہی نیابی ندانم کدام یکے پیش بود رستن یا پیوستن. چون از ظہور تجلی فعلی قلب فانی گردد دران فنا فعل سالک منتفی شود و خود را مسلوب الفعل یابد بعد ازان بفعل حق باقی گردد و فعل خود را فعل حق یابد بعد ازین فنائے روح ست و فنائے روح از ظہور تجلی صفات او تعالی بحصول مے پیوندد و بقائے روح نیز بدان صفات قدس بود بعد ازان فنائے سرست کہ منفی آن شیونات واعتبارات صفاتست و بقائے او بعد از فنائے او بآن شیونات واعتبارات بود بعد ازان فنائے خفی ست و منفی آن صفات سلبیہ تنزیہیہ است و بقائے آن بآن بعد ازان فنائے اخفی است و منفی آن مرتبہ الیست کہ کالبرزخ ست میان مرتبہ تنزیہی ومیان احدیت مجردہ و بقائے اخفی بعد از فنا بآن مرتبہ مقدسہ چون سیر باینجا رسد درجات ولایت عالم امر بنہایت آید کہ این لطائف خمسہ در مرتبہ ولایت بعد ازان اگر فضل الٰہی مدد فرماید سیر در کمالات لطائف خمسہ عالم خلق کہ نفس انسانی و عناصر اربعہ ست خواہد افتاد واین لطائف خمسہ عالم خلق اصل لطائف خمسہ عالم امر اند معاملہ لطیفہ نفس اصل معاملہ قلب ست و معاملہ لطیفہ باد اصل معاملہ لطیفہ روح ست

۵۱ خطور بالضم گذشتن اندیشہ بدل ۱۲ ۵۲ یعنی ابو اسمٰعیل از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضہ کہ از اکابر محدثین بود ہست او گفتہ کہ من از سہ صد تن حدیث نوشتہ ام کہ ہمہ سنی بودہ اند ۱۲ ۵۳ از باد آب آتش خاک ۱۲

و معاملۂ لطیفۂ آب اصل معاملۂ لطیفۂ سرست و معاملۂ لطیفۂ نار اصل معاملۂ لطیفۂ خفی
است و معاملۂ لطیفۂ خاک اصل معاملۂ لطیفۂ اخفی ست باید دانست کہ فائدۂ فنا زوالِ
صفاتِ بشریہ است و رفعِ شرکِ خفی اگرچہ سر و خفی و اخفی باحکامِ شرعی مکلف نشده
اند و شرکِ آنہا را در اسلام اعتبارے نموده اند لیکن در مرتبۂ ولایت خاصہ از رفعِ آن
شرکِ خفی چاره نیست و ہر چند آنہا نازکتر و نورانی تر اند شرکِ آنہا خفی تر ست و رفعِ
آن شرکِ دقیق تر و تواند بود کہ بعضے را فنائے قلب و روح دست دہد و فنائے سر نشود و
بعضے را فنائے سر شود و فنائے دو لطیفہ کہ بعد ازان ست نشود و بفنائے ہمان لطیفہ قلب
روح و سر اکتفا رود و از اولیا بود لیکن چون فرد احقائق ہر یک ازین لطائف در جلوه
آید آن لطائف کہ درین نشأه بدولتِ فنا و بقا مشرف نشده اند از ثمرات و نتائج
مناسبۂ آن فنا و بقا فائدۂ کامل نگیرند. مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ
اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا[1] وَالسَّلَامُ.

مکتوب (۵) پنجم

بقاضی عارف کشمیری در شرح حدیثِ اَرْوَاحُهُمْ اَيِ الشُّهَدَاءِ فِيْ اَجْوَافِ طَيْرٍ
خُضْرٍ الخ[2] بر طریقۂ علما و صوفیہ مع دفعِ الشبہاتِ الْوَارِدَةِ عَلَيْهِ بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَسْبَغَ مِنْ اَفْضَالِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّ

[1] یعنی ہر کہ ہست درین دار دنیا کور و ے در آخرة نیز کور ست۔ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل ۱۲ [2] عن ابن عباس ان رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال لاصحابہ انہ لما اصیب اخوانکم یوم احد جعل اللہ ارواحہم فی جوف طیر خضر ترد انہار الجنۃ
تاکل من ثمارها وتاوی الی قنادیل من ذهب معلقۃ فی ظل العرش فلما وجدوا طیب ماکلهم ومشربهم ومقیلهم قالوا من
یبلغ اخواننا عنا اننا احیاء فی الجنۃ لئلا یزهدوا فی الجنۃ ولا ینکلوا فی الحرب فقال اللہ انا ابلغهم عنکم فانزل
اللہ تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون الی آخر الآیات۔ رواه
ابو داؤد ۱۲ مشکوة کتاب الجهاد

ناظم ۱۲

الرَّحْمَةِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ وَآلِهِ وَعَلٰى جَمِيْعِ الْاَنْبِيَاءِ وَآلِ كُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِيْنَ نِهَايَةَ
سُؤَالِ السَّائِلِيْنَ وَغَايَةَ اَمَلِ الْاٰمِلِيْنَ . الله سبحانه وتعالی جناب کمالات دستگاه
فضائل[1] و فواضل پناه را مشمول عنایات خویش داشته بمعارج قرب ترقیات بے اندازه
کرامت فرماید پرسیده بودند که آنچه در حدیث آمده است که ارواح شهدا در اجواف طیر
خضر اند بچه معنی ست وکدام شرافت ست ارواح کمّل را که در جوف جانور باشند مخدوما
اول حدیث را با شرح آن ایراد مینمائیم بعد ازان تحریر شبهات که ایراد نموده اند واجوبهٔ هر
کدام بگوئیم عَنْ مَسْرُوْقٍ تابعی[2] جلیل قَالَ سَأَلْنَا عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُوْدٍ عَنْ هٰذِهِ

---

[1] قوله فضائل جمع فضیلة یعنی اوصاف لازمه غیر متعدیه بسوئے غیر چنانکه حسن وذکا وحیا واصالت ونجابت وشرافت وقوله فواضل جمع فاضلة یعنی اوصاف متعدیه بسوئے غیر چنانچه عطا وعلم وهنر ۱۲

[2] یعنی مرویست از مسروق که تابعیست جلیل القدر از اعلام فقها گفت مسروق پرسیدیم ما ابن مسعود را از تفسیر این آیت وگمان مبرید کسانے را که کشته شدند در راه خدا مرده بلکه زندگانند نزد پروردگار خود روزی داده میشوند - تا آخر آیت. گفت یعنی ابن مسعود به تحقیق پرسیدیم یعنی پیغمبر خدا را از تفسیر این آیت پس فرمود یعنی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ارواح شان یعنی ارواح کسانیکه کشته شدند در راه خدا در درون پرندگان سبز ست بدانکه طیر جمع طائر ست اما بر واحد نیز اطلاق کرده میشود ولفظ خضر بضم خائے معجمه وسکون ضاد منقوطه جمع اخضر ست مراد این ست که آفریده میشود برائے ارواح شهدا بعد ازانکه مفارقت کرد از ابدان خود جسمها در اشکال پرندگان تعلق گیرد آن ارواح بآن اجسام وباشد آن اجسام نائب وبدل وعوض از ابدان ایشان بسوئے وے اشارت ست بقول حق تعالی بل احیاء عند ربهم پس ارواح شهدا میرسند بوسیلهٔ آن اجسام بسوئے آن چیز که خواهش دارند از لذتهائے حسی وبسوئے وے راه مینماید ترا قول حق عز وجل یُرْزَقُوْنَ الخ هست مرآن پرندگان را یا ارواح شهدا را قندیلها آویخته شده بعرش بمنزلهٔ آشیانهائے پرند سیر کنند ومیچرند ومیخورند از میوهائے ولذتهائے بهشت هر جا که میخواهند پستر رجوع میکنند بسوئے آن قندیلها پس درنگریست بسوئے ایشان پروردگار ایشان نگریستنی بعنایت خاص وتجلی مخصوص پس گفت پروردگار تعالی آیا خواهش دارید چیزے را وهیچ آرزو دارید گفتند چه چیز خواهیم وچه آرزو کنیم وحالانکه ما چریم از بهشت هر جا که میخواهیم پس کرد پروردگار تعالی آنرا یعنی سوال را با ایشان سه بار پس هنگامیکه دیدند ودانستند که ایشان گذاشته نمیشوند از خواهش وسوال کردن گفتند اے پروردگار میخواهیم که باز گردانی جانهائے ما را در تنهائے ما وما را در دنیا بفرست تا آنکه کشته شویم در راه تو وشهید شویم در راه تو بار دیگر پس چون دید ودانست پروردگار تعالی که نیست ایشان را هیچ حاجت از جهت حصول ثواب عظیم کشته شدن. روایت نمود این حدیث را مسلم رحمة الله علیه ۱۲

الآیۃ ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الآیۃ. قال ای ابن مسعود انا قد سألنا ای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال یعنی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ارواحہم ای ارواح المقتولین فی سبیل اللہ فی اجواف طیر خضر الطیر جمع طائر ویطلق علی الواحد وخضر بضم وسکون جمع اخضر ای یخلق لارواحہم بعد ما فارقت ابدانہم ھیاکل من تلک الھیئۃ تتعلق بہا وتکون خلفا عن ابدانہم والیہ الاشارۃ بقولہ تعالی بل احیاء عند ربہم فیتوسلون بہا الی نیل مایشتہون من اللذائذ الحسیۃ والیہ یرشد قولہ عز وجل یرزقون فرحین بما اتاہم اللہ من فضلہ لہا ای للطیر او للارواح قنادیل معلقۃ بالعرش بمنزلۃ اوکار الطیر تسرح ای تسیر وترعی وتتناول من الجنۃ ای من ثمراتہا ولذاتہا حیث شاءت ثم تاوی ای ترجع الی تلک القنادیل فاطلع الیہم ربہم اطلاعۃ فقال ھل تشتہون شیئا فقالوا ای شیء نشتہی ونحن نسرح من الجنۃ حیث شئنا ففعل ذلک ثلث مرات فلما راوا انہم لم یترکوا من ان یسئلوا قالوا یا رب نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتی نقتل فی سبیلک مرۃ اخری فلما رای[1] ان لیس لہم حاجۃ ترکوا۔ رواہ مسلم در بیجا دو شبہ ایراد کردہ اند شبہ اول آنکہ این تنزیل وتبعیض ارواح ست کہ از ابدان انسانی برآوردہ بابدان حیوانی درآرند شبہ ثانی آنکہ جماعہ کہ بتناسخ ونقل روح قائلند باین حدیث تمسک مے آرند جواب این شبہات بچند وجہ ست اول آنکہ نہادن این ارواح در اجواف طیور برائے احیائے

---

[1] فی المشکوۃ انا قد سألنا عن ذلک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال الخ ۱۲ [2] اشارت بکریمہ کہ واقع ست در آل عمران ویارہ لن تنالوا یعنی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الخ یعنی ومردہ گمان مکن کسانے راکہ کشتہ شدند در راہ خدا بلکہ زندہ اند نزدیک پروردگار خویش روزی دادہ میشوند شادان بآنچہ عطا کردہ خدا ایشان را از فضل خود الخ ۱۲

ابدانِ آن طیور نیست تا توہمِ تناسخ پیدا آید بلکہ در رنگِ آنست کہ مروارید یا متاعِ نفیس را در صندوق بہند بجہۃ تشریف و تکریم آن ہر چند این ارواح محی آن ابدان نباشند اما روا است کہ متوسل آن ابدان بنعم و لذات فراگیرند حتّٰی کہ در بدنِ انسانی تصرف میکنند ہر چند محی انسان نیستند اما بالم و لذتِ انسان متلذذ و متالم میگردند پس این ابدانِ طیور مر آن ارواح را در رنگِ آلات و مراکب باشند تا بسبب آن ابدان ہر چہ میخواہند در بہشت جائے میگیرند و تفرج مینمایند و مشاہدہ میکنند آنچہ در بہشت ست از انہار و ریاحین و مانندِ آن و متبہج و متلذذ گردند از قربِ حق جل و علا و جوارِ فرشتگانِ مقرب وجہ دوم آنست کہ گفتہ اند کہ میتواند این ارواح متمثل میشوند بصورِ طیرِ خضر چنانچہ فرشتہ بصورتِ آدمی متمثل میشود پس ابدان سوائے ارواح نیستند بلکہ ارواح متجسد اند و مؤید این توجیہ ست آنچہ در صحاحِ احادیث از طرقِ متعددہ وارد شدہ ست ارواح الشہداء طیر بیض و فی بعض الطرق فی صور طیر و فی بعضہا ارواح الشہداء عند اللہ کطیر خضر و وجہ تائید آنکہ ظاہر این احادیث بر تمثلِ این ارواح بصورتِ طیر مطابق مے افتد پس حدیث ما نحن فیہ ہم بر آن محمول باشد فان الحدیث یفسر بعضہ بعضا وجہ سوم آنست کہ این ابدان بر صفتِ ابدانِ انسانیہ اند ہر چند بر صورتِ طیر اند لیکن بر صفاتِ طیر نیستند و معتبر صفات و معانی ست نہ صورت و ظاہر جعفر طیار کہ ذو جناح دارد و طیران مینماید

نباشند — نیستند — متلذذ — میگردند — متلذذ — شوند — مجسمہ — سیوم — صفات — متجسد

۵۱ آن چیزہا کہ بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی ۱۲ ۵۲ شگفتہ و تازہ ہوا و گیا ہائے خوشبو و گلہائے غیر سرخ ۱۲
۵۳ و یؤیدہ ما فی کتاب الجنائز من المشکوۃ ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قال انما نسمۃ المؤمن طیر تعلق فی شجر الجنۃ حتی یرجعہ اللہ فی جسدہ یوم یبعثہ رواہ مالک والنسائی والبیہقی ۱۲ ۵۴ یعنی جعفر بن ابی طالب کنیتہ ابو عبد اللہ کان اشبہ الناس خلقا و خلقا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکان اکبر من علی بعشر سنین وکان من المہاجرین الاولین ھاجر الی ارض الحبشۃ وقدم منہا علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حین فتح خیبر بعثہ الی موتۃ وقاتل فیہا حتی قطعت یداہ جمیعا ثم قتل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ ابدلہ بیدیہ جناحین یطیر بہما فی الجنۃ حیث شاء فمن ھنالک قیل لہ جعفر ذو الجناحین ۱۲ من الاستیعاب ملخصا۔

نتوان گفت کہ از بدنِ انسانی بر آمدہ ببدنِ طیر در آمدہ است و بعید نیست کہ تسمیۂ آن بطیر بسبب انتقال آنہاست از جائے بجائے بر ہیئۂ طیر نہ مشی بر اقدام چنانچہ آدمی در دنیا میگرود و پس ہیچ تنزل و نقص لازم نیاید و گمانِ تناسخ نیز باطل است چہ این ابدان مقر دائمی ارواح نیستند تا مستلزم نفی حشر و نشر گردد چنانچہ اہل تناسخ بآن قائلند بلکہ این ابدان تا روزِ حشر ست چنانچہ در حدیث دیگر آمدہ است حتی یرجعہ اللہ الی جسدہٖ یوم القیمۃ لبعث الاجساد و بعضے گفتہ اند کہ تناسخ نزد اہل تناسخ ردِ ارواح ست بابدانِ دیگر درین عالم نہ در آخرت چہ این جماعہ منکر آخرت و بہشت و دوزخ اند وجہ چہارم آنست کہ قاضی بیضاوی گفتہ حیث قال الحدیث تمثیل لحالہم وما علیہم من البھجۃ والسعادۃ شبہت بھجتہم وبہآؤھم وتمکنھم من التلذذ بانواع المشتھیات والتبوء من الجنۃ حیث یشآءون وقربہم من اللہ تعالٰی وانخراطہم فی عمار الملاء الاعلی الذین حول عرش الرحمن بما اذا کانوا فی اجواف طیر خضر تسرح من الجنۃ حیث شآءت وتاوی الی قنادیل معلقۃ بالعرش وجہ خامس آنکہ بخاطرِ فاترِ این مسکین راہ یافتہ است آنست کہ میتواند کہ طیر خضر کنایہ از لطیفۂ اخفی باشد از لطائف خمسۂ عالم امر کہ قلب و روح و سر و خفی و اخفے ست و اخفی اعلائے لطائف عالم امر ست و فوق ہمہ آن و در شان آن در حدیث قدسی کہ نقل میکنند آمدہ است و فی الاخفی انا و تعبیر این لطیفہ بطیر برائے آنست کہ طیران عالم قدس مینماید و از ہمہ آن لطائف بالا میرود و جہ اصل او در مراتب و جوب فوق اصول لطائف عالم امر ست و خضر بجہت آنکہ نور اخفے را نور سبز قرار دادہ اند کہ بہترین رنگہاست و سیبای روح بمقام اخفے کہ فوق او ست بمراتب[2]

[1] یعنی حق تعالی فرماید کہ من در لطیفۂ اخفی موجودم چنانکہ فرمودہ و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ۱۲

[2] یعنی بدو مرتبہ چہ فوق روح سر ست و فوق سر خفی ست و فوق آن اخفی ۱۲

وطیران آن در ضمن اخفی کمال اوست وبا این طیران بجائے میرسد کہ از اصل خود میگذرد واز استعداد خود ترقی مینماید واز ہمہ آن لطائف بالامیرود وحق جوار ہمین فی الاخفی موفی الاخفی انا وارد شدہ است پیدا میکند خوش گفت بیت

مور مسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد + دست در پائے کبوتر زد وناگاہ رسید

وچون اخفی را این قرب منزلت باشد کہ قنادیل معلقہ بالعرش در حق آن توان گفت والروح بعد وصوله فی جوف الاخفی تسرح من جنة القرب والوصال حیث شاءت ثم تأوی الی تلك القنادیل ویغرج الجزئی الی مقام الکلی ویمحو القید فی الاطلاق الماحی لا ثار فتکون فی غایة القرب ونهایة الوصال کان الاول اشارة الی قاب قوسین والثانی ایماء الی او ادنی وهذه الحالة تحصل للروح بمصاحبة الاخفی وزوال التعین والاثر من اثار الاخفی ولقد شاهدنا بعض السالکین الذین ولایتهم غیر ولایة الاخفی حصل لهم فی صحبة الشیخ المتحقق بکمالات الاخفی الواصل الی الولایة المحمدیة التی هی ولایة الاخفی کمالات الاخفی وتحقق بجاذبة صحبة الشیخ بتلك الولایة وعرج ببرکة شیخه فوق استعداده خوش گفت بیت اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست

زبخت مقبلان این ہم عجب نیست + ومما ینبغی ان یعلم انه یجوز ان یحمل کینونة تلك الارواح فی جوف الاخفی وعروجها الی تلك الدرجة العلیا محمولا علی ظاهره وحقیقته ویجوز بناء علی ان الاخفی بمقتضی الحدیث النفس محل القرب وموطن الوصل ان یکون کنایة عن حصول مراتب القرب لها ووصولها الی درجات الوصل سواء کان بوصولها الی مقام الاخفی وتحققها بکمالاته او بطریق اخر کما لا یخفی علی اربابه فان من کل من اللطائف طریقا موصلا الی المطلوب وان کان الطرق متفاوتة فی الوصول والایصال بتفاوت العلو والسفل الواقع فیما بینهن فان قیل

مقتضی قوله فی الاخفی انا ان یکون الطرق کلها منتهیة الی الاخفی قلنا الظاهر المراد بقوله وفی الاخفی انا وراء الاخفی انا بحیث لایکون بین الاخفی وبین المطلوب حائل بخلاف الطرق الاخر من اللطائف الاخر لوجود الحائل والوسائط بینها وبین المطلوب علی ما یشهد به الذوق والوجدان ++

مکتوب (۶) ششم

بسلطان وقت در ذکر مواعظ و ادائے شکر نعمت امن و امان بموجب من لم یشکر الناس لم یشکر الله بسم الله الرحمن الرحیم سبحانک ما اعظم شانک واظهر برهانک انت الشاهد فی العین ولا یشاهدک العین فانت اقرب الی الشیء من عینه وقد حال الحجب فی البین صل علی الهادی الیک بعد ما وقب غاسق الجهالة وارتفع ظلم الضلالة محمد اشرف البریة واله وصحبه ذوی النفوس القدسیة ما دارت الازمان وتسلسلت الاسباب والاکوان عن معاذ بن جبل انه قال قد اخذ بیدی رسول الله صلی الله تعالی علیه واله وسلم فمشی قلیلا فقال یا معاذ اوصیک بتقوی الله تعالی وصدق الحدیث ووفاء العهد واداء الامانة وترک الخیانة ورحم الیتیم وحفظ الجوار وکظم الغیظ ولین الکلام وبذل السلام ولزوم الامام والتفقه فی القران وحب الاخرة والجزع من الحساب وقصر الامل وحسن العمل وانهاک ان تشتم مسلما او تصدق کاذبا او تکذب صادقا او تعصی اماما عادلا وان تفسد فی الارض یا معاذ اذکر الله عند کل شجر وحجر واحدث بکل ذنب توبة السر بالسر والعلانیة بالعلانیة

---

۵۱ وعدم الحیلولة بینها عبر بالظرفیة فافهم ۱۲ ۵۲ هکذا ورد فی الحدیث عن النبی صلی الله علیه وسلم ۱۲ ۵۳ تعجب وتعجیب عظم الشان وظهور البرهان ۱۲ ۵۴ قوله السر منصوب بفعل بدل کل من التوبة وتفصیل لها یعنی احدث الرجوع المخفی فی السوء المخفی ۱۲ ۵۵ تمسک بظاهر الحدیث بعضهم فقالوا لا بد للذنب العلانی من التوبة العلانیة والمختار عند ارباب الاخیار انه امر استحبابی ۱۲ از حاشیہ حصن حصین

رَوَاہُ الْبَیْہَقِیُّ فِی کِتَابِ الزُّھْدِ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰہِ بْنِ عُمَرَ ؓ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ اِلٰی رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فَقَالَ یَارَسُوْلَ اللّٰہِ کَمْ اَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ فَصَمَتَ عَنْہُ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ یَارَسُوْلَ اللّٰہِ کَمْ اَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ قَالَ کُلَّ یَوْمٍ سَبْعِیْنَ مَرَّۃً رَوَاہُ مُسْلِمٌ فِی صَحِیْحِہٖ کمترین دُعاگویان نیازمند بعرض اشرف اعلیٰ حضرت سلطان الاسلام ظِلِّ اللّٰہِ تعالیٰ علی الانام باسطِ مِہادِ العدلِ والانصاف ھادمِ اساسِ الجَورِ والاعتساف ؎ خلیفۃٌ مَلَکَ الآفاقَ سَطوتُہٗ ، والحقُّ کانَ مَدَاہُ اَیْنَ سَلَکَا ، یَحُوْمُ حَوْلَ ذُرَاہُ العالَمُوْنَ کَمَا تَرَی الحجیجَ بِبَیْتِ اللّٰہِ مُعْتَرِکَا ، حضرتِ امیر المؤمنین اَنَارَ اللّٰہُ بُرْھَانَہٗ میرساند واظہارِ نیازمندی وخاکساری واداے شکر وثنارِ نعمت امن وامان ورونق اسلام وقوتِ شعائرِ آن مینماید وبوظیفۂ دُعاے ازدیادِ عمر واُبہت[1] وظفر ونصرت کہ از مدتِ مدید بآن اُنس واُلفت یافتہ است در زاویۂ نامرادی وگوشۂ شکستگی با جمعے از درویشان اشتغال وارد آدان روے کہ این دعا از صمیم قلب است وعن ظہر الغیب امید ست کہ قرینِ اجابت باشد آفتاب دولت وسلطنت بر اُفقِ مجد وعلیٰ تابان باد بالنبی الاُمّی وآلِہِ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العُلیٰ ۔

انکہ	مکتوب (۷) ہفتم	طیبہ

بشیخ محمد صدیق سرہندی در رفع شبہ کہ بر معنی کلمۂ طیّب کہ نزد قوم بہ لاموجود الا اللّٰہ مقرر است نموده بود۔ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ وسلامٌ علی عبادہ الذین اصطفٰی صحیفۂ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون مشتمل بر سلامتی وجمعیت احبہ بود مسرت بر مسرت بخشید توقع کہ ہمبرین منوال بارسالِ احوالِ خیر مآل مبتہج ومسرور میساختہ باشند

[1] قوله اُبہت بضم اول وتشدید باے موحدہ مفتوحہ در فتح المبین بزرگی ۔

نوشتہ بودند کہ کلمۂ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مشتمل بر دو چیز ست یکے نفی و یکے اثبات آیا از نفی نفیِ ماسوی اللہ مُراد ست یا نفیِ آلہۂ باطلہ مخدوما ہر دو معنی مجوّز ست سالکانِ این راہ اکثر بمعنی اوّل تکرار میکنند و بامداد این کلمۂ طیبہ نفیِ وجود و کمالاتِ تابعۂ وجود از خود مینمایند و از ہستیِ موہوم منخلع گشتہ بہ نیستی و وحدتِ ذاتی متحقق میگردند و فنا کہ رکنِ اعظمِ ولایت ست حاصل مینمایند نوشتہ بودند کہ اگر نفیِ ماسوی اللہ مُراد باشد ہیچ مضایقہ نیست مخدوما شبہہ کہ بر شقِ ثانی ایراد کردہ اند اینجا نیز وارد میشود و محل مضایقہ میگردد چرا کہ اگر ماسوی اللہ موجود ست بنفیِ ما منتفی نمیگردد و اگر موجود نیست نفیِ آن تحصیلِ حاصل ست در جواب گوئیم کہ سالک تکرارِ این کلمہ بعنوانِ لَا مَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ میکند و باین تکرار نفیِ مقاصد و مراداتِ خود مینماید ہر مراد و مقصود سدِ سکندریِ این راہ است سالک تا از مراداتِ خود نبر آید و ہیچ مقصودے غیر از حق سبحانہ در ساحتِ سینۂ او نماند و تعلقِ حبّی و علمی او از اشیا گسستہ نشود بحوالیِ بارگاہِ عزت راہ نیابد مصرع

در تو یکیک آرزو ابلیسِ تست ؛ و در شقِ ثانی اشکال اگر بعنوانِ لا موجود بگوئیم ہم محظور مدفوع ست چہ برین تقدیر گوئیم ماسوی اللہ موجود نیست معدوم ست لیکن موجود نما مصرع

ما عدمہائیم ہستیہا نما ؛ در رنگِ دائرۂ موہومہ کہ از گردشِ نقطۂ جوالہ بہم رسیدہ است بنا بر آن در ذہنِ عوام و متخیلۂ سالک بعنوانِ موجود مقرر شدہ است سالک بتکرارِ این کلمہ نفیِ وجودِ آن مینماید تا از غلطِ حس بر آید و از جہلِ مرکب وا رہد و در دیدۂ بصیرتِ او جز یک موجود نماند و در وصفِ خاصِ او کہ وجود ست دیگرے را شرکت نبود نوشتہ بودند کہ اگر مراد نفیِ آلہہ است کہ معتقدِ کفار ست پس ما را کہ نہ آلہۂ باطلہ در ذہن ست و نہ در خارج گفتنِ این نفی و اثبات چہ فائدہ دارد مخدوما فائدۂ آن تبرّی ست از کفر و بیزاری ست از شرک و تجدیدِ ایمان ست و اثباتِ توحید در حدیث آمدہ است

---

۱ پس نزد شما ہیچ مضایقہ نیست چگونہ راست مے آید ۱۲ ۲ اذ یکون المعنی ح لا مقصود الا اللہ وھذا صحیح من غیر تکلف ۱۲ ۳ یعنی بسبب موجود نما بودنش ۱۲ ۴ نادان از نادانی خود ۱۲

جوہر ذات آنکہ بقولِ لا الٰہ الا اللہ بہر گفتن آن چندین حسنات در نامہ او می نویسند و کفارت چندین سیئات مینمایند و در حدیث آمدہ است مَنْ قَالَ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہُ وَمَدَّ ھَاھَا اَرْبَعَۃَ اٰلَافٍ مِنَ الْکَبَائِرِ و در بالا گذشتہ است سالکان را اکثر بمعنے اول تکرار میکنند نوشتہ بودند اگر فی الواقع آلہہ باطلہ موجود نیست پس نفی آن تحصیل حاصل ست و اگر موجود ست پس از نفی او منتفی نمیشود و موجود نفس الامری معدوم نمیشود و ہمچنین معدوم نفس الامری بوجود نمے آید مخدوما این شبہ بر تقدیریست کہ از لا الٰہ لا موجود خواہیم و نفی وجود آلہہ کنیم لیکن اگر نفی استحقاق عبادت آن نمائیم و معنی کلمہ طیبہ لا مستحق للعبادۃ ولا معبود بالحق الا اللہ گوئیم چنانچہ علما گفتہ اند ہیچ شبہ وارد نمیشود و آنچہ نوشتہ اند کہ موجود نفس الامری معدوم نمیشود و معدوم بوجود نمے آید این ہر دو مقدمہ در حیز منع ست و بر اصول اسلامیہ درست نمیشود مذہب حکماست کما حقق فی موضعہ والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفٰی علیہ وعلٰی آلہ من الصلوات والتسلیمات افضلھا واکملھا۔

مکتوب (۸) ہشتم

بخواجہ عبد اللہ اسلام خانی در حل سوال و از تطبیق درمیان قول مشائخ لا یذکر اللہ الا اللہ کہ نافی وجود سالک ست و در آیہ کریمہ کی نسبحک کثیرا و نذکرک کثیرا کہ مثبت وجود ذاکر ست۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی نوشتہ بودند کہ در کلمات اکابر واقع شدہ است ما قال اللہ الا اللہ و لا یذکر اللہ الا اللہ و امثال آن ازین نفی وجود ذاکر مفہوم میشود و از آیہ واذکر ربک اذا نسیت

ـــــــ

لـہ یعنی ہر کہ گوید این کلمہ طیبہ را و بکشد و دراز کند آنرا یعنی بمد خواند لا الٰہ را از برائے مبالغہ در نفی الوہیت غیر حق سبحانہ افگندہ شود و برطرف گردانیدہ شود چہار ہزار از گناہہائے کلان ۱۲ واعلم انہ استحب العلماء ان یمد الصوت بقول لا الٰہ الا اللہ والحدیث ھذا فی کنز العباد فی تذکرۃ الموضوعات ۱۲ ٰ ـہ وآن غیر مجوز ست ۱۲ ٰ ـہ قولہ در حیز منع ست یعنی ممنوع ست و مسلم نیست و بے دلیل ست و دلیل بران باید آورد ۱۲ ٰ ـہ پوشانیدن بسیارے از دیدہا ۱۲

وآیۂ کی نُسبّحک کثیرًا ونذکرک کثیرًا وجودِ ذاکر معلوم ست تطبیق چہ باشد بدانند کہ
بندہ بسیر وسلوک ہرگز حق نشود ودر ہیچ وقت قیدِ امکانی از وے زوال نپذیرد بلیت

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ❊ جُدا ہرگز نشد واللّٰہ اعلم

لیکن سالک در ہنگام محویت و استہلاک تعینِ امکانی خود را متحقق بوجودِ حقانی و متخلق
باخلاقِ او تعالیٰ میابد و در عبادات و اذکار و جز آن وجودِ خود را درمیان نمے بیند و گاہ
ینکہ لا الٰہ الا اللّٰہ و امثالِ آن را بر زبان مے آرد پس این معاملہ در شہودِ سالک ست و بس
ع کسے کو در خدا گم شد خدا نیست ❊ پس آنچہ از آیۂ کریمہ معلوم ست حقیقت و نفس
الامریست وآنچہ در کلامِ اکابر واقع شدہ است محمول بر تشبیہ و تجوز ست دیگر آنچہ در
کلامِ اکابر واقع شدہ ست ما قال اللّٰہ الا اللّٰہ مراد از اللّٰہ درینجا مرتبۂ وجوب ست کہ جامعِ اسماء و
صفات و شیون و اعتبارات ست چہ فنا و بقا درین مراتب ست وآنچہ در آیتہاے
قرآنی واقع ست مراد ازان مرتبۂ ذات ست پس در مرتبۂ صفات و اعتبارات چونکہ نفیِ
وجودِ سالک ست باعتبارِ فنا و استہلاک ما قال اللّٰہ الا اللّٰہ راست و درست ست و در
مرتبۂ ذات سبے بلاحظۂ اعتبارے از اعتبارات فنا و بقا مقصود نیست پس ذاکر را دران
موطن نسبتِ اثنینیت با مذکور ست ہر چند باصولِ خود فنا و بقا یافتہ باشد پس
در اینجا واذکر ربک وکی نسبحک صادق بود ❊ ❊

امر ست
متصور
در آنجا

مکتوب (۹) نہم

بقاضی عنایت اللّٰہ در نصائح ضروریہ و در تعلیم طریقۂ علیہ کہ غائبانہ از آنحضرت طلب نمودہ
بود ❊ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ
محمد وآلہ کما یحری ❊ اما بعد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و
مشرف گردید مخدوما گرفتاریِ ما دونِ حق جل وعلا از اشد امراضِ قلبیہ است فکر ازالۂ آن

داشتہ
مشرف و مبتہج

از اہمِ مہام ست مصرع در خانہ اگر کس ست یکحرف بس ست ، مکتوب شریف بعد رسیدن و مطالعہ نمودن گم شدہ توقف در جلب آن ہمین شدکہ ہرگاہ بہم رسد بعدِ نظرِ ثانی جوابِ آن نوشتہ شود تا حال بہم نرسید ناچار بکلمہ چند تصدیع دہ گشت اظہارِ شوق و التجا از دردِ طلب نمودہ بودند این شوق را نعمتِ عظمیٰ دانند و این درد را سرمایہ سعادت تصور فرمایند عزیزے گفتہ است اگر نخواستے داد ندادے خواست حق سبحانہ آتشِ این شوق را مشتعل سازد و شعلہ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوی اللہ بالکل بیگانہ کند و از کشاکشِ لاطائل بتمام وارہاند طلبِ طریقہ نمودہ بودند مخدوما مدارِ کار در طریقہ ما بر صحبت ست بصحبت و توجہِ پیرِ کامل طالبِ صادق ترقیات میفرماید و بمدارجِ قرب عروج میکند آین معاملہ بپیام و نوشتن راست نیاید بہرحال طریقہ را مینویسید بعمل در آرند از خلو بہتر ست فرد گر ندارم از شکر جز نام بہر زین بسے بہتر کہ اندر کام زہر بدانند کہ اول شرطِ این راہ توبہ ست توبہ بکنند و بگویند خداوندا ہر گناہے و تقصیرے کہ از من بوقوع آمدہ است بدانستگی من یا بنادانستگی من از آن توبہ کردم و برگشتم و سہ بار این استغفار بخوانند أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيْمَ الَّذِيْ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ وَأَتُوْبُ إِلَيْهِ بعد ازان زبان را بکام بچسپانند و لبہا را ببندند و متوجہِ قلبِ صنوبری کہ آشیانہ حقیقتِ جامعہ قلبیہ است و محلِ آن پہلوے چپ ست زیرِ پستانِ چپ گردند و بزبانِ دل تکرارِ لفظِ مبارک اللہ اللہ بکنند چنانچہ در دل حرفے بگذرانند درین ذکر حبسِ دم نکنند و نہ دم را در ذکر دخل دہند و دم بطور خود مے آمدہ باشد و زبان را اصلا حرکت ندہند و مداومت برین ذکر نمایند چہ در نشستن و چہ در برخاستن و چہ در خوردن و چہ در خفتن باوضو و بیوضو ہمہ وقت بگویند گفتہ اند دست بکار دل بیار محلِ نظرِ مولیٰ دل ست دل را پاک باید داشت و از التفاتِ بما دونِ حق سبحانہ یکسو باید کرد بیت

مطلوب

بیت

۵۱ یعنی از ضرورترینِ ضروریات ست ۱۲ ۵۲ یعنی اگر حق سبحانہ و تعالیٰ ارادہ دادن و مہربانی نمودن نداشتے این خواست و شوق و درد نداد ے و پیدا نمودے پس این شوق و درد علامت عنایت حق ست جل و علا ۱۲ ۵۳ ورد فی الحدیث من قال ہذہ الکلمۃ غفر لہ وان کان قد فر من الزحف وفی روایۃ من قال ثلث مرات وفی روایۃ خمس مرات غفر لہ وان کان علیہ مثل زبد البحر ۱۲ ماخوذ از

ذکر گو ذکر تا ترا جان ست + پاکیِ دل ز ذکرِ رحمان ست

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی +

مکتوب دہم (۱۰)

بمرزا لطیف بخاری در ترغیب بر مداومت ذکر و تحریص بر تحصیل فنائے قلبی + بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْوَرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجب حمد ست امید کہ آن عزیز الوجود نیز بسلامت و بعافیت بودہ بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم و مستدیم باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفتہ بیت قومے ز وجودِ خویش فانی رفتہ ز حروف در معانی + اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسبِ مرضیات مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و فرصت را غنیمت شمرند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند چندان مداومت بذکرِ قلبی نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و صفتِ لازمۂ او گردد کہ بنفی منتفی نشود چنانچہ سمع صفتِ سامعہ و بصر صفتِ باصرہ و انقطاعِ تام دل را از ماسوی حاصل شود و نسیانِ ما دونِ او تعالی نمایند بحدے کہ اگر بتکلف ماسوی بیاد او دہند یادش نیاید این حالت معتبر بفنائے قلبی ست و منزلِ اول ست از منازلِ وصول مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند + مخدوما مکرما صلاح آثار تقوی شعار شیخ عبدالرحمن از عزیزان ست و از دوستانِ صمیم ہر قدر رعایت و تفقدِ حالِ مشار الیہ خواہند فرمود سبب مسرتِ فقرا خواہد شد

مکتوب یازدہم (۱۱)

بمحمد باقر لاہوری در ذکرِ بعضے از نصائح ضروریہ و آنکہ بعضے از اقسام اجازت موقوف بر کمالِ مجاز لہ نیست + بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَکْمَلُ الْحَمْدِ

علیٰ کُلِّ حَالٍ وَالصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلیٰ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ۔ صحیفۂ گرامی کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودند رسید خوشوقت گردانید باید کہ ہمیشہ بین منوال احوال را نویسان باشند کہ سببِ توجہِ غائبانہ است آنچہ از سرگذشت خود و مقدماتِ طلب و ہجومِ وساوس اولاً و قلتِ آن ثانیاً و از حلاوتِ ذکر و ظہورِ اشواق و اذواق نوشتہ بودند ہمہ بوضوح انجامید خوشحال گشت بیت

بوصلش تا رسم صدبار از پا افگند شوقم ٭ کہ نو پروازم و شاخِ بلند آشیان دارم

چون درین راہ در آمدہ اید مردانہ در آئید و لوازمِ طلبگاری را کار فرمائید و عروۂ وثقی شریعتِ غرّا را از دست ندہید و سُنَنِ نبویہ را علیٰ صاحبہا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ بدندانِ محکم گیرید و از بدعت و صحبتِ مبتدع محترز باشید و کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی جلّ سلطانہٗ چست بربندید و دوامِ توجہ و اقبال را بجنابِ قدسِ او تعالیٰ از اجلِّ نعم دانید و استہلاک و اضمحلال در فضائے اطلاقِ اعظمِ مقاصد شمرید و ہر چہ مانع و منافیِ آن دولت باشد صد فرسنگ را ازان بگریزید و بر محبت و اطاعتِ شیوخِ مستقیم بافید کہ مدار این راہ بر آن ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست اجازتے کہ بشما گفتہ آمد موافقِ آن بعمل آرید این نوعِ اجازت برائے آنست کہ چند کس یکجا نشستہ مشغولی کنند در طریقۂ ما از تنہا نشستن این روش بہتر ست تا فیضِ یکدیگر بہمدیگر منعکس شود موقوف برکمالِ مجاز لٰہ نیست این قدر ہست کہ او سر حلقہ مے شود و درین ضمن ہم تربیتِ اوست و ہم تربیتِ مسترشدانِ او حق سبحانہٗ بدرجاتِ کمال و اکمال ترقیات دہاد و از عجب و پندار برہاناد۔ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلیٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدیٰ وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفیٰ عَلَیْہِ وَعَلیٰ اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلیٰ۔

ہمت

بندان

اقدس

بہمدیگر بہمدیگر قدر ہست

لے بضم اول و ضم واو دوم و سکون ثائے مثلثہ و فتح قاف بمعنی دستاویز محکم و عروہ کہ بمعنی رسن شہرت دارد خطاست ۱۲ غیاث

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بحافظ محمد شریف لاہوری در تذکرہ. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعْوَاتِ میرساند احوال و اوضاع اینجد ود مستوجب حمد ست وَالْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ فَإِنَّهَا مِلَاكُ الْأَمْرِ وَمَدَارُ النَّجَاةِ وَدُوْنَهٗ خَرْطُ الْقَتَادِ احوال را نویسان باشند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و گریہ سحر را مغتنم شمرند در روز بہ بوند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ دوستان را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى ۔

مکتوب (۱۳) سیزدہم

نیز بحافظ محمد شریف لاہوری در موعظت. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعْوَاتِ میرساند مکتوب شریف کہ در نیولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید بجمعیت باشند و ہموارہ در ترقی بوند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ چون نسبت شما باین اکابر قوی ست امیدواریہاست بالجملہ آنچہ نقدست آنرا بناز دارند و شکر آن بجا آرند لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيْدَنَّكُمْ وآنچہ نسیہ است مترصد حصول آن باشند فَإِنَّ الْمَرْءَ مَعَ مَنْ أَحَبَّ گریہ سحری را مغتنم شمرند و توشہ آخرت را آمادہ سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ[1] تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ.

[1] عن ابی بن کعب قال کان رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وآلہ وسلم اذا ذہب ثلثا اللیل قام فقال یاایہا الناس اذکروا اللّٰہ اذکروا اللّٰہ اذکروا اللّٰہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ جاء الموت بما فیہ رواہ الترمذی م المشکوۃ باب البکاء

مکتوب (۱۴) چہار دہم

باسلام خان در اسرار عشق و خواص آن ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ المجتبیٰ وعلیٰ سائر عبادہ الذین اصطفیٰ ۔ التفات نامہ گرامی کہ بمصحوب ڈاک چوکی ارسال داشتہ بودند رسید چون مشعر از سلامتی آن مشفق مع توابع بود سبب فرحت فراوان گردید اظہار گلہ مندی از قلت ارسال مراسلات نمودہ بودند مگر ما فقیر در این معنی بسیار کاہل ست مع ذٰلک متردد ان آن حدود ہم کم اند معذور خواہند داشت خدا نخواستہ باشد جل شانہ کہ در نسبتہا فتورے و در محبتہا قصورے رفتہ باشد بلکہ بہ تطاول زمان امید ست کہ نسبت معنوی بیفزاید و بمرور شہور آتش شوق مشتعل شود و بادہ محبت در جوش آید ۵۱ شراب کہنہ مالذت دگر دارد ۔ ہر چند کہ کل جدید لذیذ لیکن شوق و محبت ہر قدر کہنہ بود و دیرینہ تر باشد نشئہ دیگر آرد و ثمرات بے اندازہ بخشد حب قدیم ست کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ ست و عشق دیرینہ است کہ عاشق را از معشوق جدا ساختہ و شوق ازلی ست کہ اشد شوق بمعشوق منتسب گردانیدہ و بر شوق حادث غالب آمدہ عجب معاملہ است عشق ہر چند منشا ظہور و اظہار گشتہ و کثرت را از وحدت نمودار ساختہ است نسبت اضمحلال کثرت و واسطۂ استہلاک و فنائے عاشق در معشوق ہم عشق ست عرفت ربی بجمع الاضداد ۵۲ در عشق چنین بو العجبیہا باشد ۔ ظہور اثنینیت مقتضائے ذات عشق ست چہ نسبت را از وجود اثنین چارہ نبود و محبت بے محب و محبوب صورت نہ بندد و محو اثنینیت تقاضائے صنعت عشق ست کہ باحد المنتسبین قائم ست یا گوئیم کہ عشق معشوق مثبت اثنینیت ست و وجود عاشق میخواہد و عشق عاشق سبب محویت عاشق ست و نافی اثنینیت فناد محویت عاشق بکمال بے جذب معشوق صورت نمے بندد

برُ ۔ درین باب ۔ مصرع ۔ گرد و دیگر دارد ۔ الست ۔ مصرع ۔ منتسبین ۔ صنعت

۵۱ روند گمان بآن اطراف ۱۲ ۵۲ دیگر گشتن ابہا ۱۲ ۵۳ اشارت ست بحدیثے کہ وارد ست اندرین باب ۱۲ ۵۴ یعنی زیرا کہ عشق نسبت ست و نسبت را از وجود لابد ۱۲

پس عمده درین باب نیز عشق معشوق آمد خوش گفت بیت ادائے حقِ محبت عنایتے است ز دوست ✦ وگرنه عاشقِ مسکین بهیچ خورسندست ✦ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ الْعُلٰى ✦

مکتوبِ پانزدهم (۱۵)

نیز با سلام خان در بیانِ آنکه آدمی را ناگزیرست که تأمل نماید که برائے فردا چه آماده کرده ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَا حَمِدَهٗ جَمِيْعُ خَلْقِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى حَبِيْبِهٖ مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِهٖ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الَّذِيْنَ اَقَامُوا الدِّيْنَ وَاَحْيَوُا السُّنَّةَ مِنْ خَلْفِهٖ احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى سَلَامَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَا اَيُّهَا[۵۱] الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ پس بر هر کس ناگزیرست که در حاصلِ کار و نقدِ روزگارِ خود تأمل نماید و نیک بنگرد که برائے روزِ موعود که مقدارِ آن پنجاه[۵۲] هزار سال ست چه آماده کرده ست و از حسناتِ او کدام قابلِ قبول ست و کدام لائقِ رد و لعن حق سبحانه و تعالی آدمی را عبث و مهمل نیافریده[۵۳] است و بطورِ او نگذاشته تا هر چه داند بکند و هر طور خواهد زندگانی نماید مقصود از خلقتِ او ادائے وظائفِ بندگی ست و تحصیلِ فنا و نیستی که حاصلِ معرفت[۵۴] ست عبادتے که دران وجودِ عابد درمیانست آن عبادت شایانِ جنابِ قدس نیست آنجا همه دینِ[۵۵] خالص میخواهند و بشرکت رضی نے و معادات و مخالفتِ نفس مے طلبند و آبه الهوسان درپے

---

۵۱ بدانکه این آیهٔ کریمه واقع ست در سورهٔ حشر و پارهٔ قد سمع الله (۲۸) ۱۲ ۵۲ قوله پنجاه هزار سال اشارت ست بکریمه که واقع است در سورهٔ معارج و پاره تبارک فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة ۱۲ ۵۳ قال الله تبارک افحسبتم انما خلقنکم عبثا و قال عز و جل ایحسب الانسان ان یترک سدی ۱۲ ۵۴ قال الله تبارک و تعالی وما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون ای یعرفونی ۱۲ ۵۵ قال عز و جل الا لله الدین الخالص ۱۲

مُرادات نفسیم و در استیفارِ لذّتِ عاجلہ سعی داریم ہیہات ہیہات وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ماموٓل از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ✦ ✦

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بمحمد صادق پسر نصیر خان در جواب اسولۂ او و در رد سخنان جماعہ کہ خود ہا را بمسندِ شیخی گرفتہ اند و در تیہِ ضلالت ماندہ اند و معتقداتِ ایشان نہ بر وفقِ شریعتِ غرّا است و در تحقیق وحدتِ وجود و فوائد کلمہ طیبہ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ ✦ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَا حَمِدَهٗ جَمِيْعُ خَلْقِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰٓى اَفْضَلِ الرُّسُلِ وَخَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّعَلٰٓى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الَّذِيْنَ اَقَامُوا الدِّيْنَ وَحَافَظُوْا عَلَيْهِ مِنْ خَلْفِهٖ ✦

امّا بعد مکتوبِ مرغوب کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت و چون متضمنِ عافیت و استقامتِ دوستان بود فرحت بر فرحت افزود حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ از محبتِ فقرا خالی نیستند و تعرّیے یادآوری مینمایند از احوالِ بعضے از ساکنان آن دیار نوشتہ بودند و پارہ از معتقداتِ ایشان را بیان نمودہ بودند بوضوح انجامید نوشتہ بودند کہ مذکورِ توحید بسیار است ہمہ اوست میگویند و اسمِ ذات میگویند کہ اسمِ کل است چنانچہ اسمِ زید کہ آنچہ در زید است و وجودِ زید است ہمہ اسم علیحدہ دارد پس تیغ کجاست ہر عضو را اسم جدا است و زید ہیچ جا نیست ہمچنین در اینجا ہم میگویند کہ حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى باین قسم در جمیعِ اشیا بظہور آمدہ است و ابد الدہر باین طور گذشتہ و خواہد گذشت پس اگر ہر شے را اللہ بگوییم جائز باشد کہ فنائے مطلق نیست مگر بحسبِ ظاہر وجودِ موہوم متحد و ماموٓدائے این عبارات نفیِ وحدت و اثباتِ کثرت ست کہ منافیِ مذہبِ محققانِ صوفیہ است و انحصارِ وجودِ مطلق ست در

له قرد تیہ بالکسر بیابانے کہ روندہ دران ہلاک شود ۱۲ غیاث ۲ه یعنی مجموعِ عوالم و مجموعِ موجودات ۱۲

وجودِ مقیدات یعنی وجودِ حق جلّ وعلا در وجودِ ممکنات منحصر ست و مطلق را جز در مراتب تقیدات وجودے نہ و بُطلانِ آن اظہر من الشمس ست چہ لازم[1] می آید کہ حق سبحانہٗ در وجود و سائر کمالات محتاج بممکن باشد چنانچہ کلی طبعی کہ منحصر ست در افراد و در وجودِ خود محتاج ست بآنہا بلکہ درین ضمن نفی واجب ست تعالیٰ و این کفرِ صریح ست پس البتہ وجودِ واجب تعالیٰ ورائے وجودِ ممکنات باید شمرد و اثبات باید کرد و مطلق را ورائے مقیدات باید فہمید و باید دانست کہ برین[2] تقدیر نسبتِ اثنینیت در وجودِ واجب و وجودِ ممکن پیدا می شود و قضیہ مقررہ ست اَلْاِثْنَانِ مُتَغَایِرَانِ و چون تغایر آمد اتحادِ ذاتی میانِ واجب و ممکن نشد این اشکالیست صعب کہ در مسئلۂ وحدتِ وجود وارد ست زیرا کہ اگر مطلق را منحصر در مقیدات میگویند کفر لازم ست چنانچہ گذشت و اگر منحصر نیست وجود علیحدہ دارد پس توحید و اتحاد نشد و اگر گویند اثنینیت وقتے باشد کہ عالم موجود بود عالم نزدِ اینہا جز در وہم نیست میگویند اَلْاَعْیَانُ[3] مَا شَمَّتْ رَائِحَۃً مِّنَ الْوُجُوْدِ گوئیم برین تقدیر اتحادِ ذاتی نشد و ہمہ اوست نمیتوان گفت موہوم را با موجود چہ اتحاد ست و کدام عینیت و اگر ہمہ اوست باین معنی گویند کہ ہمہ نیستند موجود اوست تعالیٰ پس درست و راست ست لیکن درین ہنگام ہمہ اوست گفتن بطریق تجوز خواہد بود نہ بر سبیلِ حقیقت چنانچہ صورتِ زید را کہ در آئینہ منعکس شود بر سبیلِ تجوز گویند کہ این صورت عین زید ست و یا زید را در آئینہ دیدم بالجملہ ظہورات و عکوسِ شے را بطریق تشبیہ و تنظیر عین عکسے میتوان گفت نہ بحقیقت و نفس امر مگر آنکہ اصطلاح برین معنی نمایند کہ خارج از مبحث ست چنانچہ اسد را حمار گویند و اصطلاح بربندند فی الحقیقۃ اسد اسد ست و حمار حمار باصطلاح اہلِ حمار نشود و آنچہ بعضِ اکابر گفتہ اند ہمہ اوست نہ باین معنی ست کہ مطلق تنزل نمودہ منحصر در مقیدات شدہ و تنزیہ تشبیہ گشتہ است و مرتبۂ تنزیہ نماندہ حاشا کہ مراد اکابر آن باشد

---

[1] یعنی پس لازم ست و اجب کہ وجود واجب را تعالیٰ الخ ۱۲ [2] یعنی بر تقدیر یکہ وجود واجب و مطلق را ورائے وجود ممکن و مقید اثبات باید کرد و باید فہمید ۱۲ [3] یعنی موجودات خارجیہ بوئے از وجود نہ شمیدہ اند ۱۲

تَعَالَى اللّٰهُ عَنْ ذٰلِكَ عُلُوًّا كَبِيْرًا بلکه باینمعنی ست که همه ظهوراتِ اوست چنانچه از کتب و رسائلِ شیخ محی الدین عربی که سر آمدِ موحدان ست و تابعانِ او اینمعنی واضح ولائح ست و برا اینمعنی اشکال واردِ نمیشود و آنچه گفته اند که اَبَدُ الدَّهر باین طریق گذشته و خواهد گذشت این سخن قول ست بقدمِ عالم و این کفرست و نیز انکارست از فنائ اشیا که قرآنِ مجید بآن ناطق ست کُلُّ[2] شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ۔ وَنُفِخَ[3] فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ و نوشته بودند که بعث[4] باین طریق میگویند که این وجود از خاک ست باز خاک شود واز خاک گیاه روید و گیاه را حیوانات بخورند و گوشتِ آنرا شخصے خورد از ان نطفه شود از نطفه باز آدم شود و قیامت همین را گویند الخ بدانند که این انکارست از حشر و نشر و روزِ قیامت که کفر و الحاد و زندقه است و انکارست از احادیث و نصوصِ قرآنی که روزِ قیامت آمدنی ست و مُردها از گور برانگیخته شوند و اولین و آخرین در جا معین جمع گردند و حساب و کتاب درمیان آید و میزان برپا شود و پلصراط نصب کنند مومنانِ متقی از ان بگذرند و به بهشت روند و کافران در دوزخ افتند و بعذابِ مخلد گرفتار شوند انکارِ این روز کفرِ صریح ست قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى فَاِذَا نُفِخَ[5] فِي الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ وَّحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ وَّالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَآئِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ اِلَى اٰخِرِ الْاٰيَاتِ و نوشته بودند که میگویند نماز برائے مردمِ ظاهربین ست و ذکرِ قلبی و عباداتِ دیگر برائے صافی وجود ست و اگرنه آدم و جمیعِ اشیا بعبادت مشغول اند سوائے عبادتِ ظاهر اگرچه خود اطلاع ندارند و شریعت از برائے مردمِ ناقص عقل آنسرور گسترانیده اند که فسادے برپا نشود مخدوما هر که نماز و سائرِ احکامِ شرعیه را چنین میگوید از جهالت و نقصانِ عقل

---

۱ یعنی بعضے از ساکنان آن دیار ۱۲ ۲ واقع ست در آخر سورهٔ قصص ۱۲ ۳ بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ زمر در پارهٔ فمن اظلم (۲۴) ۱۲ ۴ یعنی ایشان انکار قیامت و بعث نمیکنند اما بعث را باین طریق میگویند که این الخ ۱۲
۵ اعلم ان الکریمة هذه واقعة فی سورة الحاقة من الجزء التاسع والعشرین (۲۹) ۱۲

اوست نماز آنست کہ پیغمبر خدا صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ آنرا ستون دین فرمودہ است
ہر کہ آنرا برپا داشت دین را برپا داشت وہر کہ ہدم کرد نماز را دین خود را ہدم کرد و نماز را معراج
مومن فرمودہ کہ اَلصَّلٰوۃُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ وراحت خود در نماز دانست و قُرَّۃِ عین در نماز
فرمودہ اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ ۔ وَقُرَّۃُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوۃِ قُرب یکہ در حین ادائے نماز ست بیرون آن
نیست چنانچہ در حدیث آمدہ است (روشنی چشم) اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ اِلَی الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ و نیز در
حدیث آمدہ است حجابے کہ درمیان بندہ و خداست جَلَّ وَعَلَا در نماز برداشتہ میشود و نیز
وارد شدہ است اَلسَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمِ اللّٰہِ فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ بالجملہ ہر کمالے کہ آن
منوط باتیان باحکام شرعیہ است ورائے آن ضلالت وگمراہی ست فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ
اِلَّا الضَّلٰلُ قرآن مجید واحادیث نبوی عَلٰی مَصْدَرِھَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ہمہ ناطق
باتیان احکام شرعیہ اند صراط مستقیم این ست ورائے آن ہمہ سُبُل شیاطین ست (راہہا)
عَنْ عَبْدِ اللّٰہِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضی اللہ عنہ قَالَ خَطَّ لَنَا رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ خَطًّا
ثُمَّ قَالَ ھٰذَا سَبِیْلُ اللّٰہِ ثُمَّ خَطَّ خُطُوْطًا عَنْ یَمِیْنِہٖ وَعَنْ شِمَالِہٖ وَقَالَ ھٰذِہٖ سُبُلٌ عَلٰی
کُلِّ سَبِیْلٍ مِّنْھَا شَیْطَانٌ یَدْعُوْ اِلَیْہِ وَقَرَأَ وَاَنَّ ھٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْہُ الْاٰیَۃَ
رَوَاہُ اَحْمَدُ وَالنَّسَائِیُّ وَالدَّارِمِیُّ کلمہ متفقہ جمیع انبیا و مجمع علیہ علما را بخیالات[1]
نمیتوان برداشت شریعت برائے ناقص عقلان گفتن عین کفر و الحاد ست اَعَاذَنَا اللّٰہُ
سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَنْ ھٰذَا الْاِعْتِقَادِ نوشتہ بودند کہ از بعض کتب و رسائل اینقدر مفہوم
شدہ است کہ نہ اوست[2] و نہ غیر اوست درین باب ہم حیران ست کہ ہرگاہ نہ اوست نہ غیر او
پس چیست جائے حیرانی ست بدانند کہ اگر عالم را مظاہر اسماء الٰہی گفتہ شود تعالٰی پس عین
ذات او نیست واین ظاہر ست وغیر ہم نیست یعنی[3] مباین و مستقل چہ اسما و صفات

---

[1] یعنی خیالات باطلہ کہ از آدمیت معضسانیت بعید ست ۱۲ [2] یعنی عالم نہ عین حق ست و نہ غیر حق جل وعلا ۱۲ [3] یعنی عالم برین تقدیر غیر ذات حقہ ہم نیست و مراد از غیر مباین و مستقل ست یعنی مباین از حق نیست و نہ وجود مستقل دارد ۱۲

چونکہ قائم بذات اند مباین یند و بخود استقلال ندارند چنانچہ صورت زید کہ در آئینہ منعکس شود میتوان گفت کہ این صورت نہ عین زید است و نہ غیر زید نوشتہ بودند کہ وارد شدہ است اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ باز بیچون و بیچگونہ و بے شبہ و بے نمونہ میگویند جائے حیرانی ست مخدوما بہیچ جائے حیرانی نیست آنچہ از دین بقطع و تواتر ثابت شدہ است بآن اعتقاد راسخ باید داشت و این قسم الفاظ را از ظاہر صرف باید نمود یا علم آنرا بحق سبحانہٗ حوالہ باید کرد و در اعتقاد مجمع علیہ شبہہ را راہ نباید داد حق سبحانہٗ حضرت آدم را علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بکمالات خویش آراستہ کرد و بصفات خود موصوف ساخت و در آت اتم گردانید پس مشارکتے و مشابہتے اورا علیہ السلام با آنحضرت پیدا شد ہر چند آن مشابہت در اسم بود و آن مشارکت در صورت باشد نہ در حقیقت مثلاً علم ممکن را در جنب علم واجب تعالیٰ چہ مقدار است و قدرت اورا با قدرت او تعالیٰ کدام اعتبار و علیٰ ھذا القیاس سائر الصفات پس باعتبار این مشابہت صوری و مناسبت اسمی بر سبیل تجوز و تشبیہ میتوان گفت اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ اینجا لطیفہ ایست دقیق در لفظ علیٰ صورتہٖ گویا ایمائے ست بآنکہ این مشارکت و مناسبت در صورت و در اسم ست نہ در حقیقت چہ این کمالات و اوصاف کہ در ممکن ست در جنب صفات و کمالات واجبی باعتبار اختلاف آثار گویا حقیقت دیگر دارند و ماہیت مختلف شرکتے نیست مگر در نام و صورت مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ نوشتہ بودند کہ قرآن را میگویند کہ معجزہ است اگر مراد آنست کہ مقصود از انزال قرآن آنست کہ معجزہ باشد نہ چیزہائے دیگر کہ قرآن متضمن آنست از امر و نہی و اخبار پس این فی الحقیقت ناگرویدنست باحکام الٰہی و استہزا و سخریہ است بآیاتہائے قرآنی عجب ست کہ تا اعجاز قرآن قائلند و شک نیست کہ اعجاز قرآن ازین راہ ست کہ کلام حق ست تعالیٰ نہ کلام بشر ہرگاہ نزد

الٰہی

---

۱ پس چہ جائے حیرانی است ۱۲ ۲ رواہ الشیخان بلفظ خلق اللّٰہ آدم علیٰ صورتہٖ ۱۲ ۳ بیان معنی مجازی حدیث مذکور است ۱۲ ۴ یعنی ہیچ مقدار نیست ۱۲ ۵ یعنی ہیچ اعتبار نیست ۱۲ ۶ چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۱۲ ۷ یعنی اگر مراد ایشان از قول ایشان کہ قرآن معجزہ است آنست کہ مقصود از الخ ۱۲

ایشان حق تعالیٰ را وجودے نیست جز در ممکنات چنانچہ خود میگویند کہ زید کجاست زید ہیچ جائے نیست پس قرآن راکہ انزال کرد و رسولان راکہ فرستاد قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْکِتَابَ الَّذِیْ جَآءَ بِہٖ مُوْسٰی نوشتہ بودند کہ واقع شدہ است اَلَا اِنَّہٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ پس حق گنہ وبچہ طرز محیط است بدانند کہ احاطہ بر دو نوع است اگر احاطہ را باحاطہ علمی فرود آریم چنانچہ جمعے از محققان بآن رفتہ اند و قرآن مجید نیز بآن ناطق است وَاَنَّ اللّٰہَ قَدْ اَحَاطَ بِکُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا ہیچ جائے تحیر و محل ریب نیست واگر ورائے احاطہ علمی احاطہ ثابت کنیم پس گوئیم کہ احاطہ و معیت حق جل وعلا نہ از قبیل احاطہ جسم بجسم است کہ منافی تنزیہ و تقدیس است این احاطہ از جملہ متشابہات است در رنگ ید و وجہ ایمان آریم کہ او تعالیٰ محیط است و با ماست وبکیفیت آن مشغول نشویم وآنچہ مدرک و مکشوف میشود او تعالیٰ را ازان منزہ و مبرا دانیم این است طریق اسلم در متشابہات اگر در حضور میبودند زیادہ برین گفتہ میشد بمشیۃ اللّٰہ سبحانہ الحال ہمین قدر اکتفا نمایند نوشتہ بودند کہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ اگر باین معنی بگوئیم کہ کافران بتہا را آلہہ میگویند آنرا نفی باید کرد و اللّٰہ را اثبات باید کرد درست است واگر بمعنی لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ گفتہ میشود پس مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ برائے چہ بگویند و لَا اِلٰہَ ہم برائے چہ بگویند درین ہم ثانی میشود و ہمین اسم ذات اللّٰہ کافی است درین باب چہ حکمت است بدانند کہ کافران کہ بتہا را آلہہ میگویند الٰہ بمعنے معبود گویند نہ الٰہ بمعنے خالق و واجب الوجود کہ اکثر شان مشرک فی العبادۃ اند پس مآل ہر دو شق یکے بود تا نفی معبودات باطلہ ننمایند اثبات معبود بحق صورت نہ بندد و لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ کلمہ توحید است و توحید موقوف است بر نفی شرکا پس اول نفی شرکا

---

۵۱ نظم الآیۃ ھٰکذا وما قدروا اللّٰہ حق قدرہ اذ قالوا ما انزل اللّٰہ علی بشر من شیء قل من انزل الخ ھٰذہ الکریمۃ وقعت فی سورۃ الانعام من الجزء السابع (واذا سمعوا) ۱۲ ۵۲ الکریمۃ ھٰذہ فی اٰخر سورۃ حٰمٓ السجدۃ من الجزء الخامس والعشرین (الیہ یرد) ۱۲ ۵۳ اعلم ان ھٰذہ الکریمۃ وقعت فی اٰخر سورۃ الطلاق من الجزء الثامن والعشرین (قد سمع اللّٰہ) ۱۲ ۵۴ کہ آیات واحادیث بدان ناطق اند ۱۲ ۵۵ از تشقیق و تردید شما ۱۲

ضروری آمد تا حق تعالیٰ را بوحدانیت بشناسند پس ایجاد ایرادِ ثانی برائے نفی ست نہ برائے اثبات تا ثانی و ثالث و رابع را الیٰ ماشاء اللہ تعالیٰ نفی نکند اثباتِ واحد چگونہ نماید مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ را کہ میگویند نہ برائے اثباتِ معبودیتِ او بلکہ تا تصدیقِ رسالتِ او صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ نمایند بعد تصدیقِ توحید کہ ایمان موقوف باین دو تصدیق ست باید دانست کہ صورتِ ایمان چنانچہ موقوف ست بر نفی آلہہ آفاقی کہ اصنام و سائر معبودانِ کفرہ است حقیقتِ ایمان موقوف ست بر نفیِ آلہہ انفسی کہ عبارت از ہواہائے نفسانی ست و گرفتاری ست بما دونِ حق جلّ وعلا آیہ کریمہ اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰھَہٗ ھَوٰىہُ شاہد این معنی ست بزرگان گفتہ اند کہ ہر چہ مقصودِ تست معبودِ تست پس طالبِ حق جلّ وعلا از تکرارِ آن چارہ نیست لہٰذا اہل اللہ این کلمہ طیبہ را برائے سلوک و تسلیک اختیار فرمودہ اند تا سالک بتکرار این کلمہ از ہواہائے نفسانی و وساوسِ شیطانی و مقاصدِ انسانی بتمام برآید و مقصود و معبود و محبوبِ او غیر از ذاتِ منزّہ نماند و فنا حاصل شود بیت

ہیچکس را تا نگردد او فنا + نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس کلا الٰہ را برائے اثباتِ الٰہ نگویند تا نبوشید کہ این ثانی میشود بلکہ برائے نفیِ ثانی میگویند کہ بآن گرفتارست و باین گرفتاری در بارگاہِ کبریا خوار و بے اعتبارست آرے اسمِ ذات جذب و محبت مے آرد و قسمے از فنا مے بخشد لیکن کلمہ نفی و اثبات برائے سلوک و رفعِ علائق ناگزیرست تا فنائے حقیقی حاصل شود و حجب بتمام مرتفع گردد ؎

تا بجاروبِ لا نروبی راہ + نرسی در سرائے الا اللہ

درین راہ غیب الغیب ہر خس و خاشاکِ این راہ بنداء انّی انا اللہ مے سراید و گرفتاری خود دلالت مینماید پیرِ کاملِ مکمّل بلکہ سابقہ کرم میباید تا سالکِ بیچارہ را ازین گرداب‌ہا

۱؎ اضافہ لفظ زائد ست بر اصل جواب کہ دانستن آن ضرور ولابد ست ۱۲ ۲؎ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ جاثیہ و پارہ الیہ یرد (۲۵) و در سورۂ فرقان ارءیت من اتخذ الخ واقع ست ۱۲ ۳؎ یعنی کلمہ لا الہ الا اللہ ۱۲ ۴؎ جوابست از قول او اسم ذات اللہ کافی ست ۱۲

برآرد و مطلبِ اعلیٰ دلالت نماید طالبِ ذاتِ احدیت را باید که از ہمہ مشاہدات و تجلیات بگذرد و در تحتِ لا آرد که این ہمہ وابستۂ ظلال ست و تسلی ست بشبہ و مثال بلکه اسماء و صفات ہم ملحوظِ عارف نبود و قبلۂ توجہ را پراگندہ نسازد حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر ست بحقیقتِ کلمۂ لا نفی آن باید کرد و شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبرِ خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم بخواب دید و پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کُلُّ ما هَجَسَ[۵۲] بِبالِكَ اَوْ خَطَرَ فِی خَیالِكَ فَاللهُ تعالیٰ ما وراء ذٰلك مخدوما این قسم مردم که این نوع معتقدات دارند و خود را بسندِ شیخی گرفته اند لصوص[۵۳] دین اند از صحبتِ شان دور باید بود و از دین بیگانه اند و از ربقۂ اسلام بیرون در لجۂ[۵۴] ضلالات مستغرق اند و دیگران را ہم از راہ می برند ضَلُّوا فَاَضَلُّوا از اینہا دور باشند و صحبتِ شان را سمِ قاتل دانند که بموتِ ابدی می رساند فِرَّ مِنْ صُحْبَتِهِمْ وَ رُؤْیَتِهِمْ اَكْثَرَ ما تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ عجب ست از برادرانِ شما که باین قسم مردم گرویدہ اند و دین و ایمانِ خود را از دست میدہند عجب تر آنکه شما نوشته اید که تربیت می یابند کسے که در دین و ایمانِ او سخن باشد تربیتِ او چہ خواہد بود[۵۵] او خویشتن گم ست کرا رہبری کند + ہنوز ہم ہیچ نرفته است درہائے توبه مفتوح ست مالم یغرغر[۵۶] ایمان را بر باد نہند خبر کردن شرط ست

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بمرزا ابو المعالی در بعضے نصائح ضروریه و در بیانِ آنکه مدارِ ترقی و وصول غالباً بر صحبت ست

۵۱ و حضرت سعدی شیرازی گفته بیت اے برتر از خیال و قیاس و گمان و وہم + وز ہر چہ گفته اند و شنیدیم و خوانده ایم + دفتر تمام گشت و بپایان رسید عمر + ما ہمچنان در اول وصفِ تو مانده ایم + ۵۲ قوله ہجس از باب ضرب یعنی آنچه بگذرد در دل تو یا خطور کند در خیال تو پس خدا تعالیٰ بالائے اوست ۱۲ ۵۳ لصوص بضمتین جمع لص بکسر دزد و سلق ۱۲ ۵۴ قوله لجه بالضم و تشدید جیم میان دریا و در ترکیب موضع دریا یعنی در میان دریائے گمراہی غرق اند ۱۲ ۵۵ اشارة الی حدیث رواه الترمذی و ابن ماجه قال رسول اللہ صلی اللہ علیه و آله وسلم ان اللہ یقبل توبة العبد مالم یغرغر یعنی بدرستیکه خدا تعالیٰ قبول میکند توبهٔ بنده را مادام که غرغره نکند یعنی نرسد روح در حلقوم و غرغره آمد و شد کردن آواز در گلو و جان در حلق ۱۲

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ المصطفیٰ کما یلیق بحالہ ویحری وعلی آلہ وصحبہ وسائر من اتبع الھدیٰ التفات نامہ نامی و صحیفہ گرامی کہ جناب مخدومی مخدوم زادگی از راہ کرم نامزد این مسکین نمودہ بودند بمطالعۂ آن مشرف و مفتخر گردید اللہ تعالیٰ سلامت دارد و بر جادۂ شریعت و طریقت استقامت بخشد اظہار شوق و درد طلب نمودہ بودند حق سبحانہ وتعالیٰ آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلۂ طلب را سر بلند گرداند تا از ماسوئے مطلوب حقیقی بکلیت برہاند و بسر اوقات قرب و عرفان برساند انہٗ قریب مجیب کرم نمودہ نوشتہ بودند کہ احوال این بزرگان را از نفحات وغیرہ ملاحظہ کردہ مطابق آن سعی نمودہ و مینماید اما چون این ہمہ بغیر رہنمونی سالک بود اصلا نتیجہ نداد وکشایش رونمود مگر ما آنچہ نوشتہ اند راست و درست ست درین راہ غیب الغیب بے دستگیری مرشد کامل راہ رفتن وسلوک نمودن بسے مشکل ست حق سبحانہ وتعالیٰ میفرماید وابتغوا الیہ الوسیلۃ ہر گاہ ببارگاہ سلاطین مجازی بوسیلہ میتوان رسید بدرگاہ سلطان حقیقی و شاہنشاہ تحقیقی وسیلہ ضرور و ناگزیر ست و آنچہ دربارۂ این مسکین از راہ حسن ظن نوشتہ اند از بزرگی خود نوشتہ اند و این دور از کار را در آئینۂ خویش دیدہ و الا

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے + وز ہیچ کم از ہیچ نیاید کارے

این قدر ہست کہ آنچہ از بزرگان باین ہیچمدان رسیدہ ست بطلبہ در میان مے آرد بعضے را از انہا مے بخشد و ببرکت انفاس نفیس این اکابر بشطرے از کمالات شان میرساند مخدوما این مسکین ہر چہ باندازۂ ظن وتخمین خود دارد ہمہ از ایشان ست واز برکات بزرگان الغیان از ایشان چہ دریغ ست سعادت خود در خدمت ایشان تصور مینماید لیکن چہ توان کرد کہ مدار این طریقۂ علیہ بر صحبت و برابطۂ محبت شیخ مقتدا ست کشایش و ترقی غالبا منوط

۱؎ مراد اوقات یعنی سرا پرہ اوقیہما ۱۲ منتخب ۲؎ یعنی نفحات از ملا جامی ۱۲ در بیان احوال مشائخ رحمہم اللہ تعالیٰ ۱۲ ۳؎ یعنی بغیر ارشاد طریقہ از شیخ کامل مکمل راہ دان ۱۲ ۴؎ قال اللہ تعالیٰ یا ایہا الذین آمنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ وجاھدوا فی سبیلہ لعلکم تفلحون۔ سورۂ مائدہ پارہ لا یحب اللہ ۱۲

بآن ست و چون طریقهٔ بزرگان ما اتباعِ سُنّت و اجتناب از بدعت ست تا حصولِ صحبت بر متابعتِ سُنّت مستقیم باشند و احیاءِ سُنَنِ متروکه نمایند در حدیث آمده است مَنْ اَحْیٰی[1] سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَهٗ اَجْرُ مِائَةِ شَهِیْدٍ و احیاءِ سُنّتِ متروکه عبارت از آنست که در عمل آرد و اعلاءِ آن آنست که دیگران را نیز دلالت نماید تا بعمل آرند ترقی و حصولِ مراتبِ قُرب همه وابسته باتباعِ سُنّت ست آیهٔ کریمه قُلْ[2] اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ شاهدِ این معنی ست و از بدعت دور بوند و محترز باشند و با مبتدع صحبت ندارند و در مجلسِ خود جای ندهند و در حدیث آمده است اَهْلُ الْبِدْعَةِ کِلَابُ اَهْلِ النَّارِ و اوقات را بوظائفِ طاعات و اذکار و ادعیه که از رسولِ خدا صلّی اللّٰهُ تعالیٰ علیهِ وَ اٰلِهٖ وَسَلَّمَ ماثور ست و در کتب[3] احادیث مذکور ست معمور دارند و تکرارِ کلمهٔ طیبهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ هر قدر که توانند نمود بکنند از یکهزار تا پنجهزار باتفاقِ صوفیهٔ علیه در تنویرِ باطن این کلمه سودمند ست مانندِ ذکرِ قلبی و اشغال و مراقباتِ باطنی که در طریقهٔ ما معمول و متعارف ست بحضور تعلق دارد حقائق آگاه مولانا عبد الخالق که متوطنِ آنجاست و مدّتی در صحبت[4] گذرانیده و صاحبِ حال و کمال ست چند گاه ست که جهتِ ملاقاتِ فقیر اینجا آمده است اگر بخاطر رسد اشاره فرمایند که او را رخصت آنجا کند که وطنِ مالوفِ اوست و از جانبِ فقیر بطریقِ سفارت بآنجناب شغل و مراقبهٔ باطن بگوید و توجّهات نماید شاید راهِ ترقّی بکشاید چون ملاقاتِ فقیر بالفعل بی اشکال نیست این طریق بخاطر رسیده است بیشتر مختار اند وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَ عَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب هژدهم (۱۸)

[1] فی المشکوٰة من احیٰی سنۃ من سنتی قد اُمیتت بعدی فان لہ من الاجر مثل اجور من عمل بہا رواه الترمذی و فی المشکوٰة ایضا من تمسک بسنتی عند فساد اُمتی فلہ اجر مائۃ شهید رواه البیهقی ۱۲ [2] بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ آل عمران و پاره تلک الرسل (۳) ۱۲ [3] مانند حصن حصین للجزری و اذکار نووی رحمهما اللہ تعالیٰ ۱۲ [4] یعنی در صحبت ملیان ۱۲

بصوفی پاینده محمد کابلی در نصائح او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بیت هر چه جز عشق خدائے احسن ست ٭ گر شکر خوردن بود جان کندن ست ٭ سعادت آثارا گرفتاری یاد حق جل وعلا از اشدّ لعراض قلبیه ست فکر ازاله آن از اهم مهام ست مصرع در خانه اگر کس ست یکحرف بس ست ٭ الله تعالی همواره با خود دارد و یک لحظه بغیر خود نگذارد و عافیت و استقامت نصیب وقت گرداند والسّلام

مکتوب (۱۹) نوزدهم

بملا پاینده محمد کابلی در جواب اسوله که نموده بود بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُهٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی حَبِیْبِهٖ وَاٰلِهٖ وَنُسَلِّمُ الله تعالی[۱] آن برادر دینی را از رقیت احوال گذرانیده[۲] محول احوال برساند واز غیب بعین واز اجمال به تفصیل آرد واز تلوین بتمکین واز حروف بمعانی مشرّف سازد کتابتے که به فرزندی محمد عبدالله نوشته بودند رسید اسوله چند دران مندرج بود جواب آنرا ازین فقیر درخواست نموده بودند نوشته میشود استماع فرمایند سوال اوّل آنکه در قرآن مجید و در حدیث قدسی تصریح ست بآنکه حضرت آدم ابوالبشر علٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مخلوق بید الله ست تعالی اگر از ید قدرت مراد داریم تخصیص آدم را وجه چه باشد چه مخلوقات دیگر هم بقدرت مخلوق شده اند واگر از ید قدرت مراد نداریم مذهب مجسّمه[۳] ثابت میشود چه جواب روا ست که مراد از ید قدرت داریم چنانچه مذهب ماوّلین متشابهات است وتخصیص آدم علٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ برائے تشریف وتکریم اوست نه برائے حصر چنانچه در آیه کریمه اِنَّ عِبَادِیْ[۴] لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطٰنٌ وامثال آن در قرآن مجید بسیار واقع شده ست وتخصیص مذکر دلالت بر تخصیص در نفس الامر نمیکند واگر از ید قدرت

ن وازعین بغیب　ن تلوین　ن وازتفصیل باجمال

[۱] یعنی از اشد عزمیات ست ۱۲ [۲] یعنی گرداننده حالات واز حالے بحال دیگر رساننده وترقی دهنده یعنی حق سبحانه وتعالی ۱۲ [۳] یعنی جماعه که بجسمیت حق تعالی قائل اند [۴] اعلم ان اضافة العباد الی یاء المتکلم ههنا للتشریف والتکریم کما فی ناقة الله وروح الله وبیت الله وامثالها والکریمة هذه واقعة فی سورة بنی اسرائیل من الجزء الخامس عشر (۱۵) ۱۲

مُراد نداریم صفتِ یدِ بے کیف بحق تعالیٰ اثبات خواہیم کرد در رنگِ متشابہاتِ دیگر مذہب مجسّمہ را تقویت بر تقدیر ست کہ اثباتِ یدِ جسمی نمودہ آید تعالیٰ اللہ عَنْ ذٰلِکَ عُلُوًّا کَبِیْرًا سُوالِ دُوم آنکہ از خیر التابعین اُوَیسِ قرنی منقول ست مَنْ عَرَفَ اللّٰہَ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ معنی این عبارت چیست بدانند کہ در صحتِ این نقل تردُّد ست چہ اگر شے را بر عموم بگذاریم لازم مے آید کہ از عارف ہیچ چیز خواہ معارفِ وجوبی باشد خواہ حوادثِ کونی مخفی نماند و آن خلافِ واقع ست ہرگاہ بسیّد انبیا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ حکم شد کہ قُلْ[۵۱] لَوْ کُنْتُ اَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَمَا مَسَّنِیَ السُّوْءُ بدیگران چہ رسد و اگر شے را بمعارفِ باطنی تخصیص بکنیم نیز مشکل میشود ہرگاہ مقررِ قوم باشد کہ رواست کہ ولی از ولایت و قربِ خود آگاہ نباشد فَمِنَّا[۵۲] مَنْ عَلِمَ وَمِنَّا مَنْ جَہِلَ بجمیع معارف چہ رسد اصحابِ کرام عَلَیْہِمُ الرِّضْوَان کہ در اعلیٰ طبقۂ ولایت اند ہیچ قصص شہود و مشاہدہ از اکثرے آنہا منقول نیست در خلافتِ حضرتِ عثمان رضی چون انس رضی بخدمتِ ایشان رسیدند و در راہ ظاہرا نظرے بجمیلہ از نساء واقع شدہ بود حضرتِ عثمان رضی فرمود اَیَدْخُلُ عَلَیَّ اَحَدُکُمْ وَعَلٰی عَیْنَیْہِ اَثَرُ الزِّنَا حضرتِ انس رضی از روئے تعجب گفت اَوَحْیٌ بَعْدَ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کشف و خوارق چون در آن وقت قلت داشت ذہنِ حضرتِ انس رضی بدان طرف نرفت و بر تقدیرِ صحتِ نقل عبارت را از ظاہر مصروف باید ساخت بالفعل آنچہ بخاطر راہ مییابد آنست کہ مراد آنست کہ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ مِّمَّا یَحْتَاجُ اِلَیْہِ فِی الْمَعْرِفَۃِ یعنی ہر کہ خدا را شناخت از مقبولان گشت و مقبول را ضائع نمیگذارند پس ہرچہ او را در راہِ معرفت در کار ست بآن اعلام مے فرمایند بواسطہ بطریقِ الہام و کشف یا بواسطۂ پیر و مرشد وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ جوابِ سُوالِ سیوم مُراد از ادب کہ اکابرِ طریق فرمودہ اند اَلطَّرِیْقَۃُ کُلُّہَا اَدَبٌ ادبِ شریعت و آدابِ طریقت کہ کنایت از رعایت و متابعتِ شیوخ خود ست ہمہ در آدابِ شریعت

[۵۱] الآیۃ ہٰذہ وقعت فی سورۃ الاعراف من الجزء التاسع ونظم الآیۃ ہٰکذا۔ قل لا املک لنفسی نفعا ولا ضرا الا ما شاء اللہ ولو کنت اعلم الغیب الخ ۱۲ [۵۲] ہٰذا من اقاویل بعض اکابر الطریقۃ العلیۃ ۱۲

مُندرج ست دبیان شافی وارد

مکتوب بیستم (۲۰)

بشیخ محمد سعید فاروقی در شرح بعضے از اوراق او صحیفۂ شریفہ رسید و مسرت بخش گردید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ بذوق و شوقند و از یادِ فقرا فارغ نہ صحبت این طائفہ با این طائفہ ست و در حریمِ خاصِ شان محرم و همراز اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ[1] حدیث نبوی ست عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ در حصولِ حقیقتِ محبت کوشند و ازدیادِ کیفیتِ آن خواهند تا معیتِ ذاتیه حاصل نمایند و از خود گذشته همواره با محبوب بوند صفتِ محبّت بود کہ صدیقِ اکبر راکہ در شانِ او آمده وَلٰكِنْ شَیْءٌ وَقَرَ فِیْ قَلْبِهٖ از همه پیش قدم ساخت و بدولتِ معیتِ خاصه بردو ندائے ثَانِیَ اثْنَیْنِ[2] شنوانید و نوید[3] مَا ظَنُّكَ بِاثْنَیْنِ اللّٰهُ ثَالِثُهُمَا[4] مکرم و ممتاز گردانید خوش گفت

بیت
بکنجِ غار گزینیم خلوت از همه خلق ٭ گر آن لطیفِ جهان یارِ غارِ ما باشد

بعضے اوراق و وارِدات کہ در کتابتِ میان خواجه نوشته بودند مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت اَللّٰهُمَّ زِدْ آوازیکه از جانبِ دستِ راست شنوده و روشنائی کہ از انجانب دیده اید وارد است از حق جَلَّ وَعَلَا بر روح کہ مقامِ آن جانبِ راست ست فرود آمده است و آنرا در تصرف خود آورده است ملوک ست کہ از عالمِ غیب بر مملکتِ روح کہ محلِ هوش و شعور ست استیلا نموده آنرا زیر و زبر ساخته است لاجرم مستی و بیخودی آورده اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ یَفْعَلُوْنَ[5] الحال معامله شما

---

[1] هذا قطعة من حدیث رواه الشیخان ۱۲ [2] اشارت ست بآیه سورهٔ توبه یعنی اذ اخرجه الذین کفروا ثانی اثنین اذهما فی الغار الخ ۱۲ [3] قوله نوید بضم نون و کسر واو و یائے مجهول خبر خوش و بعضے بفتح نون و یائے مجهول گفته ۱۲ از غیاث [4] عن انس بن مالک رض ان ابا بکر الصدیق قال نظرت الی اقدام المشرکین علی رؤسنا و نحن فی الغار فقلت یا رسول اللہ لو ان احدهم نظر الی قدمه ابصرنا فقال یا ابا بکر ما ظنک الخ متفق علیه ۱۲ مشکوة باب المعجزات

[5] این کریمه واقع ست در سورهٔ نمل و پارهٔ وقال الذین (۱۹) ۱۲

از لطیفۂ قلب گذشتہ بلطیفۂ روح قرار یافتہ است وارتقا نمودہ امیدوار فوق باشند وہمت را بلند دارند و لنعم ما قیل بیت بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم + کہ نو پروازم و شاخے بلند ے آشیان دارم + مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلٰی سائر من اتبع الھدٰی +

مکتوب بست ویکم (۲۱)

بصوفی نوربیگ در نصیحت او بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علٰی عبادہ الذین اصطفٰی خدمت صوفی نوربیگ ازین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست امید کہ آن عزیز نیز بجمعیت ظاہر وباطن باشد و برجادۂ شریعت علیہ مستقیم بود و از قشر بلب آید واز لفظ بمعنے گراید نسبت باطن را نیک محافظت نمایند و در ازدیاد کیفیت آن کوشند با خلق کمتر اختلاط کنند و زاویۂ نامرادی از دست ندہند بالجملہ توشۂ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ تتبعھا الرادفۃ ثم جاء الموت بما فیہ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام

النفخۃ الاولٰی ۱۲ النفخۃ الثانیۃ ۱۲

مکتوب بست ودوم (۲۲)

اولاً وآخراً

بحافظ ابواسحاق در مداحی طریقۂ صوفیہ علیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا مرسول داشتہ بودند وصول آن مبتہج ومسرور گردید اللہ تعالٰی بجمعیت وعافیت دارد وبرجادۂ شرع محمدی علیہ وعلٰی الہ الصلوٰۃ والسلام وسنت احمدی مستقیم ومستدیم گرداند واز تعلقات دنیا وگرفتاری ماسوائے محض آزاد ساختہ در سرادقات معرفت وسرایردۂ قرب خویش انس والفت

ماسوائے باشند | مامول کہ | ثابت

۱؎ رادفہ جنبندہ در پے آئندہ در آمد مرگ بتمام خود ۱۲ ۲؎ ماسوا فیہ یعنی سراپردہ کنارہائے خیمہ جمع حذفور بالضم وحذفار بالکسر حذفور یعنی شریف وجمع کثیر نیز آمدہ عرب گوید اعطاہ الدنیا بحذافیرہا داد ورا دنیا بتمام ۱۲ منتخب

وبہ آن معنی در عالم اسباب وابستہ بسلوک طریقہ صوفیہ علیہ است این بزرگواران در محبت حق جل و علا از خود و از غیر خود گسستہ اند و در عشق او از آفاق و انفس گذشتہ ما سوا را در راہ او درباختہ و با و ساختہ اند اگر حاصل دارند در او دارند و اگر واصلند باو و صلند باطن شان را ہیچ انقطاع از ما دون او تعالیٰ روے دادہ ہست کہ اگر سالہا یاد ما سوے نمایند بیاد شان نیاید واز انانیت نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک میدانند رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ . وَرِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ خداوندا مرا ازین قوم بگردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد و تخم این اندیشہ در دل مے کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبت این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند واز ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد پئے آن شود خوش گفت بیت بعد ازین مصلحت کار دران مے بینم + کہ روم بر در میخانہ و خوش بنشینم مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ ہست والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب بست و سوم (۲۳)

بمرزا غضنفر در شرح اذواق و تعبیر وقائع کہ نوشتہ بودند بسم اللہ الرحمن الرحیم + بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن احوال علیہ و وقائع سنیہ بود فرحت بر فرحت افزود آز فنائے لطائف خمسہ و نفی یافت از خود و اثبات یافت خود بخود کہ نوشتہ بودند این بیت را حسب حال یافتہ بیت مید ہدرہ ہمصحبتان بخلوت خویش + فغان کہ یافتہ دلدار ذوق صحبت خویش بوضوح انجامید حالے ست صحیح حق سبحانہ و تعالیٰ ہمہ را بمن منوال راہ ترقیات را مفتوح

---

۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احزاب از پارۂ (۲۱) و نظم الآیۃ ھکذا من المؤمنین رجال صدقوا الخ

۲ اشارۃ الی کریمۃ وقعت فی سورۃ النور من الجزء الثامن عشر و نظم الآیۃ ھکذا فی بیوت اذن اللہ ان ترفع ویذکر فیھا اسمہ یسبح لہ فیھا بالغدو والآصال رجال الخ ۱۲ ۳ یعنی قلب و روح و سر و خفی و اخفیٰ ۱۲

وارد اللّٰهمّ زِدْ نوشته بودند که در خواب می‌بینم که کلاه و بالائے آن فوطهٔ علاقه دار چنانچه عربان دو طره گذاشته می‌پوشند تو بر سرِ من نهاده و میگوئی که آنچه در ما بود همه را بشما دادیم و امانتِ شما بشما رسانیدیم الخ مخدوما این خواب بشارتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن این عبارت را بران محمول باید داشت که آنچه در ما بود بشما دادیم موافقِ ظرف و استعدادِ شما یا آنچه در ما بود از بابتِ امانتِ شما بشما دادیم چنانچه فقرهٔ دوم قرینه است بر آن نوشته بودند که بعد از نمازِ تهجد مشغول بودم دیدم که میانِ دل و سر دائرهٔ کلان پیدا شد و در میانِ آن دائره دلِ خود را مثل حلیهٔ کمان یافتم چنانچه یک چله بر دو کمان زه کرده باشند بدین صورت بجانبِ یک کمان که نظر میرفت وحدتِ صاف میدید و بجانبِ کمانِ دیگر که نظر میرفت کثرت در نظر مے درآمد این کثرت هم رفته رفته وحدتِ صاف شد و در هر دو کمان وحدتِ صاف دیده میشد مخدوما قلب را برزخ گفته اند ما نا که این صورت برزخیِ قلب ست که بنظر درآمده است و آنچه در یک کمان وحدتِ صاف بنظر درآمد و در کمانِ دیگر کثرت از قابِ قوسین ست و آنکه کثرت هم رفته رفته وحدتِ صاف شد و در هر دو کمان وحدت دیده مقدمهٔ اَوْ اَدْنیٰ است و آنکه گفتیم که مقدمهٔ اَوْ اَدْنیٰ است زیرا که حقیقتِ اَوْ اَدْنیٰ وقتے متحقق شود که قوسِ کثرت بالکل از نظر ساقط گردد و منظورِ نظر جز قوسِ وحدت نبود و آنچه بعد ازین نوشته اند که این یافت بنفس یا روح مخصوص نبود بلکه این معامله خود بخود بود مشعر بر سقوطِ قوسِ کثرت ست از نظر و العلم عند الله سبحانه نوشته بودند که درین میان یک نسبتِ مخصوص وارد شد که هرگز دل را بآن آشنائی نبود چنانچه غریبے بشهرے که هرگز ندیده باشد درآید بیت اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً خوش گفت بیت

سلہ بدانکه فوطه بالضم کمر بند و دیباجه نادوخته و لنگ حمامی و بمعنی دستار و رومال نیز آمده و علاقه بکسر اول جسم ظاهری که بسته و آویزان باشد چیزے مثل رومال تازیانه ۱۲ غیاث سلہ یعنی مراد بقول آنچه در ما بود خصوص ست نه عموم ۱۲ سلہ این کریمه واقع ست در سورهٔ نمل در پاره وقال الذین (۱۹) ۱۲

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم + کہ نو پروازم و شاخ بلندے آشیان دارم
وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۲۴) بست و چہارم

بملا مشتاق بہرہ کی در حل شبہہ کہ از آیۂ کریمہ وَاتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰھِیْمَ حَنِیْفًا مے آید و تحقیق حدیث لَا تُفَضِّلُوْنِیْ عَلٰی یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی و در شرح اَلْاِیْمَانُ لَا یَزِیْدُ وَلَا یَنْقُصُ و در رفع توہم مساوات ایمان عوام با ایمان انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام و رفع توہم افضلیت شہدا کہ بہ بعضے مزایا مخصوص اند بر انبیا علیہم الصلوٰۃ و السلام بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید اسولہ چند نمودہ بودند محدو ماحل این اسولہ را علما و مشائخ نمودہ اند مع ذٰلک سوال را از جواب چارہ نیست چیزے درین باب مینویسد سوال اول آنکہ حق تعالیٰ در شان حضرت ابراہیم علٰی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام میفرماید اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًا و نیز فرمودہ و اتَّبِعْ[1] مِلَّةَ اِبْرٰھِیْمَ حَنِیْفًا پس بمقتضاے این ہر دو کریمہ حضرت ابراہیم علیہ السلام مقتدی و متبوع بوند و پیغمبر ما علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام تابع باشند و حال آنکہ پیغمبر ما علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام بالقطع افضل اند و ہمین اشکال در مادہ مہتر آدم علیہ السلام مے آید حق تعالیٰ میفرماید اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً۔ فلزم فی ھٰذِہِ الْاٰیَةِ مَا لَزِمَ فِی الْاٰیَةِ السَّابِقَةِ جواب در کریمہ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ہیچ اشکال نیست چہ این حکم خلافت مر نوع انسان راست خصوصیت بحضرت آدم علیہ السلام ندارد چنانچہ جواب ملائکہ بران دلیل ست کہ اَتَجْعَلُ فِیْھَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْھَا

[1] ثم اوحینا الیک ان اتبع ملۃ ابراھیم حنیفا واقع ست در آخر سورہ نحل در پارہ ربما (۱۴) ۱۲ سلطان ارحمت مخلوقات کما ھو محقق فی محلہ ۱۲

وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ چہ فساد و سفکِ دما، در نوعِ انسان ست نہ در آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ
و بر تقدیرِ تسلیم این خلافت خاص بوقتِ حضرتِ آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ بودہ نہ خلافتِ نوعیہ
تا اشکال متصور شود چنانچہ در شانِ حضرتِ داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمودہ يَا دَاوُدُ إِنَّا
جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ و در شانِ حضرتِ مہدی عَلَيْهِ الرِّضْوَانُ وارد شدہ
فَإِنَّ فِيهِمْ خَلِيفَةَ اللهِ الْمَهْدِيَّ و ازین قبیل ست قطبِ ارشاد و غوث و قطبِ مدار
کہ در ہر وقت میباشند کہ قطبیت و سائر مناصب مخصوص بازمنۂ ایشانست و ہمچنین
قَدَمِي عَلَى رَقَبَةِ كُلِّ وَلِيِّ اللهِ کہ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قُدِّسَ سِرُّهُ فرمودہ ست
مخصوص باولیاءِ آن وقت ست عَلَى مَا حُقِّقَ آرے کریمۂ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
إِمَامًا حکم عام و مؤبد ست قَالَ الْقَاضِي فِي تَفْسِيرِهِ وَإِمَامَتُهُ عَامَّةٌ مُؤَبَّدَةٌ إِذْ لَمْ
يُبْعَثْ نَبِيٌّ بَعْدَهُ إِلَّا كَانَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ مَأْمُورًا بِاتِّبَاعِهِ چنانچہ کریمۂ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا دلالت بران دارد لیکن این آیات قدح در افضلیتِ آنسرور عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ ندارد مفسران گفتہ اند یعنی پیروی وے کن در توحید یا در روشِ دعوت بحجج حلّ
و حلا چنانچہ او برفق و مدارا بدلائل یکے بعد دیگرے و مجادلہ بقدرِ فہمِ ہر کس دعوت مینمود تو
نیز چنان کن صاحبِ تیسیر آوردہ کہ اتباع سلوک بسبیل مسلوکِ متبوع ست پس اتباع
آنسرور مرمہتر ابراہیم را عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بسبب آن بود کہ بعد از و مبعوث شدہ
نہ بجہت آنکہ دون او بودہ و بحکم أَنَا أَكْرَمُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ عَلَى اللهِ مقرر ست کہ
آنحضرت عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ از ہمہ انبیا اکرم و افضل است و نصیبِ او در فضیلت
از مجموعِ انبیا و اصفیا اجزل و اشمل و ازین قبیل ست آنچہ وارد شدہ است فَبِهُدَاهُمُ
اقْتَدِهْ کہ ازین امور در فضیلتِ او عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ہیچ قدح لازم نیست با آنکہ

۵۱ این کریمہ واقع ست در سورہ ص از پارہ وما لی (۲۳) ۱۲ ۵۲ قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اذا رأیتم الرایات
السود قد جاءت من قبل خراسان فأتوها فان فیها خلیفة الله المهدی رواه احمد والبیهقی ۱۲ مشکوة باب اشراط
الساعة ۵۳ ای فی الجملة لا فی جمیع الاحکام کما لا یخفی ۱۲ ۵۴ یعنی معنی اتباع رفتن ست براہیکہ متبوع بران راہ رفتہ باشد ۱۲

گوئیم کہ گاہ ست کہ فاضل را امر بمتابعت مفضول کنند و ازین امر بمتابعت ہیچ قصورے در فضلیت او لازم نیاید قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی لِنَبِیِّہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَشَاوِرْہُمْ فِی الْاَمْرِ امر بمشورت باصحاب کرام خالی از تضمن امر بمتابعت شان نیست والا مشورت راچہ فائدہ باشد و تحقیق این مقام و حقیقت این معاملہ را حضرت ایشان ما قدس سنا اللّٰہ سبحانہ بسرہٖ از راہ کشف و عرفان در مکاتیب خود نوشتہ اند از آنجا ملاحظہ نمایند

سوال دویم آنکہ جناب مقدس حضرت رسالت پناہ محمد رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وعلٰی اٰلہٖ الصلوٰۃ والسلام بالقطع افضل انبیا اند پس حدیث لَا تُفَضِّلُوْنِیْ عَلٰی یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی بچہ معنی ست و حدیث مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ یُوْنُسَ بْنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ چگونہ بود جواب میتواند کہ معنی چنین باشد لَا تُفَضِّلُوْا بِحَیْثُ یَلْزَمُ نَقْصُ الْمَفْضُوْلِ اَوْ یُؤَدِّیْ اِلَی الْخُصُوْمَۃِ وَالنِّزَاعِ و نیز میتواند کہ تفضیل ندہید بجمیع انواع فضائل ہر چند پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام افضل کلی ست چنانچہ امام افضل ست از مؤذن مطلقا ہر چند فضل اذان در وے نیست و نیز میتواند کہ معنی آن باشد لَا تُفَضِّلُوْا مِنْ تِلْقَآءِ اَنْفُسِکُمْ وَاَھْوَآئِکُمْ و نیز میتواند کہ این قول از روئے تواضع و ہضم نفس فرمودہ باشند و نیز میتواند کہ معنی لَا تُفَضِّلُوْنِیْ فِیْ نَفْسِ النُّبُوَّۃِ باشد کما قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِہٖ و نیز میتواند کہ این قول پیش از علم بافضلیت خود باشد باید دانست کہ تخصیص حضرت یونس علیہ السلام باین حکم با آنکہ ہمہ انبیا را درین امر شرکت ست بواسطہ آنست کہ چون از وے علیہ السلام زلتے بوقوع آمدہ بود از ینجہت محل توہم منقصت شدہ بواسطہ رفع این وہم تخصیص او باین حکم فرمودہ کہ ازین رہگذر ہیچ منقصے در رتبہ او در رتبہ نبوت او پیدا نشدہ بحکم اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ کَمَنْ لَّا ذَنْبَ لَہٗ و بحکم اُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰہُ سَیِّاٰتِہِمْ حَسَنَاتٍ و میتواند کہ بہمین اعتبار فرمودہ باشد مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ

سلہ ہذا الحدیث مروی عن عبد اللّٰہ بن مسعود مرفوعا و موقوفا رواہ ابن ماجہ ۱۲ مشکوۃ آخر باب التوبۃ ۲ه الا من تاب وامن وعمل صالحا فاولٰئک یبدل اللّٰہ الخ ۱۲ سورۃ الفرقان وجزء وقال الذین (۱۹) ۱۲

یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ یعنی ہر کہ نظر بزلتِ او علیہ السلام نمودہ خود را بروے فضل دہد و خود را از زلت و معاصی بری تصور نماید پس تحقیق او دروغ گوست قَالَ اللهُ تَعَالٰی فِیْ شَانِہٖ فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَنَجَّیْنٰهُ مِنَ الْغَمِّ وَکَذٰلِكَ نُنْجِی الْمُؤْمِنِیْنَ[1] وَقَالَ تَعَالٰی اَیْضًا فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَجَعَلَهٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ[2] سوالِ سوم آنکہ مقرر و مبین ست کہ فضلِ کلی مر انبیا را علیہم الصلوٰۃ والسلام بر جمیع افرادِ امت و در حدیثِ صحیح آمدہ است کہ بعضے کمالات در بعضے افرادِ امت ست کہ مزیت بر انبیا دارد کالشہداء فِی سَبِیْلِ اللهِ[3] احتیاج بغسل ندارند و بلفظِ موتی نخواندہ و انبیا بغسل محتاج اند و بلفظ موتی خواندہ جواب این فضل راجع بفضلِ جزئی ست کہ دران محذور نیست ہر حائک و حجام بصنعت بر عالمِ ذی فنون فضل دارد و فضلِ کلی مر انبیا و عالم راست سوالِ چہارم علمائے[4] ماتریدیہ گفتہ اند اَلْاِیْمَانُ لَا یَزِیْدُ وَلَا یَنْقُصُ ازین عبارت لازم مے آید کہ ایمانِ عوامِ مومنان مثلِ ایمانِ انبیا بود علیہم السلام و حال آنکہ ایمانِ انبیا علیہم السلام اکمل ست فِی الْقُرْبِ وَالدَّرَجَۃِ جواب ایمانِ انبیا و ایمانِ عوام را در نفسِ ایمانیت شرکت و تساوی است و مزیتِ ایمانِ انبیا راجع بصفاتِ کاملۂ ایمان ست چہ ایمانے کہ مقرون باعمالِ صالحہ است و یکسوست از سیئات و مشتبہات صفائے دیگر دارد و نورانیتِ علٰحدہ و نتائج و ثمراتِ بزرگ آوردہ بلکہ توان گفت کہ نوعِ دیگر گشتہ در رنگِ افرادِ انسان کہ در نفسِ انسانیت شرکت دارند و متساوی اند و نظر بکمال و نقصانِ صفات جمعے را ازانہا کَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ فرمودہ و از حقیقتِ انسانی برآوردہ و آنچہ در حدیث آمدہ است

(ترجمہ) الصلوات والتسلیمات

۱ بدانکہ این کریمہ در سورۃ الانبیا از پارہ اقترب (۱۷) واقع ست ۱۲ ۲ فی سورۃ القلم والجزء تبارک الذی (۲۹) ۱۲ ۳ قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان من عباد اللہ لأناسا ما ہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیامۃ بمکانہم من اللہ قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ہم قال ہم قوم تحابوا بروح اللہ علی غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الخ رواہ ابو داؤد ۱۲ مشکوۃ باب الحب فی اللہ ۴ خون کشندہ باسترہ زدن ۱۲ ۵ از شاگردان ابو المنصور ماتریدی ۱۲

لو اتُّزِنَ ایمانُ ابی بکرٍ مع ایمانِ اُمّتی کرجح این رجحان ہم راجع بصفاتِ کاملہ است کہ نورانیت وصفائے ایمان را بسا فزاید وپلہ میزان را راجح میکنند چہ صفات واعراض در میزانِ موعود موزون ست چرا ایمانِ او رض راجح نباید کہ او بموتے کہ بیش از موت ست مشرف گشتہ است وباین صفت در میانِ صحابۂ کرام ممتاز وبیش قدم بودہ ولہذا بدولتِ معیت بمقتضائے کریمہ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ وکریمہ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا مشرف شدہ واز میانِ اصحاب کرام بہ بشارتِ این موت کہ عینِ معرفت ست وکملِ ایمان مبشر گشتہ حیث وَرَدَ فِی شَانِہٖ مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمْشِیْ عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلٰی اَبِیْ بَکْرِ ابنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ ہر چند سائر صحابہ نیز باین موت متحقق بودند لیکن تخصیصِ او باین بشارت مشعر بکمالِ اوست باین صفت از دیگران وہر کہ درین موت کاملتر ست ایمانِ او باندازۂ آن نیز کاملتر چہ این موت منتج اطمینانِ نفس ست واطمینانِ نفس ایمانِ حقیقی ست کہ از زوال محفوظ ست کریمہ یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ گویا اشارت باین ایمان ست وما نا کہ در حدیث اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ مطلوب ہمین ایمان ست این آن موت ست کہ بحیاۃ ابدی میرساند وبانوار قرب ومعرفت متحقق میسازد وکریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ ایمائے ست باین معنی وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ

مکتوب (۲۵) بست وپنجم

بمیر عبد الفتاح ولد حقائق آگاہ میر محمد نعمان قدس سرہٗ در ادائے لوازم طلبگاری

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند

۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ نساء از پارۂ والمحصنات (۵) ۱۲ ۲ اشارت ست بآیتے کہ در سورہ انعام وپارہ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲

مجاری امور مستوجب حمد ست امید که آن عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادۂ سنت سنیہ و شریعت علیہ مستقیم بود و از لوازم طلبگاری فارغ نباشد و ہموارہ متعطش و مضطرب باشد سیری و فراغ نصیب اعدا باد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماند مرید را بدین صفت باید شد کہ حتی اذا ضاقت علیہم الارض بما رحبت وضاقت علیہم انفسہم وظنوا ان لا ملجأ من اللہ الا الیہ چون طالب صادق بدین صفت شود امید ست کہ بحر بخشش بجوش آید و نوید ثم تاب علیہم لیتوبوا بگوش جانش برساند و او را از وے بستاند عجب ست کہ جوانان مستعد بخواب خرگوش آرام گرفتہ اند و از لوازم طلب فرو نشستہ و در رنگ طفلان از جواہر نفیسہ بخزف ریزہائے چند مشغول شدہ بیت در جہان شاہدے و ما فارغ ✦ در قدح جرعۂ و ما ہشیار ✦

مکتوب (۲۶) بست و ششم

بصوفی سعد اللہ کابلی در تعبیر وقائع و شرح احوال او بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابتے کہ متضمن وقائع روشن و احوال پسندیدہ بود رسید و خوشوقت ساخت للہ سبحانہ الحمد کہ بعافیت اند و در کار خود سرگرم دو واقعہ کہ نوشتہ بودند در یک واقعہ مصحف و در واقعۂ دیگر خلعت بشما دادہ نیک و مبشر اند و آنچہ نوشتہ بودند اکثر کہ باحوال خود مقید میشوم خود را نمییابم و در مراقبہ چنان مشاہدہ میشود کہ ہر یک موئے بشابہ چراغے شعلہ میکند و در گفتن کلمۂ طیبہ لذتے روئے میدہد کہ اشک بے اختیار روانہ میشود آیا کمال فنائے نفس ہمین ست یا چیزے دیگر معلوم نمایند کہ این احوال خوب و پسندیدہ است و از لوازم و ملائمات فنائے نفس ست لیکن فنائے نفس فی نفسہ امرے دیگر ست آنجا ہمہ آنست کہ برتر ز بیان ست ✦ آرے آنچہ نوشتہ اند کہ خود را نمییابم و آنچہ

ـــــــــــــــــــ

لہ قولہ مجاری بفتح میم و رائے مکسورہ جاہائے جاری شدن چیزے و راہہائے روان شدن چیزے ۱۲ لہ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ توبہ از پارۂ یعتذرون (۱۱) ۱۲

بعد ازین نوشتہ آید کہ نہ خود را دانستہ میشود ونہ عالم را اگر بعد از فنائے قلب روئے دہد از مقدمات فنائے نفس ست و از لوازم آن باجملہ امیدوار باشند وَهَلْ مِنْ مَزِيدٍ گویان متوجہ فوق بوند مصرع ہنوز ایوان استغنا بلندست ۔ نوشتہ بود کہ بر سر نماز ہم جمعیت روئے میدہد اکثر اوقات کہ بخود مقید میشوم مثل شعلہ آفتاب و ماہتاب در نظر مے آید فقیر در درک آن عاجز ست بداند حالتے کہ در نماز دست میدہد اصل ست و این شعلہ آفتاب کہ خود را میبابند میتواند کہ آثار بقا بود و این نور از حیات بود کہ مترتب بر موت ست چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الآیۃ اشعارے بران دارد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا ۔

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بملا عطاء اللہ سورتی در نصیحت او ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى فضائل مآب اخوی ملا عطاء اللہ ازینجانب سلام عافیت انجام خوانند و دوستان دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرد مخدوما عمر چندروزہ کہ بسے عزیز ست باید کہ در اعز اشیا مصروف گردد و آن کسب مرضیات مولائے حقیقی ست جل سلطانہ کمر ہمت را درین امر خطیر چست بر بندند و ہرچہ منافی آنست ازان یکسو شوند کمال در حق بندہ آنست کہ مولائے او ازو رضی بود لہذا مقام رضا فوق مقامات آمد علامت این رضا آنست کہ بندہ ازوے تعالی راضی شود و در مرادات و مقتضیات خلاف رضامندی او تعالی ازوے بظہور نیاید و در ایلام در رنگ انعام کشادہ پیشانی بود و در اوامر و نواہی او چین بابرو نباشد و بجمیع افعال وے منشرح الصدر باشد و بقضا و قدر او عنقریب گردن انقیاد و استسلام داشتہ باشد وَالسَّلَامُ

مکتوب بست و ہشتم (۲۸)

[1] یعنی این عدم یافت خود و نادانستن خود را و عالم را اگر بعد از الخ [2] ص ۵۳ یعنی طالب زیادت گشتہ [3] ص ۵۳ در سورہ انعام و پارہ لو اننا (۸) واقع ست ۔

حاشیہ: و در مرادات و مقتضیات او تعالی خلاف رضامندی ازوے

بشیخ نور محمد سورتی در نصیحت بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد است خیریت دوستان مسئول و مأمول اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولای حقیقی جلت عظمته بجان کوشند و توشهٔ آخرت را آماده سازند جاءت الراجفة تتبعها الرادفة جاء الموت بما فیه فبما فیه جاء الموت بما فیه احوال را نویسان باشند و از کیفیت راه و فرزندان قلمی نمایند وسعی کنند که روز بروز باشند ابواب ترقیات مفتوح بود من استوی یوماه فهو مغبون دوستان را بدعای خیر یاد آرند والسلام

مکتوب بست و نهم (۲۹)

بمیر محمد امین بخاری در شرح و تبیین کریمه وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون و کریمه انا عرضنا الامانة علی السموات والارض الایة بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة و ارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناه میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجد و مستوجب حمد است والمسئول من الله سبحانه سلامتکم و استقامتکم ظاهرا و باطنا صحیفهٔ گرامی که نامزد این مسکین نموده بودند مشرف ساخت حمدا لله سبحانه که باوجود مشاغل صوری و تعلقات شتی در روابط معنوی محبتها فتورے نرفته است امیدست که روز بروز در تزاید باشد و روز افزون بود محب این طائفه با این طائفه است المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة نوشته بودند که حق سبحانه وتعالی میفرماید وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون و مفسران به لیعرفون تفسیر کرده اند و در جای دیگر حق تعالی میفرماید انا عرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان اگر مراد از امانت معرفت باشد بانسان چه خصوصیت

---

[۱] بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ الذاریات از پارهٔ قال فما خطبکم (۲۷) اما کریمه انا عرضنا الامانة پس واقع ست در سورهٔ احزاب از پارهٔ ومن یقنت (۲۲) ۱۲ [۲] تو را چه خصوصیت دارد یعنی هیچ خصوصیت ندارد چه معرفت حق تعالی حاصل ست مر هر شی را کما قال تعالی وان من شیء الا یسبح بحمده ولکن لا تفقهون تسبیحهم ۱۲ بنی اسرائیل

دارد واگر مراد چیزے دیگرست اعلام نمایند مخدوما ورود این شبہہ خصوصیت بآن ندارد کہ لیعبدون را بہ لیعرفون تفسیر کنیم لیعبدون را بہر معنی کہ تفسیر کنند و امانت را ہم بہمان معنی بگیرند یعنی لیعبدون اگر بمعنی خود داریم چنانچہ اکثر علمائے مفسرین گفتہ اند و از امانت ہم تکالیف شرعیہ کہ حاصل آن عبادت ست بگیریم یا از ہر دو جا معرفت مراد داریم شبہہ مے آید کہ وجہ تخصیص حمل امانت بانسان چیست جواب گوئیم کہ وجہ تخصیص میتواند کہ شرافت و بزرگی انسان بود و اہتمام بشان او ہر چند جن را نیز شرکت بود چہ جن درین تکلیف تابع انسان ست و متابع شریعت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ لیلۃ الجن دعوت کرد و اینہا ایمان آوردند و بقولے بامر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم رفتہ قوم خود را دعوت کردند و گفتند یا قومنا اجیبوا داعی اللہ وآمنوا بہ واز فحوائے آیہ معلوم میشود کہ پیش ازین تابع شریعت حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بودہ اند جائیکہ گفتہ اند انا سمعنا کتابا انزل من بعد موسیٰ الآیۃ وایضا میتواند کہ عرض امانت و حمل آن خاص بانسان بود و جن را دران شرکت نباشد ہر چند ہر دو را برائے عبادت یا معرفت آفریدہ باشند و ہیچ محظور نبود بدانند کہ این سوال را جوابہائے دیگر ہم ست ورائے این دو جواب کہ بران تقدیر اصلا شبہہ وارد نمیشود اول آنکہ لیعبدون بر معنی خود باشد چنانچہ علما فرمودہ اند و امانت بمعنی معرفت گوئیم چنانچہ آن مشفق نوشتہ اند اشکال وارد نمیشود دوم آنکہ مجاہد لیعبدون را بہ لیعرفون تفسیر کردہ ست لکن معنی معرفت را عام گرفتہ ست کہ شامل موحد و مشرک و مطیع و عاصی ست کہ ہمہ مے شناسند اما بعضے فرمان نمیبرند و برخے در عبادت شریک میگیرند برین تقدیر از امانت معرفت کہ خاص موحدان و بالاولیاست اگر بگیریم یا عبادت و تکالیف شرعیہ خواہیم نیز اشکال نمے آید سیوم آنکہ مفسران گفتہ اند کہ میتواند کہ لیعبدون باین معنی باشد کہ ای لیکونوا عبادا لی

Marginal notes: در آیہ ثانیہ؛ یعنی ہر شے را؛ جنیہ؛ سیاق؛ عبارت؛ استعمالیہ

۵۱ حالانکہ عبادت بمعنی تکالیف شرعیہ و بمعنی معرفت مر جن را ہم شامل ست حسب منطوق آیہ اولی ۱۲ ۵۲ یعنی پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام در شب جن ایشان را باسلام دعوت فرمود و اینہا ایمان آوردند ۱۲ ۵۳ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احقاف از پارہ حم (۲۶) ۵۴ یعنی تکالیف شرعیہ ۱۲

برین تقدیر ہم اشکال وارد نیست چہارم آنکہ اگر مراد از انسان در کریمۂ وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ حضرت آدم علیٰ نبیّنا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ باشد چنانچہ مفسران گفتہ اند نیز شبہہ وارد نیست پنجم آنکہ حضرت ایشان ما قدّسنا اللّٰہ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ در مکتوب ہفتاد و چہارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشتہ اند کہ این امانت بزعم این حقیر قیومیت جمیع اشیاست بر سبیل نیابت کہ مخصوص بحمل افراد انسان ست یعنی حاملہ انسان کامل تا بجائے میرسد کہ او قیوم جمیع اشیا بحکم خلافت میسازند و ہمہ را افاضۂ وجود و بقا و سایر کمالات ظاہری و باطنی بتوسط او میرسانند اگر ملک ست باو متوسل ست و اگر انس و جن ست باو متشبث و فی الحقیقۃ توجہ جمیع اشیا باوست و ہمہ نگران او یند یعنی را دانند یانہ فرمود اِنَّہٗ کَانَ ظَلُوْمًا کَثِیْرَ الظُّلْمِ عَلٰی نَفْسِہٖ بِحَیْثُ لَا یُبْقِیْ مِنْ وُّجُوْدِہٖ وَلَا مِنْ تَوَابِعِ وُجُوْدِہٖ اَثَرًا وَّلَا حُکْمًا و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایان تحمل بار امانت نبود جَهُوْلًا کَثِیْرَ الْجَهْلِ بِحَیْثُ لَا یَکُوْنُ لَہٗ عِلْمٌ وَّلَا اِدْرَاکٌ بِالْمَطْلُوْبِ بَلْ عَجْزٌ عَنِ الْاِدْرَاکِ وَجَهْلٌ عَنِ الْعِلْمِ بِالْمَقْصُوْدِ و این عجز و جہل دران موطن کمال معرفت ست لِاَنَّ اَجْهَلَهُمْ اَعْرَفُهُمْ تَشْتَرِیْ لَا شَکَّ اَنَّ اَعْرَفَهُمْ اَلْیَقُ بِحَمْلِ الْاَمَانَۃِ این دو صفت گویا علت اند مر حمل بار امانت را این عارفے کہ بمنصب قیومیت اشیا مشرف گشتہ است حکم وزیر دارد کہ مہمات خلائق باو مرجوع داشتہ اند ہر چند انعامات از سلطانست اما وصول آنہا مربوط بتوسل وزیرست تم کلامہٗ برین تقدیر نیز ایراد شبہہ نمیشود وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۳۰) سی ام

بشیخ حسین منصور جلندری در شرح احوال او از حصول فنائے اتم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلٰوۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ مصحوب

قاصد از رسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن اذواق پسندیدہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ و تعالی ہمہ رامن نوال ابواب ترقیات را مفتوح دارد و بر جادہ سنن مرضیہ استقامت کرامت فرماید از استمرار حالت زوال عین و اثر و از دوام دید رجوع کمالات باصل خود و لحوق عدم مقید بعدم مطلق نوشتہ بودند نیک و مبارک ست معتبر در فنا نزد ما آنست کہ دوام پذیرد و آنچہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط ست واین قسم فنا کہ عدم نیز در رنگ وجود از وے جدا شود و باصل لاحق گردد از آثار تجلی ذات ست بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم + عزو جیکہ درین ولا روے دادہ بود و رفعت خود را از بعض مشایخ وقت دیدہ مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید محل تحیر نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ خوش گفت بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب + میان شیخ جمال بجمعیت باشند والسلام اولاً و آخراً +

مکتوب (۳۱) سی و یکم

بخواجہ عبد الصمد کابلی در تاسف بر اطوار خویش بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى، ہزار افسوس عمر گرانمایہ در ہوا و ہوس رفت و در حرمان و معصیت گذشت در و دیوار بر کردار این دور از کارگریان و زار زارست وہر سنگ و سفال بزبان حال فریاد میکند مَا لِهٰذَا خُلِقْتَ وَلَا بِهٰذَا اُمِرْتَ بیت ہر دو عالم در لباس تعزیت اشک مے بارند و تو در معصیت + اُذْكُرُوا اللّٰهَ وَتُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ جَآءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ بِهٰذَا فِيْرَهُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب سی و دوم

بقاضی حیدر لاہوری در تحریص بر تحصیل معرفت و ایمان حقیقی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ اَکْمَلَ الْحَمْدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ
عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُوْنَ وَکُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِہِ
الْغَافِلُوْنَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ +
صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مُبتہج و مشرف گردیدہ چون متضمن
اظہار شوق و منبی از دردِ طلب بود مسرت بر مسرت بخشید اللّٰهُمَّ زِدْ این شوق را نعمتِ عظمیٰ
دانند و این دردرا سرمایہ سعادت تصور فرمایند عزیزے گفتہ است اگر نخواستے داد ندادے خواست[51]
حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلۂ طلب را سر بلند گرداند تا از ماسوائے مطلوب بالکل
بیگانہ و از کشاکش تفرقہ بتمام برآماند و بمطلوب اصلی رساند مطلوب درین نشأ فانیہ تحصیل
معرفت حق ست جل و علا و معرفت را صورتیست و حقیقتے صورتش آنست کہ علمائے کرام
بیان نمودہ اند و مطلق ایمان بآن مربوط ست و حقیقتِ معرفت کہ اہل اللّٰہ بآن ممتاز اند عبارت
از فنا فی المعروف ست و مشروط ست باین صورت کہ بے آن صورت نہ بندد و ایمان حقیقی کہ
از زوال محفوظ ست باین معرفت منوط ست مانا[52] کہ در حدیث نفیس اشارت باین ایمان ست کہ
وارد شدہ است اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ[53] و این فنا کہ مناطِ معرفت ست
امریست وجدانی و ذوقی کہ بگفتن و نوشتن راست نیاید و بدرس و مطالعۂ کتب صورت نہ بندد
وَمَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ[54] لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی + پس بر عقلا و ہوشمندان
ناگزیرست کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تأمل نمایند ہر کرا معرفت مسطورہ حاصل ست فطوبیٰ
لہٗ وبشریٰ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و از ظل باصل شتافت للمولوی قدس سرہ

بیت چون بہ انستی تو خود را از نخست + سوئے آنحضرت نسب کردی درست + وانکہ
دانستی کہ ظل کیستی + فارغی گر مردی و گر زیستی + و ہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب

---

[51] یعنی اگر حق سبحانہ و تعالیٰ دادن مطلوب و مقصود نخواستے این درد و تعطش در طلب مقصد ہرگز ندادے فافہم ۱۲ [52] مانا
بمعنی شاید و یقین ہر دو آید ۱۲ [53] و فی الحصن الحصین للجزری ۱۲ اللّٰهم انی اسئلک ایمانا لا یرتد و نعیما لا ینفد و مرافقۃ
نبینا محمد فی اعلی درجۃ الجنۃ جنۃ الخلد (س حب مس) ۱۲ [54] یعنی و ہر کہ نچشید ندانست ۱۲

آن فراغ نبود و از ہر جا بوئے ازین حدیقہ دولت بمشام جان او برسد از پئے آن بشود افسوس
ہست آنچہ ازین کس در فنائے فانیہ طلب داشتہ اند بجا نیارد و باموری دیگر پردازد و تعمیر چیزے
کہ تخریب آن خواستہ اند نماید بیت ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند ۔ تا دامن قیامت
این غم بما بماند ۔ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ
الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى ۔

مکتوب سی و سیوم (۳۳)

بخواجہ عبد اللہ کولابی در بیان آنکہ مشہود در مرآت کثرت نہ وحدت حقیقی ست بلکہ ظلی از
ظلال آن و در بیان آنکہ شہود ارواح داخل کمال نیست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
بعد الحمد والصلوٰة و تبليغ الدعوات میرساند احوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب
حمدست الْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ
وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مکتوب مرغوب
کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید چون متضمن شوق و مشعر از درد طلب بود فرحت بر فرحت
افزود اَللّٰهُمَّ زِدْ احوال خود را برین بیت حوالہ نمودہ بودند بیت در و دیوار چو آئینہ شد
از کثرت شوق ۔ ہر کجا مے نگرم روئے ترا مے بینم ۔ مخدوما احوال شما را از مضمون این
بیت بلند میدانم باطن شما متوجہ تنزیہ صرف ست و مضمون این بیت مشعر از شہود وحدت
در مرآت کثرت ست مخدوما آنچہ در مرآت کثرت مشہودست نہ وحدت حقیقی ست بلکہ
شبح و مثال اوست و ظلیست از ظلال او او تعالیٰ ورا ء الوراست و از دید و دانش ما جدا
مصرع در کدام آئینہ در آید او ۔ حق را سبحانہ در مرآت خلق جستن در رنگ آنست کہ کسے
آفتاب را در طشت آب جوید ؎ کسے در صحن کاچی قلیہ جوید ۔ اضاع العمر فی طلب المحال
خوش گفتہ بیت تو از خوبی نے گنجی بعالم ۔ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش ۔ نوشتہ بودند

کہ اگر طالبے را این دید روئے دہد کہ بچشم ظاہر ارواح طیبہ مشاہدہ او مے شدہ باشد در باب
او چہ حکم ست مخدوما مشاہدۂ ارواح خواہ بچشم سر بود خواہ بچشم سِر داخل ہیچ کمال نیست
و منزلے از منازلِ قرب بآن وابستہ نہ کمال آنست کہ باطن از دید و دانش ماسوے وارہد
نامے و نشانے از غیر در دیدہ سِر نماند مصرع تو مباش اصلا کمال این ست وبس ٭ این نوع
چیزہا کہ سالکان را در اثناءِ راہ دست میدہد در رنگِ محسنات بدیعی ست در علم بلاغت کہ تحسین
کلام مے بخشد و در بلاغت ہیچ دخل ندارد بلکہ این مشاہدۂ ارواح از محسنات ہم ساقط است
چہ بسیارست کہ این نوع مشاہدات از مطلب باز دارند و در توہم کمال افگنند نفعِ این امور اگر
ازین مضرت خالی باشد زیادہ ازین نیست کہ اعانت در طلب سالک میکنند و ممد کار او میشوند
نوشتہ بودند کہ بعضے التماس ہا در عریضہ سابق معروض داشتہ بود مسرصید جواب ست مخدوما
ظاہرا این کتابت در ایام آزار فقیر رسیدہ بود در آنوقت طاقتِ جواب نوشتن بلکہ خواندن
و تامل نمودن ہم نبود الحال آن کتابت بہم نرسید معذور دارند والسلام علیکم وعلیٰ من
لدیکم

مکتوب (۴۴) سی و چہارم

بشیخ امان اللہ نبیرۂ شیخ حمید بنگالی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت ٭ بسم اللہ
الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ سیدنا الوریٰ
محمدن المصطفیٰ وعلیٰ آلہٖ وصحبہ البررۃ التقیٰ صحیفہ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت
حمدا للہ سبحانہ کہ بعافیت اندوز یاد فقرا فارغ نہ اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند
اللہ تعالیٰ بوجہ احسن میسر سازد امید کہ نائرۂ این شوق مشتعل شود و نار محبت سربلند
گردد تا از ماسوے بتمام برآید و رائحہ مطلوب بمشام جان رساند بیت عشق آن شعلہ
است کان چون برفروخت ٭ ہرچہ جز معشوق آنرا جملہ سوخت ٭ بر طریقہ بزرگان

سلہ نبیرہ بروزن صغیرہ فرزند زادہ عموما و بمعنی پسر زادہ خصوصا و گاہے دختر زادہ را نیز گویند ۔ غیاث

استقامت دارند وجائے شما زانیک نگہدارند وخدمت فقراو طالبان را بتوجہ احسن کنند و
بر جادۂ شریعت محکم باشند و سنت رسول را صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم بدندان گیرند واز بدعت
محترز بوند وبا مبتدع صحبت ندارند وازوے گریزان بوند اھل البدعۃ کلاب اھل النار
شنیدہ باشند و در طریقۂ بزرگان لمرے احداث نکنند کہ برکات طریق تازمانے فائض ست
کہ بامور محدثہ آمیختہ نساختہ اند واز طلب حق جل وعلا باز نہ نشینند و معرفت او تعالیٰ راہ
جویند واز ہر جا بوئے ازین حدیقۂ دولت بمشام جان برسد از پے آن شوند مطلوب درین
نشاۂ فانیہ حصول این دولت ست و مقصود از خلقت انسانی تحصیل معرفت ست افسوس
است کہ آنچہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاوردہ بامور دیگر پرداز بیت ترسم کہ یار با ما آشنا
بماند + تا دامن قیامت این غم با بماند + از ورود بعضے تفرقہائے صوری نگاشتہ بودند
اللہ تعالیٰ بجمعیت مبدل گرداند واز کشاکش ما سوے برہاند اکثر مسلمانان کہ ازان دیار مے آیند
شکایت از حاکم آنجا مینمایند واز بیدینی وبیعملی او نالان حمداً للہ سبحانہ کہ اہل اسلام از شر او
خلاص شدند واز شدت او رہائی یافتند ظلم حکام از شامت اعمال ماست اعمالکم عمالکم
خود را با صلاح باید آورد و بورع وتقوی باید ساخت ومن یتق اللہ یجعل لہ مخرجا و
یرزقہ من حیث لا یحتسب ومن یتوکل علی اللہ فھو حسبہ ما مول از اجنبہ دعائے سلامتی
خاتمہ ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ ۔

مکتوب (۳۵) سی وپنجم

بشیخ حسین منصور جلندری دربیان حقیقت فنا وبقا وحقیقت اطمینان نفس و اشارہ بمنشاء
تجدد امثال و در آنکہ اختصاص تجلی ذات بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بچہ معنی ست
وزوال عین واثر آیا مخصوص بمحمدی ست وبیان منتہائے عروج عالم امر و نفس مطمئنہ و

سلہ قال تعالیٰ کلا لما یقض ما امرہ ۔ ۵۳ داقع ست این کریمہ در سورہ طلاق از پارہ قد سمع اللہ (۲۸) وقال تعالیٰ ایضا ومن یتق اللہ یجعل لہ من امرہ یسرا ذالک امر اللہ انزلہ الیکم ومن یتق اللہ یکفر عنہ سیاٰتہ ویعظم لہ اجرا ۱۲

عناصر اربعہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون متضمن احوال صحیحہ و اذواق سنیہ بود فرحت بر فرحت افزود آنچہ از حصول فنا و استہلاک اولا و لحوق عدم مقید بعدم مطلق ثانیاً در رنگ لحوق وجود و کمالات تابعہ وجود باصل خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید این نوع استہلاک و لحوق درجہ اعلی ست در فنا کہ نہ از وجود اثرے ماند و نہ از عدم و آنچہ نوشتہ بودند کہ درین ولا باز آن عدم را مجاورد قرین نمودند و از سابق نازکتر و الطف گشتہ کانہ در نظر بصیرت نمید رآید قبل ازین کہ قیام عکوس بآن عدم بودہ الحال چنین ست بلکہ معاملہ منعکس گردیدہ مخدوما این دید از آثار بقاست و مخبر از نزول کہ معبر بسیر عن اللہ باللہ ست حقیقت اطمینان درین موطن ست و اسلام حقیقی اینجا صورت مے بندد نوشتہ بودند کہ در توسط حال یعنی اوان عروج گاہے عالم را معدوم میافت و گاہے موجود ساعۃ فساعۃ و در ہنگام فنائے اتم ہمیشہ آنرا معدوم و مستمر العدم میدید و موجود جز حق تعالی را نمیافت باز در وقت رجوع و نزول گاہے عالم بنظر در مے آمدے و گاہے مختفی گشتے و الحال موجود میابد و بلکہ ہمہ از وست را چرب تر مے بیند یکے چنین ست و ہر کدام ازین دید صحیح و مبتنی بر وجہ وجیہ ست و معاملہ تجدد امثال مبنی برین دید توسط حال ست کما لا یخفی علی الناظرین فی کلام شیخنا و امامنا قدس اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس و دو بار کہ حضرت ایشانرا در واقعہ دیدہ اند بشارت و مبشر ست و طیرانے کہ بے توسط جوارح باشد طیران روحی ست کہ سریع التسییر ست از طیرانیکہ بتوسط جوارح بود شتان ما بینہما نوشتہ بودند واردا تے کہ در صلوات خمس از رو میدہد چہ نویسد یکے نماز معراج مومن ست و موطن کمال قرب و اذواق و واردات آنرا بوار داتے دیگر چہ نسبت کتابتے کہ بدست والید ادبر کی فرستادہ بودند دران مندرج بود کہ نوشتہ کہ این قسم فنا کہ عدم نیز در رنگ وجود

از وے جدا شود و باصل لاحق گردد آن از آثارِ تجلی ذات ست و از کلامِ اکابر مفهوم میشود
که تجلی ذات مخصوص بحضرت خاتمیت ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام و کمّل
تابعانِ او الخ مخدوما تجلی ذات بالاصالۃ مخصوص بآن سرورست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ
والسلام لیکن بطفیل و تبعیتِ او سائرِ انبیا را علیہم الصلوات والتحیات و کمّل
تابعانِ او را نصیب ست مدعوا اولی باین دولت اوست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و
السلام و دیگران بطفیلِ او درین دعوت شریک اند و بہ تبعیتِ او از اُو کش امیدوار ایضاً
نوشته بودند که مفهوم گشته است اگر سالک محمدی المشرب ست عین و اثرِ ہر دو را گم میسازد
و غیر او را اثر زائل نمیشود مخدوما غیر محمدی اگر در صحبتِ پیرِ کامل و مکمّل محمدی المشرب
بکمالاتِ ولایتِ محمدی بطفیلِ او برسد ممکن بلکه واقع ست درین صورت میتواند که عین و اثر
از وے زائل شود و این نوعِ فنا حاصل نماید پس صاحبِ این فنا اگر محمدی ست جائے سخن نیست و اگر
محمدی نیست پس آنچه در مادہ غیر محمدی نوشته است ازان راه امیدوارست خوش گفت

بیت: مورِ مسکین ہوسے داشت که در کعبه رسد + دست در پائے کبوتر زد و ناگاه رسید

و تحقیقِ تقدم یا تاخرِ فنائے نفس از فنائے لطائفِ خمسۂ عالمِ امر در جائے دیگر این فقیر نوشته
است از انجا طلب باید نمود نوشته بودند که بارہا معلوم میگردد که لطائفِ خمسه فوقِ محدد الی
مالانہایۃ در عروج اند اما کیفیتِ صورِ آنہا مرئی نمیگردد آیا این قسم عروج سالک را بوقوع
مے آید یا نه اگر مے آید اعتبارے دارد یا نه بدانند که این عروج سالک را روے میدہد و بسیار
اعتبار دارد این لطائف که اجزائے انسان اند اگر از امکنۂ خود عروج نمایند باصولِ خود که
فوقِ عرش ست ملحق خواہند شد و از انجا بدائرہ ظلالِ اسما و صفات که اصولِ آنہاست و
معبّر ست بولایتِ صغرٰے که ولایتِ اولیاست خواہند صعود نمود و از انجا بدائرہ اصولِ اسما
و صفات که بولایتِ کبرٰے تعلق دارد و ولایتِ انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات
ملحق خواہند شد نہایتِ عروجِ این لطائف تا این دائرہ اصولِ اسما و صفات ست و بالائے

آن عالمِ امر را گذر نیست نصیب از آن مقامِ نفسِ مطمئنه راست و فوقِ معاملهٔ مطمئنه کار و بار بعالمِ خلق مے افتد و عنصرِ خاک از ہمہ عناصر بالاتر میرود و پستیِ او باعثِ سربلندیِ او میگردد
بیت
خاک شو خاک تا بروید گل ؎ کہ بجز خاک نیست مظہرِ گل
این کمال وابستہ بکمالاتِ نبوت ست کہ بالاصالت نصیبِ انبیاست علیہم الصلوات والبرکات و بوراثت و تبعیتِ شان اُمتان را ازین کمالات نصیبیست ؎ وللارضِ من کأسِ الکرام نصیبٌ
و آنچہ در واقعہ با نبی اولو العزم مصافحہ کردہ اند امیدوار سیکند کہ از کمالاتِ شان بہرہ ور گردند والسلام علیکم و علیٰ سائرِ من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃَ المصطفیٰ علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العُلیٰ

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بملا اشتاق بہرکی در آنکہ محبت جذبِ معانی مینماید و ترغیب بر وظائفِ طاعات و عزلت و انقطاع و آنکہ مقصود از سیر و سلوک نہ شیخی و نہ مرید گرفتن ست بلکہ مقصود حصولِ نیستی و گم شدن ست بسمِ اللہ الرحمٰنِ الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہمبرین منوال احوالِ ظاہر و باطنِ خود را مے نوشتہ باشند کہ سببِ توجہِ غائبانہ است مخدوما ہرچند صحبت تاثیرِ عظیم دارد لیکن محبتِ غائبانہ نیز جذبِ معانی مینماید و راہِ فیض را میکشاید ؏ بوئے جنسیت کند جذبِ صفات ؛ بر وظائفِ طاعات سرگرم باشند و کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی جلّ شانہ چست بربندند و بعزلت راغب باشند و بقدرِ ضرورت با خلق درآمیزند بے ضرورت با اینہا صحبت داشتن سمِ قاتل ست آرے با طلبہ صحبت دارند و بقدرِ افادہ و استفادہ با اینہا مختلط بوند عزیزے گفتہ است لا تصحبِ الاشرارَ ولا تقطع عن اللہِ بصحبۃِ الاخیارِ و از عدمِ اطلاع بر احوالِ خود و احوالِ

یاران در بار بنا باشند مقصود احوال است علم باحوال اگر بدہند نعمت ست واگر ندہند غم نیست هرکرا از شما نصیب ست البتہ از شما فیض مند خواہد شد مقصود از سیر و سلوک شیخی و مریدی گرفتن نیست مقصود ازان ادائے وظائف بندگی ست بے منازعت نفس و نیز مقصود نیستی و گمنامی است و زوال رعونت[1] و انانیت اماره کہ معرفت بآن مربوط ست هرکہ باین کس رجوع میکند و انابت مے آرد اورا از حق باز داشتہ بخود مشغول میسازد و هرکہ رجوع نمے آرد اورا بحق میدارد ممنون او باید شد رباعی یارب همہ خلق را بمن بدخو کن + وز جملہ جہانیان مرا یکسو کن + روئے دل من صرف کنی از هر جہتے + در عشق خودم یکجہت و یکرو کن + والسلام اولاً و آخراً

مکتوب سی و هفتم (۳۷)

بمیر عبد اللہ بخشی کابلی در تحریص بر طلب حق جل و علاء بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات میرساند مجاری امور مشکور ست امید کہ آنعزیز نیز بسلامت و عافیت باشد و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بود و از قشر بلب آید و از لفظ بمعنی گراید خوش گفت بیت قومے ز وجود خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی صحیفۂ شریفہ رسید سبب مسرت گردید باید کہ همبرین منوال از احوال خیر مآل خود مے نوشتہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است اظہار طلب نمودہ بودند حق سبحانہ آتش طلب را مشتعل گرداند و شعلۂ شوق را سر بلند کند تا از ماسوی بتمام برہاند و بمحبت ذاتیہ رساند مکرر باندازۂ محبت و شوق راہ فیض مفتوح ست و از باطن بباطن راہ کشادہ امید دار باشند نوشتہ بودند کہ یکے از خلفائے این سرزمین امر شود کہ واسطہ حصول مطالب این فقیر بود و توجہات مصروف میداشتہ باشند محمد و ما شیخ عبد الکریم اینجا حاضر بود باو گفتہ ام و خواجہ محمد حنیف هم آنجاست بشما خواہد فہمانید احتیاج نوشتن

---

[1] رعونت بمعنی سرکشی و خود آرائی ۱۲

نیست بہ ہر کدام کہ رجوع نمایند نیک ست وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّ اٰخِراً

مکتوب سی و ہشتم (۳۸)

بغلام محمد افغان در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ مشو و دران کہ مطلوب درین نشأہ فانیہ ہمین دو شوق ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اللہ تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش دارا د صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال و اذواق شریفہ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ شبے بعد از ادائے نماز تہجد دیدم کہ تو ظاہر شدی و باین بندہ میگوئی کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ نشو و بعد از افاقت خود را فنا فی اللہ میافت از بقا باللہ ہیچ اثرے نبود الخ مخدوما این واقعہ و این یافت اثر فنا فی الشیخ است کہ در حضور بیان میکردید و مدتہا دران بودید حَمْدًا لِّلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی هٰذِهِ الْعَطِيَّةِ الْعُظْمٰى وَعَلٰى سَائِرِ نَعْمَائِهٖ بدانند کہ فنا کمالیست نخستین از کمالات ولایت و شرط کمالات دیگر است گفتہ اند بیت تو مباش اصلا کمال این ست و بس ٭ رو در وگم شو وصال این ست و بس ٭ و مشایخ را در بیان فنا و بقا اقوال ست از انجا این معانی را فرا گرفتن دشوار ست تنقیح و توضیح کہ حضرت ایشان مَا قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ این معاملہ را بیان نمودہ اند و بذروہ علیا رسانیدہ امر دیگر ست و حقیقت دیگر دارد گویا حقیقت فنا درین موطن ست مَنْ لَّمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ ع لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی ٭ و آنچہ بعد از ان دیدہ اید کہ فقیر بصورت مصافحہ ہر دو دست شما را بدو دست خود گرفتہ ام بعد از آگاہی ازین واقعہ آثار بقا در خود میابد و این معنی روز بروز در تزاید ست واضح گردید کہ ما فنا و بقا ہر دو رکن ولایت اند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ کہ از ہر کدام شربے یافتہ اید و ایمانے حاصل نمودہ اید و آنچہ در واقعہ گفتہ کہ بقا باللہ نشو میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ ہنوز ہنگام آن نرسیدہ است و میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ بقا موہبت صرف ست کہ مقدمہ آن کہ فنا ست نیز موہبت ست پس معنی

چنان باشد که در حصولِ بقا تعب مکش که بے سعی تو بعد از فنائے اتم از راهِ فضل و موهبت آن
مشرف خواهند ساخت بخلافِ فنا که هر چند موهبت ست لیکن مقدماتِ آن کسبی ست[1]
چه فنا که انتفاست نتیجهٔ نفی ست و نفی کسبی ست چه نفی طریقت ست و انتفا حقیقت
و طریقت بظاهر بکسب وابسته است و حقیقت موهبت ست پس فنا فی الله شو یعنی در
تحصیلِ مقدماتِ او کوشش کن و نفی را بکمال رسان تا انتفا بر وجهِ کمال آید دیگر آنچه مقصود
از سیر و سلوک ست زوالِ گرفتاری ست از ما دونِ حق جلّ و علا و خلاصی ست از شرارت
نفس و رعونت و انانیتِ او که در فنا حاصل ست و معاملهٔ بقا از مزالِ[2] اقدامِ سالکان ست و
محلِ توهم آنست که بنده مگر حق شود تعالیٰ عن ذٰلک هر چند توهم مدفوع ست بآنکه حقیقتِ
بقا تخلق ست باخلاقِ حسنه بعد از انخلاع از اخلاقِ سیئه که بفنا مربوط ست لهذا گفته فنا
شو یعنی طالب فنا شو و بقا مشو یعنی کوشش حصولِ آن مکن اگر از خود عطا میفرمایند نعمتے
است عظمیٰ و امید ست که از زلت (لغزش) محفوظ دارند دیگر قبض و بسط احوال اند که سالک را روئے
میدهد از ورودِ قبض از جا نروند و بطاعات و عبادات بیشتر رغبت نمایند و آنچه در واقعات
خود را محلے محلّیٰ ذهبِ مکلّل بلآلی و یواقیت مے بینند بسیار خوبست مبشرِ بقاست آن
دردِ طلب و شوقِ مطلوب و تعطش و بے آرامی خود اظهار نموده بودند نیک و مبارک ست اللّٰهم
زِد درین نشاهٔ فانیه همین درد و شوقِ مطلوب ست و تعطش و بے آرامی مرغوب یافت بر
وجهِ کمال موعود بنشاهٔ باقیه است مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ[3] مزیتِ
انسان بر سائرِ مخلوقات همین درد و بے آرامی ست که کارِ انسان را فوق برده است بیت

قدسیان را عشق هست و درد نیست + درد را جز آدمی درخور (سزاوار) نیست

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى
اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى +

۱ که بسعی و تعب محتاج ست ۱۲ ۲ لغزشگاه پاهائے راه روندگان ۱۲ ۳ بدانکه این کریمه در سوره عنکبوت
از پاره امن خلق واقع ست ۱۲ مـ مزین بلباسہائے زده ۱۲

مکتوب سی و نہم (۳۹)

بصوفی سعد اللہ کابلی در شرح اذواق و احوالِ او کہ نوشتہ بود و در بیانِ آنکہ آنچہ مقرر قوم ست آنست کہ یافتِ مطلوب منحصر در انفس ست و نزدِ حضرت ایشان ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ حقیقتِ یافت بیرونِ انفس ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابے کہ برادرِ دینی ملا سعد اللہ فرستادہ بود رسید خوشوقت ساخت آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ مکتوبے بشما رسیدہ است کہ نوشتہ اند کہ ترا مناسبتے بقرآن مجید حاصل شدہ است و نیز از کمالاتِ فرقانی حظے گرفتہ حافظ محسن گوید کہ مرا ہرگز فلانے ازین کمالات چیزے نگفتہ است بدانند کہ قرآن کلامِ حق تعالیٰ ست و صفتِ حقیقی او عزّ اسمہٗ کمالاتِ او لا تُعَدُّ وَلَا تُحْصٰی ست تا کدام صاحبِ دولت باشد کہ درین دریائے بیکران شناوری یا غرفے ازان بدست آرد تا دُرِ حرفے ازان بدست آرد آئین واقعۂ شما امیدوار ساختہ است حق تعالیٰ شما را و حافظ مذکور را ازین سرچشمہ قطرہ بکامِ جان رساند اِنَّہٗ اَلْمُیَسِّرُ لِکُلِّ عَسِیْرٍ از حصولِ جمعیت و حضوری و کیفیتِ خاص در نمازِ فرض و نفل و ورودِ تجلیات و محویت و تلاشی نیز دران و در بیرونِ آن و مزیتِ کیفیاتِ نماز بر غیرِ آن کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید نیک و مبارک ست حالتِ نماز چرا مزیت نداشتہ باشد کہ نماز معراجِ مومن ست و کمالِ معراج فوقِ سائر کمالات ست حدیث اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ و حدیثِ قُرَّۃُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوۃِ مؤیدِ این معنی ست نوشتہ بودند کہ روزے در گوشہ خزیدہ بتضرع و زاری ملتجی بودم و اشک از چشمہا جاری بود و درین میان گویا تو حاضری و بمن میگوئی کہ فلانی تو سیرِ آفاقی و سیرِ انفسی را بانجام رسانیدہ چرا غم میخوری و چہ میخواہی امیدوارم کہ اطلاع یابم

---

۵۱ غیر محدود و غیر محصور ست ۱۲ ۵۲ غرفہ بالضم بقدر یک مشت از آب و بالفتح یکبار آب بر داشتن بدست و بالکسر نوعے از آب بر داشتن بدست ۱۲ ۵۳ قولہ خزیدہ از خزیدن بجائے و زائے معجمتین یعنی داخل شدن و مخفی گشتن ۱۲

که دائرهٔ سیرِ آفاقی و انفسی بکجا منتهی میشود و طالب درین زمان بکدام مقام مشرف میگردد بدانند
که سلوک سیرِ آفاقی ست و جذبه سیرِ انفسی میگویند که سیرِ آفاقی بُعد در بُعد ست و سیرِ انفسی
قرب در قرب سیرِ آفاقی مطلوب را بیرون از خود جُستن ست و سیرِ انفسی در خود آمدن و گرد دلِ
خود گردیدن و این هر دو رکنِ ولایت اند تا هر دو حاصل نشوند ولایت صورت نه بندد و مقرر
قوم ست که نهایتِ ولایت بنهایتِ سیرِ انفسی ست ورائے این کمالے نیست که در ولایت
معتبر بود کمالِ کمال شهودِ انفسی گفته اند بیرون از خود شهود و یافت نیست شعر

چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست + پا در دامان و سر بجیب اندر کش +

و نزد حضرت ایشانِ ما قدّسنا اللّٰه سبحانه بسرّه یافتِ مطلوب بیرونِ آفاق و انفس
است چه مطلوب بیرونِ آفاق و انفس ست هر چه در مرآتِ آفاق و انفس ظاهرست همه
بظلال وابسته است دائرهٔ ظل به سیرِ انفسی منتهی میشود و معاملهٔ اصل را ورائے سیرِ آفاقی و سیر
انفسی ست و ورائے جذبه و سلوک ست از انفس در رنگِ آفاق باید گذشت تا رائحهٔ مطلوب
بمشامِ جان برسد شعر لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی + پس سالک چون سیرِ آفاقی
و انفسی را بانجام برساند بنهایتِ ولایتِ صغرٰی برسد والسّلام علٰی من اتّبع الهدٰی

مکتوب چهلم (۴۰)

بملا ابو محمد لاهوری در تحقیق عدمیتِ ذاتیهٔ انسان بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰه و
سلامٌ علٰی عبادہ الذین اصطفٰی خصوصًا علٰی سیّد الورٰی صاحبِ قاب قوسین او
ادنٰی و علٰی آله و اصحابه نجوم الهدٰی نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده
بودند بورود آن مشرف گردید اللّٰه تعالٰی در مدارج قرب ترقیات دهاد و بجذبات و عنایاتِ
خویش مکرّم و ممتاز کناد مکرّما وجود و سائرِ کمالات که تابعِ وجودند خاصهٔ حضرتِ ربّ معبود ست
ازین کمالات هر چه در ممکن نمودارست مستفاد و مستعارست ازان حضرت آنچه ذاتیِ ممکن ست

عدم ست کہ بواسطۂ انعکاسِ کمالات وجود نما گشتہ وباین کمال عاریتی وہستیِ انعکاسیِ خود را کامل وخیر تصوّر نمودہ است ودعوے شرکت وہمسری بموجودِ حقیقی پیدا کردہ وبنیادِ دراز بر این بے بنیاد نہادہ وازین رہگذر انانیت وسرکشی ورعونت بہم رساندہ وچون سابقۂ عنایت درحق او در رسد حقیقتِ خود را کماہی دریابد وبر عدمیۂ ذاتیۂ خود مطّلع گردد وداند کہ این کمالات در وے عاریتی است واین خیریت انعکاسی ست نہ ذاتی آن زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید ورائحہ از مطلوب بمشامِ جان او برسد **بیت** چون بدانستی کہ ظلّ کیستی ✤ فارغی گر مُردی وگر زیستی ✤ وچون این دیدِ عاریت غالب آید درست کمالات را از وجود وسائرِ صفات باصلِ سپارد وخود را کہ مرآتِ کمالات بود خالی محض یابد وبوے از خیریت نہ بیند بلکہ عدمِ محض یابد واثرے از وجود وصفات در خود نبیند آن زمان بفناے حقیقی مستسعد گردد وآنچہ مقصود از آفرینشِ او بود بجا آرد چہ مطلوب درین نشاۂ فانیہ ازین کس انتفا ونیستی ست **شعر** تو مباش اصلا کمال اینست وبس ✤ کمال در حق او انتفاءِ کمال ست وخیریت در سلبِ خیریت بیچارہ کہ نصیبِ او از مطلوب استہلاک ونیستی ست وکمالِ او سلبِ کمالِ او کمالِ مطلوب چہ دریابد بحسن وجمالِ او چگونہ پے برد إِلَّا أَنْ يُّوجَدَ بَعْدَ الْعَدَمِ وَيُوْلَدَ بِالْوِلَادَةِ الثَّانِيَةِ فَحِيْنَئِذٍ يَكُوْنُ هُوَ الْعَارِفَ وَالْمَعْرُوْفَ فَهُوَ الذَّاكِرُ وَالْمَذْكُوْرُ ارادۂ قدوم باین دیار اظہار نمودہ بودند **شعر** کرم نما وفرود آ کہ خانہ خانۂ تست ✤ دریوزہ کہ ازین دور از کار نمودہ اند از راہ حسنِ ظن ست والّا این فقیر خود را بہیچ وجہ قابلِ ہیچ نداند ایصال بمنازلِ قرب امرِ عظیم ست آرے بمقتضاے أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِيْ بِيْ ممکن ست کہ بروفقِ ظنِ شما بشما معاملہ فرمایند بیت میتواند کہ دہد اشکِ مرا حسنِ قبول ✤ آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را ✤ والسّلام اوّلًا وآخرًا۔

مکتوب (۴۱) چہل ویکم

ـــــــ یقول اللہ انا عند ظن عبدی بی وانا معہ اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسہ ذکرتہ فی نفسی وان ذکرنی فی ملأ ذکرتہ فی ملأ خیر منہ الخ رواہ البخاری ومسلم ۱۲ الحصن الحصین

بسلطان عبدالرحمن در ترغیب کسب مراضی حق جل و علا بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی ہموارہ بعنایات و جذبات معنویہ مکرم و ممتاز داراد صحیفہ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت اظہار شوق ملاقات نمودہ بودند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل گرداند و نائرہ محبت را سر بلند سازد تا از ماسوی بتمام برہاند و در سایہ سراپردہ قرب برساند حیات چند روزہ بس مغتنم ست باید کہ در کسب مراضی مولای حقیقی جل شانہ مصروف گردد و بذکر و فکر بہرہ شود تنعمات دنیای فنی کہ فانی و در معرض ہلاک ست کراے آن نیکند کہ بآخرت عوض نمودہ آید و در تحصیل آن از ملک ابدی و تنعمات سرمدی و رضامندی حضرت صمدی باز ماندہ شود والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب چہل و دوم (۴۲)

بصوفی سعد اللہ کابلی در جواب وقائع روشن و دو آنکہ نسبت از ہر جا برسد از پیر خود باید دانست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابتے کہ برادر عزیز ملا سعد اللہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ جمعیت اندو روز بہ روز بدانند آنکہ در واقعہ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم و حضرت جبرئیل را علیہ السلام دیدہ اید و با یکدیگر مکالمہ نمودہ اید و نسبت و کیفیت خاص کہ برین واقعہ مترتب گشتہ و روز دیگر کہ نسبت محویت و تلاشی و شوق و شورش کہ در سر افتادہ و در نماز عصر کہ کیفیت عظیم دست دادہ ہمہ بوضوح پیوست و سبب خوشدلی گردید و حضرت ایشان ما را و حضرت خواجہ بزرگ و غوث الثقلین را کہ دیدہ اید و میگویند کہ این اعزہ برائے تربیت شما آمدہ اند نسبتہا از ہر کدام رسیدہ و خلعتہا عنایت فرمودہ نیک مبارک ست لیکن اینقدر باید دانست کہ از ہر جا فیض نسبت کہ مشاہدہ کردہ شود آنرا راجع بہ پیر خود باید ساخت کہ بصورت عزیزے متمثل شدہ افاضہ

نسبت فرمودہ است والسلام اولاً و آخراً ۔

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بخواجہ محمد حنیف کابلی در ارجاع حوادث بارادۂ او تعالیٰ و عدمِ تلوّن بآن بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات باخوی ارشدی میرساند احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمدت المسئول من اللّٰہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً احوال را نویسان باشند و روز بہ بوند من استوٰی یوماہ فہو مغبون اخیہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند از تقلبات زمانہ و انقلاب اہل زمانہ دلتنگ نشوند و از خفض و رفع آن متلون نگردند بلکہ عبرت گیرند و بر خود ترسان و لرزان باشند قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمٰن یقلبہا کیف یشاء[۱] چو بید بر سر ایمان خویش مے لرزم ۔ از مکرِ خداوندی جل شانہٗ باید اندیشید و از استدراج باید ترسید علیکم انفسکم لا یضرکم من ضل اذا اہتدیتم[۲] ہمہ را از حق سبحانہ باید دانست و ہمہ را باو تعالیٰ باید سپرد

بیت

از خدا دان خلاف دشمن و دوست ۔ کہ دلِ ہر دو در تصرف اوست ۔ ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب[۳]

مکتوب (۴۴) چہل و چہارم

بخواجہ عبیداللہ کولابی در شرح کمالات فنا و بقا و در آنکہ مدار کار بر فضل ست لیکن از اعمال ناگزیر ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ ناظم دِ این مسکین نمودہ بودند بورود آن بہجت و مسرت روئے نمود مندرج بود کہ در نمازِ عصر حالے طلوع نمود دیدہ کہ آن لطیفہ کہ ذاتِ اینکس بودند باصلِ خود عود کردند و ہیچ نامے و نشانے

---

[۱] رواہ ابن ماجۃ والترمذی بلفظ ان القلوب بین اصبعین من اصابع اللہ الخ ۱۲ [۲] یا ایہا الذین امنوا علیکم انفسکم الآیۃ واقع ست در سورۂ مائدہ از پارۂ واذا سمعوا ۱۲ [۳] واقع ست در آل عمران ۱۲

از انہا نماند و بتمام مضمحل و متلاشی در اصل خود گشتند واکثر محویت آنقدر روئے مید ہد کہ شعورے بر خود و بر غیر خود نمیماند مخدوما این محویت واین عود کمالات باصل درجہ کاملہ ہست در فنا و اطمینان نفس و اسلام حقیقی برین نوع فنا مترتب ست وآنچہ وارد شدہ مُوتُوا قبلَ اَن تَمُوتُوا مُراد از موت ہمین فناست کہ نفس درین فنا بطلوع قہرمان محبت ونزول صاعقہ احدیت از دید و دانش ماسوی رستہ است واز انانیت گذشتہ بلکہ از خود نامے ونشانی نگذاشتہ وبہ تیغ ہوائے غیب ہویت مقتول گشتہ اینچنین مقتول و گم شدہ را نوید اَوَمَن کَانَ مَیتًا فَاَحیَینٰہُ الآیۃ و بشارت مَن قَتَلتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ سر باوج بردہ ومعاملہ او را از ہمہ پیش ساختہ این حیاتے کہ بعد ازین موت ست بکرم اللہ تعالیٰ زوال پذیر نیست وچون موہبت صرف ست موت آن را نتواند برداشت صورت موت ست حقیقت موت نیست تا مضادت بحیات حقیقی داشتہ باشد و اجتماع محال بود الا اِنَّ اَولِیَاءَ اللہِ لَا یَمُوتُونَ وَلٰکِن یَنقَلُونَ مِن دَارٍ اِلیٰ دَارٍ شنودہ باشند وکریمہ وَلَا تَحسَبَنَّ الَّذِینَ قُتِلُوا فِی سَبِیلِ اللہِ اَموَاتًا بَل اَحیَاءٌ عِندَ رَبِّہِم ؎ ہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق ٭ وباعتبار صورت موت فرمود اَفَاِن مَاتَ اَو قُتِلَ انقَلَبتُم عَلٰی اَعقَابِکُم ٭ فلا مُنافاۃ نوشتہ بودند لزاعمال پاس متصور میشود چنان مینماید کہ این اعمال کہ این مقصر دارد درین درگاہ ہیچ نیست ولاشئے محض ست حیران ست کہ چگونہ عمل کند کہ شائستہ این درگاہ باشد مخدوما آنچہ نوشتہ اند راست و درست ست مدار کار بر فضل ست لیکن از عمل ناگزیر ست و در عمل کوشش بلیغ باید کرد و اعتماد بر فضل ورحمت داشتہ باشد واین عمل را لائق درگاہ نباید دانست بزرگان گفتہ اند اعمل واستغفر از انجا رسیدند بہ ترجمۂ ما ترجین قالت بیاسی من جل عملی در حدیث آمدہ است کہ ہیچکس بعمل خود نجات نخواہد یافت گفتند ولا انت یا رسول اللہ فرمودند ولا انا الا ان یتغمدنی اللہ منہ برحمۃ آنچہ در واقعہ دیدہ اند در مجلس رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم

ہے در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲ ؎۵۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران وپارہ لن تنالوا ۱۲ ؎۵۳ واقع ست در سورۂ آل عمران از پارہ لن تنالوا ۱۲ ؎۵۴ رواہ البیہقی فی الدعوات الکبیر ۱۲ مشکوۃ باب قیام شہر رمضان

نعمتہاست وبتو امر ست کہ آنرا قسمت نمائی وتو ہرجا میرسانی وفقیر را با جمعے دیگر بردہ بملازمت ودپابوس آنسرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ مشرف گردانیدہ نیک ومبارک ست وبارِ دیگر دید باید کہ تو در پہلوے آنحضرت صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ نشستہ وساعتے نگذشتہ بود کہ صورتِ تو غائب شد حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ بجائے تو ظاہر شدند بار صورتِ مبارکۂ آنحضرت صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ غائب گردید وتو بجائے ایشان نمودار شدی تا سہ مرتبہ این چنین مشاہدہا افتاد حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِہٖ

مکتوب چہل وپنجم (۴۵)

بسید نور اللہ ہر بار ہہ در موعظت مرقوم شد بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مکتوب مرغوب سیادت پناہ میر سید نور اللہ رسیدہ مسرت بخش گردید باید کہ ہمہ برین منوال از احوالِ ظاہر وباطنِ خود قلمی مینمودہ باشند کہ باعثِ توجہِ غائبانہ است اوقات را بیادِ حق جَلَّ وَعَلَا معمور دارند ودر تحصیلِ مرضیاتِ او عزِّ برہانہٗ بجان کوشند وتوشۂ آخرت را مہیا سازند در دنیا برائے خوردن وخفتن نیاوردہ اند وبجہتِ عیش وتنعم نیافریدہ اند محلِ عیش وتنعم در پیش ست اَللّٰھُمَّ اِنَّ الْعَیْشَ عَیْشُ الْاٰخِرَۃِ بلکہ برائے طاعت وبندگی آفریدہ اند وبرائے معرفتِ خویش آوردہ اند در ادائے وظائفِ بندگی جد وجہد مرعی باید داشت ودر حصولِ معرفت وطلبِ آن خود را قرار وآرام نباید داد واز ہر جا بوئے ازان بمشامِ جان برسد از پے آن باید شد خوش گفت

بیت بچہ مشغول کنم دیدہ ودل را کہ مدام دل ترا میطلبد دیدہ ترا میخواہد . وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب چہل وششم (۴۶)

بجان محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکہ ہمیہ ہستی حقیقی جز بدامِ نیستی نتوان نمود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوۃ وارسالِ التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب

صدرت المسئول من اللہِ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً چند کتابت از شما پے در پے رسید چون متضمن سلامتی و ظہور نیستی و دید قصور بود سبب مسرت گردید حق سبحانہٗ و تعالیٰ این دید را زیادہ کند و ہستی حقیقی خود آگاہی بدہد تا بدام نیستی صید ہستی نماید قتیلِ عشق را بشارتِ مَن قَتَلتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ کافی ست و کشتہ تیغ محبت را نوید فَاَحیَینٰہُ وَجَعَلنَا لَہٗ نُوراً سر باوج بردہ **بیت** گر برسر کوئے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خونبہائے تو منم ❊ والسلام علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الھُدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہِ و علیٰ آلہِ الصّلوٰتُ والتسلیماتُ والتحیاتُ والبرکاتُ العُلیٰ ❊

مکتوب (۴۷) چہل و ہفتم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در بیانِ حقائق و خصائص طریقہ حضرات خواجگان و اینکہ بآنچہ حضرت ایشان ما بآن ممتاز اند و بیانِ کیفیت طریقہ نفی و اثبات ❊ بسم اللہِ الرحمٰنِ الرحیمِ بعد الحمدِ والصلوٰۃِ و ارسالِ التحیاتِ میرساند مکتوب مرغوب کہ در ینولا بدستِ کس خود نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و خوشوقت گردید حق سبحانہٗ و تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنتِ سنیہ مستقیم و مستدیم داشتہ باطن را بہ نسبتِ حضرات خواجہا معمور دارا د اندک این طریق از بسیار طُرُق دیگر بہتر و مرغوب ترست این طریق اقرب طُرُق ست والبتہ مُوصل ست طالبِ صادق اگر در صحبت پیرِ کامل افتد امید ست کہ در راہ نماند و اگر در صحبتِ ناقص افتد گناہِ طریق نیست کہ او خود واصل نیست دیگرے در صحبتِ او چگونہ واصل گردد و درین طریق اندراجِ نہایت در بدایت ست مبتدی رشید این طریق از چاشنی نہایت بے بہرہ نیست لیکن مدارِ طریقہ ما بر صحبت ست و بر توجہ پیر ترقی وابستہ بآن نسبت مریدِ مستعد ہر چند در غیبتِ پیر از باطنِ او بقدر محبت و عقیدت بہرہ مند ست و اخذِ فیوض و برکات مینماید لیکن از صحبت تا غیبت صد چند تفاوت ست و ناز کیہائے کہ حضرت ایشان

قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ درین طریقہ نمودہ اند وتحقیقات وتدقیقات طریق کہ بکار بردہ
ومعاملہ را از حضیض باوج رسانیدہ ونسبت طریق کہ آنحضرت بآن ممتاز اند وآن نسبت بعد از
ہزار سال بر منصّۂ ظہور آمدہ واز سر نو تازہ گشتہ وتا درین مدت مختفی ماندہ و پردہ از روئے
کار نکشودہ چنانچہ از رسائل ومکاتیب آنحضرت شطرے ازان واضح ولائح ست تا کجا بیان نماید
طریقہ نفی واثبات طلب نمودہ بودند مینویسد موافق آن بعمل آرند وامیدوار برکات آن باشند
ہر چند ترقی واضح وتاثیر کامل منوط بہ صحبت وتوجہ ست اما مالا یدرک کلہ لا یترک
کلہ طریقہ نفی واثبات این ست زبان را بکام بچسپانند ولبہا را بربندند ودم را زیر
ناف حبس کنند ولفظ لا را بخیال از ناف بکشند وبفرق سر برسانند ولفظ الٰہ را از فرق
سر بکتف راست بیارند ولفظ الا اللہ را از کتف راست بر دل بیزند ودم در حبس باشد
ومعنی این کلمہ را نیز با این کلمہ در خیال آرند باین روش نیست ہیچ مقصودے جز ذات پاک
ہمراہ لا نیست تصور کنند وبا الٰہ ہیچ مقصودے وبا الا اللہ جز ذات پاک تعقل نمایند در
ہر نفس طاق بگویند یکبار یا سہ بار یا پنج بار یا ہفت بار وہمین طور بتدریج زیادہ کنند تا نفس
وفا کند وہمین سبب این ذکر را وقوف عددی گویند یعنی بر عدد ذکر واقف باشند تا در ہر
دمے طاق گوید نہ جفت والسلام علیکم وعلٰی سائر من اتبع الہدٰی +

مکتوب (۴۸) چہل وہشتم

بشیخ عبد الرحمن برادر شیخ عرب بخاری در برکات زمین ہند وتحریص بر دوام حفظ نسبت

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب
کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند خوشوقت گردانید نوشتہ بودند کہ از کشمیر ارادہ ولایت
نمودہ بودم کہ بروم در پشاور بخدمت حاجی جیو نگذاشتند الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ

ٰ۵ فرق بالفتح جدا کردن وکشادن راہ میان موئے سر ومیان سر وبمعنی سر ومعنی کشادگی میان موئے سر ۱۲ غیاث

ظاہر اخیریت درین باشند مجدد وما در ہندوستان ہم ولایت میسرست چرا ہمین جا بسیر معنوی از ولایت نکنند وطالب این دولت نباشند وسفر در وطن ننمایند و بہ سیر انفسی از سیر آفاقی مستغنی باشند امروز در ہندوستان آن میسرست کہ در اکثر جاہا میسر نیست از کثرت فیوض و واردات رشک بقاع و بلاد ست واز مزج صباحت وملاحت شباہت تام بتربت یثرب و بطحا در حسن ولطافت دارد از انوار و برکات آن بیش از بیش امیدوارست سخن بجائے دیگر رفت باید کہ بر طریقۂ ماخوذہ مداوم باشند و در نگہداشت نسبت باطن ساعی بوند آنقدر بر محافظت نسبت کوشند کہ نسبت حضور ملکۂ دل شود وانقطاع تام از ماسوائے مذکور حاصل آید ع ؎ این کار دولت ست کنون تا کرا دہند ٭ والسلام اولاً و آخراً وظاہراً وباطناً

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیان آنکہ چون مطلوب حقیقی ورائے آفاق وانفس ست طالب اورا باید کہ از آفاق وانفس بگذرد و ورائے آن جولان نماید ٭ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند حمداً للہ سبحانہ کہ از سفر طویل بعافیت مراجعت واقع شد الحال بسیر انفسی بپردازند واز سیر مستطیل بسیر مستدیر برآیند واز بعد بقرب گرایند نہایت کار نزد قوم سیر انفسی ست سیر آفاقی را دور از کار میدانند ویافت مطلوب را منحصر در انفس میگویند میفرمایند ؎ چون جلوہ آن جمال بیرون تو نیست ٭ پا در دامان وسر بجیب اندر کش ٭ نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز سیر انفسی در رنگ سیر آفاقی از یافت مطلوب تہی ست او تعالیٰ چنانچہ ورائے آفاق ست ورائے انفس ست نیز ہرچہ در مرایائے آفاق وانفس جلوہ گرست ہمہ آیات وظلال ست وتسلی بشبہ ومثال پس مطلوب را ماورائے آفاق وانفس باید جست وورائے سلوک وجذبہ باید پیوست وورائے خروج ودخول باید طلبید عقل عقیل سر این معما را نتواند کشود ورائے خروج ودخول وبیرون آفاق

و النفس نتواند تصور نمود عرفت ربی بجمع الاضداد و السلام اولاً و آخراً +

مکتوب (۵۰) پنجاهم

بحاجی مصطفی بنگالی در نصیحت و تفقد احوال و بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و
الصلوة و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع اینجا مستوجب حمد است المسئول من
الله سبحانه عافیتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً فانهما ملاک الامر و مدار النجاة
مدتیست که از احوال و اوضاع شما اطلاع ندارد خاطر نگرانست معلوم نیست که بچه وضع میباشید
و بکدام مردم صحبت میدارید بیشتر بعزلت راغب اید یا بعشرت طریقه بمردم میگوئید یا نه و اگر میگوئید
چه قسم تاثیر می بخشد بسر حد فنا کسی میرسد یا نه بعلم ظاهر بیشتر اشتغال است یا بذکر و مراقبه راه
ترقی مفتوح است یا نه من استوی یوماه فهو مغبون **بیت** خوابم بشد از دیده درین
فکر جگر سوز + کاغوش که شد منزل و آسایش خوابت + باجمیع حالات را نویسان باشند و اوقات
را معمور دارند و بعزلت بیشتر راغب بوند و از اشتغال بعلم ظاهر هم فارغ نباشند و اگر طالبی
بیاید باحوال وی بپردازند و توشه آخرت را آماده سازند و شبهای تاریک را بگریه و استغفار
روشن دارند و دوستان را بدعای خیر یاد دارند والسلام اولاً و آخراً +

مکتوب (۵۱) پنجاه و یکم

بمرزا محمد هادی در بیان آنکه طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیر است و تحریض بر اتباع سنت
و اجتناب از بدعت بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلام علی عباده الذین
اصطفی قل الله ثم ذرهم مخدوما وحدت و کثرت ضد یکدیگر اند طالب وحدت را ترک
کثرت ناگزیر است هر قدر جهات کثرت با خود دارد همان قدر از وحدت حقیقی دور و مهجور است
وحدانی باید بود هم از روی طلب و محبت و هم از روی علم و ارادت تا مناسبت پیدا آید در آن

وحدت گردد و بتوحیدِ حقیقی رسد التوحید اسقاط الاضافات اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تنویرِ باطن کوشند کہ محلِ نظرِ مولیٰ ست و تنویرِ باطن منوط بدوامِ ذکر و مراقبہ است و مربوط باداءِ وظائفِ بندگی و اداءِ فرائض و سنن و واجبات و اجتناب از بدعت و محرمات و مکروہات ہر قدر کہ در اتباعِ شریعت و سنت و اجتناب از بدعت کوشید آید نورِ باطن بعزۃ مواہب بجنابِ قدس بکشاید اتباعِ سنت البتہ منجی ست و نتیجہ بخش و رافعِ درجات احتمالِ تخلف ندارد و ماوراءِ آن خطر در خطر ست و راہِ شیطان فالحذر کل الحذر فماذا بعد الحق الا الضلال و دینِ قویم را کہ بوحیِ قطعی ثابت شدہ ست بترہات و اوہام و خیالات نتوان برداشت ما علی الرسول الا البلاغ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

بر رفعت بیگ در تحریض بر اعراض از خود و اقبال باصل و حصول استہلاک نیستی تا بقاءِ اتم بران مترتب شود۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمد ست امید کہ آن برادرِ عزیز نیز بعافیت باشند و جمعیتِ صوری و معنوی متحقق بود و از لفظ بمعنی آید و از ظل باصل گراید و از ظل باصل شاہ راہ ست و مانع از وصول باصل توجہِ ظل ست بخود و اعراض او از اصل و چون بسیر و سلوک بلکہ بمحض عنایتِ ازلی توجہ بخود رو بزوال آرد و بجاءِ اعراض اقبال باصل پیدا آید سر رشتہ سعادت بدست افتد و متمسک بعروۃ وثقیٰ گردد۔ بیت چون بدانستی کہ ظلِ کیستی ۔ فارغی گر مردی و گر زیستی۔ بعد از وصولِ ظل باصل و لحوقِ آن سالک را استہلاک و اضمحلال ست و فنا و نیستی و این معنی کمال ست در حقِ او کمالِ او در سلبِ کمال ست و خیریتِ او در انتفاءِ خیریت معرفت

ا؎ ترہات بضم اول و راءِ مہملہ مشددہ سخنہائے باطل لہو آمیز جمع ترہت کہ بمعنی باطل ست ۱۲ غیاث
۲؎ چنگ زنندہ بر رشتہ محکم ۱۲

والبستہ باین فناست و قرب منوط باین انتفا اذا تجلی اللہ بشیئ خضع لہ و بعد ازان مستعد آن میشود کہ اورا از زندہ خود حیوۃ دہند و باخلاق خود متخلق سازند من قتلتہ فانا دیتہ و تکمیل ناقصان بازش گردانند کریمہ او من کان میتا فاحییناہ وجعلنا لہ نورا یمشی بہ فی الناس نشان حال اوست آن زمان نعمت حق او تمام شود و معنی خلافت بظہور آید ۵۲ این کار دولت ست کنون تا کرا دہند آزار تحال فرزند میان لشکری مرقوم نمودہ بودند وقوع تالم از فرقت او ظاہر ساخته انا للہ وانا الیہ راجعون بتقدیر و ارادہ او تعالی رضا مندی ناگزیرست مصائب صوریہ وسائل طراوت و نضارت معنویہ ست و سبب ترقیات اخرویہ حق سبحانہ اجر جزیل دہد و راہ ترقی بکشاید و نعم البدل کرامت فرماید انہ قریب مجیب ۵۳

مکتوب پنجاہ وسوم (۵۳)

بشیخ عبد اللطیف ہمشیرزادہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالی در شرح قول لا یذکر اللہ الا اللہ و بیان آنکہ تحقق بکلام مجید از آثار این دیدست بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ بفرزند سعادت آثار میرساند رقیمہ کہ فرستادہ بودند مطالعہ آن فرحت فراوان بخشید و ذوقین ساخت شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم نوشتہ بودند شبے در نماز تہجد حین قراءۃ قرآن مجید خود را قاری درمیان نمے یافت و قراءۃ باین طرف منسوب نمے دید بلکہ بعض قدرت او تعالی کلام او گویا اینجا ظہور فرمودہ و زبان خود را مانند شجرہ موسویہ میافت قول لا یذکر اللہ الا اللہ مصداق این حال میدید و گاہے ہنگام تلاوت بقائے و تحققے بآن میابد و این بیت موافق این مذاق میشود بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشت + تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند +

---

۵۱ یعنی ہر گاہ حق جل و علا جلوہ فرماید بچیزے پست شود آن چیز ہمیشہ وے عز و جل ۱۲ ۵۲ این کریمہ در سورہ انعام از پارہ ولو اننا واقع ست ۱۲ ۵۳ در سورہ ابراہیم از پارہ وما ابری (۱۳) واقع ست ۱۲

سعادت اطوار آنچہ اول نوشتہ اند درجۂ علیا ست در فنا تا اثرے از آثارِ سالک باقی ست لا
یذکر اللہ الا اللہ درست نمی آید و ذکرِ او عائد باو از ینجا تواند بود و آنچہ از عزیزے منقول ست
کہ در ورطۂ مہلکہ افتادہ بود نذر کرد کہ اگر ازین ورطہ نجات یابم ہرگز حق تعالیٰ را یاد نکنم ازین
رہگذر باشد کہ یادِ خود را باین پستی و دنارت ہیچگونہ شایانِ آنجناب مقدس ندیدہ و عائد
بخود یافتہ و گناہ یافتہ و گناہِ بزرگ تصور نمودہ و آنچہ اہلِ وحدت وجود لا یذکر اللہ الا
اللہ میگویند آنرا باین مسا سے نیست الذید ایشان بر تعین امکانی کہ آنرا بعنوانِ حقانی
دانستہ اند اطلاق میابد چہ این جماعۂ ہمہ اوست میگویند و مقیدات را عین مطلق مے انگارند
و در ما نحن فیہ از تعین امکانی اینجا اثرے نماندہ ست شتان ما بینہما حقیقت لا
یذکر اللہ الا اللہ درین موطن ست نہ در آنجا کہ وجود ذاکر در میانست غایۃ الامر اختلاف
عنوان ست بکلمہ نفی و اثبات نفی عنوانِ غیریت نمودہ اثبات الوہیت خود مینمایند ہمان
نقشہ ست کہ بخواب اندر مگر موشے شتر شد * بر سرِ اصلِ سخن رویم کہ عارف را ہر چند در فنا
قدم راسخ بود در کمالاتِ فوق و فوق الفوق راسخ تر باشد و با بطنِ بطون نفوذ نماید و آنچہ
ثانیاً از تحققِ فنا و بقا بکلامِ مجید نوشتہ اند نتیجہ دیدا ولی ست و ثمرۂ آن فنا ست نیک
تامل باید نمود قربے و منزلتے کہ کلام را با متکلم ست دیگرے را نیست پس عارف قربے کہ از راہِ
کلام حاصل خواہد نمود ہمہ برین قیاس خواہد بود و در سخن نہان شدہ با بطنِ بطون خواہد رسید
والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و
علیٰ الہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العُلیٰ * *

مکتوب پنجاہ و چہارم (۵۴)

بشیخ مظفر برہان پوری در بیان آنکہ تا معاملہ سالک بصفات و اعتبارات ست علم و تمیز را
گنجایش ست چون معاملہ بغیب ذات افتد جہل و بے تمیزی فزاید و در ذکر بعضے از نصائح

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی
رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن عافیت وسلامتی احبہ بود ومنبئ بر استقامت ظاہر
وباطن شان بیسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در نماز فرض ونفل انواع
انواع انوار وفیوض گوناگون رومیدہد بحدیکہ در ہر رکنے کہ میرسد درمیماند وجمیع صفات و
حرکات وسکنات در صلوۃ وغیرہا بحق راجع رجوع نیست ولفظ انا ہیچگاہ خطور نمیکند ممدوحا
اینہمہ احوال سنجیدہ واذواق پسندیدہ اند اللہ تعالی ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد
وآنچہ بعد ازین نوشتہ اید کہ بعضے واردات کہ رومیدہد بتقریر وتحریر درنمے گنجد الخ ما تا آنکہ این
واردات ناشی از مرتبۂ مقدسہ غیب ذات اند کہ نصیب از ان مرتبہ جہالت ونکارتست تا ہر جا
علم وتمیز را گفتگوست ناشی از صفات وشیون واعتبارات ست وچون معاملہ بغیب الغیب
افتد وتمیز اصول وشیون نماند جہل وحیرت افزاید من عرف اللہ کل لسانہ لسان حال
این موطن ست از گرمی مجلس وتاثیر توجہات ووصول طلاب بفنائے قلب وبعضے بفنائے
نفس کہ نوشتہ بودند خوشوقت ساخت اللہم زد شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند
لئن شکرتم لازیدنکم وازمکر خداوندی جل شانہ ہراسان باشند وترسان ولرزان
بوند واستغفار را از مظان مضار این امر خطیر لازم گیرند وتوجہات را از طلبہ دریغ ندارند
وترقیات شانرا خواہان بوند وسائر اوقات را در گوشۂ نامرادی بسر برند واز تذکر تقصیرات
وتفکر در آلا، وواردات خالی نباشند وتوشۂ آخرت را آمادہ سازند ودر کسب مرضیات
مولائے حقیقی جلت عظمتہ سعی بلیغ نمایند واحبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند
وسلامتی خاتمۂ او خواہند وآنچہ درباب خواجہ امان اللہ وخواجہ محمد مومن نوشتہ اند کہ احوال
وکیفیات نیک دارند وبہر دو فنا مشرف گشتہ در مقام حیرت اند واضح گردید خوشوقت
گشت طلب تعین عدد طالبان در حق ایشان نمودہ بودند این امر مفوض بہ رائے شما
است بعد استخارہ ہر عدد کہ تعین کنند وہر گاہ خواہند بران اضافہ نمایند یا اجازت مطلق

فرمایند امید ست کہ مبارک باشد لیکن ہر گاہ بکسے اجازت کنند باید کہ مشروط باتباعِ شریعت و التزامِ سُنّت و رسوخ بر محبتِ شیوخ سازند والسّلام علیکم وعلیٰ سائرِ مَنِ اتّبعَ الھُدیٰ والتزمَ متابعۃَ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصّلوات والبرکات والتسلیمات العُلیٰ

مکتوب (۵۵) پنجاہ و پنجم

بمشیخت پناہ شیخ درویش محمد برکی جالندھری در احکامِ موالات باکفار و احکامِ تقیہ و فضیلتِ حُب و بُغض فی اللہ تعالیٰ و ردِ معتقداتِ جماعہ کہ میگویند کہ فقیری بدنا بود نسبت بکسے بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ الحمدُ للہِ العَلیِّ الاَعلیٰ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الَّذِیۡنَ اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سیّدِ الوَریٰ صاحبِ قابَ قوسینِ اَو اَدنیٰ وعلیٰ آلہٖ نجومِ الھُدیٰ وصحبہٖ البررۃِ التُّقیٰ اَمّا بعد سلام و تحیہ ازین مسکین مطالعہ فرمایند صحیفۂ گرامی مشرف ساخت استفسارے از کریمہ لَا یَتَّخِذِ الۡمُؤۡمِنُوۡنَ الۡکٰفِرِیۡنَ اَوۡلِیَآءَ مِنۡ دُوۡنِ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ وَمَنۡ یَّفۡعَلۡ ذٰلِکَ فَلَیۡسَ مِنَ اللّٰہِ فِیۡ شَیۡءٍ اِلَّاۤ اَنۡ تَتَّقُوۡا مِنۡہُمۡ تُقٰىۃً نمودہ بودند و استکشافے از تفصیلِ موالات و عدمِ موالات باکفار و تقیہ و عدمِ تقیہ فرمودہ مکرما صاحبِ تفسیرِ کبیر درین باب تفصیل سخن کردہ آنرا بجنس ایراد مینماید قال فیہ نزلت ھٰذہِ الاٰیۃُ فی تحریمِ موالاۃِ الکافرین اِعلم انّہ اُنزلت اٰیاتٌ اُخر کثیرۃٌ فی ھٰذا المعنیٰ منھا قولہ تعالیٰ لَا تَتَّخِذُوۡا بِطَانَۃً مِّنۡ دُوۡنِکُمۡ وقولہ سبحانہ لَا تَجِدُ قَوۡمًا یُّؤۡمِنُوۡنَ بِاللّٰہِ وَالۡیَوۡمِ الۡاٰخِرِ یُوَآدُّوۡنَ مَنۡ حَآدَّ اللّٰہَ وَرَسُوۡلَہٗ وقولہ تعالیٰ لَا تَتَّخِذُوا الۡیَہُوۡدَ وَالنَّصٰرٰۤی اَوۡلِیَآءَ وقولہ عزّ وجلّ یٰۤاَیُّہَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَتَّخِذُوۡا عَدُوِّیۡ وَعَدُوَّکُمۡ اَوۡلِیَآءَ

---

[۱] قولہ لا یتخذ الخ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران از پارہ تلک الرسل (۳) ۱۲ [۲] قولہ لا تتخذوا بطانۃ الخ واقع است در سورۂ آل عمران و پارۂ لن تنالوا و قولہ لا تجد قوما یومنون الخ واقع ست در سورۂ مجادلہ و پارۂ قد سمع اللہ و قولہ لا تتخذوا الیھود والنصاریٰ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ و پارۂ لا یحب اللہ و قولہ لا تتخذوا عدوی الخ واقع ست در آغاز سورۂ ممتحنۃ از پارۂ قد سمع اللہ ۱۲

وَقَالَ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاۤءُ بَعْضٍ[۱] وَاعْلَمْ اَنَّ كَوْنَ الْمُؤْمِنِ مُوَالِيًا لِلْكَافِرِ يَحْتَمِلُ ثَلٰثَةَ اَوْجُهٍ اَحَدُهَا اَنْ يَكُوْنَ رَاضِيًا بِكُفْرِهٖ وَيَتَوَلَّاهُ لِاَجْلِهٖ وَهٰذَا مَمْنُوْعٌ مِنْهُ لِاَنَّ كُلَّ مَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ كَانَ مُصَوِّبًا لَهٗ فِيْ ذٰلِكَ الدِّيْنِ وَتَصْوِيْبُ الْكُفْرِ كُفْرٌ وَالرِّضَاءُ بِالْكُفْرِ كُفْرٌ فَيَسْتَحِيْلُ اَنْ يَبْقٰى مُؤْمِنًا مَعَ كَوْنِهٖ بِهٰذِهِ الصِّفَةِ وَثَانِيْهَا الْمُعَاشَرَةُ الْجَمِيْلَةُ فِي الدُّنْيَا بِحَسَبِ الظَّاهِرِ وَذٰلِكَ غَيْرُ مَمْنُوْعٍ مِنْهُ وَالْقِسْمُ الثَّالِثُ وَهُوَ كَالْمُتَوَسِّطِ بَيْنَ الْقِسْمَيْنِ الْاَوَّلَيْنِ هُوَ اَنَّ مُوَالَاةَ الْكُفَّارِ بِمَعْنَى الرُّكُوْنِ اِلَيْهِمْ وَالْمَعُوْنَةِ وَالْمُظَاهَرَةِ وَالنُّصْرَةِ اِمَّا بِسَبَبِ الْقَرَابَةِ اَوْ بِسَبَبِ الْمَحَبَّةِ مَعَ اعْتِقَادِ اَنَّ دِيْنَهٗ بَاطِلٌ فَهٰذَا لَا يُوْجِبُ الْكُفْرَ اِلَّا اَنَّهٗ مَنْهِيٌّ عَنْهُ لِاَنَّ الْمُوَالَاةَ بِهٰذَا الْمَعْنٰى قَدْ تَجُرُّهٗ اِلَى اسْتِحْسَانِ طَرِيْقِهٖ وَالرِّضَاءِ بِدِيْنِهٖ وَذٰلِكَ يُخْرِجُهٗ عَنِ الْاِسْلَامِ فَلَا جَرَمَ هَدَّدَهٗ تَعَالٰى فِيْهِ فَقَالَ تَعَالٰى وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ فَاِنْ قِيْلَ لِمَ لَا يَجُوْزُ اَنْ يَّكُوْنَ الْمُرَادُ مِنَ الْاٰيَةِ النَّهْيَ عَنِ اتِّخَاذِ الْكَافِرِيْنَ اَوْلِيَاۤءَ بِمَعْنٰى اَنْ يَّتَوَلَّوْهُمْ دُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فَاَمَّا اِذَا تَوَلَّوْهُمْ وَتَوَلَّوُا الْمُؤْمِنِيْنَ مَعَهُمْ فَذٰلِكَ لَيْسَ بِمَنْهِيٍّ عَنْهُ وَاَيْضًا فَقَوْلُهٗ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَاۤءَ فِيْهِ زِيَادَةُ مَزِيَّةٍ لِاَنَّ الرَّجُلَ قَدْ يُوَالِيْ غَيْرَهٗ وَلَا يَتَّخِذُهٗ مُوَالِيًا فَالنَّهْيُ عَنِ اتِّخَاذِهٖ مُوَالِيًا لَا يُوْجِبُ النَّهْيَ عَنْ اَصْلِ مُوَالَاتِهٖ قُلْنَا هٰذَانِ الْاِحْتِمَالَانِ وَاِنْ قَامَا فِيْ هٰذِهِ الْاٰيَةِ اِلَّا اَنَّ سَائِرَ الْاٰيَاتِ الدَّالَّةِ عَلٰى اَنَّهٗ لَا تَجُوْزُ مُوَالَاتُهُمْ دَلَّتْ عَلٰى سُقُوْطِ هٰذَيْنِ الْاِحْتِمَالَيْنِ قَالَ الْحَسَنُ اَخَذَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ رَجُلَيْنِ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِاَحَدِهِمَا اَتَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ قَالَ نَعَمْ نَعَمْ نَعَمْ فَقَالَ اَفَتَشْهَدُ اَنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ قَالَ نَعَمْ وَكَانَ مُسَيْلِمَةُ يَزْعَمُ اَنَّهٗ رَسُوْلُ بَنِيْ حَنِيْفَةَ وَمُحَمَّدٌ رَسُوْلُ قُرَيْشٍ

---

[۱] واقع است در سورۂ توبہ از پارۂ واعلموا (۱۰) ۱۲

فترکه ودعا الآخر فقال أتشهد أن محمدا رسول الله قال نعم قال أفتشهد
أني رسول الله فقال إني أصم ثلاثا فقدمه فقتله فبلغ ذلك رسول الله صلى
الله عليه وآله وسلم فقال أما هذا المقتول فمضى على يقينه وصدقه فهنيئا له وأما
الآخر فقبل رخصة الله فلا تبعة عليه واعلم أن نظير هذه الآية قوله تعالى
إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان[1] اعلم أن للتقية أحكاما كثيرة ونحن
نذكر بعضها الحكم الأول أن التقية إنما تكون إذا كان الرجل في قوم كفار
ويخاف منهم على نفسه وماله فيداريهم باللسان وذلك بأن لا يظهر العداوة
باللسان بل يجوز أيضا أن يظهر الكلام الموهم للمحبة والموالاة ولكن بشرط أن
يضمر خلافه وأن يعرض في كل ما يقول فإن التقية تأثيرها في الظاهر لا
في أحوال القلوب الحكم الثاني للتقية هو أنه لو أفصح بالإيمان والحق حيث
يجوز له التقية كان ذلك أفضل ودليله ما ذكرناه من قصة مسيلمة الحكم
الثالث للتقية أنها إنما تجوز فيما يتعلق بإظهار الموالاة والمعاداة وقد

تجوز أيضا فيما يتعلق بإظهار الدين فأما ما يرجع ضرره إلى الغير كالقتل و
الزنا وغصب الأموال والشهادة بالزور وقذف المحصنات واطلاع الكفار على
عورات المسلمين فذلك غير جائز البتة الحكم الرابع ظاهر الآية يدل على
أن التقية إنما تحل مع الكفار الغالبين إلا أن مذهب الشافعي رضي الله عنه
أن الحالة بين المسلمين إذا شاكلت الحالة بين المسلمين والمشركين حلت التقية
محاماة على النفس الحكم الخامس التقية جائزة لصون النفس وهل هي جائزة
لصون المال يحتمل أن يحكم فيها بالجواز لقوله صلى الله عليه وآله وسلم حرمة مال
المسلم كحرمة دمه ولقوله صلى الله عليه وآله وسلم من قتل دون ماله فهو شهيد

---

[1] یعنی من کفر باللہ من بعد ایمانہ الا من اکرہ الخ واقع ست درسورۂ نحل از پارہ ربما (۱۴) ۱۲

وَلِاَنَّ الْحَاجَۃَ اِلَی الْمَالِ شَدِیْدَۃٌ وَالْمَاءُ اِذَا بِیْعَ بِالْغَبْنِ سَقَطَ فَرْضُ الْوُضُوْءِ وَجَازَ الْاِقْتِصَارُ عَلَی التَّیَمُّمِ دَفْعًا لِذٰلِکَ الْقَدْرِ مِنْ نُقْصَانِ الْمَالِ فَکَیْفَ لَا یَجُوْزُ ھٰھُنَا اَلْحُکْمُ السَّادِسُ قَالَ مُجَاھِدٌ ھٰذَا الْحُکْمُ کَانَ ثَابِتًا فِیْ اَوَّلِ الْاِسْلَامِ لِاَجْلِ ضُعْفِ الْمُؤْمِنِیْنَ فَاَمَّا بَعْدَ قُوَّۃِ دَوْلَۃِ الْاِسْلَامِ فَلَا وَرَوٰی عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ اَنَّہٗ قَالَ اَلتَّقِیَّۃُ جَائِزَۃٌ لِلْمُؤْمِنِیْنَ اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَۃِ وَھٰذَا الْقَوْلُ اَوْلٰی لِاَنَّ دَفْعَ الضَّرَرِ عَنِ النَّفْسِ وَاجِبٌ بِقَدْرِ الْاِمْکَانِ شفقت آثار اکثر صوفیہ خام و ملاحدہ این وقت از موالاۃ کفار باک ندارند و میگویند کہ راہ فقیری بد نا بود نسبت بہیچکس سبحان اللہ سرور انبیاء و رئیس فقراء و اولیاء را کہ اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حکم میشود یٰۤاَیُّھَا النَّبِیُّ جَاھِدِ الْکُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْھِمْ و طریقہ مرضیہ او نیز غلظت و قتال با کفار بودہ عجب فقرا اند کہ راہ پیغمبر خدا و پیشوائے خود را گذاشتہ راہ دیگر اختیار کردہ اند و خلاف طریقہ مرضیہ او گزیدہ غیر از ضلالت و گمراہی نخواہد افزود فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ کفار بیشک اعداء اللہ اند کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است عجب دعوے دوستی ست کہ بدشمنان او دوستی دارند و تبرّی نے نمایند اگر کفار و فساق مبغوض و اعداء حق نباشند بغض فی اللہ از واجبات دین نبودے و از افضل مقربات و مکمل ایمان نگشتے و سبب حصول ولایت و رضا و قرب حق سبحانہ نشدے عَنْ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوْحِ اَنَّہٗ سَمِعَ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ لَا یَحِقُّ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِیْحِ الْاِیْمَانِ حَتّٰی یُحِبَّ لِلّٰہِ تَعَالٰی وَیُبْغِضَ لِلّٰہِ فَاِذَا اَحَبَّ لِلّٰہِ تَبَارَکَ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ تَبَارَکَ فَقَدِ اسْتَحَقَّ الْوَلَاءَ مِنَ اللّٰہِ رَوَاہُ اَحْمَدُ وَعَنْ اَبِیْ اُمَامَۃَ رضی اللہ عنہ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مَنْ اَحَبَّ لِلّٰہِ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ وَاَعْطٰی لِلّٰہِ وَمَنَعَ لِلّٰہِ فَقَدِ اسْتَکْمَلَ الْاِیْمَانَ رَوَاہُ اَبُوْ دَاوٗدَ و ہم درین حدیث آمدہ ست تَقَرَّبُوْا اِلَی اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ بِبُغْضِ اَھْلِ الْمَعَاصِیْ وَالْقَوْھُمْ بِوُجُوْہٍ مُکْفَھِرَّۃٍ

ل یعنی فلا فرضیۃ لعدم الحاجۃ الیہ ۲ ۵۲ واقع ست در سورۂ تحریم و آخر پارہ قد سمع اللہ (۲۸) و نیز در سورۂ توبہ از پارہ واعلموا (۱۰) ۱۲

(حاشیہ: ...اللہ تعالیٰ علیہ وسلم)

وَالْتَمِسُوْا رِضَاءَ اللّٰہِ تَعَالٰی بِسَخَطِہِمْ وَتَقَرَّبُوْا اِلَی اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ بِالتَّبَاعُدِ مِنْہُمْ رَوَاہُ
ابْنُ شَاہِیْنَ وَالدَّیْلَمِیُّ و ہم در حدیث آمدہ ست اَوْحَی اللّٰہُ تَعَالٰی اِلٰی نَبِیٍّ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ اَنْ
قُلْ لِفُلَانٍ الْعَابِدِ اَمَّا زُھْدُکَ فِی الدُّنْیَا فَتَعَجَّلْتَ رَاحَۃَ نَفْسِکَ وَاَمَّا انْقِطَاعُکَ اِلَیَّ
فَتَعَزَّزْتَ بِیْ فَمَاذَا عَمِلْتَ فِیْمَا لِیْ عَلَیْکَ قَالَ یَا رَبِّ وَمَاذَا لَکَ عَلَیَّ قَالَ ھَلْ عَادَیْتَ فِیَّ عَدُوًّا
وَھَلْ وَالَیْتَ لِیْ وَلِیًّا حل حظ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ولحق کہ محبت دوستان محبوب و عداوت
دشمنان او از لوازم محبت ست محب صادق درین دو عمل محتاج بکسب و تعمل نیست چنانچہ
در اعمال دیگر محتاج ست دوستان دوست چہ بلا زیبا بنظر مے درآیند و دشمنان او چہ قسم زشت
این معنی در مجاز ظاہرست ہر کہ دعوی[۱] دوستی نماید تا تبری[۲] از دشمنان او نکند مقبول نیست
از منافق بیش نمیدانند شیخ الاسلام[۳] گفتہ کہ من با بوالحسن سمعون نیکم کہ استاد من خضر سے را
مے رنجانید و ہر کہ پیر ترا رنجہ دارد و تو از وے رنجہ نباشی سگ از تو بود قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَدْ کَانَتْ
لَکُمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ فِیْٓ اِبْرٰھِیْمَ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ اِذْ قَالُوْا لِقَوْمِہِمْ اِنَّا بُرَآءُ مِنْکُمْ وَمِمَّا
تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰہِ کَفَرْنَا بِکُمْ وَبَدَا بَیْنَنَا وَبَیْنَکُمُ الْعَدَاوَۃُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا
حَتّٰی تُؤْمِنُوْا بِاللّٰہِ وَحْدَہٗٓ بعد ازان فرمودہ لَقَدْ کَانَ لَکُمْ فِیْہِمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ لِّمَنْ
کَانَ یَرْجُوا اللّٰہَ وَالْیَوْمَ الْاٰخِرَ[۴] ازینجا معلوم میشود کہ طالب حق را جل و علا این تبری لابد
و ناگزیرست لا کما زعموا حق تعالی میفرماید وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰہِ فِیْ شَیْءٍ
یعنی ہر کہ موالاۃ و دوستی با کافران کند پس نیست آنکس از دوستی و ولایت حق بر چیزے
یعنی منسلخ ست از ولایت حق تعالی بتمام چہ دوستی دو متضاد یعنی دو دشمن جمع نشود چنانچہ
بعضے مفسران گفتہ اند شاعر میگوید ؎ تَوَدُّ عَدُوِّیْ ثُمَّ تَزْعَمُ اَنَّنِیْ ✢ صَدِیْقُکَ
لَیْسَ النَّوْکُ عَنْکَ بِعَازِبٍ ✢ فَلَیْسَ اَخِیْ مَنْ وَدَّنِیْ رَأْیَ عَیْنِہٖ ✢ وَلٰکِنْ اَخِیْ مَنْ

---

[۱] یعنی این کس ہر کہ دعوی نماید ۱۲ [۲] یعنی ہر کہ تبری از دشمنان دوست نماید آنکس مقبول دوست نیست بلکہ مردم اورا منافق میدانند و از منافق بیش نمیدانند ۱۲ [۳] یعنی خواجہ ابو اسمعیل عبد اللہ ابن ابی منصور محمد انصاری از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضی اللہ تعالی عنہ ۱۲ [۴] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ ممتحنہ از پارہ قد سمع (۲۸) ۱۲

وَذَنِی فِی الْمَغَائِب. پس ہر کہ دعویٰ محبتِ حق کند و تبری از اعدائے او ننماید در دعویٰ کاذب است و بعضے مفسران گفتہ اند پس نیست آنکس از دینِ خدا بر چیزے یعنی از دین ہیچ ندارد و ہر کہ از دین بے نصیبست از قرب و معرفت چہ نصیب دارد وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰہُ نَفْسَہٗ یعنی مے ترساند شما را حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی بسببِ موالاۃِ کفار از عذابے کہ صادرست از ذات گفتہ اند کہ این تہدید عظیمست دلالت دارد بر نہایت قبحِ منہی عنہ فِی التَّفْسِیْرِ الْکَبِیْرِ رُوِیَ اَنَّہٗ قِیْلَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ اِنَّ ھٰھُنَا رَجُلًا مِنْ اَھْلِ الْحِیْرَۃِ یَعْنِیْ نَصْرَانِیًّا لَا یُعْرَفُ اَقْوٰی حِفْظًا وَلَا اَحْسَنَ خَطًّا مِنْہُ فَلَوْ رَأَیْتَ اَنْ تَتَّخِذَ کَاتِبًا فَامْتَنَعَ عُمَرُ مِنْ ذٰلِکَ وَقَالَ اِذًا اتَّخَذْتُ بِطَانَۃً مِنْ غَیْرِ الْمُؤْمِنِیْنَ فَقَدْ جَعَلَ عُمَرُ رض ھٰذِہِ الْاٰیَۃَ دَلِیْلًا عَلَی النَّہْیِ عَنِ اتِّخَاذِ النَّصْرَانِیِّ بِطَانَۃً وَرُوِیَ عَنْ اَبِیْ مُوْسَی الْاَشْعَرِیِّ اَنَّہٗ قَالَ قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ اِنَّ لِیْ کَاتِبًا نَصْرَانِیًّا فَقَالَ مَالَکَ قَاتَلَکَ اللّٰہُ اَلَا اتَّخَذْتَ حَنِیْفًا اَمَا سَمِعْتَ قَوْلَہٗ تَعَالٰی یٰۤاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْیَھُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤی اَوْلِیَآءَ قُلْتُ لَہٗ دِیْنُہٗ وَلِیْ کِتَابَتُہٗ فَقَالَ لَا اُکْرِمُھُمْ اِذْ اَھَانَھُمُ اللّٰہُ وَلَا اُعِزُّھُمْ اِذْ اَذَلَّھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی وَلَا اُدْنِیْھِمْ اِذْ اَبْعَدَھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی قُلْتُ لَا یَتِمُّ اَمْرُ الْبَصْرَۃِ اِلَّا بِہٖ فَقَالَ اِنْ مَاتَ النَّصْرَانِیُّ فَمَا تَصْنَعُ بَعْدَہٗ فَمَا تَعْمَلُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِہٖ فَاعْمَلْہُ الْاٰنَ وَاسْتَغْنِ عَنْہُ بِغَیْرِہٖ

حضرت ایشانِ ما رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ در مکتوباتِ قدسی آیاتِ خود مے نویسند کہ حضرت ابراہیم خلیل اللہ عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبری از دشمنانِ او تعالیٰ بودہ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَدْ کَانَتْ لَکُمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ فِیْۤ اِبْرٰھِیْمَ الْاٰیَۃَ و ہیچ عمل در نظرِ فقیر از برائے حصولِ رضائے حق جَلَّ وَعَلَا برابرِ این تبری نیست مے باید کہ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی را با کفر و کافری عداوتِ ذاتیست و آلہہ آفاقی مثلِ لات و عزیٰ و عبدۂ ایشان بالذات دشمنانِ حق اند جَلَّ سُلْطَانُہٗ و خلودِ نار جزاے این عملِ شنیعست و آلہہ ہوائی نفسانی و سائرِ اعمالِ سیئہ این نسبت ندارند زیراکہ عداوت و غضب نسبت

بانیها ذاتی نیست اگر غضب ست بصفات منسوب ست و اگر عقاب و عتاب ست بافعال راجع
لهذا خلود نار جزای این سیئات نگشته بلکه مغفرت ایشان را منوط بمشیت خود داشته و لیکن
هذا آخر المکتوب الحمد لله اولاً و آخراً والصلوٰة والسلام علی رسوله دائماً
و سرمداً و علی آله الکرام و صحبه العظام الی یوم القیام +

مکتوب (۵۶) پنجاه و ششم

بمرزا ابو المعالی در جواب کتابت او که اظهار طلب شوق و صحبت نموده بود با ذکر بعضے از احوال
شیخ عبد الخالق که از یاران است و ختم مکتوب بحدیث جلیل القدر بسم الله الرحمن الرحیم
الله تعالی و تقدس ساحت سینه را از نقوش ما سوی مصفا و از دنس هوا مزکی ساخته بظهور
اشعات جمال لایزالی که مبرا از حیز وهم و خیال ست مزیّب و مزیّن گرداناد التفات نامه گرامی
که بنام این مسکین نموده بودند مشرف ساخت چون مخبر از سلامتی ذات بابرکات بود مسرت
افزود آنچه درباب برادر دینی شیخ عبد الخالق مرقوم فرموده بودند بوضوح انجامید چون استخاره راه
نمیدهد موقوف باشد که بر تقدیر ملاقات آنچه مقدر ست و نصیب طرفین ست بظهور خواهد پیوست
مکرما شیخ عبد الخالق یکچندے در صحبت گذرانیده است و اخذ فوائد ضروریه این راه نموده است و
از تلوین بتمکین پیوسته و از فنا که رکن اعظم این راه است آگاهی یافته او را خالی از حال چگونه
توان گفت مگر باعتبار آنکه از حال بگذشته بمحول حال پیوسته است چه حال از تلوین خبر میدهد صاحب
تمکین حال را پس پشت داده است بلے اذواق و مواجید اموریست که بباطن تعلق دارد و اطلاع بر آن
بے امداد ربانی و بے تخلق باخلاق الهی جل شانه متعسر ست اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم
غیری بسیارے از اولیا هستند که بر ولایت خود هم اطلاع ندارند و ظاهر شان از باطن شان
بیخبر ست دیگران بولایت شان بے اعلام سبحانی مشکل که پے برند ه کس چه داند که درین گرد سوارے
باشد ** و بر تقدیریکه مشار الیه خالی و بے بهره باشد او را درین امر خطیر نباید دید و مرسل را در مرآت

من ارسل باید ملاحظه نمود شعر ایشان نه پسندند این همه الحان ز مطربست * مع ذلک چون
اقبال قلب ایشان باین عزیز نیست موقوف دارند در ترصد باشند تا از پردهٔ غیب چه ظهور میکند
بیت سعادتهاست اندر پردهٔ غیب * نگه کن تا کرا ریزند در جیب * این حقیر در دعا و توجه
و آنچه لوازم خیرخواهی ست بتقصیر راضی نیست و کمال آن ملاذ را از دل و جان میخواهد انه قریب
مجیب * ولنختم المکتوب بخاتمة حسنة عن معاذ بن جبل قال احتبس عنا رسول
الله صلى الله عليه وآله وسلم ذات غداة عن صلوة الصبح حتى كدنا نتراءى عين
الشمس فخرج سريعا فثوب بالصلوة فصلى رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
وتجوز في الصلوة فلما سلم دعا بصوته فقال لنا على مصافكم كما انتم ثم انفتل
الينا ثم قال اما اني ساحدثكم ما حبسني عنكم الغداة اني قمت من الليل فتوضأت
وصليت ما قدر لي فنعست في صلوتي حتى استثقلت فاذا انا بربي تبارك و
تعالى في احسن صورة فقال يا محمد فقلت لبيك رب قال فيما يختصم الملأ
الاعلى قلت لا ادري قالها ثلثا قال فرأيته وضع كفه بين كتفي فوجدت برد انامله
بين ثديي فتجلى لي كل شيء وعرفت فقال يا محمد قلت لبيك رب قال فيم يختصم
الملأ الاعلى قلت في الكفارات قال ما هن قلت مشي الاقدام الى الجماعات والجلوس
في المساجد بعد الصلوات واسباغ الوضوء عند الكريهات قال ثم فيم قلت في
الدرجات قال وما هن قلت اطعام الطعام ولين الكلام والصلوة بالليل والناس
نيام قال سل قلت اللهم اني اسألك فعل الخيرات وترك المنكرات وحب المساكين و
ان تغفر لي وترحمني واذا اردت فتنة في قوم فتوفني غير مفتون واسألك
حبك وحب من يحبك وحب عمل يقربني الى حبك فقال رسول الله صلى الله
تعالى عليه وآله وسلم انها حق فادرسوها ثم تعلموها رواه احمد والترمذي
وقال هذا الحديث صحيح وسألت محمد بن اسمعيل عن هذا الحديث فقال هذا

حدیث ۸۰

مکتوب پنجاہ و ہفتم (۵۷)

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع او که دیده و نوشته بود. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی برادر دینی حاجی حبیب اللہ وَفَّقَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی
بِالْمَرْضَاتِہٖ نوشته بود که روزے در حلقۂ بامداد نشسته بودم که گویا مرا از من ربودند و هیچ اثرے
از من نماند بعد ازان نورے در خود دیدم که آن نور سر بفلک رسانیده و از انجا تمام عالم را فرو گرفته
محو و ناپدید ساخت و دیگر مشاهده نمود و بعد ازان تمام عالم را فرو گرفته
مضمحل شده بود شما را از شما و هیچ از شما اثرے نماندن اشاره بفنائے اتم ست و مشاهدۂ نور در
خود از آثار بقاست و کریمۂ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ
بران گواه ست و آنکه آن نور سر بفلک کشیده ست و تمام عالم را فرو گرفته ست اشاره بجامعیت
استعداد شماست و جامعیت اسمے که مربی و مبدأ تعین شماست و احاطۂ او بسائر مبادی تعینات
و واقعه که در آن پیغمبر ما را صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ دیده اید و قدحے که بشما پر کرده داده و شما
آنرا بتمام درکشیده اید و لذت آن شما را فرو گرفته بعد ازان فرمودند که ترا از اصل نصیب مبارک باشد
دلیل است که آن قدح نسبت خاص او بود عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ که جرعۂ ازان بکام شما رسیده است
و بشارت نصیب اصل مؤید آنست چه اصل همه اصول رب اوست عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و
قرینه بر آن که آن عزیز پیغمبر ست عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ استغراق او در نور سبز و سبز بودن آن
مقام و سبز بودن حوض چه ولایت او عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ولایت اخفٰی ست و اخفٰی نور
سبز دارد و در واقعۂ دیگر که بالاے آسمان چند سر بریدند و خود را بسریکه بالا تر از همه سر ریاست
یافتند مؤید عطاے نسبت خاص ست و واقعۂ دیگر نیز مؤید همین ست که دیده اید که دائره بس عالی
بنظر در آمد که تمام عالم را احاطه کرده ست و چند دائرۂ دیگر در تحت آن ظاهر میشود و من خود را مرکز
دائرۂ بزرگ مییافتم در انوقت معلوم میشود که دائرہاے تحتانی و مرکزہاے آنها از مرکز آن دائره

۱؎ واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

کہ خود را مرکزِ آن دائرہ میبابیم ناشی شدہ است بدانند کہ مرکز دائرہ بزرگ میتواند کہ کنایت از حقیقتِ محمدی باشد علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام بدلیلِ آنکہ این حقیقت ہمہ وقت مرکزِ آنست و آن بر سائرِ حقائق تفوق است وہمہ حقائق ومبادیِ تعینات گویا ناشی ازان حقیقت اند و ازانکہ خود را مرکزِ آن دائرہ یافتہ اید وجہِ تائید ہویدا میشود وبالجملہ این واقعہ وہمچنین وقائعِ دیگر بسیار روشن وعالی است وآنچہ اول دیدہ اید از احاطۂ نورِ خود تمام عالم را نیز تائیدِ این معنی مینماید چہ جامعیت واحاطہ مناسبِ رتبِ اوست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اینقدر ہست کہ اکثرِ وقائع ومنامات مبشرات اند ومخبر از استعداد وبعضے ازان منبئ از قوتِ قریبہ بفعل وبعضے ازان دلالت برحصول دارند مطلقا دلیل حصول نیستند بہر حال امیدوار باشند

بیت میتوانی کہ دہی اشکِ مرا حسنِ قبول ✤ اے کہ دُر ساختہ قطرہ بارانی را ✤

والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی ✤

مکتوب (۵۸) پنجاہ وہشتم

بملا قاسم روپڑی در بیانِ آنکہ فنا وبقا بعلاقۂ ظلیت واصالت است چون معاملہ بغیبِ ذات افتد تعالیٰ واین علاقہ نماند کارخانۂ فنا وبقا انقطاع پذیرد ودر بیانِ آنکہ وجہ را بوجہ ہست نہ بذات تعالیٰ ودر بیانِ بعضے از کمالاتِ صلوتیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلامٌ علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمنِ احوالِ پسندیدہ واذواقِ سنیۃ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر از خود اثرے ونشانے نمے فہمد وجود وتوابع آن را عاریتے محض میداند واین دید بدیہی اوّلی گشتہ وبقائے خود را گاہے بذات او سبحانہ تعالیٰ مے فہمد واکثر اوقات بصفات الا در ین وقت ہم پرتوے از ذات ملحوظ میشود حمدًا للہ سبحانہ بدرجۂ کمال از فنا وبقا رسیدہ اند وزوالِ عین بحصول پیوستہ

و آنچہ از دید ماریت نوشتہ اند البتہ عاریت و امانت با اہل آن ماندگشتہ و ظل با اصل پیوستہ باشد و
عدم نیز کہ مرآت بودہ بعدم مطلق ملحق شدہ کہ معاملہ بزوال عین و اثر کشیدہ و آنچہ نوشتہ اند
کہ بقا گاہے بذات مے نہد ذات درین موطن البتہ ماخوذ بشانے و اعتبارے خواہد بود نہ ذات
بحت معرا کہ آن مرتبہ را عنقائے ذاتی ست آدم عالم فنا و بقا بعلاقہ اصالت و ظلیت ست
تا ہر جا اطلاق اصل ست از صفات زائدہ و شیون و اعتبارات ذاتیہ غیر زائدہ آن بقا را گنجایش
است و چون معاملہ بغیب ذات افتد و اصل در رنگ ظل درراہ ماند فنا و بقا آنجا متصور نبود
آرے اگر از ذات مصطلح قوم خواہند کہ بمرتبہ وحدت اطلاق ذات میکنند و تجلی آنرا تجلی ذات
میگویند گنجایش دارد و اطلاق فنا و بقا دران مرتبہ مے شاید و آنچہ حضرت ایشان ما قدسنا
اللہ سبحانہ بسرہٖ بقاء ذات نوشتہ اند سر لبیت غامض در رنگ متشابہات دست ادراک
امثال ما بوالہوسان از دامان آن کوتاہ ست ما مردم را اگر ایمانے باین معانی حاصل شود مغتنم ست
بیت ما تماشا کنان و کوتہ دست . تو درخت بلند و بالائی + بشنو عالم ظلال اسماء و صفات
است و از ظل با اصل شاہراہ ست کمال در حق ظل آنست کہ واصل با اصل شود پس وصول افراد عالم
باسماء و صفاتست و اگر نہایت ترقی شود با صول اسماء و صفات وصول اصول آن الی ان
ینتہی الی حضرت الذات تعالیٰ و تقدس تا ہر جا کہ علاقہ اصالت و ظلیت ست ترقی
ممکن ست و چون این علاقہ انقطاع پذیرد ترقی و عروج متصور نبود پس نصیب از مرتبہ ذات
بحت ایشانرا ہیچ نبود کہ از ذات در ممکن ہیچ تعبیہ نکردہ اند تا از ذات نصیب بود تمام وجود
شان وجوہ و اعتبارات ست وجوہ را بوجہ راہ ست نہ بذات کہ ازان مرتبہ علیا وجوہ را انقطاع
است و عادۃ اللہ جاری شدہ ست کہ بعد از قرون متطاولہ عارفے را بعد از فنائے اتم فراتے
از نزد خود عطا میفرمایند کہ ازان ذات بذات اقدس راہ ست پس این عارف بعلاقہ ذات
از ذات مقدس نصیبے فرا میگیرد و افراد عالم کہ در رنگ اعراض اند و ذاتے نیست کہ با و قائم بوند
قیام آنہا بذات عارف ست و ذات ہمہ آنہا ہمین ذات عارف ست و عارف بحکم نیابت و

خلافت قیومِ آنہاست پس عارف را با فرادِ عالم غیر از مشارکتِ اسمی و مماثلتِ صوری کدام مشارکت و چہ مماثلة چو ہر را با عراض چہ مشارکہ حضرتِ ایشان ما قدّسنا اللہ بسرہ برنگاشتہ اند کہ این قسم بزرگ دریک عصر متعدد نمے باشد ہر گاہ بعد از قرون متطاول این قسم گوہر بظہور آید تعدد او دریک عصر چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے درغیر آن کیفیتے وارد مے روی مید ہد خود را آنوقت متلاشی و مستہلک محض مییابد و عنایت و لطف خاص در حق خود مفہمد چنانچہ کسے را بمہربانی در آغوش کشند و گویا شیدکشید میبرند و خود را از جمیع علائق مصفاو مطہر مییابد و تعلق امور گاہے در پہلوئے راست مے فہمد و گاہے بس پشت چنانچہ خانہ را روفتہ خس و خاشاک دریک کنارہ جمع سازند مخدوما نماز معراجِ مومن ست حالتے کہ در ادائے آن روئے مید ہد مناسبت بحالتِ معراجیہ خواہد داشت و از سایر حالات ممتاز خواہد بود و سایر احوال را نسبت بحالتِ صلوتیہ نسبتِ صورت ست بحقیقت مثلاً صورتے کہ در آئینہ منعکس ست آنرا چہ نسبت و کدام مساوات باصلِ خود غیر از مماثلتِ صوری و مشارکتِ اسمی نیست خوش گفت بیت گر مصور صورت آن دلستان خواہد کشید حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد کشید ہر قدر کہ در تکمیل نماز میکوشند و در رعایتِ سنن و آدابِ آن جہد مینمایند و در تطویل قرأت و رکوع و سجود بر وفق سنت سعی میکنند فیض و برکاتِ آن بیشتر مرود مینماید و حسن و جمال و کمال آن زیادہ ترظہور میفرماید و ترقیات روئے مید ہد و عنایت و لطف خاص متجلی تر میشود و از علائق مصفا تر میشود کہ از پہلو و پشت ہم دور تر گردند مامول از دوستان دعاست والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العُلیٰ

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

بصوفی سعد اللہ کابلی در تعبیر وقائع و تحسینِ احوال او و در بعضے از مزایائے حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ و عن متابعیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ

مکتوب ۹۱

به برادرِ دینی ملا سعد الله میرساند کتابتے که فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت آنچه از بزرگی و فنا و نیستی و بقا و بشارات که در وقائع و در منامات روے داده نوشته بودند بوضوح پیوست زادکم الله تعالیٰ شوقاً و ذوقاً و معرفةً و غیرها نوشته بودند که بعد از نمازِ تهجد نشسته بودم که دو عزیز ظاهر شدند یکے میگوید که صوفی سعد الله در ولایتِ ملاءِ اعلیٰ ست و دیگرے میگوید که از ولایتِ ملاءِ اعلیٰ هم بالا رفته است و این هر دو نسبت را جدا جدا در خود ملاحظه کردم چون بهوش آمدم هم از نسبتین مذکورتین در خود اثرے مشاهده کردم مخدوما این واقعه بزرگ بشارت است حق سبحانه و تعالیٰ آثار آن بر وجهِ کمال بظهور آرد و درجهٔ علیاء ولایت ولایتِ ملاءِ اعلیٰ است از ولایتِ کبریٰ هم بلندتر ست فوقِ آن ولایت نیست مگر کمالاتِ نبوت و فضلِ انبیاء علیهم السلام مربوط باین کمالات ست ملاءِ اعلیٰ از معصیت معصوم اند هر که بولایتِ شان مشرف شود باید که نصیبے از عصمت داشته باشد و از ذنوب محفوظ اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا بِتَرْکِ الْمَعَاصِیْ اَبَدًا مَا اَبْقَیْتَنَا[1] مناسبِ این واقعه ست آنچه بعد ازین نوشته اند که روزِ دیگر نسبتے رو داد و مرا از من ربودند میگویند که این مقامِ ملائکهٔ مقربین ست و مقامِ رضا ست درین حال علم و ادراک نماند که مشاهدهٔ آن توانم کرد دانسته که مناسبتِ مقامِ رضا بمقامِ ملاءِ اعلیٰ آن تواند بود که مقامِ رضا منتهاے مقاماتِ سلوک ست و ولایتِ ملاءِ اعلیٰ منتهاے ولایات ست نوشته بودند که بعد از نمازِ فجر مراقب بودم نسبتے رو داد که علم و درک همه از من زائل شد و از من مرا ربودند و درکِ نسبت مسلوب شد نتوانستم نمود درآن وقت میگویند که این نسبت و این مقامِ اصحابِ کرام ست عَلَیْهِمُ الرِّضْوَانُ درین مقامِ شگرف چرا علم و درک زائل نشود که افضلِ اصحاب و اکرمِ احباب فرموده است اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْکِ الْاِدْرَاکِ اِدْرَاکٌ گفته اند ادراک دیگر ست و درکِ ادراک دیگر آنچه منفی ست درکِ ادراک ست نه درکِ بسیط زیرا که ادراکِ بسیط ست که عارف را بجهل و حیرت در آورده است و چرا درین نسبتِ شریفه او را از روے نیابند که در شانِ صحابی مذکور وارد شده است مَنْ اَرَادَ اَنْ یَنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَمْشِیْ

---

[1] یعنی این دعائے ماثور مناسب این واقعه است ۱۲

عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلٰی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ[51] این موت ست کہ بسببِ معیتِ خاص او گشتہ اصحابِ دیگر را بہ فضائلِ دیگر یاد فرمودہ و او را بمعیت آنجا کہ فرمود وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ و نیز در حقِ او آمدہ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا و نیز آمدہ مَاظَنُّکَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوبِ شصتم (۶۰)

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیانِ آنکہ فرع ہر چہ دارد مستفاد از اصل ست۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ از رقیتِ ماسوا محرر ساختہ در مدارجِ قرب ترقیات دہاد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید خوشوقت ساخت حدیثِ شوق و آیۂ اخلاص کہ املا نمودہ بودند واضح گردید ازین جانب نیز آن حدیث خوانند و ہمین آیہ مطالعہ فرمایند اَشَدِّ شوق باصل منسوب گشتہ است و محبت آن طرف سبقت فرمودہ یُحِبُّہُمْ وَیُحِبُّوْنَہٗ[52] ہمان محبت ست کہ گنجِ مکنون را بر منصۂ ظہور آوردہ و عروسِ پردہ نشین را بجلوہ گاہِ بروز بر آوردہ سبب وجود ایجاد گشتہ و عاشق را از معشوق وانمودہ باز بانقلابِ محبتِ خود آن محبِ والہ را بخود کشیدہ و مرآتِ جمال و کمالِ خود گردانیدہ بالجملہ ہر چہ فرع دارد ماخوذ از اصل ست اگر محبت دارد جرعہ است از محبتِ او و اگر شوق دارد شرارہ است از آن شوق فرع در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد خوش گفتہ بیت ادائے حقِ محبت عنایتے ست ز دوست ۔ و گرنہ عاشقِ مسکین ہیچ خورسند ست ۔ و آنچہ در خواب دیدہ اند کہ آن لعلِ بدخشانِ رسالت و فصِ خاتمِ نبوت عَلَیْہِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ بتمام مستعد شدہ میفرمایند کہ ہر کہ تابعِ ملتِ ابو حنیفہ کوفی ست ہمراہِ ابو حنیفہ کوفی درین صف داخل شود بندہ ہمراہِ تو دران صف داخل شدہ و عقیبِ آن مخبرِ موجودات نماز بجماعت خواند بوضوح انجامید بشارتست[53] شگرف شمارا و ہم مارا حق سبحانہ و تعالیٰ از برکات

[51] کنیت والد الصدیق الاکبر رض ۱۲ [52] قال اللہ تبارک و تعالیٰ یا ایہا الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم و یحبونہ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ از پارہ لایحب اللہ در آغاز ربع چہارم
[53] یعنی این منام بشارتے ست الخ ۱۲

او صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم بہرہ ور گرداند و از کمالات نماز او علیہ السلام کہ معراج اوست نصیبے دہاد والسلام اولاً و آخراً ٭

مکتوب شصت و یکم (۶۱)

بصوفی زاہد برق انداز در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مستقیم و مستدیم داراد کتابتے کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت اظہار آزردگی کہ از ہمہ ندادن جامہ تبرکی در وقت وداع نمودہ بودند بوضوح انجامید سببش ہمانست کہ در ازدحام عید گاہ شما رخصت شدید در انجا جامہ نبود تا دادہ شود مع ذٰلک گفتیم کہ متعاقب میفرستیم الحال بدست دارندۂ کتابت مغل بیگ پیراہن فرستادہ شد خواہند پوشید و لباس آزردگی بدر خواہند کرد واقعہ کہ دیدہ بودید کہ وقت نماز رسیدہ و شما تنہا اید میخواہید نماز را ادا کنید اول ارادہ کردید کہ نیت امامت کنم باز بخاطر آوردید کہ مقتدی نیست چہ احتیاج امامت ست درین اثنا الہام غیبی بگوش رسید کہ جمعے از ملائکہ داخل جماعت شوند چنانچہ ملائکہ آمدن گرفتند ہمہ بلباس سفید بائی گی ایستادہ نماز کردند چون وقت سلام رسید بموافقت من ہمہ سلام گفتند نظر بدست راست کردم قریب بچہار صد و پانصد کس در نظر در آمدند و طرف چپ ہم بدین دستور بعد ازان چون باز ملاحظہ نمودم ہیچکس گویا نبود مخدوما چون شما بعد از سلام امام رسیدید و بجماعت نرسیدید بنظر آمدند چنانچہ نوشتہ بودید و این باعث شکست خاطر شما گشت جہت تسلیۂ شما این کرامت بشما کردند شکر خداوندی جل شانہٗ بجا آرید کہ باین کرامت و باین الہام و باین دید ممتاز کردند در حدیث آمدہ است مَنْ اَذَّنَ وَ اَقَامَ فِیْ فَضَاءٍ مِّنَ الْاَرْضِ وَصَلّٰی وَحْدَہٗ صَلَّتِ الْمَلَائِکَۃُ خَلْفَہٗ صُفُوْفًا و ہم حدیث ست اِذَا کَانَ الرَّجُلُ فِیْ اَرْضٍ فَاَقَامَ الصَّلوٰۃَ صَلّٰی خَلْفَہٗ مَلَکَانِ فَاِنْ اَذَّنَ وَ اَقَامَ صَلّٰی مِنَ الْمَلَائِکَۃِ مَا لَا یُرٰی طَرَفَاہُ یَرْکَعُوْنَ بِرُکُوْعِہٖ وَ یَسْجُدُوْنَ بِسُجُوْدِہٖ وَ یُؤَمِّنُوْنَ

عَلٰی دُعَآئِہٖ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ✦

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بخواجہ میرزائے گل بہاری در جواب حل شبہہ کہ بر کلام حضرت ایشان ما قدس اللہ سبحانہ بسرہ نمودہ بود در جواب استدلال معتزلہ کہ در نفی رویت آوردہ اند ونیز در جواب اعتراضے کہ بر عبارت لمعات کردہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَاٰلِہٖ اَجْمَعِیْنَ پرسیدہ بودند کہ معتزلہ نفی رویت اخروی میکنند بدلیل آنکہ رویت تقاضائے مقابلہ ومحاذات مرئی میکند پس اگر حق سبحانہ مرئی باشد جہۃ و نہایت اورا ثابت بود تعالیٰ وحضرت مجدد الف ثانی این شبہہ را دو جواب فرمودہ اند یکے آنکہ لا نسلّم کہ در رویت بصری[51] مقابلہ ومحاذات شرط باشد زیرا کہ مقابلہ نسبت ست کہ بمتقابلین قائم ست پس چنانچہ از جانب مرئی شرط ست باید کہ از جانب رائی نیز شرط بود کہ مقابل مرئی باشد وحال آنکہ حق تعالیٰ جمیع اشیا را مے بیند وہیچ محاذات نیست دیگر نوشتہ بودند کہ بخاطر این نادان میرسد کہ معتزلہ کہ گفتہ اند رویۃ بصری تقاضائے مقابلہ ومحاذات میکند مراد شان[52] از بصر قطعہ عصبیہ است واین قطعہ دران حضرت منفی ست گفتہ اند حق تعالیٰ بیناست بے چشم وشنوا ست بے گوش در جواب[53] گوئیم اوّلاً آنکہ این شبہہ کلام ست بر سند اخص[54] کہ غیر مسموع ست علمائے مناظرہ گفتہ اند وَلَا یُدْفَعُ السَّنَدُ اِلَّا اِذَا کَانَ مُسَاوِیًا لِلْمَنْعِ ثانیاً آنکہ نوشتہ اید کہ مراد معتزلہ از بصر قطعہ عصبیہ است تصحیح نقل باید کرد کہ مراد شان این ست ثالثاً آنکہ معتزلہ کہ در صحت رویت محاذات وغیرہا اشتراط مینمایند امرے نیست کہ بداہۃ عقل بآن حاکم باشد بلکہ استبعادیست[55]

---

[51] یعنی رویت بچشم سر ۱۲ [52] قولہ مراد شان این شبہہ است از طرف میرزا گل بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ ۱۲ [53] یعنی در جواب اعتراض میرزا گل کہ بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ وارد نمودہ ۱۲ [54] قولہ سند اخص یعنی قول او قدس سرہ زیرا کہ مقابلہ نسبت ست الخ ۱۲ [55] یعنی بلکہ این اشتراط از جہت بعید دانستن ست مر رویت را بدون تحقق این شرائط فافہم ۱۲

کہ از قیاسِ غائب بر شاہد ناشی شدہ است یعنی در شاہد رؤیت بے این شروط واقع نیست چون
عقل با این حکم اُنس و الفت گرفتہ است در غائب نیز اجرائے این حکم قیاساً علی الشاہد مینماید و
حاصلِ جواب حضرتِ ایشان آنست کہ این قیاسے ست مع الفارق زیرا کہ در شاہد حصولِ رؤیت
بطریقِ خاص ست کہ بے دو چیز صورت نمے بندد یکے آنکہ رائی قطعہ عصبیہ است دوم آنکہ
مرئی محدود و ذی جہۃ ست و مکانی چہ درین نشأہ غیر محدود و مرئی نیست پس اگر در غائب یکے
ازین دو چیز مفقود شود حکم قیاس فاسد باشد چہ قیاس مماثلت[۵۱] مے طلبد لہٰذا این حکم در رؤیت
حق تعالیٰ ما را جاری نشد کہ یکے ازین دو شرط مفقود ست زیرا کہ مرئی ہر چند محدود ست اما رائی
قطعہ عصبیہ نیست و در رؤیتِ مومنان او سبحانہ را نیز یکے ازین دو شرط مفقود ست چہ رائی ہر چند
قطعہ عصبیہ است اما مرئی محدود و ذی جہۃ نیست پس قیاس فاسد باشد و اگر با وجودِ فقدانِ یکے
ازین دو شرط این حکم قیاسی درست باشد لازم آید کہ حق تعالیٰ ما را نہ بیند چہ رائی ہر چند قطعہ عصبیہ
نیست اما مرئی محدود و مکانی ست پس محاذات و غیرہا را مستلزم باشد پس ہر گاہ در رؤیۃ اللہ تعالیٰ
ما را محاذات و غیرہا لازم نیامد با وجودِ آنکہ مرئی محدود ست در رؤیتِ مومنان او را سبحانہ نیز محاذات
و غیرہا لازم نباشد چہ رائی ہر چند قطعہ عصبیہ است اما مرئی مکانی نیست یعنی چنانچہ بقطعہ عصبیہ
مرئی را دیدن بے اشتراطِ محاذات نزدِ عقل مستبعد ست ہمچنان مرئی محدود و مکانی را بے محاذات
دیدن مستبعد ست و در استبعادِ عقلی ہر دو برابر اند پس یکے را تجویز نمودن و از دیگرے فرار کردن از
عدمِ تدبر ست و بہذا التقریر اندفع اعتراض العلامۃ التفتازانی سند کرہ آنفا انشاء اللہ تعالیٰ
بدون ارتکاب تمحّل کما لا یخفیٰ رابعاً آنکہ اعتراضے کہ شما کردہ اید علما نیز مثل این اعتراض کردہ
اندو دیگران جواب ازان دادہ اند شارح عقائد نسفی گفتہ و قد یستدل علیٰ عدم الاشتراط
برؤیۃ اللہ تعالیٰ ایانا و فیہ نظر لان الکلام فی الرؤیۃ بحاسۃ البصر ملا قرکمال محشی
بر استدلالِ مذکور حاشیہ نوشتہ است و حاصلہ انہ قیاس الشاہد علی الغائب و ہو فاسد

[۵۱] یعنی میان مقیس و مقیس علیہ و اینجا این مماثلت مفقود ست ۱۲

أيضًا ولو جُعِلَ هٰذا الاستدلالُ في مقابلةِ مُنكِري الرؤيةِ إلزامًا إيّاهم لا تحقيقًا لم يَرِدْ النظرُ المذكورُ في الشرح تأمّل يعني اگر استدلال شارح را بر اثبات مدّعیٰ کہ وقوع رؤیت باشد بکنیم و قیاس رؤیت بندہ بر رؤیت حق جلّ و علا نمائیم درست نمے آید و بحث شارح کہ فیہ نظر گفتہ وارد میشود چہ قیاس شاہد بر غائب باوجود فارق کہ حاسہ بصر باشد در شاہد نہ در غائب فاسد ست و اگر این استدلال را دلیل الزامی بر معتزلہ بکنیم بر عدم اشتراط جہۃ و غیرہ در رؤیت درست میشود و نظر شارح وارد نمیشود از تقریر این محشی معلوم میشود کہ معتزلہ اشتراط محاذات را مقید بقطعہ عصبیہ نمیکنند و الا این الزام بانہا درست نمیشود وقد صرّح بعضُ الأفاضلِ بهٰذا المعنى حيثُ قال التحقيقُ أنّا نُثبِتُ الانكشافَ التامَّ الحسّيَّ وهم يُنكِرونه بل يُثبِتون الانكشافَ التامَّ العلميَّ انتهى يُستفادُ منه أنّهم يُنكِرون مطلقَ الرؤيةِ لا القسمَ المتعارفَ منه خاصّةً فافهم حاصل آنکہ غرض از سند منع آنست کہ محاذات و جز آن در مفہوم رؤیت معتبر نیست و ممکن ست کہ رؤیت بے این امور واقع شود چنانچہ در رؤیت حق تعالیٰ بندگان را پس چرا ادلہ سمعی را بر ظاہر حمل نکنیم چہ حق تعالیٰ قادرست کہ در ابصار ما قوتے ابداع نماید کہ مشروط باین چیزہا نباشد و یؤیّدہ ما قال بعضُ المحققين إنّ كونَ محلِّ الرؤيةِ أمرًا جسمانيًّا وهو الحدقةُ لا ينافي أن يكونَ متعلَّقُ الرؤيةِ غيرَ جسمانيٍّ وهو الباري تعالى كما أنّ كونَ محلِّ العلمِ الضروريِّ أمرًا جسمانيًّا وهو القلبُ عندنا وعند المعتزلةِ أيضًا لا ينافي أن يكونَ متعلَّقُ العلمِ الضروريِّ غيرَ جسمانيٍّ وهو الباري تعالى نوشتہ بودند کہ شیخ[1] عراقی در لمعات فرمودہ ست اگر محب مکاشف بود چنانچہ در ہر صورتے روئے دوست عیان بیند

---

[1] قولہ شیخ عراقی الخ یعنی شیخ فخر الدین ابراہیم بن شہریار العراقی دران وقت کہ شیخ کامل فخر الدین العراقی بصحبت اسوۃ المحققین صدر الدین محمد القونوی رسیدہ است و از وے حقائق فصوص الحکم شنیدہ مختصرے فراہم آوردہ و آنرا بسبب اشتمال بر لمعہ چند از بوارق آن حقائق لمعات نام کردہ آثار علم و عرفان ازان پیدا الی آخرہ فی کشف الظنون

باید کہ در صورتِ نامرضی رضاند ہد اگرچہ وجہ حبیب بیند چہ وجہ او در نامرضی آنست کہ رضی نیست
سوالِ بندہ آنکہ ظہورِ وجہ حبیب در صورتے کہ راضی نباشد چیست چرا در صورتے ظاہر شود
کہ موافقِ رضاء او نیست باید کہ جمیع مظاہر و مصادرِ مرضیات باشند جواب آنچہ شیخ گفتہ کہ در
صورتِ نامرضی نہ بآن معنی ست کہ ظہور دران صورت نامرضی ست تا سوال وارد شود بلکہ بآن
معنی ست کہ کسبِ آن مظہر نامرضی ست چنانچہ گفتہ اند کہ خلقِ کفر قبیح نیست و کسبِ کفر بندہ را
و کافر شدنِ او قبیح ست ؎ خالقُ الخیرِ والشرِّ القبیحِ ✦ ولکن لیس یرضیٰ بالمحالِ
پس معلوم شد کہ ہمہ مظاہر باعتبار ظہور در وے و خلق وے مراضی اند قبیح و غیر مرضی کسب آنست
و بطورِ صوفیہ موحدہ خلق عبارت از ظہور او ست باین کسوت و تحقق او ست بآثار و احکام
این اہلِ وحدت وجود میگویند کہ در ہیچ چیز قبح و شرارت ذاتی نیست اگر ہست نسبی و اضافی
است ؎ پس بدی مطلق نباشد در جہان ✦ بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان ✦ و حضرت
ایشانِ ما را درین مقام تحقیقات و مقالاتِ مفردہ است چنانچہ از رسائل و مکتوبات آن حضرت
لائح و واضح ست والسلام علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ اتبعَ الھدیٰ ✦

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بمحمد یار خادمِ حضرت خواجہ محمد نقشبند در جوابِ کتابتِ او کہ مشعر از فنا و بقائے اتم بود ✦
بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند کتابتے کہ
متضمن احوال و اذواقِ سنیہ بودہ ارسال داشتہ بودند رسید مسرت بخش گردید اللہ تعالیٰ ابواب
ترقیات را مفتوح دارد و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ استقامت دہاد کہ مدار کار برین
استقامت ست دیدہ و نیز خرط القتاد نوشتہ بودند درین ایام بیقینِ کامل مکشوف میگردد
کہ وجود و کمالاتِ تابعۂ وجود کہ در مرآتِ عدم منعکس بودہ درست باصلِ خود ملحق شدہ و ہمچنانکہ
صفات باصلِ خود رجوع نمودہ ذات کہ عدمِ مقید ست نیز باصل خود راجع گشت و ہیچ چیز نماز

وجود و ننازعدم باین طرف منسوب نماند معلوم نمایند کہ این حالت کہ نوشتہ اند درجہ کمال ست در فنائے نفس کہ منزلِ عین واثر ست درین موطن نفس باسلامِ حقیقی مشرف میگردد و باطمینان میرسد و راضی و مرضی میشود و نیز نوشتہ بودند کہ از ہر سر موئے نورے ظاہر میشود و بنوعے وُسعت و بساطت پیدا میکند کہ تمامِ آفاق را از عرش تا فرش احاطہ مینماید و در ہر ذرہ از ذراتِ عالم سرایت دارد سعادت آثارا این دید از آثارِ بقاست کہ مترتب بر فنائے اُتم است چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ[1] اشعار بیست بآن و توسعتِ احاطۂ نور دلالت بر جامعیتِ شانے کہ بآن بقا حاصل شدہ است وارد نوشتہ بودند کہ این دید اصلے دارد یا مجرد وہم و خیال ست امیدست کہ تحت خیال نباشد چہ گفتہ اند علامتِ صحتِ حال حصولِ یقین ست بر وجہِ کمال چون یقین بر وجہِ کمال ست بیرون از تراشِ وہم و خیال ست وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِحَقِيْقَةِ الْحَالِ وَاِلَيْهِ الْمَرْجَعُ وَالْمَاٰبُ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۶۴) شصت و چہارم

بخواجہ محمد صادق بخاری مدنی در اظہار افتقار بر روضۂ مقدسہ رسالت پناہ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ و در بیانِ اذکار و اعمالے کہ مناسبت بہر کدام از ولایاتِ ثلثہ و کمالاتِ نبوت و فوقِ آن دارد و اشارت بمقاماتے کہ ترقی در انجا مربوط باعمال نیست بلکہ منوط بفضلِ محض یا محبتِ صرف ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَ اِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال و اوضاع فقرا اینجا موجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مخدوما فقرائے دور افتادہ دور از کار امیدوارند کہ مجاورانِ روضۂ مقدسہ و جاروب کشانِ آن سدۂ سنیہ و معتکفانِ آن دیار

---

[1] این کریمہ واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

پُر انوار و زائران اِذْ هُمَا فِي الْغَادِ این شکستہ دل افگار را دران بارگاہِ سراسر اسرار بیاد دہند و از راہِ عجز و افتقار سلام فقیرانہ اور امعروض دانند گاہ گاہے در یوزۂ نگاہے باین والہِ مشتاق نمایند کہ کفایتِ تمامی کار این فرو ماندہ موقوف بہ نیم نگاہ ست خوش گفت ؎ از مردِ سرو خمارِ ہستی رستن * موقوف بیک نگاہِ مستانۂ تست * کتابہاے متعدد از شمار سیدہ مسرت ہا بخشید لیکن در ارسالِ جواب از ینجانب کوتاہی رفتہ ست بُعدِ مسافت عذر میخواہد الحال ہیچکدام ازان رقائم حاضر نیست تا بر طبقِ آن چیزے نوشتہ آید بالجملہ در ضبطِ اوقات کوشند و موافقِ وقت و حال باعمال و طاعات بپردازند و طالبِ ترقی بوند و روز بہ باشند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ در کمالاتِ ولایاتِ سہ گانہ غالباً ترقی وابستہ باذکار ست سوائے قرآن مجید غایۃ ما فی الباب در ولایتِ ظلی کہ ولایتِ صغرٰی ست مراقبات و اذکارِ قلبیہ بیشتر ملائمت دارد و در دو ولایتِ دیگر کہ ہر کدام باصل متعلق ست و از ظل وارستہ ذکرِ لسانی و تکرارِ کلمۂ طیبہ بیشتر ترقی بخش ست و چون معاملہ ازین ولایات بالا رود و شروع در کمالات نبوت واقع شود دران موطن تلاوتِ قرآن مجید و نماز خصوصاً صلواتِ فرائض سود مند و نافع ست و چون معاملہ ازین ہم بالا رود و مقامے پیش مے آید کہ عمل و اعتقاد را در انجا اثر نیست ترقی در انجا مربوط بمحض فضل و احسان ست این مقام مخصوص بانبیاء مرسل عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَكَاتُ و بطفیلِ ایشان ہر کرا از امتان بنوازند و چون ازین مقام ہم ترقی واقع شود معاملہ از تفضل بمحبت گراید افاضۂ کمالات و ترقی درین موطن منوط بصرف محبت بود و در محبت نیز دو کمال ست محبیت و محبوبیت ظہور کمالاتِ محبیت مخصوص بحضرت کلیم عَلَيْهِ السَّلَامُ و کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیہ اولاً مخصوص بحبیب رب العالمین ست عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ و بطفیلِ این ہر دو اکابر دیگران ہم ازین ہر دو کمال امید وارند

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

ﮯ والہ یعنی سرگشتہ و شیفتہ و بے خود ۱۲ منتخب

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

بفضائل مآب شیخ بدرالدین سلطانپوری در اظہار اشتیاق ملاقات و ایمائے بفیوض و برکات روضۂ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجد و دستوجب حمدست المسئول من اللہ عزوجل سلامتکم و عافیتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشیدہ حدیث شوق از بیان بیرون دوستان ہر سال ہنگام رجوع حجاج انتظار قدوم شریف میبرند چون معلوم میشود کہ نیامدند چشم بر سال دیگر میدوزند اگر ارادہ توطن آنجاست اعلام فرمایند تا مشتاقان را احدی الراحتین حاصل آید الحق افسوست کہ کسے ازان دیار علیا باین دیار سفلی آید و ازان اماکن متبرکہ کہ منبع فیوض و انوارست باین اماکن ظلمانی کہ معدن کفر و بدعت ست گراید از آمدن خود چندان نفرین و حسرت دارد کہ چہ نویسد آرے اگر بنیت زیارت روضۂ مطہرہ حضرت پیر دستگیر و ملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند و از برکات این موطن نیز بہرہ مند شوند گنجایش دارد کہ فیوض و انوار اینجاے ماخوذ و مستفاد از انوار آن موطن ست اما سہل الحصول ست و زمین ہند ہر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمۂ حیات در ظلمات ست ؎ بتاریکی درون آب حیاتست ؎ از انوار خلت در ینجا آثارست و از اسرار محبت مستورہان اینجاے امیدوار بالجملہ اگر استخارہ مساعدت کند سیر این اماکن نمایند و مشتاقان را مسرور سازند مناسب ست توقع کہ این مسکین را دران اماکن شریفہ و در داخلی بدعائے خیر یاد آرند و سلامتی خاتمہ او خواہند و در مواجہہ روضۂ منورہ سلام فقیرانہ این درویش عرض نمایند ؎ گر قبول افتد زہے عز و شرف۔ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ و صحبہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب (۶۸) شصت و ششم

به برادرِ بزرگِ گرامی خود قدوة الکاملین امام العارفین زُبدة العلماء الراسخین مظهرِ اسرارِ ربِّ مجید حضرت شیخ محمد سعید در بیانِ شوق و اظهارِ المِ دُوری بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ۵ بچه مشغول کنم دیده و دل را که مدام ＋ دل ترا میطلبد دیده ترا میخواهد ＋ احقرِ مخلصان بعرض میرساند که المِ دُوری و دردِ مهجوری را چسان وانماید و شوقِ دریافتِ حضورِ موفور السُّرور را تا کجا شرح دهد بیت این خطِ سربمهر بجانان که میدهد ＋ وین دردِ سربمهر بدرمان که مے برد ＋ خاطرِ فاتر منتظرِ اخبارِ فرخنده آثار است امیدوار است که باعلامِ آن مشرَّف و مسرور گشته باشد چندروز است که این مسکین را دردِ تخفیف ست چنانچه در مجلسِ عُرسِ پیرِ دستگیر در ڈولی نشسته چند ساعت حاضر شده بود و در وقت گرم نیز در ڈولی نشسته بنمازِ جماعت حاضر میشود اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ سُبۡحَانَهٗ عَلٰی جَمِیۡعِ نَعۡمَآئِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی اَفۡضَلِ اَنۡبِیَآئِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَآئِرِ اَحِبَّآئِهٖ

مکتوب (۶۷) شصت و هفتم

بخواجه ضیائی مودودی در تحریض بر رفعِ مُرادات که منوط است بزوالِ صفتِ ارادت و در تعبیرِ وقائع که دیده و اهتمام در حُصولِ کمالِ فنا و زوالِ اخلاقِ ردیّه بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ الله تعالی بحُصولِ مُرادات مکرّم کناد بلکه از جمیعِ مُرادات و وصفِ ارادت نیز تهی گرداناد در اطوارِ ولایتِ بندگی وصفِ ارادت را برنتابد مُرادِ خود خواستن نفیِ مُرادِ حق کردن ست تعالی و تقدّس باید که ساحتِ سینه از همه مُرادات و آرزوها خالی بود و هیچ هوَسے و بایستے غیر از حق سبحانه نماند شعر در تو یکیک آرزو ابلیس نست ＋ اهل الله برائے دفعِ مُرادات اهتمام در زوالِ صفتِ ارادت مینمایند و علاج بر اصل میفرمایند که تا صفتِ ارادت در بنده است وُرودِ مُرادات متصوّر است و چون صفتِ ارادت منتفی شود خطورِ مُرادات متصوَّر نباشد نوشته بودند که نفی و اثبات

تا صد و پنجاہ و یک میرسد و فنا و نیستی معلوم میشود قبل ازین در ضمنِ فنا و نیستی وجودِ خود را فانی میبافت و سرِ خود را میدید کہ ہست والحال سر را نیز در رنگِ وجود فانی مییابد فاما زبان نمایان ہست کہ گویا باو فنا نرسیدہ مخدوما ہر عضوئے را کہ بفنا نرسیدہ بینند دلالت بر نقصانِ فنا دارد کہ بکمال نرسیدہ است خصوصا سر را کہ رئیس الاعضاست و ماوائے نفس و محلِ انانیت و ترفع کہ منافی بندگی ست دمقامِ خیالاتِ فاسدہ کہ فنائے آن از اہم مہام ست الحال چون سر را فانی مییابند نعمتے ست و بشارتے لیکن نقصانِ زبان ہنوز ہست زبان ہم رئیس اعضاست و در رنگِ سر منشاءِ ذمائم و اخلاقِ سیئہ واردشدہ است کہ چون صباح میشود ہمہ اعضا پیش زبان مے آیند میگویند اگر تو سلامت ماندی ما ہمہ سالم میمانیم اگر تو در لغزش رفتی ما ہمہ بلغزش تو گرفتار میشویم اصلاح آن از ضروریات ست کہ متضمن اصلاحِ دین و دنیاست بدانند کہ فنا فی الحقیقۃ تخلص ست از اخلاقِ ذمیمہ و بقا تحقق باخلاقِ حمیدہ پس ہر عضوے را کہ محلِ اخلاقِ ردیہ است بجائے خود بینند کہ فنا بآن راہ نیافتہ است دلیل بر عدمِ زوالِ آن اخلاق کند و آن دلیلِ نقصانِ فناست کہ اگر فنا درست شود این اخلاقِ ردیہ کہ از شرارتِ عدم ناشی ست نماند و آنچہ نوشتہ اید کہ قبل ازین خود را در خانہ میدید کہ دروازہ نداشت و ہر چند قصدِ بر آمدن میکرد میسر نمیشد و الحال اینجا خود را دید کہ بہر طرف کہ روئے میکرد دیوار شق میشد و راہ میداد ہمچنین بسقف ہم نظر میکرد ہم شق میشد و راہ میداد اما نہ بر آمدہ است نیز مؤید آنست کہ ہنوز از تنگنائے تقید و تعین نرستہ اید و بفضائے اطلاق نپیوستہ و آن از نقصانِ فناست و آنچہ دیدہ اید کہ خلال در دندان میکنید و از آنجا گوشت مشت مشت مے بر آید آنرا پیشِ مرغان و سگان مے اندازید و شکر میگوئید الخ بسیار خوب ست کہ پاک و مصفا میشوید و اخلاقِ سیئہ مے بر آید و آنچہ بالائے سر نورِ سفید روشن ظاہر میشود ما نا کہ نورِ سرِ شماست کہ از سینہ بر سر آمدہ است و تربیتِ ساکنانِ سر مینماید بالجملہ در ضبطِ اوقات

سلہ قال صلی اللہ علیہ وسلم اذا اصبح ابن آدم فان الاعضاء کلہا تکفر اللسان فتقول اتق اللہ فینا فانما نحن بک فان استقمت استقمنا وان اعوججت اعوججنا رواہ الترمذی ۱۲ مشکوۃ باب حفظ اللسان بدانکہ تکفیر اینجا بمعنی انحنا و خضوع ست ۱۲

کوشند و طالبِ حق باشند و آمادگیِ گور و قیامت کنند و احبہ را بدعا یاد دارند. والسلام اولاً و آخراً

مکتوب شصت و ہشتم (۶۸)

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ جمعیتِ صوری در طاعات اثرِ نسبتِ معنوی ست و تحریض بتبری از عُجب و پندار[1] بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف کہ بمصحوبِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت از ضبطِ اوقات و قلتِ اختلاط و ملاقات و احاطۂ آنات باذکار و طاعات و ترکِ طعام و سائرِ مشتہیات کہ نوشتہ بودند واضح گردید و مسرت بر مسرت بخشید زادک اللّٰہ توفیقاً وجعل اتباعَ الرسول ومحبتہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لک رفیقاً محمود ما جمعیتِ صوری و ضبطِ اوقات اثرِ نسبتِ معنوی ست کہ بر باطن تافتہ است و آنرا در دامِ خود آوردہ و در تفقدِ مطلوبِ حقیقی از ماسوے بالکل ہانیدہ و در شہودِ آثارِ او مستغرق و مستہلک ساختہ و نامے و نشانے ازوے نگذاشتہ و عین و اثر بر داشتہ باطنِ عارف در دل و فکِ حضورِ محبوبِ حقیقی ست ظاہرِ او کہ بمراحل ازان دور ست بوظائفِ اذکار و طاعات مسرور و مانوس ست بالجملہ شکرِ حق جل وعلا برین توفیقِ صوری بجا آرند و مرصدِ نتائج و ثمراتِ آن باشند و چشم برترقیاتِ معنویہ دوزند و از تصورِ عُجب و مانندِ آن ترسان و لرزان باشند و استغفار را لازم گیرند و جنابِ قدس را ازان برتر دانند کہ اعمالِ معیوبِ ما شایانِ آن بارگاہِ مقدس بود باوجودِ این از عمل فرونشینند و در ازدیادِ آن کوشند و استغفار ازان نمایند کہ بزرگان گفتہ اند اِعمَل واستغفِر ماٰمول از دوستان دعاے سلامتِ خاتمہ است از آزارِ بدنی و فوتِ فرزندِ جگر گوشہ نوشتہ بودند معلوم گردید چون بتقدیر و ارادۂ حق سبحانہٗ راضی و شاکر باید بود بلکہ از فعلِ محبوب لذت باید گرفت آلامِ صوریہ وسیلۂ ترقیاتِ معنویہ است محمود ما گفتہ مردم از جا نروند نسبتے کہ میان ما و شماست ممتاز ست محتاجِ بیان نیست

---

[1] یعنی و پرہیزیدن بر بیزاری از خود بینی و خود پنداری ۱۲

قلت یا کثرت مراسلات دران تفاوت نسے آرد والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بخواجہ محمد شریف بخاری در نصائح او بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبۂ کمال واکمال ساناد مراسلہ شریفہ کہ بدست حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از رجوع طالبان وگرمی ہنگامہ شان وظہور آثار توجہات نوشتہ بودند بوضوح انجامید شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند واحوال طالبان را مرآت احوال خود دانند معانی مکنونہ شمات کہ در آنہا ظہور میکند از رجوع شان ترسان باشند واز عجب پندار پرحذر بوند بعد از استخارہ شغل گویند وتوجہات را دربارۂ آنہا مبذول دارند وسائر اوقات را بذکر وفکر معمور دارند ودر تعمیر آخرت کوشند وگور وقیامت را ہموارہ در نظر دارند جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ این مسکین را بدعائے ظہر الغیب یاد آرند وسلامتی خاتمہ او خواہند جہت کار خیر سعادت آثار خواجہ عبد اللہ نوشتہ بودند مبارک ست استخارہ بکنند وشروع درین امر خیر نمایند والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ ++

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ محمد صدیق در ذکر بعضے احوال حقائق آگاہ میرزا امان اللہ برہانپوری وشرح استفادہائے او از برکات حضرت لیشان سلّمہ اللہ سبحانہ مرقوم گردید لحکمۃ ومصلحۃ تعلقت بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ حقائق آگاہ میرزا امان بیگ در سنہ ہزار وپنجاہ وہفت از بلدۂ برہانپور بہ بلدۂ سرہند بجہۃ زیارت مرقد مطہرہ حضرت پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز

و ملاقاتِ مجاورانِ آن روضهٔ مطهره بکمالِ شوق و نیاز رسید میگفت که از آن باز که این احقر احرامِ اینجا بست آناً فآناً خود را چیزے دیگر یافت و حیرانِ این معاملهٔ غریبه و عجیبه شده که این چیست که میگذرد و بهر زمان حقیقتے ظهور میکند که بیانِ او بوہم و فہم در نمے آید شبے که در سرائے منل بودم پیغمبرِ خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم در خواب دیدم و مے بینم که بارِ تمام عالم بر سرِ مبارکِ آن سرور ست و آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آن بار را بر فرقِ مبارکِ حضرتِ ایشان قدس سرہٗ گذاشتند و حضرتِ ایشان بر سرِ تو دادند بفقیر خطاب کرده گفتند که تو بر سرِ من آن بار را دادی و چون داخلِ بلدهٔ سرہند شد میگفت ہر نسبتے که در حرمین شریفین میافتم بعینه در اینجا یافتم و نیز میگفت که روزِ دوشنبه دہم صفر ست در روضهٔ منورِ حضرتِ ایشان بودم نسبتِ خاص الخاص آنجا بظهور پیوست که این کمترین در تحریر و تقریرِ آن عاجز ست و ہیچ وجه بشرح و بیانِ در نمے آید و خرد و ادراک را در آن راه نیست و وہم و فہم را در آن گنجایش نه الخ و نیز میگفت که روزے مے بینم که بارگاهِ عظیم بر پا کرده اند و طنابہائے آن تا دور دور رفته است میگویند که این بارگاهِ فلانے ست نام فقیر را برده و تمام اہلِ عالم در زیرِ آن بارگاه اند لیکن تفرقه در میان عوام و خواص آنست که عوام در زیرِ طنابہا اند و خواص در عینِ بارگاه درین میان خداوندِ بارگاه دست مرا گرفته از زیرِ طناب کشیده در بارگاه داخل ساخت و نزدیکِ خود نشانید اہلِ آن مجلس بمن مصافحه میکنند و تہنیهٔ دخول بآن محفلِ عالی میدہند و ہمچنین بارہا آن عزیز اظہار کرد که امروز یا فردا در حلقه یا غیرِ آن فلان نسبت و ہمچنین فیض از تو بمن رسیده روزے میگفت که مرا بشارت دادند که بر ہر جنازه که نماز کنی آن میت را بخشم و نیز میگفت که روزے از تذکرِ تقصیرات و زلاتِ ذنوب و معاصی که سر بر زده و میزند در زاری بودم و نادم و معتذر ملہم گشتم که سیئاتِ تو بحسنات مبدل شد روزے میگفت که در روضهٔ مطہره نشسته بودم مے بینم که رسولِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم حاضر اند و از کمالِ کرم مرا میفرمایند که من از برائے خدا جل وعلا

---

[۱] یعنی بر اداده سفر سرہند از برہانپور بیرون آمد

ترا دوست میدارم وهر که ترا دوست دارد ومرا دوست دارد یا من اورا دوست دارم یکے ازین دو
لفظ فرمودند بعد ازان فرمودند که من بر غریبی و نامرادی او دوست میدارم روزے بفقیر نوشته فرستاد
که این ذره بمقدار را قوت واستعداد تحریر وتقریر نیست که از ورودِ فیوض وبرکات وواردات در
حیزِ تحریر وتقریر تواند آورد وهرچه هست این ست از حضرت پوشیده وپنهان نیست وچون
لازم ست که بعرض برساند ناچار از حدِ ادب قدم بیرون نهاده عرض میدارد که درین حلقه که بعد از
نمازِ ظهر که حافظ قرآن مجید خواند نسبت وارد شد که از تحریر وتقریر بیرون ست بمقامے رسید که
بآن مقام زبدة الارواح و در جثه اثرے از حس وحرکت نیست این فقیر میخواهد برسد از خود اثرے
نمے بیند اما این حالت را که بعرض میدارد در میباید معلوم شد که این مقام قابَ قوسین ست این
جثه که بود اینجا ماند وسیر فوقِ آن افتاد که مقامِ او ادنیٰ ست احوالِ آنجا را هیچ وجه بیان نمیتوانم
کرد این قدر عرض میدارم که دران حالت باز حالتے دست داد که از و تفوق داشت اما نه آنقدر
که در عالم سیر واقع شود حالتے وکیفیتے بود که در درک ووهم وفهم در نمے آید حضرت ایشان بزرگ
قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس وحضرتِ ایشان که حضرت اند میفرمایند که اینمقام مقام
محمود ست اما هیچ محسوس ومعلوم نمیشود که این کیفیت اطلاع بخشیدن از حضرت بچه کیفیت ست و
استماعِ این حقیر تمام تقصیر که سامع ست بچه کیفیت وآنچه عرض میکند چیست سعی دارد که باز فوقِ آن
ظاهر شود وبآن برسد وجذب بسیار نمود وهیچ ظاهر نشد دران خیال کرم دستگیری نمود وصورتِ نصف
دائره معلوم شد وفوق آن متصور نبود واثرے از تصور کننده وتصور نبود تم کلامه میگفت دران
هنگام که بارادهٔ حج با اهل وعیال از خانه برآمدم وبکشتی سوار شدم روزے طغیانِ باد شد ومردمِ کشتی را
یاسِ خاص روئے داد ومن در تاسف وتالمِ فوتِ حج بودم که درین اثنا ملهم شدم که حجِ اهلِ عرفات
درین سال بحجِ تو قبول خواهد شد خوش گشتم که هم امید نجات از ورطهٔ مهلکه حاصل شد وهم نوید ادائے
حج وعنایتِ دیگر نمود بعلے نمود شد میگفت در حضرتِ مکه ارادهٔ زیارت قبرِ میر منصور کردم پرسیدم مقبره
بزرگ نشان دادند چون بآن جا رسیدم قبور بسیار دیدم حیران شدم بفرقِ سر قبرِ میر را رسیدم

بعد ازان معلوم شد کہ قبر میر ہمین ست بکمال ندامت و تاسف و تحزن میر ظاہر شد گویا میگوید کہ این ندامت و افسوس الحال فایدہ ندارد من سبب آنرا مے پرسم میگوید ہمین کہ ازین مجلس یعنی مجلس حضرت ایشان مجدد الف ثانی جدا شدم و بآن مجلس دیگر یعنی مجلس شیخ آدم پیوستم چون بر قبر شیخ تاج نزدیک رسیدم نیز بندامت و افسوس ظاہر شد و میگفت کہ حقیقت واقعی الحال بظہور پیوست اما چہ فائدہ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ⁺

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بسید علی بارہہ در بیان کمالات محبت و دقائق آن بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید ملاطفہ گرامی رسید چون متضمن سلامتی دوستان بود باعث بہجت و مسرت گردید در یوزہ توجہ نمودہ بودند مخدوما ہرجا نشہ محبت ست جذب معانی منمودہ میکند و اخذ فیوض باندازہ محبت از باطن مفیض میناید و جائے توجہ نگاہ میدارد اگر توجہ نیز با این محبت جمع شود نور علی نور بود و عمدہ درین معاملہ محبت ست توجہ بے این کارگر نیست و این بے توجہ کار میکند اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام محبت ست کہ سلسلہ وجود و ایجاد جنبانیدہ است و گنج پنہان را در عرصہ ظہور آوردہ و حسن بود شدہ را بے پردہ ساختہ آرے حسن بے پردگی میخواہد و جمال سر مستوری ندارد ؎ پری رو تاب مستوری ندارد ⁺ این محبت ظہور صفت معشوق ست کہ حسن نظارگی میخواہد و معشوق را عاشقے میباید تا صفت معشوقی او ہویدا گردد خوش گفت بیت منم کاستاد را استاد کردم غلامم خواجہ را آزاد کردم ⁺ محبتے کہ صفت عاشق ست پرتوے ہمان محبت ست کہ بمعشوق قائم ست کہ عاشق ہرچہ دارد از صفات کمال ہمہ ظلال کمالات اوست پس ظہور ہمان محبت ست کہ درین مرآت باین کسوت نمودار شدہ ست ؎ یک نشہ دو جا ظہور کردہ ⁺ عاشق ہرچند دقائق حسن بیشتر درک کند و در معرفت جمال و کمال معشوق چشم دوربین داشتہ باشد صفت عشق در وے زیادہ تر

بود و مشغوف و شیفته تر گرد **بیت** آنرا که حسن دیده تیز ست ٭ این عشق بلائے خانه خیز ست ٭

زلیخه

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بیان معقول در ترغیب و تشویق بزیارت حرمین شریفین بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال فقرا این حدود مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ سَلَامَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مراسله شریفه که بمصحوب اخوی محمد عارف صوفی باینده فرستاده بودند رسید و مسرت بخش گردید اظهار اشتیاق نموده بودند فقیر را نیز مشتاق مانند و حدیث اَنَا اِلَيْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند الله تعالیٰ نائره شوق را مشتعل سازد و نار محبت را سر بلند گرداند تا از ما سوی بتمام برهاند و بمطلب اعلیٰ برساند اِنَّهٗ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ مخدوما از شوق زیارت بیت الله اظهار نموده بودند مطالعه آن ذوقین ساخت و شوق انگیخت بلے مسلمانے اگر اراده سفر کند گو اینچنین سفر باشد و اگر شوقے دامنگیر او شود گو این شوق بود که بهترین بقاع ست و نشانے از مطلوب بے نشان دارد **بیت** گفت معشوقے بعاشق کاے فتا ٭ تو بغربت گشته بس شهرها ٭ پس کدامین شهر زانها خوشتر ست ٭ گفت آن شهرے که در وے دلبر ست ٭

پیغمبر خدا صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرموده است لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ اِلَّا اِلٰى ثَلٰثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِيْ هٰذَا وَالْمَسْجِدِ الْاَقْصٰى نوشته بودند درباره این سفر که گر اشاره رود باعتبار مصلحت ظاهری و توجه باطنی درین باب سعی نمایند مخدوما مصلحت ظاهری را شما بهتر میدانید و مزاج سلاطین و بیگمات ازینک مے فهمید و الا که باعتبار آنکه امر خیر ست عین مصلحت و توجه باطنی و استخاره که نموده میشود بر گرم نمے آید و منع هم مفهوم نمیشود بالجمله اگر فرض شده است و علما قطعًا حکم بفرضیت آن در ماده خاص میکنند پس جائے پرسیدن نیست و اگر درین باب

توقف ست و علما حکم قطعی بفرضیت آن نمیکنند پس مختار اند مصلحت کنند و استخاره نمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۷۳) ہفتاد و سیوم

بسید ابوالخیر شاه آبادی در بیانِ فنائے لطائفِ عالمِ امر و بقائے آن و فرق میانِ فنا و فنائے فنا و معنیِ وحدتِ وجود و در بیانِ آنکہ توحیدِ شہودی و وجودی نفیِ وجودِ سالک ہست یا نہ و بیانِ تجلیِ ذات و صفات و آنکہ تجلیِ نوری تجلیِ ذات نیست تعالی بلکہ تجلیِ صوری ست کہ ادونِ تجلیات ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالی ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات نوشتہ بودند بوضوح انجامید امید کہ نائرہ این شوق مشتعل گردد و جنونِ طلب پیدا آرد و از قیدِ آفاق و انفس وارہاند و بمطلبِ اعلیٰ ساند نوشتہ بودند کہ قبل ازین نسبتِ محویت کہ روئے میداد بے اختیار سے افتادم الحال محویت کہ از شغلِ نفی و اثبات روئے میدہد با تمکین ست مثلِ سابق نیست مخدوما محویت بہر روش کہ روئے دہد نعمتے ست و یکساعت ہم از قیدِ ہستی رستن غنیمت ست لیکن محویتِ ثانیہ بہ از محویتِ اولیٰ ست آن از جذبۂ صرف بود و این جذبہ ایست سلوک آمیز از حقیقتِ لطائفِ عالمِ امر پرسیدہ بودند و نوشتہ بودند کہ فنائے قلب زوالِ خطرۂ ماسوی ست حقیقتِ چہار دیگر ہم واضح گردد معاملۂ عالمِ امر بسے نازک ست حقیقتِ آن از علام الغیوب تعالی بہتر میداند وَمَآ اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا آنچہ از آثار و علاماتِ آن معلوم ست مینویسد بدانند کہ لطائفِ خمسۂ عالمِ امر را کہ اجزائے انسان ست اصول ست در عالمِ کبیر در رنگِ عناصرِ اربعہ کہ اجزائے انسان ست اصول دارد در عالمِ کبیر کہ کرۂ ارضی و کرۂ مائی و کرۂ ہوائی و کرۂ ناری ست و ظہورِ اصولِ لطائفِ خمسہ فوق العرش ست کہ بلا مکانیت موصوف ست لہذا عالمِ امر را لامکانی گویند و لامکانیتِ شان نسبت با فلاک و ارضین ست و نسبت بمرتبۂ وجوب این لامکانیت عینِ مکانیت ست پس عالمِ امر

گویا برزخ ست میانِ مکانی ولامکانی از ہر دو جہت بہرہ دارد و کمالِ ہر یکے ازین پنجگانہ و فنا و
بقائے او منوط ست بوصولِ او ببعض کمالاتِ الٰہی و فنا درین کمالِ فنائے قلب مربوط بتجلی
افعال ست و فنائے او ست دران و بقا ست بآن بعد از حصول این فنا دل را نسیانِ ماسوائے
حق سبحانہٗ بنوعے میشود کہ اگر سالہا یادِ ماسوی نماید ہرگز مخطور نگردد و کمالِ روح وابستہ بتجلی
صفات ست و فنا و بقا بآن و سر را مناسبت بشیون ست کہ اصولِ صفات اند و خفی را مناسبت
بمرتبہ تنزیہات و تقدیسات ست و اخفیٰ را بمرتبہ کہ فوقِ تنزیہات ست و پایان تر از مرتبہ
ذاتِ تعالیٰ و تقدس و کمالِ ہر کدام ازین لطائف سہ گانہ بوصول ست بکمالاتِ ذاتیہ مناسبہ
ہر کدام و فنا و بقا ست بآن یعنی از فناء الفنا و وحدتِ وجود پرسیدہ بودند بدانند کہ فنا عبارت
از استیلائے ہستی حق ست سبحانہٗ بر باطن بحدیکہ ادراک ماسوی بتمام برباید و نسیانِ آن نماید
اگر سالک را علم بفنائے خود ہست آنرا فنا میگویند و اگر این علم ہم زوال بپذیرد و نماند فنائے فنا
بود گفتہ اند کہ فنائے فنا داخلِ فنا ست چہ علم بفنا داخلِ علمِ ماسوی ست پس بر تقدیر بقائے
این علم نسیانِ ماسوی بالکل نشود و فنا بحصول نہ پیوندد و وحدت وجود بطورِ صوفیہ علیہ آنست
کہ وجودِ ممکن را با وجودِ واجب تعالیٰ متحد بیند و فرق باطلاق و تقید فہمد بیت چیزیکہ مقید
بود از روئے جہان * واللہ کہ ہمان ز روئے اطلاق حق ست * پس برین تقدیر اتحاد ذاتی میانِ ممکن
و واجب تعالیٰ باشد اگر تغایر ہست اعتباری ست و بطورِ ما وحدتِ وجود باین معنی ست کہ وجود و
کمالاتِ تابعہ وجود خاصہ حضرتِ ربِ معبود ست تعالیٰ و ذاتِ ممکن عدم ست کہ بواسطہ انعکاس
کمالاتِ وجودی در مرآتِ آن موجود نما شدہ است پس اتحاد میانِ ممکن و واجب جل و علا
ثابت نشد تفصیلِ اینمقام از مکتوبات و رسائل حضرتِ ایشانِ ما واضح ولائح ست نوشتہ بودند کہ توحید
بعد از حصولِ فنائے فنا ست یا قبل از حصول بدانند کہ توحید بدو معنی ست توحید شہودی و توحید
وجودی توحید شہودی آنست کہ مشہودِ سالک غیر حق سبحانہٗ ہیچ چیز نبود و استیلائے شہود وحدت

---

۱ یعنی اخفیٰ را مناسبت بآن مرتبہ ہست کہ فوق الخ ۱۲ ۞ ۲ و چون فنا بکمال متحقق شود فناء الفنا نیز متحقق گردد ۱۲

بر نہجے شود کہ در دیدۂ باطن از کثرت نامے و نشانے نبود و این معنی مؤدائے فناست تقدمِ آن
بر فنا صورت ندارد و توحیدِ وجودی کہ ہمہ موجودات را حق بیند تعالی و تقدس و بترانہ ہمہ اوست
مترنم شود این مشاہدہ اگر در کسوتِ صورت ست آنرا تجلی صوری گویند و این تجلی مُفنی نیست بیش از
حصولِ فنا دست مید ہد و اگر این مشاہدہ در پردۂ معنی بود یا ورائے صورت و معنی بود و این مشاہدہ
مُفنی وجودِ سالک ست پس حصولِ آن با فنا باشد فرق میانِ تجلی ذات و تجلی صفات پرسیدہ
بودند مخدوما تجلی صفات آنست کہ صفاتِ خود را ظلال و عکوسِ صفاتِ واجبی یابد
و کمالِ این تجلی آنست کہ این ظلال و عکوس محق باصولِ خود گردند و خود را کہ مرآتِ این کمالاتست
بعدمِ صرف محق یابد این زمان نفس از انانیت و سرکشی و امارگی برآید و بفنا مشرف شود ف
این کار دولت ست کنون تا کرا دہند و از تجلی ذات چہ نویسد کہ ذوقی و وجدانی ست بہ بیان
راست نیاید شیخ محی الدین ابن العربی قدس سرہ میفرماید التجلی من الذات لا یکون الا
بصورۃ المتجلی لہ فالمتجلی لہ ما رای سوی صورتہ فی مرآۃ الحق وما رای الحق ولا یمکن
ان یراہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ آن تجلی دہلیز تجلی ذات ست
و تجلی ذات ورائے آنست کہ این تجلی شانے ست از شیوناتِ ذات و این مرآت کہ صورتِ خود را
دران دیدہ شانیست از شیون نہ ذاتِ تعالی نوشتہ بودند کہ تجلی ذاتی در پردۂ نور واقع میشود یا نہ
بدانند تجلی کہ در پردۂ نور بود تجلی ذات نیست و بعضے آن تجلی را نوری گویند و چون نور مخلوق ست
در رنگِ سائرِ مخلوقات باید کہ تجلی آن تجلی صوری بود کہ ادونِ تجلیات ست بذات کجا رسد تعالی
و تقدس ف کسے در صحنِ کاجی قلیہ جوید اضاع العمر فی طلب المحال والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی

مکتوب ہفتاد و چہارم (۷۴)

بمحمد سعید سارنگ پوری در تعبیر واقعہ او و در بیان آنکہ یافتِ مطلوب ورائے آفاق و انفس ست

ل یعنی این تجلی کہ شیخ ابن عربی قدس سرہ آنرا تجلی ذات گفتہ دہلیز تجلی ذات ست نہ تجلی ذات چہ تجلی ذات ورائے آنست الخ ۱۲
ک صحن بالفتح طبق بزرگ و طشت فراخ و صحن خانہ و زمین ہموار ۱۲ غیاث کاجی قلیہ کاجی نوعے از حلواست ۱۲

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم اللہ تعالی در مراتب قرب ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید مکاتیب شریفہ وطومارہائے اذواق ومواجید ووقائع رسیدہ مسرت بخش گردید فرصت مطالعہ آن نمیشود دو پارہ ازان مطالعہ نمودہ ست اگر توفیق یافت بقیہ راہم مطالعہ مینماید طومارہا بکرات رسید یک کرۃ درآب ترشدہ آمدکہ از انتفاع ساقط بود وآنکہ در ایام عاشورا حضرت امام حسین رادر خواب دیدند ومطلبے پرسیدند جواب شافی نیافتند باز پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در واقعہ دیدند وہمان سوال نمودند وجواب شافی نشنیدند وآنچہ القا نمودند واضح نشد از فقیر ایضاح آن خواستہ بودند مخدوما دیدن سرور کائنات ومفخر موجودات کہ رحمت عالمیان ست وہادی گمراہان علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات ودیدن جگر گوشہ او کہ سرچشمہ ولایت ومنبع فیض وہدایت است مبارک وبشارت ست وجواب مسائل وحل مشکلات وکشائش کارہائے دینی ودنیاوی راہمان دیدن کافی ست وجائے ہمہ را نگاہ میدارد وراہے کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بآن راہ رفتہ اندراہ اجتبا ست کہ ناشی از محبوبیت ذاتیہ ست وسلوک او راہ شریعت است پس ہر کہ خواہد کہ براہ او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام سلوک نماید راہ شریعت را محکم گیرد و در اتباع سنت واجتناب از بدعت راسخ بود ودرمیان دو شمع کتاب وسنت راہ گزیند تا در ظلمات بدعت وسبل شیاطین نیفتد مخدوما شہود یکہ سالکا نرادست میدہد یا در مرآت آفاق است یا در مرآت انفس شہود آفاقی نزد اہل اللہ از حیز اعتبار ساقطست وسیر آنرا بعد در بعد گفتہ اند آنچہ معتبرست نزد ایشان شہود انفسی ست ویافت مطلوب منحصر در انفس دانستہ اند واین سیر را قرب در قرب فرمودہ میگویند **بیت** ذرہ گر بس نیک ور بس بد بود * گرچہ عمرے تگ زند در خود بود ونزد حضرت ایشان ما قدس اللہ سبحانہ بسرہ یافت مطلوب بیرون آفاق وانفس ست او تعالی راچنانچہ در مرایائے آفاق گنجایش نیست در مرآت انفس نیز گنجائے نہ **مصراع** در کدام آئینہ در آید او * اوراورائے آفاق وانفس باید جست ورائے دخول وخروج باید طلبید این درائیت

باعتبار اقربیت ست چنانچه در آیتِ آفاق در جانبِ بُعد ست که جولانگاهِ وَہم ست بلکه شهود انفسی نیز جولانگاهِ وَہم ست مشهود درین هر دو مرآت از نحتِ وَہم وخیال بری نیست ازین قُرب بُعد باید بر آمد و با قربیت باید آمد هرچند عقل در تصورِ آن حیران ست و عقلا در تصویرِ آن عاجز و سر آیته اینمعامله وشهود از نحتِ خیال بیرون ست و از جولانگاهِ وَہم برتر وَہم وخیال اینجا در راه مانده ست و پر و بال شکسته از خود نزدیکتری را نمیتوان دریافت و نزدیک ست که آنرا مُحال داند حال آنکه نحنُ اقربُ الیهِ نصِ قرآنی ست معامله که باصل تعلق دارد ما ورائے آفاق و انفس ست و با قربیت وابسته دائرهٔ ظلال با انفس منتهی میشود و آنچه از موتیت و فنا و نیستی و استهلاک که روئے میدهد نیک و مبارک ست هر قدر که از کوهِ بشریت منهدم شود و از وجودِ بشریت کاسته گردد نعمتے ست عظمےٰ حق سبحانه این کوه را از بُن بر اندازد و این وجودِ موهوم را از میان بردارد خوش گفت بیت

مطلوره تن بعلم آراسته به * معمورهٔ دل بنکته پیراسته به * از هستی خود هر چه بود کاسته به * هر چیز زہر که هست ناخواسته به * والسّلام علیکم وعلےٰ سائرِ من اتّبعَ الهُدیٰ *

مکتوب (۷۵) هفتاد و پنجم

بخواجه محمد صدیق پشاوری در بیانِ کریمه وَذَرُوا ظاهرَ الاِثمِ وَ باطنَه * بِسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحیمِ بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلوٰةِ وَارسالِ التّحیّاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فقرا اینجا موجبِ حمد ست المسئولُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عافیتکُم واستقامتکُم ظاهراً وَ باطناً قالَ اللهُ تعالیٰ وَذَرُوا ظاهرَ الاِثمِ وَ باطنَه نعمِ حق سبحانه شامل ظاهر و باطن ست پس ظاهر اثم که تعلق بظاهر دارد و باطنِ اثم که متعلق بباطن ست باید گذاشت تا شکر هر کدام ادا یابد و تجمُّل ظاهر باحکامِ شرعیه و تزئینِ باطن بانوارِ معرفت بحصول پیوندد و نعمت در حقِ او تمام شود و نفس ولایت

---

۵۱ قوله مطلوره بمعنی پنهان کرده شده از طمر بالفتح که بمعنی در زیر خاک کردن و پوشیدن ست و مطلوره کنایه از نهانخانه و ته خانه غیاث ۵۲ بدانکه این کریمه واقع ست در سوره انعام در رکوع اول از پاره ولو اننا ۱۲

حاصل گردد ثم غُوّیل معرّما غُوّیل مامول از دوستان دعای سلامتی خاتمہ است اَبواب ترقیات
ہموارہ مفتوح باد بالنبی والہ الامجاد علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات

مکتوب ہفتاد و ششم (۷۶)

برفعت بیگ در تحسین احوال و در فوائد کلمہ لا الہ الا اللہ ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ
تعالیٰ در مراتب کمال ترقیات دہاد مراسلہ گرامی رسید خوشوقت ساخت چون متضمن سلامتی
دوستان بود مسرت بر مسرت افزود و آنچہ از احوال باطن نگاشتہ بودند از اعراض از ظل بالکل و
روبزوال و نیستی آوردن آن ظل باصل گردیدن و نیز نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات از سرور آن
کیفیت عجیبہ روح میخواہد کہ از قالب پرواز نماید دران وقت عجب حالت بیخودی و نیستی دست
میدہد کہ شرح آن از بیان خارج ست مطالعہ آن محظوظ و متلذذ ساخت احوال درست و سنجیدہ
است و مبشر حصول حقیقت فناست ہر درجہ کہ ازین دولت میسر آید مبارک ست در نگاہداشت
این نسبت سعی فرمایند و در ازدیاد کیفیت آن بجان کوشند تکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ
بسیار کنند کہ در تنویر باطن اثر عظیم دارد و در حصول این نسبت و ازدیاد کیفیت آن دخل تمام
جزو اول آن نفی ما سوی حق جل و علا مینماید و کوہ کوہ وجود بشریت از بن برمیکند و جزء
ثانی آن اثبات معبود بحق مینماید کہ حاصل سیر و سلوک ست و محصل فنا و بقا آری ذوقی برابر این
نیست کہ کسے در گوشہ خزیدہ باشد و تکرار این کلمہ مبارک رطب اللسان بود و از بحار آثار آن
سیراب و شاداب باشد دریچہ از مطلوب کشادہ است و رہی بمقصود پدید آمدہ امیدوار باشند
والسلام اولاً و آخراً

مکتوب ہفتاد و ہفتم (۷۷)

بخواجہ محمد حنیف کابلی در اظہار تاسف بر عمر گذشتہ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد
الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد ست

المسئُولُ مِنَ اللّٰہِ تعالیٰ سلامتکم واستقامتکم ظاہراً و باطناً مخدوما اشرف عمر در
ہوا و ہوس گذشت و در لایعنی صرف گشت و در ارذلِ عمر از دست چہ خواہد آمد و چہ اعتبار خواہد
داشت کہ ہنگامِ ضعف غنیم ست در وقتِ غلبۂ غنیم اندک سعی و تردد ہم اعتبارِ بسیار دارد و زمان
سستی غنیم بسیار ہم چندان اعتبار ندارد افسوس کہ عمر بآخر آمد و در ارذلِ عمر ہم در رنگِ اشرف
چیزے از دست نیامد و بغفلت و بطالت رفت لاجرم از دوستان در یوزۂ توجہ دارد و ملتمسِ
دعائے حسنِ خاتمہ ہست مدتے ست کہ از اذواق و کیفیاتِ خود و یارانِ خود چیزے نوشتہ اید
این نوشتن سببِ توجہِ غائبانہ میشود و در گفتگوے میکشاید ابوابِ ترقیات ہموارہ مفتوح باد

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

بخان محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکہ نصیب ازان مرتبۂ علیا عجز و نایافت ست بِسْمِ اللّٰہِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ بکسب مرضیاتِ خویش مکرّم دارا د مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش
گردید نوشتہ بودند نگرانِ امرے میباشد و نمیدانند کہ آن چہ چیزست و معلوم آن نمیتواند ساخت
و ہر چند تگاپو میکند بدست ہیچ نے آید مخدوما مایۂ سعادت ہمین نگرانی ست کہ چون غالب
مے آید از ماسوی بتمام میرہاند و بسرحدِ فنا میرساند آنچہ از دستِ این کس مے آید ہمین ست کہ خود را
محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد کنہ او را کہ دریافتہ است ہمہ والہ و حیرانند بیت
دوربینانِ بارگاہِ الست ✦ بیش ازین پے نبردہ اند کہ ہست ✦ شما تگاپوے میکنید کہ از و چیزے
بدست آید مشکل کارست ؎ عنقا شکار کس نشود دام باز چین ✦ کاینجا ہمیشہ باد بدست ست
دام را ✦ غیر از عجز و یاس ازان ذروۂ علیا حاصل نیست و جز سوز و گداز امرے نہ بیت
عاشقان را نصیب از معشوق ✦ جز خرابی و جان گدازی نیست ✦ بہر حال در کار خود سرگرم باشند
واز ثمرِ نایافت از طلب باز نہ نشینند از ما و شما درین نشاۃ ہمین طلب مطلوب ست وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ

ؔ؎ این کریمہ در سورہ الذاریات و پارہ قال فما خطبکم واقع ست ۱۲

وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ یافت موعود بفرداست مَنْ[۱] کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ ماَمول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بملا فیض محمد فتح آبادی در تعبیر وقائع او وتحقیق مقام شرح صدر وقبض وبسط بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُ اللّٰہَ عَلٰی اَفْضَالِہٖ وَنُصَلِّیْ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ مکتوب مرغوب کہ منبئ از اظہار آلام دوری ومشعر از درد وسوز مہجوری بود رسید خوشوقت ساخت دنیا محل فراق است موطن لقا در پیش است مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ لقائے دوستان فی اللہ فرع لقاء اوست تعالیٰ مصرع طفیل دوست باشد ہر چہ باشد ٭ نوشتہ بودند روزے در حلقہ فجر در مراقبہ مے بیندکہ سینہ مثل دروازہ شدہ است انشراح ونورانیت عجب ظاہر گردید گویا شخصے میگوید کہ شرح صدر ہمین ست وبدین بشارت مبشر ساختہ غائب شد مخدوما شرح صدر منزلے ست بزرگ ورتبہ ایست عالی بشارت حصول آن مبارک باشد لیکن این معنی را علامتے ست در خود آن علامات نیک تامل باید نمود رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم فرمودہ است اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ فَقِیْلَ ھَلْ لِذٰلِکَ عَلَمٌ[۲] فَقَالَ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَھُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ این شرح صدر مترتب بر حصول کمالات ولایت کبری ست مطمئنہ درین ہنگام از مقام خود عروج نمودہ بر تخت صدر ارتقا میفرماید وآنجا تمکن سلطنت پیدا میکند واستیلا بر ممالک قرب مینماید وآنچہ روز دیگر در حلقہ بامداد بعد چشم بستن در بیداری دیدند کہ دو مائدہ طعام یکے سفید رنگ ودوم سبز رنگ در ہمان مجلس بار دیگر این قسم دیدند بعد ازان معلوم گردید کہ این دو عطیہ ایست کہ از سرور انبیاء علیہ وعلیہم الصلوات و

---

[۱] قولہ من کان الخ بدانکہ این آیت واقع ست در اول سورہ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲ [۲] عن ابن مسعود قال تلا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فمن یرد اللہ ان یہدیہ یشرح صدرہ للاسلام فقال ان النور اذا دخل الصدر انفسح فقیل یا رسول اللہ ہل لتلک من علم یعرف بہ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابۃ الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزولہ رواہ البیہقی ۱۲ مشکوۃ

التسلیمات بتو رسیدہ است و تا حال دیگرے باین قسم عنایت امتیاز نیافتہ بسے عالی ست امیدوار باشند ظاہر از کمالات مخصوصہ او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام نیز بہرہ ور گردند واز دولت خاصہ او لش او یابند کہ دیگر از اقران شما نیافتہ است و در واقعہ سیوم کہ از دیوار بلند باضطراب بجہت دریافتن جماعت بمحنت فرود آمدہ اید و باستعداد نماز مشغول شدہ میتواند کہ از عروج رو بنزول آوردہ باشند واز سکر و استہلاک بصحو و بندگی آمدہ واز وحدت بکثرت فرود آمدہ واز دعوت نصیبے یافتہ نوشتہ بودید کہ بیش ازین گاہے قبض میشد و گاہے بسط والحال قبض بالکل رفتہ است و متصل بسط است نمیدانند کہ حالت سابقہ کہ مشتمل بر قبض و بسط بود بہتر بودہ یا این حالت کہ بسط خالص است مخدوما قبض را کہ مبتدیان آن را میخواہند مردم آرزومند بسط اند لیکن قبض ترقی بخش ست اما این قبض و بسط دیگر ست کہ مصطلح قوم ست اہل ابتدا را کہ ارباب قلوب اند دست میدہد و از تلوینات قلب ست کسے کہ از تلوین گذشتہ بتمکین پیوستہ است از قبض و بسط رستہ است آنچہ او را روئے میدہد صورت قبض و بسط است و مشارکت اسمی کا بن مناسب حال او خوف و رجا ست والایمان بین الخوف والرجاء والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۸۰) ہشتادم

بملا فاضل کابلی در تحسین احوال و تحریض بر علو ہمت بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ متضمن اشواق و اذواق بود رسید مسرت بخش گردید مطالعہ آن لذات معنویہ بخشید چیزہائے نیک و بلند ست آنچہ در یقظہ روے دادہ است از آن شماست و نعمتے ست عظمیٰ شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم و آنچہ از قسم وقائع و منامات است ہم نیک ست کہ بشارت ست سالکان را بمرور شہور و دہور این قسم امور و احوال رو میدہد لیکن در ابتدا اینہمہ واردات و ہر روز روزی تو از فوادرات ست بیت ہر دم ازین باغ برے میرسد۔ تازہ تر از تازہ ترے میرسد۔ درکار خود سرگرم باشند و ہمت را بلند سازند و طالب

ہمیت ذات بوند و از صفت بذات گرایند و از ذروہ بحضیض نغز ایند و در اداے اعمال صوریہ سرگرم باشند کہ سبب ترقیات معنویہ اند و موجب رفع درجات اخرویہ در بن فرصت قلیلہ توشۂ سفر بعید را مہیا سازند و سرانجام برزخ صغری و کبری را آمادہ کنند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ دوستان از دعائے سلامتی ایمان یاد آرند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدیٰ

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بشیخ امان اللہ پسر شیخ حمید بنگالی در احوال بعضے یاران و مناقب و فضائل روضہ منورہ حضرت پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ، بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا للہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم اللہ تعالی بدرجات کمال و اکمال رساناد صحیفہ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید باید کہ ہمیں منوال از احوال ظاہر و باطن مے نگاشتہ باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است اظہار شوق ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث نفیس وَانَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند فضائل پناہ میر محمد عارف و شیخ عبد المقتدر و یاران دیگر چندر و زاینجا تشریف داشتند و منازل فقرا را منور ساختند و از فیوض و برکات روضہ منورہ حضرت پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز مستنیر و بہرہ مند گردیدند و ایمانے بکمالات این مکان رفیع الشان حاصل نمودند بے امر وز چشم امید طالبان حق جل و علا باین مزار پر انوار دوختہ است و افاضہ علوم و اسرار درین دیار باین سرزمین آویختہ و بقعہ سرہند ہر چند بصورت از ہندست لیکن روضہ بجنت ست و در حیثیہ ولایت بلکہ رشک ولایت ست از ولایت سہ گانہ در آنجا نشانہ است و کمالات نبوت و وراثت دران موطن جلوہ گرست اسرار خلت و محبت درین مقام ہویداست و انوار کعبہ حسنا درین زمین پیدا خمیر طینت او از خاک مدینہ است تا کجا لطائف این بقعہ را بیان نماید و نفائس آنرا

لہ در سورہ حشر از پارہ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲

Note:-

This page is missing

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سیوم

بخواجہ پادشاہ بلخی در بیوفائی اہلِ دنیا و ترغیب بر تعمیر اوقات بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ بعدَ الحمدِ والصلوٰۃِ وارسالِ التحیّاتِ میرساند صحیفہ شریفہ کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید حمدًا للّٰہِ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ گلہ مندی از یاران اظہار نمودہ بودند مخدوما اہلِ دنیا بہ بیوفائی معروف اند بر آشنائی شان اعتمادے نیست ہمہ را از حق جلّ و علا باید دانست و ظہورِ تقدیر و ارادۂ او تعالیٰ تصور باید نمود ہر چہ بدست آمدہ است شکرِ آن بجا آرند و امیدوارِ زیادتی بوند لَئِنۡ شَكَرۡتُمۡ لَاَزِيۡدَنَّكُمۡ و شفقت آثار آدمی را برائے عیش و تنعّمِ دنیا فریدہ اند و جمعِ مال از وے نخواستہ اند مقصود از آفرینش و ادائے وظائفِ بندگی ست کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی چست بر بندند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند تا دریچہ از معرفت در باطن بکشاید و سعادت ابدی و ملکِ سرمدی بدست آید و بدونہٖ خرطُ القتادِ دولتِ صوری و معنوی محصّل باد

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بسید محمد بیگ بلخی در ترغیب طاعت و تحصیل نیستی بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرّا و سنّتِ مصطفیٰ علیہِ وعلیٰ آلہِ الصلواتُ والبرکاتُ العُلیٰ استقامت کرامت فرماید مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید حمدًا للّٰہِ سبحانہ کہ از مطالبۂ پادشاہی نجات حاصل گردید امیدوار باشند کہ از قرض ہم مخلصی شود اَللّٰهُمَّ اكۡفِنِيۡ بِحَلَالِكَ عَنۡ حَرَامِكَ وَاَغۡنِنِيۡ بِفَضۡلِكَ عَمَّنۡ سِوَاكَ[۱] این دعا را بہتِ خلاصی از قرض اکثر اوقات بتضرّع میخواندہ باشند خلاصہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بطاعات و عبادات راغب بوند و بیداری اخیر شب را

ـــــــ

[۱] واقع ست در سورۂ ابراہیم از پارہ ۵۳ ... رواہ الترمذی والحاکم عن علی رضی اللہ عنہ ۱۲ حرز

از عوائم امور فہمند و بتکرار کلمہ طیبہ نفی مرادات و مقاصد خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مرادے و مقصودے غیر از حق جل و علا نماند و در نفی وجود بشریت کوشند و سلب منتسبات از خود نمایند تا بعدم صرف ملحق گردند و بفنائے اتم متحقق شوند مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند

والسلام

مکتوب ہشتاد و پنجم (۸۵)

بمیرزا محمد زمان پسر عنایت خان در آنکہ تفرقات صوریہ موجب ترقیات معنویہ ست بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالی از رقیت ماسوائے خویش محرر گرداند صحیفہ شریفہ کہ بدست برادر گرامی شیخ نور محمد فرستادہ بودند رسید مسرت بخش خاطر گردید مخدوما حوادث و تفرقات دنیوی سبب ترقیات و عروجات اخروی ست تنزل ظاہر ترقی بخش باطن ست و پژمردگی صورت وسیلہ طراوت معنوی ست آن از اہل معنی باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنے گرایند خوش گفتہ شعر توے ز وجود خویش فانی * رفتہ ز حروف در معانی * چون سعادت آدمی در یاد حق ست جل و علا و بے سعادتی در غفلت پس بذکر و فکر راغب بوند و کمر ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بر بندند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور ملکہ دل شود و انقطاع تام از ماسوی حاصل آید و تعلق علمی و حبی او از ماعدا گسستہ شود

مکتوب ہشتاد و ششم (۸۶)

بمیرزا محمد رضا پسر عنایت خان در ترغیب محبت شیخ و اشارت در معنی یاد کرد و یاد داشت * بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بیت

ہر چہ جز ذکر خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست * مخدوما گرفتاری ما دون حق جل و علا از اشد امراض قلبیہ ست فکر ازالہ آن از اہم مہام ست مصرع درخانہ اگر کس ست

یک حرف بس ست + وازالۂ این مرض شدید درین مہلت یسیر وابستہ بذکر کثیرست ورسوخ تام بر محبت پیر درین راہ نیز ناگزیرست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست **بیت**

ازان روئے کہ چشم تست احول ٭ معبود تو پیر تست اول + بذکر کثیر پردازند و بدوام حضور بوصف نیستی موصوف بوند از جانب حق سبحانہ فیض دائمی ست برین کس کہ اگر یکساعت آن فیض منقطع شود اثرے ازوے نماند پس برین کس ہم ناگزیرست کہ از ہمہ رو تافتہ بدوام ذکر متوجہ آن جناب قدس گردد این معنی در ابتدا بتکلف ست وآنرا یاد کرد گویند و بمرور دہور ذکر وحضور ملکہ و صفت لازمۂ دل میگردد چنانکہ سمع صفت سامعہ کہ بنفی ہم منتفی نشود واین حالت را یادداشت گویند

والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۸۷) ہشتاد وہفتم

برعایت خان در رضا بقضا وارجاع حوادث بارادۂ ازلی او سبحانہ بعقل فعال بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال واوضاع فقرائے اینحدود مستوجب حمدست المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وترقی درجاتکم الصوریۃ والمعنویۃ صحیفۂ گرامی مشرف ساخت آنچہ از درد ومحن وآلام کہ بزبانی برادر دینی شیخ نور محمد حوالہ فرمودہ بودید ہمہ واضح گردید وسبب تالم احبہ گشت اشفاق پناہا ہرچہ بربندہ میرسد ہمہ بتقدیر وارادۂ ازلی ست کریمۂ ما اصاب من مصیبۃ فی الارض ولا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبرأھا دال برین معنی ست غیر از رضا وتسلیم چارہ وگزیر نیست بلکہ چون فعل محبوب ست محب را میباید کہ ازان لذت گیرد وکشادہ پیشانی پیش آید ودرین ضمن مسر صدد الطاف وعنایات او بود تعالیٰ فقیر را از دعا وتوجہ فارغ ندانند واز آنچہ لوازم دوستی ست بیکار تصور نفرایند منتظر کشائش کار باشند واز رحمت رحیم کارساز امیدوار

ــــــــــــــــــــ

لہ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ حدید از پارہ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بوند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشۂ گور و قیامت را آمادہ سازند و ہر ساعت کہ میگذرد عمرے در کمی مے آید و اَجَلِ مسمّٰی نزدیک میشود درین فرصت یسیر بذکر کثیر باید پرداخت و ہوائے حقیقی را جلّت عظمتہٗ باید رضی ساخت و معرفتِ او باید حاصل نمود کہ مطلوب درین نشأۂ فانیہ ہست در رقیمۂ شریفہ مندرج بود از رفتارِ فلک و از گون ناہنجار شفقت آثار اخالق خیر و شر بیواسطہ حق تعالیٰ ست و ہمہ حوادث بقضا و قدرِ او ست سُبحانہٗ فلک و غیر فلک را درانیجا دخل نیست مذہبِ حکماست کہ حوادث یومی را بعقلِ فعّال کہ آنرا عقلِ فلکِ تاسع میگویند منسوب میسازند و اہل اسلام بعقلِ فعّال قائل نیستند و تضلیلِ قائلانِ آن میکنند فلک کہ بکارِ خود حیران و سرگردان ست چہ بود کہ حوادث باو و بعقلِ او و حرکاتِ او منسوب بوند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بملا عطاء اللہ سورتی در بیانِ بعضے درجاتِ سُلوک و آنکہ کسبِ حلال بہ نیتِ صالحہ داخلِ فرض ست

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابہائے شما بتعاقبِ یکدیگر رسید مسرت بخش گردیدہ بعافیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنّتِ سَنیہ مستقیم بوند از کثرت بوحدت آیند و از فرق بجمع و از جمع بجمع الجمع گرایند و از ظِل باصل شتابند و از صفت بموصوف روند طالبان از ظل باصل میرسند و مشتاقان از کلام بمتکلم پے میبرند شعر اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشتن ✦ تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخواند ✦ افسوس ست کہ با وجودِ این ہمہ طُرقِ موصلہ و راہہائے کشادہ این کس محجوب بود و مہجور باشد و از دولتِ قُرب و معرفت دُور و در نفور بود شعر در جہان شاہدے و ما فارغ در قدح جرعہ و ما ہوشیار ✦ نوشتہ بودند کہ بجہت بے استقلالی عیال بکتابتِ قرآن مجید اشتغال دارد و داعیہ آنست کہ دست از ہمہ تعلّقات افشانند و این انفاسِ معدودہ را بذکر صرف نمایند منتظرِ حکم ست محمدو ما نفقۂ عیال از واجبات ست فکرِ آن ہم ناگزیر ست کسبِ حلال ہم کنند و

باقی اوقات بذکر و فکر پرداز ند بلکہ این کسب ہم باین نیت صالحہ داخل فکر میشود قاضی جعفر و دو یار دیگر کہ طلب طریقہ مینمایند طریقہ باین ہر سہ عزیز بگویند و توجہ دہند و نصیحت کنند اگر شیخ نور محمد باین ہر سہ عزیز طریقہ بگوید بر تقدیریکہ آنجا برسد گنجایش دارد و اختیار بدست شماست یا خود طریقہ بگویند یا بشیخ مذکور رجوع کنانند شجرہا ئیکہ نوشتہ میفرستند میرسند و بکار میروند والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب ہشتاد و نہم (۸۹)

بیکے از نساء صالحات کہ از اہل حقوق ست در نصائح و تعبیر واقعہ او بسم اللہ الرحمٰن الرحیم خدمت عفت پناہ عصمت دستگاہ مشفقہ محترمہ بیگم جیو سلمہا اللہ تعالیٰ ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست امید کہ آن عفیفہ مشفقہ نیز سلامت و بجمعیت باشند و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنے گرایند خوش گفتہ ؎ قومے زوجود خویش فانی رفتہ زحروف در معانی + التفات نامہ گرامی کہ بصحوب برادر دینی شیخ نور محمد ارسال داشتہ بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا دور افتادہ فارغ نیند امید کہ این دور از کار را ہمبرین منوال بحاشیہ ضمیر مہر تنویر را مید اد باشند و بدعائے سلامتی خاتمہ یاد میفرمودہ باشند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند بحد یکہ دل را انقطاع تمام از ماسوی بحصول انجامد و تعلق علمی و حبی او از ان گسستہ شود و بتکرار کلمہ طیبہ نفی وجود بشریت نمایند و سلب منتسبات از خود فرمایند تا بعدم صرف ملحق گردند و بفنائے حقیقی برسند بیت از تست حجاب تو یقین ست ؎ شرط ہمہ رہروان ہمین ست + از حادثہ سہوائے نگارش رفتہ بود وضوح پیوست حمداً للہ سبحانہ کہ ایشان با متعلقان ازین واقعہ بسلامت ماندند و ہیچکس را گزندے نرسید و آنچہ در واقعہ دیدہ اند کہ حضرت خواجہ

بزرگ با جمعے از درویشان رسیدند و شما بجہت آنکہ در قلعۂ فرنگیان افتادہ اند و دروازۂ قلعہ را
برشما بستہ اند گریہ وزاری میکنند حضرت خواجہ فرمودند چرا گریہ میکنی من آمدہ ام تا شمارا ازین فرنگیان
خلاص کنم دروازہ را کشادند و گفتند ہر جا کہ خواہید بروید بشارت ست بخلاصی از شر اعدائے
آفاقی و انفسی چنانچہ از برکت قدوم آنحضرت از شر مفسدان محفوظ ماندید امید ست کہ
بیمن انفاس نفیس شان از اعداء انفسی نیز خلاصی یابید و بے مزاحمت آنہا ترقیات نمائید
و بمراتب قرب و وصل گردید نوشتہ بودند کہ الحمد للہ کہ از غفلتہائے پیش اندکے روئے
بحضور آمدہ و دو حصہ غفلت رفتہ و یک حصہ ماندہ ہر قدر غفلت کہ زائل شدہ است و حضوری
روئے دادہ نعمتے ست سعی نمایند کہ غفلت بتمام از باطن برود و حضور تام کہ در قفائے آن غیبت
نبود روئے دہد ہمین حضور چون غالب مے آید نفس حاضر از میان برمیخیزد و حضور حق سبحانہ خود بخود
بروئے کار مے آید چہ توان کرد مدار طریقہ ما بر صحبت ست و ترقی بظاہر وابستہ بآن دوری
ضروری در میان حائل ست اگر در حضور باشید ان شاء اللہ تعالی در لوازم خدمت و ادائے
حقوق تقصیر نرود والخیر فیما صنع اللہ تعالی سبحانہ والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۹۰) نودم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در فوائد صحبت و برکات روضۂ منورہ حضرت ایشان قدس
اللہ سبحانہ بسرہ العزیز الاقدس بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی
والصلوۃ والسلام علی رسولہ خیر الوری و علی آلہ و صحبہ البررۃ التقی اما بعد
صحیفۂ گرامی کہ بمصحوب برادر دینی شیخ نور محمد فرستادہ بودید رسیدہ مسرت بخش گردید آرزو
دریافت صحبت نمودہ بودید و اظہار شوق زیارت روضۂ منورہ نیز موقوف بر وقت ست لکل
اجل کتاب بلے مدار بر صحبت ست در غیبت ہم ہر چند باندازۂ محبت و فنا فی الشیخ از
فیوض میناید لیکن بگرد صحبت کہ با رعایت حقوق آن باشد نمیرسد محبت صرف جذب مو

سینماید اما چون صحبت مصاحب شود کبریت احمر بود و نور علی نور باشد و برکات روضۂ
منورہ را چہ تواند بیان نمود کہ اندریافت و ادراک با قاصر فہمان دور دوراست و ہر کس بقدر
استعداد او از برکات آن بہرہ مندست لیکن بکنہ و حقیقت آن کہ میرسد خوش گفت شعر
ہر کسے از ظن خود شد یار من + از درون من نجست اسرار من + کتابتے کہ بدست شاہ محمد
فرستادہ بودند نیز رسید اندراج یافتہ بود کہ در دل بلکہ در ہمہ اعضاء مخدوما حلیۂ تو با عشق بے قصد
مے آید و بسیار حلاوت و ذوق مے افزاید بعد از ان حلیۂ من حلیۂ تو بہو بہو میشود خصوصاً در
وقت توجہ کردن الخ مخدوما تحقق باین کیفیت از کمال مناسبت مخبرست ما نا کہ اتحاد یک
حقیقت و لحوق آن بحقیقت دیگر بحصول پیوستہ است کہ باتحاد صوری جلوہ گر گشتہ است
شعر در عشق چنین بو العجبیہا باشد + کمون و بروز کہ مشائخ فرمودہ اند گویا ازین قبیل ست
مخدوما این بیان موافق حال شما مرقوم گشتہ است اہل ابتدا را کہ این کیفیت روئے دہد از امر دیگر
است آنچہ از احوال و اطوار برادران دینی خواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن نوشتہ بودند بسیار
خوشوقت ساخت زادھما اللہ توفیقا و عروجا و ترقیا باین ہر دو عزیز کتابتہائے
جدا مینویسیم انشاء اللہ تعالی والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بحقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد صدیق بدخشی ملقب بہدایہ در اظہار فراق حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہ
و شمہ از کمالات آنحضرت این مکتوب دراز بود بعضے اوراق او گم شدہ بقیہ کہ ازان اوراق ماندہ بود
آنرا نقل گرفتہ شد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی
خدام حقائق آگاہ معارف انتباہ دعا و نیاز ازین عاصی مہجور در معرض قبول آرند سطرے چند
از سوزش سینہ و غم دیرینہ بروئے سفینہ نگاشتہ بود مضمون آنرا بآن عزیز الوجود بطریق ہدیہ

ا؎ حلیہ بالکسر بمعنی خلعت و صورت و خلقت و آرائش و صفت چیزے ۲؎ سفینہ بیاض اشعار و کشتی دریا اینجا اول مراد است

ارسال نمود مخدوما فراقِ حضرت قطب الاقطاب زبدة المحققین وارث المرسلین امام و غوثِ انام قدس سره
بمرورِ شهور و ایام قوی تر میگردد و هر چند کهنه میشود تازه تر میگردد علی الخصوص درین ایام برین
والهِ مشتاق از ممرِ فراقِ آن یگانۂ آفاق آوارگی عجب روئے داده است و از تذکرِ آن مجلسِ
بهشت آئین جگر کباب و دیده پُر آب میشود اگر بگردِ عالم بگردید آن اجتماع بِاللهِ و فی الله را
کجا بینید و آن فیوض و برکاتِ صحبت را کجا یابید و آن معارف و حقائق و نازکیها که در ذات
وصفات تعالت و تقدست بیان میشد و بسمعِ هر کس مرسید از که گوش زد شود و آن اسرار
که بمحرمانِ خاص بود از کجا ظهور نماید و آن معاملاتِ مخصوصه که از محرمان زیاده از یک یا دو کس
را در استماعِ آن گنجائش نبود از که مسموع شود و اسرارِ معاملات که هیچ فردے درانجا محرم
نبود و سربمهر مدفون شد خود جدا بود هر چند از ممرِ استماعِ آن معاملات دل در اضطراب و سینه در
التهاب و حواس در تعطش و عقل در تحیر بود لیکن بمجردِ دیدنِ آن حضرت بصفتِ مذکوره که جائے
استماع بلکه تحقق بآن معاملات داشت دل را حضورے و سینه را نورے پدید مے آمد که جوشش
اضطراب و نارِ التهاب را فرو مے نشاند و عقل و حواس از هیبتِ دیدارِ آن قبلهٔ کبار از هوش
میرفت و از تعطش و تحیر خالی میگشت لهذا بسیار شده است که درویشے در ملازمتِ آن عالی
حضرت بنیتِ بعضے استفسارها یا عرضِ احوالِ باطنی آمده است بمجردِ حضور استفسارها از ساحتِ
سینه اش رفته است و از احوال و مواجید هیچ نمانده و چنانچه طلوعِ آفتاب ظلماتِ شب را
میبرد بهمین طور مجردِ حضور جمیعِ امورِ مذکوره را ربوده است و درین اثنا بعضے اوقات آنحضرت
پرسیده اند که یاران فلان کس چه حال داری و یا اگر استفسارے داری درمیان آر آن بیچاره
خود دربارِ حضور از خویشتن رفته است و زبانش فروبسته و از ادراک و دانش گذشته است
خوش گفت **بیت** خرد از دیدنش تسبیح خوانان + گریزد همچو فرتوت از جوانان + بنعم یا لا
نمے توانسته است تکلم نمود و بنفی یا اثباتِ حال و استفسارے نتوانسته است لب کشود بخود
فرو رفته با کمالِ خجالت برگشته است وبعد +

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ امام الدین پنجابی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت باشمۂ از احوال حاجی محمد شریف خادم

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست مکتوب مرغوب کہ بعد از سنین متطاولہ یاد آوری این دور افتادہ نمودہ بودند و آن ہم بتقریب سفارش حاجتمندان رسیدہ است مسرت بخش گردید و عذرہائے عدم ملاقات و نا آمدن نوشتہ بودند بوضوح پیوست مخدوما بواعث نا آمدن و ترک ملاقات نمودن را ہم نیک ملاحظہ فرمایند و آن عذرہا در تقابل اندازند کہ کدام پلہ غالب ست حق اللہ بر ہمہ حقوق غالب ست و معرفۃ اللہ عزوجل از اہم مہام ست ایمان حقیقی منوط بمعرفت ست کہ عبارت از فنا فی المعروف ست این ایمان ایمانیست کہ از خلل محفوظ بود و از زوال مصئون و ایمانے کہ پیش ازین معرفت حاصل ست ایمان مجازی ست کہ از زوال محفوظ نیست و آنچہ در آیت قرآنی آمدہ است[۱] یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ و در ادعیہ ماثورہ وارد شدہ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَهٗ كُفْرٌ گویا اشارت باین ایمان حقیقی ست بالجملہ طالب این معرفت باید بود و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد از پے آن باید شد و خانمان را باید گذاشت و خویش و فرزندان را وداع باید کرد کہ او تعالیٰ از ہمہ محبوب و مرغوب تر ست و حق او بر ہمہ حقوق حریٔ راجح تر آیہ کریمہ[۲] قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِیْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ۨاقْتَرَفْتُمُوْهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَاۤ اَحَبَّ اِلَیْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَجِهَادٍ فِیْ سَبِیْلِهٖ فَتَرَبَّصُوْا الآیۃ دال برین معنی ست مخدوما مقدمات عذر آمیز تا ہنگامیست کہ آتش شوق و جنون طلب در دل مشتعل نشدہ است و چون این آتش افروختہ شود و جنون طلب شعلہ زند مقدمات ہمہ در راہ ماند و زبان عذر بستہ شود و جذب الٰہی جل شانہ موئے کشانش

[۱] واقع ست در سورۂ نساء در آخر پارۂ والمحصنات ۱۲ [۲] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ توبہ در پارۂ واعلموا ۱۲

بسوئے معشوق برد و بکوئے محبوب رساند بلے درراہِ عشق قدرے از جنون در کارست و اندکے
رہائی از قیدِ عقل ناگزیر بیت دل اندر زلفِ لیلی بند و کار از عقلِ مجنون کن * کہ عاشق را
زیان دارد مقالاتِ خردمندی * آرے پیری و ضعفِ بدنی و ضعفِ بصری عذریست صحیح
دیگر از احوالِ باطنِ خود و از شکر و شکایتِ آن ہیچ ننوشتہ اید چون محبت و رابطۂ معنوی برجاست
امیدست کہ فتورے دران نسبت نرفتہ باشد بلکہ معاملہ در ترقی بود اگر تمادیِ ایامِ مفارقت
تاثیر نکردہ باشد کہ مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست بہر حال ہر جا کہ باشند بجمعیت بوند و در ذکر و فکر
مستغرق باشند و کمرِ ہمت را در خدمت و رضامندیِ مولائے حقیقی جل شانہٗ چست بربندند و
و در ترقیِ باطن کوشند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ و دوستان را بدعاءِ سلامتیِ ایمان
یاد آرند مخدوما برادرِ دینی حاجی محمد شریف قرار دادہ است کہ در صحبتِ فقرا باشد و فوائدِ کثیرہ
اخذ کردہ است و ترقیات بسیار نمودہ والدہ و ہمشیرۂ او در انجاست متوقع کہ از انہا خبردار باشند
وازنیک و بدِ آنہا پرسند والسلام علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۹۳) نود و سیوم

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پور در شرحِ حالِ او و کمالاتِ نماز بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمنِ اشواق و اذواق بودہ
رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے نمازہا چنان حالت روئے میدہد کہ گویا فقیر
با حضرتِ صمدیت جل جلالہٗ تکلم میکند کہ ہیچ حجابے و پردہ درمیان نمیماند و مست و بیہوش
میشود کہ نماز را فراموش میکند و بنظرِ حیرت خود را و غیرِ خود را بغیر از نورے بیند درین اثنا خود را جمع
کردہ بشعور مے آرد ناگاہ رقت و عجز مستولی میشود و ہمچنین در تلاوتِ قرآن و عباداتہائے دیگر
حالت روئے میدہد سعادت آثارا این وارد کہ روئے دادہ است وارد یست بلند و حالتے ست
ارجمند چرا نباشد کہ نماز معراجِ مومن ست کیفیت و ذوق کہ ناشی از نماز ست از سائرِ اذواق

وکیفیات ممتاز ست وچون نماز متضمن تلاوتِ قرآن مجید ست وبمقتضائے حدیث نفیس مَنْ اَرَادَ اَنْ یُحَدِّثَ رَبَّہٗ فَلْیَقْرَأِ الْقُرْاٰنَ تلاوتِ قرآن سخن کردن ست بہ پروردگارِ خود خصوصًا تلاوتے کہ در نماز واقع شود درجۂ دیگر دارد و نتیجہ بہتر ے آرد و در حدیث آمدہ است قرآنٌ فی صَلٰوۃٍ خَیْرٌ مِنْ قُرْاٰنٍ فِیْ غَیْرِ صَلٰوۃٍ الحدیث پس اگر این معنی در نماز کہ در شانِ آن آمدہ اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ جلوہ گر گردد معنی تکلم ہویدا شود گنجایش دارد ونیز مصلی اگر رفع حجاب فہمد ے سزد و در حدیث وارد شدہ ہست کہ در نماز حجابے کہ در میان بندہ و پروردگار اوست برداشتہ میشود نماز معشوقے ست دلربا در باطن مصلی چون پرتو جمال باکمال او تجلوہ فرماید حسن وخوبی او ظہور نماید نزدیک ست کہ اہرامت وے شور ساندوا ورا از وے بربایدچون بانوار او متحقق شود و بحلیۂ او متحلی گردد خود را انور یابد و بحکم جامعیت انسان غیر خود را نیز نور بیند و بوصف خود موصوف گوئیا در ہمہ اشیا عارف جلوہ گرست چنانچہ در ابتدا خود را او ہمہ اشیا را ذاکر مییابد آنجا ہم ذاکر اوست کہ در اشیا مشاہدہ مینماید ے آنند کہ امام اجل حضرت امام جعفر صادق در نماز بود بیہوش شدہ افتاد چون بہوش آمد از وے پرسیدند فرمود تکرار آیت قرآنی میکردم تا بحدے کہ آن آیت را از متکلم آن شنودم نوشتہ بودند کہ در ماہ رمضان معتکف بودم شب بست و ہفتم چیزہائے گوناگون معاینہ کردم حاصل آنکہ آن شب روشن و منور و پُر نور بود ناگاہ بر فقیر حالتے و ذوقے روے داد چنین معلوم گردید کہ این شب شب قدرست مخدوما این فقیر و یاران دیگر ہم انوار و برکات بسیار در ہمان شب مشاہدہ کردند و شب قدر گمان بردند وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی و وقایع دیگر کہ دیدہ و نوشتہ اند وجامہ کہ از ان سرور علیہ وعلٰی اٰلہ الصلوٰۃ وَالسَّلَامُ در واقعہ عطا شدہ ہمہ نیک حالی ست اللہ تعالی بمراتب کمال و اکمال ترقی دہاد +

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

ے قولہ قرآن الخ رواہ البیہقی بلفظ قراءۃ القرآن فی الصلوۃ افضل من قراءۃ القرآن فی غیر الصلوۃ الخ ۱۲ مشکوۃ
ے قولہ اقرب رواہ مسلم بلفظ اقرب ما یکون العبد من ربہ وھو ساجد فاکثروا الدعاء ۱۲ مشکوۃ ے حلیہ بالضم و بالکسر زیور

بخواجہ مکی جعفر خان در دید قصور و تحریص بر تحصیل معرفت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شرح اللہ تعالیٰ صدرکم ورفع قدرکم ویسّر امرکم بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ وعلیٰ آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات التفات نامہ گرامی کہ نام زد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت سلامت وبعافیت باشند وبر جادۂ سنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از راہ حسن ظن در بارۂ این درویش دلریش نگارش یافتہ بود این فقیر ہیچگونہ قابل این معنی نیست واز راہ نقص وقصور نسبتے باہل کمال ندارد وبخاک پائے اہل اللہ نمیرسد ؎ من ہیچم و کم ز ہیچ بسیار ؛ این قدر ہست کہ آنچہ بزرگان باین دور از کار رسانیدہ اند چون امانت دار باوجود ناقابلی باہل آن میرساند واگر اثرے در یکے پیدا میشود از انفاس نفیسۂ این اکابرست خود را در میان نمے بیند ؎ ما خود نہ ایم این ہمہ الحان مطرب ست ؛ مشفقا مکرما مطلوب از ما وشما درین نشأۂ فانیہ عبادت وبندگی ست وتحصیل معرفت خداوندی جل وعلا ومعرفت بطور این طائفۂ علیہ بے فنا فی المعروف صورت پذیر نیست ؎ تو مباش اصلا کمال این ست وبس ؛ رو در وگم شو وصال این ست وبس ؛ پس بر عقلا وہوشمندان لابد وناگزیر ست کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تأمل نمایند ہر کرا معرفت مسطورہ حاصل ست فطوبیٰ لہ وبشریٰ لہ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد وبکمال انسانی رسید ہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب آن باید کہ فارغ نباشد واز ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان او رسد از پے آن شود افسوس ست آنچہ درین نشأۂ فانیہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاورد وبامور دیگر پردازد وتعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند نماید فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش درآید وبکدام حیلہ زبان عذر بکشاید بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند ؛ تا دامن قیامت این غم بما بماند ؛ دریوزۂ شفاء بیمار فرمودہ بودند اخوی شیخ محمد علیم درین ولا وپیشتر ہم این ماجرا را بتفصیل نوشتہ بود آنچہ وظیفۂ فقراست از دعا وتوجہ بیش از بیش نمودہ آمد وآثار اجابت ہم معلوم شد وختم حضرات خواجہائے عالیشان نیز

ؔ قال تعالیٰ کلا لما یقض ما امرہ ۱۲

با جماعۂ درویشان بکرات کردہ شدہ خمتہا روشن ظاہر گشت انشاء اللہ تعالیٰ صحت ست
امیدواریم کہ پیش از رسیدن این مرقوم روبصحت آمدہ باشد مصرع باکریمان کارہا دشوار نیست
مخدوما مکرما گرفتاری بمادونِ حق جل وعلا از اشدِ امراضِ قلبیہ است فکرِ ازالۂ آن از اہم
مہام ست ع درخانہ اگر کس ست یک حرف بس ست ۔ دولتِ صوری ومعنوی در ترقی باد ۔

مکتوبِ (۹۵) نود و پنجم

بشیخ علیم جلال آبادی در ترغیب بر شکرِ نعم ظاہرہ وباطنہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالیٰ باعلی مرتبۂ کمال واکمال رساند
صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردید وحقایق آن بوضوح پیوست از گرمیِ حلقۂ ذکر وترقیِ
یاران نوشتہ بودند اللّٰہم زِد از نعمِ خداوندی جل سلطانہ چہ توان نوشت کہ ظاہر وباطن
را احاطہ کردہ است وَاَسْبَغَ عَلَیْکُمْ نِعَمَہٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً پس منعم علیہ را باید کہ بظاہر و
باطن بشکر او عز وجل پردازد وبصورت ومعنی حاضر بود وبغیر او بے اذنِ او نپردازد ولہذا فرمود
وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ تا بترکِ ظاہرِ اثم شکرِ نعمِ ظاہرہ ادا یابد وبترکِ باطنِ اثم
کہ گرفتاری والتفات بماسوی از جملۂ آنست شکرِ نعمِ باطنہ بحصول انجامد گفتہ اند کہ شکر
عبارت از صرفِ عبد ست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی الظاہرۃ و
الباطنۃ الی ما خلق واعطاہ لاجلہ مع ذلک از مکرِ خداوندی جل وعلا ایمن نبود وترسان
ولرزان باشد فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ

مکتوبِ (۹۶) نود و ششم

ببدر بیگ سمرقندی در تبیانِ اذواق وشرحِ احوال او بسم اللہ الرحمن الرحیم

۱؎ واقع ست در سورۂ لقمان از پارہ اتل ما اوحی (۲۱) ۱۲ ۲؎ واقع ست در سورۂ انعام وابتدا پارہ ولو اننا
۳؎ واقع ست در سورۂ اعراف وپارۂ قال الملا الذین ۱۲

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی برادر دینی محمد بدر بیگ ازین دور افتاده سلام
عافیت انجام خوانند مکتوب مرغوب که از راه محبت فرستاده بودند چون مشعر بر سلامتی دوستان بود و
محتوی بر احوال پسندیده مطالعهٔ آن فرحت فراوان بخشید از رفع خطرهٔ قلبی نوشته بودند
که بنهجے که اگر هزار سال بگذرد غیر بر دل خطور نکند الخ مخدوما رفع خطره از دل بالکل فنائے قلب است
و درجهٔ اولی ست از ولایت گفته اند تا نیابی نزهی قلب را که انقطاع تام از ماسوی حاصل شود و رهائی
از علائق و عوائق بهم رسد بے یافت و معرفت نیست نوشته بودند شبے در بیداری مے بینم که نورے
بصورت نقطه ظاهر شد تمام وجود مرا احاطه کرد معلوم شد که لطیفهٔ قلب و روح و خفی و اخفی همه
فنا شدند گویا پارچهٔ استخوانے باقی ماند بشارتیست بفنائے سائر لطائف در رنگ قلب لیکن
عجب که سر را ننوشته اند تا چه سر باشد و علامات فنائے سائر لطائف عالم امر و خواص هر کدام
را این فقیر در مکتوبے نوشته است آن معانی را در خود ملاحظه نمایند نوشته بودند که وقت تهجد
حالتے خوش داشت هنگام التحیات خواندن خود را چنان نیست یافت که خود از خود سائل و خود
بخود مجیب ست در شب معراج که میان سرور عالمیان علیه و علی آله الصلوة والسلام و حضرت
رب العزت در خواندن التحیات واقع شده بود همان بعینه روے نمود گویا میان این کمترین و
میان رب العزت ست تعالی و تقدس مخدوما خود را نیست یافتن و سوال و جواب همه از حق
تعالی دیدن حالتیست شگرف گویا زبان شما در آنوقت حکم شجرهٔ موسوی گرفته بود و این یافت
منبئ از فنا و بقاست و آنچه بعد ازین نوشته اند که میان این کمترین و میان حضرت رب
العزت ست بما سبق بظاهر مطابقت ندارد چه آنجا سوال و جواب هر دو منسوب بحق سبحانه ساخته
اید و نفی خود کرده اید و اینجا اثبات خود کرده اید آن مناسب مقام ولایت ست و این ملائم
مقام نبوت نوشته بودند مراقب بود نورے ظاهر شد بغایت لطیف این کمترین را احاطه کرد
که جسد فقیر از نظر غائب شد از خود بعلمے تعبیر میکردم که مشاهد آن نور بود بعد ازان از لطیفهٔ روحی
نورے بغایت لطیف بے کیف مثل فواره بالا صعود میکرد مخدوما مانا که این نور نور عین ثابتهٔ شما

بود کہ ہنگام ظہور آن وجود بشریت شما مستور گشتہ و آن نور خود بخود جلوہ فرمودہ بیت مرا دیگر بجائے خود نہ بینی * چو جان آئی بجان من نشینی * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا *

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بشیخ فقیر اللہ بنگالی در اندرز بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال و اوضاع اینجد و دستوجب حمد ست امید ست کہ آن برادر نیز بجمعیت باشد و بر جادۂ شریعت جلیہ و سُنَّتِ سنیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مستقیم بود کتابتے کہ از راہ محبت از جہان آباد فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت وکتابتے کہ از پٹنہ مرسول داشتہ بودند نیز رسید اوقات را در طاعات و عبادات و ذکر و فکر صرف نمایند و زاد سفر طویل را مہیا سازند کریمہ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ را نیک تأمل کنند و گوشۂ نامرادی و زاویہ مسجد را از دست ندہند و با مساکین و اہل جمعیت صحبت دارند و از اہل تفرقہ و اغنیا دور بوند و بے ضرورت با آنہا نہ نشینند کریمہ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ را برخوانند و طالبان حق را جل و علا خدمت کنند و دلجوئی نمایند و توجہات را از آنہا دریغ ندارند و دوستان دور افتادہ را بدعائے خیر و سلامتی ایمان یاد آرند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بخواجہ مکی در ترغیب بر تحصیل نیستی و تعمیر وقت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ میرساند مکتوبیکہ درین ولا فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید نسبت باطن را عزیز دانند و پاس آنرا نیک نگہدارند شاید گلے از گلہائے معرفت در سر شما بشگفد و نوید

۱ ۲۸ در سورہ حشر از پارہ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲ ۲ ۵۲ این کریمہ واقع ست در سورہ کہف و پارہ سبحان الذی (۱۵) ۱۲

قرب و بوئے وصال آرد و مدہوش سازد و ہستی موہوم را از میان بردارد و عدمیت ذاتی روے نماید حضور خود بخود جلوہ فرماید بالجملہ سعی فرمایند کہ وقت بیطالت نرود و با طل حق نما فریفتہ خود نسازد و قہرمان قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا بر ممالک بشریت استیلا یابد گو در تصرف خود آرد و خزائن و دفائن این ممالک را در ظہور عرائس این نسبت علیہ ادا کند و تا باشد ہم آغوش این عروسہ بر عز نیش انس و شوق باشد و ہموارہ مدہوش بادۂ وصال بود والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او با شارہ عالی بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ فقیر را درین روزہا فرصت کلی ست ہر چند پیادہ نمیتوانم راہ رفت لیکن در ڈولی نشستہ در مسجد بچہار نماز میروم و بد دستان کتابت ہم مینویسم نوشتہ بودند کہ بحکم اعلام و الہام اگر بجناب قدس او تعالیٰ متوجہ گشتہ استکشاف بعضے عوارض مینماید مکشوف میگردد شکر این نعمت بجا آرند اللہ تعالیٰ از خطا و غلط محفوظ دارد کہ در کشف احتمال وقوع آن ثابت است در کشف امور کونیہ اگر خطا شود معاملہ سہل ست و در کشف اسرار الٰہیہ وَمَا يُنَبَّأُ بِسَبَبِهَا مِنَ الْاِعْتِقَادَاتِ وَالْعِبَادَاتِ محک شریعت حقہ است آنچہ بر طبق قوانین شرعیہ است و ہیچ کے با آن ندارد و اعتماد را شایان ست و آنچہ نہ چنین ست قابل اعتماد نیست نوشتہ بودند کہ تحقق بحقیقت کعبہ را در مییابم تو نیز درین باب توجہ غائبانہ کردہ چیزے بنویس مخدوما معاملہ نازک ست بتوجہ غائبانہ نمیتوان اکتفا نمود اگر ملاقات مقدر ست در حضور این معاملہ را تشخیص نمودہ خواہد شد ان شاء اللہ تعالیٰ مع ذٰلک توجہ را دریغ نمیدارد اگر تنقیح یافت خواہد نوشت بمشیئتہ سبحانہ بعد از نوشتن کتابت چون درین باب تامل نمود نصیبے ازین مقام

شگرف شمار یافت وَالغَیبُ عِندَ اللّٰہِ سُبحانَہٗ وَالسَّلامُ اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا

مکتوب صدم (۱۰۰)

بملا محمد باقر لاہوری در جواب کتابتہائے او کہ متضمن احوال بلند و وقائع ارجمند او و یاران او بودہ

بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلوٰۃِ وَاِرسَالِ التَّحِیَّاتِ می رساند کہ مکتوب مرغوب بتعاقب یکدیگر از شمار رسید چون فقیر ضعف داشت بجواب نتوانست پرداخت الحال کہ فرصت روئے دادہ و بکرم اللہ تعالیٰ طاقت نوشتن بہم رسید ہر سہ کتابت بعد تفحص پیدا شدند کتابت اول کہ از برہانہ نوشتہ بودند اکثر جاہائے آن راموش خوردہ بیشتر متن را خوردہ و حاشیہ آن اکثر درست ماندہ و دو کتابت دیگر درست ست مجملے در جواب ہر کدام مینویسید در کتابت اول مندرج بود کہ در نماز ظہر چند بار چیزے کہ شبیہ بضحک[1] باشد از ان طرف در باطن خود مییافت در نماز فرض خصوص در حالت امامت لذتے و فنائے روئے میدہد چہ عرض نماید سعادت آثارا ظہور ضحک مشعر از کمال رضامندی ست علی الخصوص کہ در نماز روئے دہد کہ اصالت دارد و در لذت و فنا چہ سخن ست کہ نماز معراج مومن ست و محل کمال قرب موطن رفع حجاب و اعظم حجاب نفس این کس ست و خود را کہ محلی بحلی نسا[2] و امارد[3] و گاہ در صورت زنے کہ بحلی امارد مرتب باشد میابید زینت ایمان و اعمال صالحہ ست و از آثار قبولیت و نشان محبت دارد و خود را کہ بتمام علم یا قدرت و بتمام قلب یا روح و بتمام خاک یا نار مثلاً مے فہمید از آثار بقا باللہ ست گفتہ اند ذاتُ اللّٰہِ کُلُّہٗ عِلمٌ وَکُلُّہٗ قُدرَۃٌ و لفظ علم کہ بر پیشانی خود بین الحاجبین نوشتہ مے بینند میتواند کہ از ان روے باشد کہ مبدأ تعین شما صفت علم بود و صانع عالم را کہ نہ داخل عالم و نہ خارج از عالم و نہ متصل بآن و نہ منفصل از ان مے بینند بسیار اصیل ست و مطابق نفس امر نوشتہ بودند امروز معنی لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ بوضوح پر تو انداخت سالک بیچارہ

[1] یعنی مشابہ خندہ ۱۲ [2] یعنی مزین بزیورہائے زنان ۱۲ [3] جمع امرد بے ریش ۱۲

از ابتدا تا انتہا این کلمہ گویاست و از تجلی صوری تا الی ماشاء اللہ تعالیٰ خود را بمضمون این
کلام متحقق مے فہمد اما کسے کہ بحقیقت آن رسیدہ باشد و از دقائق شرک بتمام رستہ و بکنہ توحید
پیوستہ بود حکم عنقاء مغرب دارد و ہر قدر کہ ازین معنی نصیب وقت شود و از دقائق شرک تخلص حاصل
آید مغتنم ست در کتابت ثانی کہ از اذواق خود نوشتہ بودید کہ گاہے حقیقت کعبہ معظمہ و گاہ
حقیقت قرآن مجید و گاہ افلاس بشانیکہ با اہل ایمان ہم مناسبت نداشتہ باشد و گاہ
ایمان بغیب و معاملہ اقربیت و گاہ در بعض افعال مشارکت عالمے با خود مے فہمد چنانچہ
امروز در نماز ظہر در حالت امامت گویا عالمے در قیام و رکوع و سجود و قراءۃ و تسبیح با فقیر انباز
بود مطالعہ آن خوشوقت ساخت احوال عالی و سنجیدہ است و شرکت افراد عالم در بعض اعمال از
جامعیت استعداد و جامعیت اسم کہ مبدأ تعین ست مخبر ست گویا دیگران اجزائے اویند و در
فعل کل اجزا اشریک میباید و آنچہ نوشتہ اند کہ حقیقت قرآنی ہا باید کہ در مرتبہ صفات بود و در
ولایت کبریٰ مکشوف شود انکشاف آن حقیقت بعد افراد ذات از اسما و صفات چہ وجہ داشتہ
باشد جواب این شبہ تعلق بحضور دارد و آنچہ از احوال یاران خود نوشتہ بودید از قطع دائرہ ظلال
و بہرہ یافتن دیگرے از ولایت کبریٰ و انہدام دائرہ ظلال بعد از یافتن آن دائرہ در خود و
دیدن صور خلائق دران و بعد از انعدام آن دائرہ شہود نور لطیف در ابطن بطون و امثال آن
ہمہ درست و سنجیدہ است حق سبحانہ ہموارہ ترقیات ارزانی فرماید در کتابت سوم مندرج بود کہ
در مراقبہ نشستہ بود خلعت زرین بنفاست تمام در خود یافت و در بعضے اوقات چنان میباید
کہ گویا طشتہا در باطن این مسکین انداختہ اند و میکشند یکمرتبہ چنان ظاہر شد کہ ذنوب این
عاصی را عفو کردند چیزہائے عالی ست و نعمتہائے جلیلہ شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و طالب
زیادتہا بوند شکر عبارت از صرف عبد ست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح و القویٰ
الظاہرۃ و الباطنۃ الی ما خلق و اعطاہ لاجلہ و این قسم اہل شکر اقل قلیل اند و قلیل

ے یعنی بعد تحصیل امتیاز میان ذات و اسما و صفات الخ ۱۲ ے یعنی آنچہ در کتاب سوم شما مندرج بود چیزہائے عالی الخ ۱۲

مِنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ نعمت و عنایت ست کہ این قسم خلعت پوشانیدہ است و بعفو ذنوب مبشر میسازد و عنایت ست کہ بقلّاب محبت و طناب جذب کشان کشان میبرند و بمطلب میرسانند مصراع گر نباید بخوشی موئے کشانش آرند ٭ سعی این کس چہ بود کہ باین طور مطالب رسانند چیزہائے کہ مینویسند از طوق بشر بیرون ست تا عنایت دستگیری نفرماید و جاذبہ معشوق رہبری نکند خوش گفتہ شعر ٥ ما اگر توسن دل نیست در راہ ٭ کمند زلف او ہم نیست کوتاہ ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۰۱) صد و یکم

نیز بملا محمد باقر لاہوری در شرح احوال کہ نوشتہ بودند بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَ اِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب مرغوب رسید از یافتن خلعت عالی در بر خود و مشاہدہ انوار بے کیفے نیز در خود و ظہور نور در سینہ کہ مثل آن پیش ازین مرئی نشدہ بود و آنرا نور تفضل تصور کردن باز مستور گردیدن آن و ظہور حقیقت قرآنی کہ نوشتہ بودید بوضوح انجامید و متلذذ گردانید با تا کہ پرتوے ازین حقیقت بر باطن شما تافتہ است کہ شما را درین تصور انداختہ است حق سبحانہ و تعالی نصیب کامل ازین مقام شگرف عطا فرماید و نورے کہ در سینہ دیدہ بودید و آنرا نور تفضل دانستہ امیدواریم کہ ہمان تفضل باشد کہ افاضہ کمالات دران موطن محض تفضل ست علم و عمل را در انجا اثر و نتیجہ نیست ترقی دران مقام منوط بفضل و احسان ست و این مقام بالاصالت مخصوص بانبیاء اولو العزم ست عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و از امتان تا کرا باین دولت بنوازند مصرع با کریمان کارہا دشوار نیست ٭ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بملا محمد امین حافظ آبادی در جواب کتابت او بابشارت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالی بر طریقہ مرضیہ مستقیم داشتہ ہموارہ بترقیات داراد کتابتے کہ متضمن اظہار شوق و محبت بود

رسیدہ خوش وقت ساخت حق سُبحانہٗ وتعالیٰ نائرۂ شوق را مشتعل سازد و نار محبت را سر بلند گرداند تا بمطلب اعلیٰ برساند واز ظل باصل بگذراند نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ شروع سیر در اسم الباطن متخیل میگردد امیدست کہ این متخیل متحقق شود ونفس امری گردد آنقدر معلوم میشود کہ نصیبے وکوفی الجملۃ ازانیمقام شمارا حاصل ست وقطرہ ازین بحر بے پایان در کام جان شما چکانندہ اند والعلم عند اللہ سُبحانہٗ والسلام

مکتوب (۱۰۳) صد و سوم

بمحمد صدیق ولد شیخ محمد صالح تھانیسری در تعبیر خواب او بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ می آید واقعہ کہ نوشتہ بودند وتعبیر آنرا طلب داشتہ بودند بوضوح پیوست سعادت آثار این خواب اگر از رویائے صالحہ ست واز قبیل اضغاث[1] احلام نیست پس تعبیر آن بدو طریق میتوان کرد اول آنکہ این خواب محمول بر ظاہر بود حق تعالیٰ قادرست کہ آنمعنی بدہد وقبولیتے عطا فرماید کہ رؤسا و اُمرایان اہل بدعت وسلاطین بر دست شما توبہ کنند وانابت آرند واخذ طریقہ نمایند واثرہا درانہا پیدا آید وباہم بحرمین شریفین بروید الخ دوم آنکہ آدمی نسخہ ایست جامع ہرچہ در عالم کبیر است از علویات وسفلیات در انسان ست در وے عالم خلق عیان ست واز عالم امر ہم نشانہا ست صفات ذمیمہ ابلیسی درو کائن ست وصفات حمیدۂ ملکی ہم ثابت توبہ کردن اہل بدعت واخذ طریقہ گویا کنایہ از تبدل صفات ذمیمہ است بصفات حمیدہ وفیض مند شدن ست از برکات طریقہ لطیفہ را کہ این صفات باو قیام دارند ودو پادشاہ گویا کنایہ از دو لطیفہ است کہ سر آمد لطائف اند سرآمد پنجگانہ عالم امر کہ قلب ست وسرآمد پنجگانہ عالم خلق کہ نفس ست نفس مناسبت بپادشاہ اہل بدعت دارد وآنکہ از عالم امرست ملایمت بپادشاہ اہل سنت وتوبہ کردن وتوجہ گرفتن این دو پادشاہ ورفتن ہمراہ شما بحرمین شریفین ودیدن یکے رسول خدا تعالیٰ را در خواب صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم گویا کنایت از تزکیہ این دو لطیفہ است و

---

[1] خوابہائے نیکو صحیح ۱۲ ۔ ۵۲ یعنی خوابہائے پریشان چہ اضغاث بالفتح جمع ضغث بالکسر دستہائے گیاہ خشک تر واحلام بالفتح جمع حلم بالضم بمعنے خواب ۱۲

رسیدنِ شان بکمال و بہرہ گرفتن ازین طریقۂ علیہ و رفتن بحرمین شریفین مماثلت بعروج دارد و باشارتِ این فقیر باز بوطن آمدن مشابہت بنزول دارد بآید دانست کہ خواب و واقعہ بر تقدیر صحت بشارت بیش نیست مبشرِ قوت و استعداد است غالباً دلالت بر حصول ندارد جانے باید کند کہ معاملہ از قوۃ بفعل آید و از گوش بآغوش رسد وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۱۰۴) صد و چہارم

بشیخ محمد اللہ رکھا سرہندی در نصیحت او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ الصَّلٰوةِ وَ تَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ از راہ شوق و محبت فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید امید کہ آتشِ شوق مشتعل گردد و نائرۂ محبت سرافراز شود تا از ماسوی تمام برہاند و بمنازلِ قرب برساند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشۂ گور و قیامت را آمادہ سازند سُنّت پیغمبر را علیہ و علٰی آلہِ الصَّلٰوةُ وَ السَّلَامُ محکم گیرند و از بدعت و اہلِ بدعت یکسو باشند اَهْلُ الْبِدْعَةِ كِلَابُ اَهْلِ النَّارِ گوش زد شدہ باشد سعادت آثار میان محمد باقر در آنجا غنیمت است بایشان صحبت دارند و توجہ بگیرند و سلام فقیر را برسانند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۰۵) صد و پنجم

بمیر شرف الدین حسین بدخشانی در معاملہ کہ ورائے ظلال و وصول است بتاویل کریمہ يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ الآیۃ بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال فقرا اینجدو مستوجب حمد است امید کہ آنعزیز نیز بعافیت و جمعیت باشند و بر طریقۂ مرضیہ مستقیم بودہ از ظل باصل آید بلکہ اصل را در رنگ ظل واگذارد کمالے کہ نزد ما معتبر است ورائے ظلال و وصول است اصل در رنگ ظل از ان دولت سرا در راہ ست وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ از گذشت

۵۱؎ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ تطفیف از پارہ عم ۲۲ سے ۵۲ آخرش يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ مَّخْتُوْمٍ خِتَامُهٗ مِسْكٌ

اُصول مُعاملہ با ذات ست تعالیٰ ذاتِ تعالیٰ یا مأخوذ ست باعتبارے از اعتبارات کہ تعبیر ازان برحیق مختوم رفتہ است یعنی شرابِ خالص خوشبو ختامہ مسک برآوانی آن مُہر مسک ست شرابِ خالص خوشبو گویا اشارت بآنست کہ خالص ست از تعلّق و مناسبت باگوان چہ دائرہ ظِل چونکہ اصل و مبدأ عالمِ امکان ست تعلّقے او را بعالمِ امکان کائن ست و دائرہ اصلی اصل دائرہ ظل ست آنرا نیز مناسبت گونہ بآن عالم ثابت ست و رحیق مختوم ازین تعلّق و مناسبت برتر و آزاد ست و آوانی این شراب باطنِ ابرار ست و ختام مسک مُہر محبت ذاتی ست کہ شرکت سوز ست کہ مانع وصولِ اغیار ست کہ باین محبت نرسیدہ اند و محبوسِ عالم سفلی اند و در قید ظلال و احاطہ اُصول اند و چون ذات درین موطن ماخوذ باعتبار ست مثلاً اعتبارِ مسجودیت یا جز آن تعبیر ازان بہ و مزاجہ من تسنیم برفت و یا ذات معرّا از نسب و اعتبارات کہ از انجا نصیب مقربان ست عیناً یشرب بہا المقربون این نوع محبت ذاتی کہ بے مزج اعتبار است روزی مقربان ست والسلام

مکتوب (۱۰۶) صد و ششم

بمرزا محمد نقی در علو ہمت و عدمِ التفات بماسوائے محبوب حقیقی جلّت عظمتہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند صحیفہ گرامی مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت ؎ قومے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی علو ہمت و سمو فطرت مطلبے را میخواہد کہ بدوام و استمرار موصوف بود و گرد فنا و زوال بدامانِ پاکش نرسیدہ و آنچہ در معرض ہلاک ست قابل التفات نیست تعلّق و گرفتاری آن موجب بُعد و حرمان ست حق سبحانہ بآن بزرگی و کبریائی بندہا را از کمال بندہ نوازی بجناب قدس خویش بر زبان انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات دعوت فرمودہ و راہ وصول را بیان و روشن ساخت

ط۵ یعنی ذات تعالیٰ یا ذات خالی و مجرد از نسب و اعتبارات ست ۱۲

افسوس ست کہ ازین قسم دعوت چشم پوشیدہ واعراض نمودہ در دعوت نفس وشیطان درآیدواز دولت قرب ولذت وصال محروم گشتہ بعذاب وحرمان گرایدآن لذت زیادہ از لذات جنات نعیم ست واین عذاب بدتراز عذاب جحیم فَفِرُّوْا اِلَى اللّٰهِ اِنِّیْ لَکُمْ مِّنْهُ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ مکرما مشفقا آثارا آنچہ بزبانی ملا معلوم حوالہ نمودہ بودند رسانید معلوم رائے شریف باشد کہ فقیر درین امر دعا وتوجہ را دریغ نمیدارد وختم حضرات خواجہا با جماعت میکنا ند امیدوارست کہ آثار اجابت بظہور آید وتیر بہدف رسد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۰۷) صد وہفتم

بسیادت مآب سید اسرائیل در علو مطلب وعجز طالب بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال واوضاع فقراء اینحدود مستوجب حمدست امید کہ آنجناب نیز بعافیت وجمعیت باشند وبر جادہ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم بوند واحبہ را از دعائے خیر منسی نسازند از استماع آزار شما خاطر دوستان متالم گردید حمدًا للّٰہ سبحانہٗ کہ شنودہ شد کہ الحال رو بصحت ست مکرما چہ گوید وچہ نویسد کہ لطائف مطلوب برتر از تحریرست ونفائس محبوب بیرون از تقریر تا او جلوہ نفرمودہ ست طالب بیچارہ در جستجوے اوست ونغمات روح پرور وحکایت روح افزائے او مانوس ومالوف ست وچون او جلوہ گر شود سالک در مندرو بصحرائے عدم آرد وکلّ لسانہٗ را مامور گردد بعد ازان گوید کہ شنود وکہ دریابد وچہ دریابد شعر گیرم کہ بتم خانہ ما یار خرامد * کو حوصلہ وطاقت دیدار کہ دارد * فهو الذی اثنٰی علٰی نفسہ وحمد ذاتہ بذاتہ فهو الحامد والمحمود وماسواہ قاصر عن الحمد المقصود والسلام اولًا وآخرًا

مکتوب (۱۰۸) صد وہشتم

شعر۔ این کریمہ واقع ست در سورۂ الذاریات از پارۂ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بشیخ بایزید سہارنپوری در حقیقتِ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ و آنچہ تعلق بمقامِ نفی و اثبات دارد

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالیٰ بعافیت و جمعیت دارد و بر طریقۂ مرضیہ استقامت بخشد استقامت امرِ عظیم ست گفتہ اند اَلْاِسْتِقَامَۃُ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ ۔ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ ھُوْدٍ شنودہ باشند عذرہائے نا آمدن نگاشتہ بودند بلے اَلْاُمُوْرَاتُ کُلُّھَا مَرْھُوْنَۃٌ بِاَوْقَاتِھَا لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ نوشتہ بودند کہ در واقعہ مے بینم کہ درونِ حرم متصل بدروازہ کعبہ معتکفم و متعلقانِ من درونِ کعبہ اند چنان معلوم میشود کہ کعبہ را بمن عنایت کردہ اند و مرا شانِ خاص بکعبہ حاصل شدہ ست بشارت نیست شگرف اللہ تعالیٰ از انوار و برکاتِ آن بہرۂ کامل عطا فرماید و بکعبۂ مقصود رساند و الحاقِ و اتحادِ بحقیقتِ این خانہ روزی گرداند فقیر درین باب بقدرِ طاقت متوجہ خواہد گشت اِنْ شَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی و آنکہ کلمۂ طیبہ بے قصد بر زبان جاری میشود و گاہ گاہ بطرزِ خاص بے آنکہ زبان متحرک شود معاینہ میشود نیک ست و منبی از مناسبتِ معنویہ بحقیقتِ این کلمۂ طیبہ امید کہ معاملۂ نفی بقدرِ طاقت بانجام رسد و حقیقتِ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ جلوہ فرماید تا سرِ موئے از آنچہ قابلِ نفی ست و آفل ست باقی ست حجابِ مطلوب ست و شرکِ من کیر نشہ

درونِ دیدۂ گرنیم موست بسیار ست

و ہر چہ در معرضِ اُفول ست تحتِ لا باید آورد و بہ تیغِ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ ازو باید برید و بمرحلۂ اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ رو با حدیتِ مجردہ باید آورد و ہر قدر کہ از وجودِ بشریت باقی ست و زندہ نہانی ست و ہیچ شرک متمکن نمیگذارد کہ اِلَّا اللّٰہ بآن جنابِ مقدس عائد گردد و بتکرارِ کلمۂ نفی و اثبات اثباتِ الوہیت خود مینماید فالحذر کُلَّ الْحَذَرِ تا کدام شاہباز بود کہ از دامِ شرک بتمام برآید و از دقائقِ آن بکلیہ برہد و بقدرِ حوصلہ صیدِ اثبات و لو فی الجملہ نماید از صعوبتِ این معاملہ است کہ عزیزے از صوفیائے کرام در ورطۂ مہلکہ افتادہ بود نذر کرد کہ اگر ازین مہلکہ نجات یابم ہرگز حق را جل و علا یاد نکنم چہ یادِ خود را عائد بخود میدید یاد او بآن

سلہ قول سیفیر خداست در جواب آنکس کہ گفتہ شیبت یا رسول اللہ ۱۲ ملہ اُفول بالضم فرو رفتن ستارہ و ناپدید شدن ۱۲ غیاث

جنابِ قدس نمی رسد و ہم ازین نگذرست کہ محمد معشوق طوسی کہ از مجانینِ عقلا بود و خود را قابل قرأتِ اِیَّاكَ نَعْبُدُ ندید و چون باین کلمہ تکلم نمود از ہر بُنِ موئے او خون چکید باز گفت من حکمِ زنِ حائض دارم کہ نماز را نشاید شہسوارانِ یکہ تاز میدانِ نفی و اثبات حضرتِ خلیل و حضرت حبیب اللہ علیہما الصلوات والتسلیمات جزو اول این کلمہ را کہ تعلق بنفی ست بالاصالت حضرت خلیل تمام کرد و ہیچ دری از دریہائے شرک نگذاشت کہ مسدود ننساخت و لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ گویان از دقائق شرک برست فَعَبَّرَ اَعْنَہُ رَأْسًا وَتَخَلَّصَ مُفْرَدًا لَاجَرَمَ مَدَحَ اللّٰہُ عَزَّوَجَلَّ فِیْ مَوَاضِعَ مِنْ کِتَابِہٖ بِنَفْیِ الشِّرْكِ عَنْہُ و جزو ثانی این کلمہ کہ مرتبہ اثبات ست کہ نتیجہ نفی ست و علتِ غائی آن و تعلق باثبات دارد بالاصالت حضرت حبیب علیہ و علیٰ اٰلہِ الصلوٰۃ والسلام بقدر طاقتِ بشری تمام کرد لاجرم سکہ اختتام بنام او زدند و قرعہ محبوبیتِ ذاتیہ کہ منتہائے کمالات ست بنام نامی او برآمد فکان امام النبیین و صاحب شفاعتہم و سید الاولین والاٰخرین بہ ظہر الربوبیۃ وصار اھلا للمحبوبیۃ و تم بہ مقام العبودیۃ علیہ و علیٰ اٰلہ واصحابہ وسائر النبیین من الصلوات افضلہا و من التحیات اکملہا و من التسلیمات اشملہا ◆

مکتوب (۱۰۹) صد و نہم

بخواجہ احمد بخاری در ترجیح ایمانِ غیب بر ایمان شہودی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حاجی بیگ فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم و مستدیم بوند و ہموارہ در ترقی باشند و از ظل باصل گرایند بلکہ اصل را نیز در رنگِ ظل واگذارند و از شہود بغیب گرایند حق سبحانہ متقیان را بایمان بغیب مے ستاید و میفرماید اُولٰٓئِكَ عَلٰی ھُدًی مِّنْ رَّبِّہِمْ و ہدایت راہنمونی ست بطریق موصل مطلوب ست پس ایمان بغیب موصل مطلوب بود و اگر شہود

152 to 155

Note:-

This page is missing

درغیبِ عوام وغیبِ اخصِ خواص لیکن بعیدست غیبِ عوام از راہِ حجب ست کہ حُجُب در میان مسدود ست ہم حُجُب ظلمانی وہم حُجُبِ نورانی وخواص از حُجُبِ ظلمانی رستہ بحُجُبِ نورانی پیوستہ اند اما آن حُجُب راعینِ ذی حجاب فہمیدہ بآن درماندہ اند وبشہود آن متلذذ گشتہ و اخصِ خواص از ہر دو حُجُب برآمدہ اند واز شہود ومشاہدہ برتر رفتہ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۱۴) صد و چہار دہم

بخان محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکہ بر جمیع وقائع اعتبار نباید نہاد بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابتے کہ سعادت آثار اخوی خان محمد بیگ فرستادہ بودند رسید واقعہ چند کہ نوشتہ بودند نیک ست بکارِ خود سرگرم باشند وبذکر و فکر اوقات را معمور دارند وآنکہ گاہے خود را گم میابند بسیار خوبست عزیزے گفتہ است اَشْتَہِیْ عَدَمًا لَا اَعُوْدُ اَبَدًا وآنچہ نوشتہ بودند کہ حضرت امیر سید علی ہمدانی ظاہر شدند بارہ بہ بندہ کدورتمند نگاہ کردند تمرید وما این نوع وقائع شایانِ اعتماد نیست شیطان دشمنے ست قوی در کمین میخواہد کہ بہر کیفیت آدمی را از راہِ حق وصراطِ مستقیم بگرداند کسیکہ طالبِ حق باشند وراہِ وصول او راجویان حضرت امیر چون از وے کدورتمند بوند اعتقاد و محبت کہ بیش ازین بایشان داشتید بران مستقیم باشید وبکاریکہ در پیش دارید محکم گیرید وباین نوع خواب و خیال از جا نروید وبزرگان گفتہ اند کہ مرید یک پیر اگر رشدِ خود را در جائے دیگر بیشتر فہمد جائز ست کہ بے انکارِ پیر اول در جائے دیگر ارادت آرد چہ مقصود حق ست جل وعلا فی الحقیقت پیر ہمان ست کہ در صحبت او رشد بیند والسلام

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بملا حسن علی پشاوری در فضیلتِ استقامت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و الصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال انجہ ود مستوجب حمد ست اللہ تعالیٰ دوستان

را جمعیت دارد و با استقامتِ ظاہر و باطن نگہدارد و مدارِ کار بر استقامت ست اَلْاِسْتِقَامَۃُ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ۔ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ هُوْدٍ[1] حدیث معروفست ہرگاہ سید انبیا سرورِ اتقیا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ چنین فرماید و امرِ[2] استقامت آنحضرت را پیر سازد امثالِ ما بوالہوسان کہ ہوسِ استقامت کنیم و دم از استقامت زنیم ہوس و خیال ست بہر حال دست و پائے باید زد و سعی باید کرد کہ غرفے ازان بحرِ بیکران بدست آید و بکام جان برسد مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ قصہ استقامتِ شما کہ شنودہ میشود خاطر بسے خوشحال میشود اَللّٰھُمَّ زِدْ[3] ستر صد نتایج باشند کتابہائے آن برادر بتعاقب رسید مسرت بخش گردید ازین طرف در جواب کوتاہی رفتہ معذور خواہند داشت فقیر در نوشتن کاہلم و فرصت ہم ندارم مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدہم

بفضیلت مآب سید اسرائیل در حقیقت فنائے اتم و تخلص تام از دقایق شرک خفی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفہ شریفہ سیادت و شرافت پناہ رسیدہ مسرت بخش گردید از صحت مزاج نگاشتہ بودند مسرت بر مسرت بخشید حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِہٖ تَعَالٰی از جدا شدنِ عدم از خود و لحوقِ آن بعدمِ صرف نوشتہ بودند نیک مبارک ست و مشعر ست از فنائے مطلق و مخبر از زوالِ عین و اثر بعد ازان ذکر و توجہ و حضور و معرفت ہمہ منسوب بآنجناب مقدس ست تا سرموئے از وجود بشریت باقی ست معانی مسطورہ معلول ست و عائد باین بکلمہ نفی و اثبات اثباتِ الوہیت خود میکند لایق آنجناب نیست عارفے گفتہ است میتواند کہ ضمیر بحمدہ در کریمہ وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِہٖ عائد بشئے بود یعنی ہر کس کہ تحمید و تسبیح میکند تسبیح و تحمیدِ خود میکند و عائد باوست و بآنحضرت نمیرسد

[1] عن ابن عباس قال ابو بکر یا رسول اللّٰہ قد شبت قال شیبتنی سورۃ ھود والواقعۃ والمرسلات و عم یتساءلون واذا الشمس کورت رواہ الترمذی ۱۲ مشکوۃ باب البکاء [2] قال تعالٰی فاستقم کما امرت ۱۲ [3] این کریمہ در سورۃ بنی اسرائیل واقعہ است ۱۲

تا تمیع مراتب نفی را طے نکند و از دقائق شرک خفی نرہد نجات ازین مرض امکان ندارد این مرض
ناسوریست قوی که بهر دوا علاج پذیر نیست تا خلیل وار خس و خاشاک راه را که مقوی این ناسورست
بجاروب لا احب الآفلین نروبد و بسر منزل وجهت وجهی عبور ننماید بیخ ناسور بتمام
قطع نشود کسے که بحقیقت این تخلص پیوسته است و از دقائق شرک وارسته است حکم عنقاء
مغرب دارد امثال ما بوالهوسان را گفت و شنود این سخنان هم مغتنم است واقعه که دیده بودند از
مفارقت باطن از ظاهر و مشاهده همین حال در یاران نیک و مبارک است حق سبحانه همه یاران را بدرجه
کمال رساند

مکتوب (۱۱۷) صد و هفدهم

بمخدوم زاده عالی مرتبه جامع علوم ظاهره و باطنه صاحب کمالات اصلیه مخدوم و مخدوم زاده عالیجاه
خواجه محمد عبید الله درگرمی صحبت و افاضه فیوض و برکات طالبان بسم الله الرحمن الرحیم
بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند احوال همه حال مستوجب حمد است درین روزها
بعد از رفتن شما شیخ عبدالاحد با فقیر نشست و برخاست میکند و بسیار سرگرم است شب و روز در خدمت
حاضر است حجره در خانقاه گرفته میگذراند نشاء عجیب دارد ترقی بسیار کرده است و شیخ بدیع الدین و
میر محمد باقر بمشار الیه موافقت نموده لوازم طلبگاری حسب الوسع بجا مے آرند بالجمله معامله این هرسه
عزیز روز بروز در ترقی است و یاران دیگر هم در ترقی اند و طالبان قطع علائق و اسباب نموده از اطراف
و اکناف میرسند و سرگرم کار خود اند و فیض مند میشوند و تخلص و آزادی در اول قدم حاصل مینمایند
سروری و گرفتاری نصیب این بیچاره همین آمده است و قرعه هجر و دوری بنام او برآمده است [illegible]
که با این گرفتاری با مردم آزاد صحبت دارد و چگونه خود را قابل مجلس این مردم نمی بیند و این بیت
موافق حال خود و حال اینها مییابد بیت ما گرفتاریم بر ما ناوک بیداد ریز + سنبل و گل در کناره
مردم آزاد ریز + قدرت حق اجل و علا سلطانه [illegible] باوجود این سروری و افسردگی با جماعت
که نشست و برخاست مینماید شعله شوق در اینها پیدا میشود و آتش محبت مشتاقان [illegible] افزایش [illegible]

آن از ما سوئے ربانی پیدا میکنند و ترقیات میفرمایند اَلَّذِیْ جَعَلَ لَکُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا ہمان قصہ حجر و شجر حضرت موسیٰ ست علیٰ نبیّنا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ از درخت سبز آتش خالص پیدا و دید بعد از آن شنید آنچہ شنید و از سنگ خارا چندین چشمہ آب کشید کہ سبب انتفاع جمع کثیر گردید باید دانست کہ مربی حقیقی و مرشد علی الاطلاق اوست تعالیٰ و ع ما و شما بہانہ بر ساختہ اند + خوش گفت ایشان نیند این ہمہ الحان ز مطرب ست + بیت از قسمت طلسم این خزانہ + من ہیچ نہ ام درین میانہ + وَالسَّلَامُ +

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

نیز بمخدوم زادہ بلند درجہ صاحب کمالات اصلیہ واقف اسرار لی مع اللّٰہ حضرت خواجہ محمد عبید اللّٰہ در شرح دید قصور و اشارت بر کمالات کہ فوق کمالات ولایت و نبوت ست و شمہ از کمالات صفت علم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب فرزند عزیز رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن دید قصور و اتہام آمال و مخبری بر احوال علیہ و اذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود بیجہ چہ باین جانب منسوب ست خیریت و قبول از آن مسلوب ست ہرگاہ ذات این کس شر و نقص بود منتسبان از ان قیاس باید کرد اَلشَّجَرَۃُ تُنْبِیُٔ عَنِ الثَّمَرَۃِ ہرچند جلوہ خیر و کمال بیش دید نقص و شریت بیش بیت معشوق اگر بگذشت بمخانۂ ما + ویرانہ تر از اول ست ویرانۂ ما + از نقد وقت خود نوشتہ بودند کہ نسبت بیکیفی کہ اختصاص آن بہیچ لطیفہ از لطائف عالم امر و خلق نے فہمد کلیت را فرو میگیرد دانا کہ این معاملہ ورای کمالات ولایت و کمالات مرتبہ نبوت ست چہ این ہر دو کمالات شایان اختصاص باین لطائف دہ گانہ دارد حقیقت نماز ست کہ از ین خصوصیت بر ترست و کلیت

---

۵ دیگر آخر سورہ یٰسین کی توضیح ست ۱۲ ۵ قال تعالیٰ فلما قضی موسی الاجل وسار باھلہ اٰنس من جانب الطور نارا الخ سورۃ قصص ۱۲ ۵ قال تعالیٰ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا ۱۲

را ازان بہرہ نیست جز تجدد سوادی و خیالی نشانی نیست و حقیقت کعبہ و حقیقت قرآنی آنچہ
فوق این حقائق است ازین قبیل است چہ قرآن و کعبہ را خصوصیت خاص ست بہ نماز و از ما فوق
چہ گوید کہ کلیت در رنگ اختصاص آن بارگاہ درراہ ست من لم یذق لم یدر و آنچہ از
انکشاف و تجلی صفت علم و حسن و جمال و غنج و دلال آنکہ این کس را از ہوش میبرد و قرب منزلت آن
بجناب قدس او سبحانہ و تعالی نوشتہ بودند بوضوح پیوست از کمال حسن و جمال این صفت
است کہ محبوب ترین صفات نزد حق تعالی این صفت ست و کرشمہ و دلال لازمہ محبوب ست از کمال
و جمال اوست کہ با موصوف متحد میگردد چہ مقتضای کمال محبت رفع اثنینیت ست فافہم لیکن
این حسن معنوی ست و جمال جمال بیکیفی تقیدان چون و کیف از این حسن چہ دریابند حسن نزد
شان حسن صورت ست و جمال جمال کیف و چون آمیز آنکہ نشئہ بیکیفی و بیچونی ندارند اشتہ باشد
این حسن را نتواند دریافت و حسن معنی را از حسن صورت نتواند جدا ساخت و حسنیکہ وراے صورت و
معنی ست خود امر جدا است باید دانست کہ بموجب این بیان اگر در حضرت خلیل و حضرت نوح علی
نبینا و علیہما الصلوۃ و السلام معنی محبوبیت اثبات نمودہ آید مستبعد نبود چہ مبدء تعین این
ہر دو بزرگ نیز صفت علم ست لیکن فرق ست کہ آنجا شان علم ست کہ اصلا زیادتی ندارد بر ذات
تعالی و تقدس و اینجا صفت ست کہ زیادتی دارد نوشتہ بودند بعضے اسرار کہ بحقیقت محمدیہ
علی صاحبہا الصلوۃ و السلام و التحیۃ مناسبت دارند ظہور میفرمایند آن را داخل مرکز صباحت
کہ ملاحت ست سازند یا نہ ظہور این اسرار مبارک ست و اگر بطفیل آن اکابر ازین مرکز بہرہ ور سازند
از کرم دور نبود نور علی نور ست

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدہم

بحافظ ابو اسحاق در نصائح و تعبیر وقائع ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوۃ
و تبلیغ الدعوات میرساند صحیفہ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید

ف یعنی آنچہ نوشتہ بودند بعضے اسرار کہ الخ مبارک ست الخ ۱۲

جناب حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمَ را کہ در واقعہ دیدہ اید و شیخ عبد القادر را قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز دیدہ و عنایت ہا از ایشان مشاہدہ نمودہ و در واقعہ دیگر عزیزے بشما عطا ہا کردہ و دران وقت دل چنان در حرکت آمد کہ قریب ترقیدن[1] بودہ و در واقعہ ثالثہ حضرت جبرئیل را عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ دیدہ اید کہ حامل وحی و واسطہ رسالت ہمہ نیک[2] و مبارک ست و بشارت ست بر بشارت بکار خود نیک مقید باشند و مہما امکن بذکر و فکر پردازند و درین فرصت قلیل توشہ آخرت را آمادہ سازند و در رضامندی مطلوب حقیقی جَلَّ شَانُہٗ بجان کوشند و احبہ دور افتادہ را بدعاء سلامتی خاتمہ یاد دارند نوشتہ بودند کہ از خواندن رسالہ یا توبتیہ چنان شوق در دل غالب آمدہ کہ ترک نوکری و خانمان نمودہ در صحبت برسد الخ تما این شوق نعمتے ست عظمٰی مدار کار بر شوق و محبت ست و معاملہ ترقی و قرب وابستہ بآن ہر چند دیدہ حسن بین بچشم ادراک کمال و جمال روشن و تیز تر بود شوق و عشق بیفزاید و از ماسوائے معشوق منقطع و بیگانہ سازد و دریچہ معرفت در باطن او بکشاید **بیت** آنرا کہ حسن دیدہ تیز ست این عشق بلائے خانہ خیز ست مخدوما چون جمع کثیر بشما وابستہ اند و قرض بر ذمہ دارید در استعجال ترک توقف و تامل در کارست و تا حصول ترک حقیقی بترک حکمی قرار دہند و از ترک صوری بترک معنوی کفایت بکنند اَلصُّوْفِیُّ کَائِنٌ بَائِنٌ شنودہ باشید ای کَائِنٌ مَّعَ الْخَلْقِ صُوْرَۃً بَائِنٌ مِّنْہُمْ حَقِیْقَۃً وَمَعْنًی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۲۰) صد و بستم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بیان کمال فنا و نیستی و حصول کمال این معنی در صدیق اکبر و رجحان ایمان او بدین سبب بر ایمان این اُمت و ایمائے بمعاملات فوق بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال و اکمال رساند مکتوب مرغوب رسید مسرت بخش گردید نوشتہ بودند

[1] ترقیدن یعنی شگافتہ شدن ۱۲ [2] یعنی آنچہ در مرتبہ واقعات دیدہ اید ہمہ نیک و مبارک ست الخ ۱۲

که همواره میخواهد که حقیقتِ حالِ خود را بنویسد اما از انجا که خود را و احوالِ خود را لائقِ آن نمیداند که بعرض
رساند معطّل و حیران میماند مخدوما احوال را بنویسند و زود و را در قلم آرند و بعضِ نفس را دل انجا کا نفعِ تام
که باعثِ توجهِ غائبانه میشود و راهِ گفتگو میکشاید نوشته بودند که الحال غیر از نیستی و گمنامی و سلبِ
کُلّی در خود نمی بیند وَتَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ الحال جلوه گر گشت و گویا قولِ بزرگے که فرموده است
مصرع این جمله شدی ولے مسلمان نشدی ۔ بالفعل هویدا گردید بلے مدارِ کار برین نیستی و سلبِ
کُلّی ست و حقیقتِ تخلّق باخلاق الله نتیجهٔ این نیستی که صیدِ هستی بے دامِ نیستی صورت پذیر نیست
و اسلامِ حقیقی وابسته باین نیستی و تخلّق ست تا رائحهٔ از آثارِ سالک در میان ست در حقیقتِ اسلام
نقصان ست و از گردِ لبِ شرکِ خفی نرسته است و بسترِ لَا یَذْکُرُ اللّٰهَ اِلَّا اللّٰهُ نه پیوسته شهسوارِ
یکه تازِ میدانِ فنا و نیستی درین امت که خیر الامم ست صدیقِ اکبر ست که در شانِ او آمده است
مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمْشِیْ عَلٰی وَجْهِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلَی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَةَ چه تخصیصِ
ذکرِ ایشان باین کمال با وجودِ حصولِ آن در صحابهٔ کرام نیز مُشعر بامتیازِ تمامِ ایشان ست درین
کمال لاجرم ایمانِ آنحضرت بر ایمانِ تمام امّت راجح آمد کما ورد چه کمالِ آن متفرع بر کمالِ
فنا و نیستی ست کما مرّ و لهذا اتحادے و نسبتے بآن سرور صلی الله علیه وآله وسلم پیدا کرد که
هیچکس را میسر نشد مَا صَبَّ اللّٰهُ شَیْئًا فِیْ صَدْرِیْ اِلَّا صَبَبْتُهٗ فِیْ صَدْرِ اَبِیْ بَکْرٍ مَا
ظَنُّكَ بِاثْنَیْنِ اللّٰهُ ثَالِثُهُمَا مخدوما معاملهٔ وراثت و اسرارے که بسابقین در میان ست
ورائے این گفتگو ست و ثمرهٔ این نیستی ست و نتیجهٔ اسلامِ حقیقی ست بلکه بعضے ازان قبیل ست
که منوط بمحضِ فضل ست و مربوط بصرفِ محبّت و هیچ عمل منتجِ این کمال و مثمرِ این نوالِ بے زوال
نمیتواند شد اعمال در راه میمانند عارف درین وقت خود را از صورت و حقیقتِ شریعت بیرون میابد
نه بآن معنی که از اتیانِ احکامِ شرعیه مستغنی میشود و محکومِ امر و نهی نمیماند که آن کفر و الحاد ست بلکه
امریست که تا بآن نرسی نه دریابی مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۔

وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

۱؎ یعنی نوشتنِ احوال باعثِ احوال الخ ۱۲

مکتوب (۱۲۱) صد و بیست و یکم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در علامتِ محبتِ ذاتیہ و شرحِ قبض و بسط و سر بستگی در کارِ سالک و بر وفقِ
باطنِ او و معالجۂ آن و منافعِ صحبتِ پیر و محبتِ مرید و بیانِ اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر
و نیز بیانِ آنکہ این طریق البتہ موصل ست و در مداحی این طریقۂ علیۂ نقشبندیہ بسم اللہ
الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند احوالِ ہمراہان مستوجبِ
حمد ست المسؤل من اللہ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاہرًا و باطنًا مکاتیبِ شریفہ
بمتعاقبِ یکدیگر رسید مسرت بخش گردید چون فقیر را از مدتِ مدید دردے کہ دارد آزار غالب بودہ و طاقت
قلم گرفتن و نوشتن نبود بنا بران در نوشتنِ جواب توقف افتاد درین ماہِ مبارک از حضورِ مسجد و
تراویح و ختمِ قرآن محروم ماند الحمد للہ کہ در ماہِ شوال نسبت بماہِ سابق در تخفیف بود الحال کہ ششم
ماہ ذی القعدہ است چند روز ست کہ در ڈولی نشستہ در مہمانخانہ مے برآید و چند گھڑی با درویشان
صحبت میدارد ہنوز بہ مسجد نرفتہ است کہ پارۂ مسافت دارد و قدرتِ نشستنِ دو زانو و چہار زانو
نشدہ ست و لنعم ما قال **بیت** لیتک تحلو و الحیوۃ مریرۃ * و لیتک ترضی
و الانام غضاب * و بزرگان گفتہ اند کہ علامتِ محبتِ ذاتیہ استواءِ انعام و ایلامِ محبوب ست یعنی
محب از ایلامِ محبوب متلذذ شود در رنگِ انعامِ او و حضرتِ ایشان ما قدس اللہ سبحانہ
بسرہ برنگاشتہ اند کہ ایلامِ محبوب زیادہ لذت بخش ست نسبت بانعامِ او زیرا کہ در انعام مرادِ
محبوب مشوب ست بمرادِ نفس و در ایلام خالص مرادِ محبوب ست و خلافِ مرادِ نفس شتان ما بینہما
و این از جملۂ غرائب ست **بیت** اگر مراد تو اے دوست نامرادیِ ماست * مرادِ خویش
دگر بار من نخواہم خواست * آنچہ از کیفیتِ مشغولیِ بندگانِ حضرت سلمہ اللہ تعالیٰ علی رؤس
العالمین نوشتہ بودند کہ بدولت فرمودند کہ ما محظوظ ایم و روز بروز در باطنِ خود جمعیتِ بیشتر
میابیم و گاہ گاہ رفتگی و غیبتے روئے میدہد و گاہ گاہ عنایتِ حق تعالیٰ را در بارۂ خود بسیار میابیم

از مطالعهٔ آن بسیار خوشحالی رو نمود الله تعالی این معامله را هر روز به سازد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ
و گاهے اگر قبض روئے نماید ازان دلتنگ نباید شد که سالکان را در اثنائے سلوک روئے میدهد و
سبب ترقی شان میشود و قبض و بسط هر دو دخل احوال اند گویا از ارکان این راه اند قابض و باسط
هر کدام از اسمائے الٰہی اند تعالی سالک گاہے مورد یک اسم ست و گاہے مظہر اسم دیگر لیکن معاملۂ قبض
و بسط تا زمانے ست که سالک در تلوینات احوال ست و چون معامله از تلوین به تمکین آید قلب و سائر
لطائف عالم امر از تلوین احوال وا رهد و از تقلب قبض و بسط آزاد گردد درین زمان نسبت باطن
از زوال و خلل محفوظ گشته بدوام وقت و استمرار حال متصف شود درین هنگام اگر قبض ست بر
ظاهر و صورت ست و بباطن و لطائف کم سرایت نمیکند باید دانست که بستگی در کار سالک و ظهور بے
بیرونقی باطن او گاه باشد که بواسطهٔ قبض بود که از احوال ست کما مرّ تفصیلهٗ و گاهے بجهت
ارتکاب زلّت و غلبهٔ صفات بشریت ظلمتے بر باطن طاری میشود و بیرونق سازد و انوار ذکر را
مستور گرداند درین وقت توبه و استغفار در کار ست و انابت و تضرع ناگزیر تا کدورت بشریت
و ظلمت زلت از میان رخت بر بندد و انوار ذکر و طاعات روشن شود و چون تفرقه میان قبض
و کدورتے که از راه زلت یا ظهور صفات بشریت بود متعسر ست استغفار و انابت بهر حال نافع
و سود مند انبیاء کرام عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالْبَرَکَاتُ وَعَلٰی اٰلِهِمْ هر چند که از گناهان معصوم اند
لیکن بواسطهٔ لوازم بشریت گاهے غین و پرده بر باطن شان مے آید و محتاج باستغفار میشوند فی
الحدیث[1] اِنَّهٗ لَیُغَانُ عَلٰی قَلْبِیْ وَاِنِّیْ لَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِی الْیَوْمِ سَبْعِیْنَ مَرَّةً و گاه
بود که این بستگی بجهت ضعف نسبت باطن باشد و چون نسبت قوت پیدا نکرده ست گاهے
ظهور میکند و گاهے مستور میشود در حالت بعد صوری و غیبت از مرشد بیش از ملکه نشدن نسبت
این ضعف روئے میدهد و علاج آن صحبت راهبر ست و توجه او تا نسبت قوة پذیرد و ملکه شود و
بسر حد فنا رسد توجه مرشد در صورت ثانیه که بواسطهٔ زلت ظلمتے طاری شده باشد نیز نافع ست

[1] رواه مسلم و ابو داؤد و النسائی ۱۲ حصن حصین

توجہ پیر کامل کوہ کوہ ظلمات و کدورات را از ہر راہ کہ پیدا شدہ باشد از مرید صادق بر میدارد و
تطہیر باطن او میفرماید و در قبض نیز این توجہ سودمند ست بزودی در بسط مے آرد و راہ ترقی را
بروے میکشاید بالجملہ مدار کار بر صحبت و توجہ ست کہ با محبت و سپرد جمع شود از یک جانب محبت
و سپرد و از جانب دیگر توجہ محبت تنہا بے توجہ راہبر میتواند کہ نافع شود و ترقی بخشد اما توجہ محض
بے محبت قلیل النفع ست محبت ست کہ معانی خفیہ پیر را جذب مینماید و کمالات مخصوصہ او را
بخود میکشد و فنا فی الشیخ بلکہ فنا فی اللہ پیدا مے آرد و چون از طرفین صفات مذکورہ پدید آید
امید ست کہ راہ ترقی کشادہ شود و بزودی بمنزل مقصود برسد و در راہ نماند حضرت خواجہ نقشبند
قدسنا اللہ تعالی بسرہ الاقدس فرمودہ اند کہ طریق ما اقرب طرق ست و نیز فرمودہ اند کہ
از حق سبحانہ و تعالی طریقے خواستہ ام کہ البتہ موصل باشد اقربیت این طریق از طرق دیگر بواسطہ
آن ست کہ ابتدائے این طریق از جذبہ است کہ متضمن سلوک ست و سلوک در ضمن آن قطع مینماید
و جذبہ کہ بے سلوک بود چنانچہ بعضے از مجذوبان ابتر را میباشد نزد این اکابر از حیز اعتبار
ساقط ست و مثمر ولایت نیست و چون جذبہ محبت بخش ست سالک بقلاب جذبہ و محبت
درآویختہ بمنازل قرب و اصل میگردد و بسہولت قطع منازل سلوک مینماید لاجرم راہ اقرب میشود
در طرق دیگر چون ابتدا از سلوک ست بریاضات و مجاہدات قطع منازل سلوک مینمایند و عمرے
دران صرف میکنند بعد ازان معاملہ بجذبہ میرسد و راہ دراز میشود و درین طریق سلوک در ضمن جذبہ
بحصول مے پیوندد و راہ اقرب میگردد سلوک از جانب طالب ست پس راہ رفتن باشد و جذبہ
از جانب مطلوب ست پس راہ بردن بود از رفتن تا بردن فرق ست بسیار جذبۃ من
جذبات الحق توازی عمل الثقلین و آنچہ فرمودہ کہ این طریق البتہ موصل ست بیانش آنست
کہ مواقع توقفات و موانع وصول سالک یا جذب ابتر ست کہ بسلوک جمع نشدہ است یا سلوک ابتر
است یعنی سلوک باشد بے جذبہ و درین طریق نہ سلوک خالص ست و نہ جذب ابتر جذبہ الیست متضمن
سلوک پس باعث توقف سالک سد راہ او درین طریق ہیچ نشد غیر از سستی طالب طالب صادق

کہ در صحبتِ کامل افتد و شرائطِ طلب کہ اکابر قرار دادہ اند بجا آرد امید ست کہ البتہ واصل گردد آنچہ گفتیم کہ در صحبتِ کامل افتد زیرا کہ از ناقص کامل نیاید ناقص خود واصل نیست دیگرے را چگونہ واصل سازد پس اختیارِ این طریق طالب را اولی و انسب باشد و ایضاً این سلسلۂ علیہ بصدیق اکبر رض میرسد بخلافِ سائرِ سلاسل و وسیلۂ ایشان بجنابِ حضرتِ سرورِ انبیا علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام حضرتِ صدیقِ اکبر ست هرچند وسیلہ قوی تر بود راهِ وصول اقرب بود و قطعِ منازل زودتر نمودہ آید و آنچہ در عباراتِ اکابرِ این سلسلۂ علیہ واقع میشود کہ نسبتِ ما فوقِ همہ نسبتهاست ہمین ست چہ نسبت شان نسبتِ حضرتِ ابوبکر صدیق ست کہ افضلِ بشر ست بعد از انبیاءِ کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام و ایضاً مدارِ این طریقِ عالی بر التزامِ سنت ست و اجتناب از بدعت اکابرِ این طریق عمل بعزیمت را تا ممکن از دست نمیدہند و برخصت نمیگرایند اذواق و معارف را خادمِ علومِ دینیہ انستہ جواهرِ نفیسۂ شرعیہ را در رنگِ طفلان بجوز و مویز و وجد و حال عوض نمیکنند و بترهاتِ صوفیہ مغرور نمیشوند از نص بفص نمیگرایند و از فتوحاتِ مدنیہ بفتوحاتِ مکیہ التفات نمیفرمایند ازینجاست کہ وقتِ ایشان بر دوام ست و حالِ ایشان بر استمرار نقوشِ ما سوی از باطنِ شان برنهجے منتفی میشود کہ اگر هزار سال تکلف در اخطارِ ما سوی نمایند میسر نشود آن تجلی ذاتی کہ دیگران را کالبرق ست این بزرگان را دائمی ست حضورے کہ غیبت در قفائے آن باشد نزد این عزیزان از حیزِ اعتبار ساقط ست رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ صفتِ ایشانست حضرتِ خواجہ احرار قدس اللہ سرہٗ فرمودہ اند کہ خواجگانِ این سلسلۂ علیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بهر زراقے و رقاصے نسبت ندارند کارخانۂ ایشان بلند ست ؎ حیف باشد شرحِ او اندر بیان ٭ همچو رازِ عشق باید در نهان ٭ لیک گفتم وصفِ او تا رہ برند ٭ پیش ازان کز فوت آن حسرت خورند ٭

مکتوبِ (۱۲۲) صد و بیست و دوم

بسلطانِ وقت مد ظلہٗ در فضائلِ سجود و ترغیب بر ترقی از ذکر نمودہ و بیانِ تنزیہ و تقدیسِ او تعالیٰ

وبیانِ آنکہ ادراکِ سبحانہٗ دراں تجلیات ومشاہدات واسما وصفات باید جست بسم اللہ الرحمٰن
الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد ن المصطفیٰ
خیر الورٰی صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ الہ البررۃ التقٰی واصحابہ اصحاب
المقامات والدرجات العلیٰ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما من حالۃ
یکون علیہا العبد احب الی اللہ تعالیٰ من ان یراہ ساجدا یعفر وجہہ فی التراب
وایضا فی الحدیث الساجد یسجد علیٰ قدمی اللہ تعالیٰ فلیسجد ولیرغب ولیسأل
وایضا فی الحدیث اذا سجد العبد طہر سجودہ ما تحت جبہتہ الی سبع ارضین و
ایضا فی الحدیث طوبیٰ لمن تواضع فی غیر منقصۃ وذل فی نفسہ من غیر مسئلۃ و
انفق مالا جمعہ فی غیر معصیۃ ورحم اہل الذل والمسکنۃ وخالط اہل الفقر و
الحکمۃ وطوبیٰ لمن عمل بعلمہ وانفق الفضل من مالہ وامسک الفضل من قولہ رواہ
الطبرانی کمترین دعاگویان بعرضِ خادمانِ عتبۂ علیہ وعاکفانِ سُدۂ سنیۂ حضرت ناصر الملۃ
والدین مرجع الاسلام ومؤید المسلمین خلیفۃ اللہ تعالیٰ فی الارضین میرساند کہ این مسکین باوجود
کم بضاعتی و دور از کاری از دعائے سلامتی جان و ایمان آنحضرت فارغ نیست و از طلب ترقی
درجات و استقامت صوری و معنوی غافل نہ مصرع این دعا از من و از خلق جہان آمین باد
حضرت سلامت برادر دینی شیخ عبدالعلیم کتابتے باین فقیر نوشتہ بودند و از جمعیت باطنی آنحضرت
و اشتغال و تقید باین امر جلیل القدر مندرج ساختہ شکر خداوندی جل سلطانہٗ بجا آوردہ کہ با
این ہمہ اشغال صوریہ دل حقیقت بین را تعلقے ست خاص بمطلوب حقیقی و شوقے ست مخصوص بمقصود
تحقیقی امید ہست کہ این تعلق روز بروز زیادہ شود و نائرۂ اشتیاق قوت پذیرد تا از ذکر بمذکور رسانند
و از دال بمدلول برد و از لفظ بمعنی کشد خوش گفت شعر قومے ز وجود خویش فانی + رفتہ
ز حروف در معانی + اطلاق اسم و معنی و غیر آن در آنحضرت جل و علا از تنگی میدانِ عبارت ست و الا

لہ من العفر والتعفیر خاک آلود کردن ۱۲

آنجا ہمہ آنست کہ برتر ز بیان ست آورا سبحانہ ورای لفظ و معنی باید طلبید و ورای آفاق و انفس و ورای تجلیات و ظہورات و ورای توحید و اتحاد و ورای مشاہدات و مکاشفات باید جست **بیت**

تو از خوبی نمے گنجی بعالم * مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش * مقصود از سیر و سلوک رفع حجب ست حجب وجوبی بود یا امکانی نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار نمایند **بیت** عنقا شکار کس نشود دام باز چین * کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را * این کمال مقتبس از مشکات نبوت ست و این وید نتیجۂ ولایت انبیا ست عَلَیْہِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ آحادے را از اتباعِ کمل ایشان عَلَیْہِمُ الْبَرَکَاتُ بہ تبعیت و وراثت رسیدہ اند و از شرابِ صحو شان جرعہ چشیدہ سیر گشتہ اند ازین کمال نصیبِ اہلِ سکر از اربابِ ولایت کمال را در شہود و مشاہدہ دانستہ اند و بہ تجلیات خورسند و ملتذ اند و بتوحید و اتحاد در رفتہ این جماعہ ہرچند از حجبِ امکانی و ظلمانی برآمدہ اند لیکن در حجبِ نورانی و وجوبی ماندہ اند و از ان رہائی نیافتہ و شہود آنرا شہودِ حق و تجلیِ او دانستہ میگویند تجلیِ ذات برقی ست یعنی کالبرقِ الخاطف ست باز در پردہ می آید و این اکابر کہ بکمالاتِ وراثت متحقق گشتہ اند و توحید و اتحاد را در راہ گذاشتہ اند و از تجلیات و ظہورات بالا رفتہ و از شہود و مشاہدہ در گذشتہ و از حجب بتمام برآمدہ و بیقین دانستہ اند کہ این شہود نہ شہودِ اوست سبحانہ و این متجلی نہ ذاتِ مقدسِ اوست تعالی بلکہ ظہور صفتے ست از صفات و کمالے از کمالاتِ اوست کہ حجابِ ذاتِ اوست و طالبِ ذاتِ اقدس بشہودِ صفات و کمالاتِ او خورسند نشود و آرام نگیرد لاجرم خلیل وار لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ گویان وَ اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ خوانان بما ورای آن شتافتہ اند و از اسم و صفت جز ذات نخواستہ تعالی و تبارک و تقدس **بیت** تو وصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم * کہ نو پروازم و شاخِ بلندے آشیان دارم *

رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ اِیْمَانًا بِھٰذِہِ الْمَعَانِیْ وَ شِرْبًا مِنْ ھٰذَا الْمَشْرَبِ انوارِ آفتابِ جہانداری و سلطنت و آثارِ برکات و استقامت و ترویجِ ملت روز افزون باد اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّ سَرْمَدًا

وَعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ *

مکتوب (۱۲۳) صد و بیست و سیوم

بخواجہ الملکی جعفر خان در سر سیر معشوق در عاشق و جامعیت قلب عارف بسم اللہ الرحمن الرحیم
حقیقت جامعہ قلبیہ مرآت جمال لایزال باد فی الحدیث القدسی لا یسعنی ارضی ولا سمائی
ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن قلب انسانی از راہ تصفیہ چون بکمال خود برسد قابلیت
آن پیدا میکند کہ اسرار وجوب و انوار قدم در مرآت او جلوہ فرمایند و سیر معشوق در عاشق پدید
آید اشارت باین سیر کردہ است ہر کہ گفتہ بیت آئینہ صورت از سفر دورست ملکان پذیرئے
صورت از نورست ؛ درین ہنگام دل را آنقدر وسعت ست کہ طبقات سموات و زمین را در جنب
آن مقدارے نمے بینند شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ درین مقام گفتہ اند اگر عرش و ما فیہ را
در زاویہ قلب عارف بنہند عارف را از فراخی قلب ہیچ احساس بآن نشود شیخ جنید در شرح
و تائید آن میگوید کہ حادث چون بقدیم مقترن گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیہ کہ حادث ست
در جنب قلب عارف کہ محل ظہور انوار قدم ست نسبت محو و تلاشی دارد محسوس کجا شود باید دانست
کہ از لفظ یسعنی قلب عبدی و از سیر معشوق در عاشق کسے معنی حلول و اتحاد نفہمد
کہ او تعالیٰ ازان منزہ و مبرا است امریست بے کیف[1] کہ بر ارباب آن واضح و ہویدا است من لم یذق
لم یدر ہر آنچہ ازان در تعقل و تخیل ما در آید حق سبحانہ ازان پاک و برتر ست بیت
اتصالے بے تکیف بے قیاس ؛ ہست رب الناس را با جان ناس ؛ حق سبحانہ و تعالیٰ
امثال ما را ایمانے باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزی کناد ؛

مکتوب (۱۲۴) صد و بیست و چہارم

بخواجہ احمد بخاری در شرح حال یاران و تعبیر واقعہ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و

[1] یعنی گنجائے او تعالیٰ در قلب مومن و سیر معشوق در عاشق امر یست بے کیف الخ ۱۲

الصلوٰۃ واز سلِ التحیات میرساند مکتوب شریف رسید و خوشوقت ساخت اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقی داردو بر جادۂ شریعت و سنت استقامت دہد فقیر بعد آمدن سرہند آزار و ضعف بسیار کشید الحمد للہ والمنۃ کہ درین ایام فرصت ست و روز بروز ضعف کم شدہ مے آید و یک دو وقت در ڈولی نشستہ بیرون ہم مے برآید و بیاران صحبت میدارد بیت من از تو روئے نہ پیچم گرم بیازاری * کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری * نوشتہ بودند کہ سیادت پناہ سید محمد وفا در طے مراتب از ستی زیادہ میگویید و آنچہ اول چشم پوشیدہ میدید الحال در چشم وا مے بیند بے سید مذکور خیلے مستعد ست و قابل اما صحبت او قلیل ست والامبشیت او تعالیٰ سبحانہ ترقی بسیار کند از مطالعۂ این حال بسیار محظوظ شدیم و آنچہ یکے از منتسبان شما دیدہ ست کہ در پیش شما نعمتست کہ مردم ہفت اقلیم و وحوش و طیور از آن بہرہ میگیرند و نشان خاطر شان میشود بشارتے ہست بزرگ لیکن چون معاملۂ خوابست تا چہ تعبیر باشد بہر حال از استعداد و مشعر ست از قوۃ بالفعل آمدن امر دیگر ست بساست کہ اعوان و انصار صاحب معاملہ این قسم چیزے مے بینند والامر عند اللہ تعالیٰ والسلام اولاً و آخراً *

مکتوب (۱۲۵) صد و بیست و پنجم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در بعضے از اسرار خاصۂ صلوٰۃ و تعبیر وقائع بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ محمد ن المصطفیٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق و اشواق بودہ رسیدہ ست مسرت بخش گردید حق سبحانہ ابواب ترقیات را مفتوح دارد و باعلیٰ مرتبۂ کمال برساند و حلاوت و رقت در ذکر و تلاوت و نماز زیادہ گرداند واز حقیقت قرآنی و حقیقت صلوٰۃ بہرۂ کامل ارزانی فرماید نماز مقصود برین صورت نیست در عالم غیب حقیقتے دارد کہ فوق سائر حقائق ست و در حدیث قف یا محمد

فَاِنَّ اللّٰہَ تَعَالٰی یُصَلِّیْ گویا ایمائے بآن حقیقت ست تا کدام صاحب دولت بود کہ ازان حقیقت اطلاع یابد و گلے از گلشن نہائے آن مختتند و صلوۃ او بآن حقیقت بغرض اقتدا یا وشرکت تحریمہ پیدا کند و از راہ اتحادِ قرأتِ امام و ماموم قرب خاص حاصل نماید و با قرأتِ امام کہ فی الحقیقت قرأتِ اوست متلبس گشتہ در رنگ کلامِ نفسی ہم آغوش مطلوب گردد خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن * تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخواند از حضرت ایشانِ ما قدّسنا اللّٰہ سبحانہ بسرّہ العزیز شنودہ ایم کہ کلام را در رنگِ علم اتحادے ست با متکلم کہ صفت دیگر را نیست پس ازین راہ قرب و منزلت را دریاب فَہِمَ مَنْ فَہِمَ تا کجا اسرارِ نماز را بیان نماید **مصرع** قلم اینجا رسید سر بشکست * دو واقعہ کہ در بارہ این دور از کار دیدہ اند یکے آنکہ شخصے اشارت بجانب این مسکین کردہ بزبان عربی میگوید کہ فلانے ازین قسم ولی اللہ ست کہ حق تعالی او را اختیار کردہ است و فوق او ولی اللہ نیست واقعۂ دیگر آنکہ بزرگے اشارت باین درویش کردہ میگوید کہ ہر کہ او را بہ بیند یا با و مساس کند او بہشتی ست واضح گردید فقیر ہر چند قابل این خطاب نیست لیکن چون امثالِ شما عزیزان این طور چیزے بہ بینند البتہ محملے خواہد داشت یا موافق حسن ظن خود دیدہ اند در نفس الامر ہر چہ باشد **بیت** چشم دارم کہ دہد اشکِ مرا حُسن قبول * آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را * دو واقعۂ دیگر کہ برخوردار شیخ محمد دیدہ است ہر دو نیک و روشن ست حق تعالی سبحانہ بمراتب کمال رساند و معانی مکنونہ را از قوۃ بفعل آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ *

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پوری در تعبیر واقعہ و شرح حدیث معراج یا محمد انا و انت الحدیث

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب شریف رسید و سبب مسرت گردید و اظہار شوق نمودہ بودند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل سازد

تا از ماسوی تمام برہاند و بسرادقاتِ قرب برساند و آنچہ در واقعہ دیدہ اند کہ جنابِ حضرتِ رسولِ خدا
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در مجلسے نشستہ اند و مردم در چپ و راست نشستہ اند و شما ہم دران
مجلس نشستہ ذکرِ نفی و اثبات بحبسِ نفس میکنید و معنائے آن را بہ لا موجود الا اللہ تصور مینمائید
شخصے ازان مجلس بشما میگوید کہ تو مگر وجودِ پیغمبر را ہم نفی میکنی و ایشان را نیست میسازی من
میگویم کہ آن سرور را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم نیست نمیسازم درین ولا ہوشیار شدید
مخدوما صوفیہ کرام کہ نفیِ وجود از ماسوی مینمایند نفیِ وجود اصالتاً مینمایند و باستقلال موجود نمیدانند
چہ وجود نزدِ ایشان از اخصِ اوصافِ اوست تعالی و دیگرے را دران شرکت نمیدانند اگر در
ممکن وجودست پرتوِ وجودِ اوست تعالی و سبحانہ مستفاد و مستعار از آن حضرت این وجودِ ظلی در جنبِ
وجودِ واجب تعالی ہالک و لاشے مینماید و قابلِ نفی ست و نزدیک ست کہ از موہومات و متخیلات شمردہ
آید کل شیءٍ ہالکٌ الا وجہہ[۱] نصِ قرآنی ست بیت المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ
اثر پس وجود بالاصالۃ والاستقلال از ممکن ہمہ وقت منتفی ست و وجودِ ظلی ثابت عوام و خواص
انبیا علیہم الصلوات والبرکات وغیرِ انبیا ہمہ درین معنی برابر اند و وجودِ ہمہ مستعار و مستفاد ست
و وجودِ مستقل و اصیل خاصہ حضرت ذو الجلال ست پیغامبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم
شبِ معراج خود را نفی کرد و در جنبِ واجب الوجود تعالی و تقدس خود را نیست تصور نمود آنجا کہ فرمود
اللہم انت وما انا وما سواک ترکت لاجلک اگر گویند در حدیثِ معراج کہ نقل میکنند یا محمد
انا وانت وما سواک خلقت لاجلک حق تعالی اثباتِ حبیبِ خود کرد پس آن سرور صلی
اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم چرا نفیِ خود نمود کہ در جواب فرمود اللہم انت وما انا وما سواک
ترکت لاجلک گوئیم کہ میتواند کہ اثبات باعتبارِ وجودِ موہوب کہ بولادتِ ثانیہ مربوط ست
باشد و نفی باعتبارِ عدمیتِ اصلی و فقرِ جبلی کہ نصیبہ ممکن ست بود یعنی حق سبحانہ چون حبیبِ خود
را باظہارِ نعمتِ عظمی بنواخت کہ وجودِ موہوب و بقارِ ذات کہ ترا اعطا شدہ است ہیچکس را میسر نشدہ

۱؎ این کریمہ واقع ست در آخر سورہ قصص و پارہ امن خلق ۲۰

است و ہمہ را طفیلِ تو کردہ اند آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام از راہِ تواضع و ہضمِ نفس
نظر بر عدمیتِ ذاتی و فقرِ جبلی نمودہ نفیِ خود کردند و نعمت را بآنحضرت حوالہ ساختہ اثباتِ او
کردند چنانچہ پادشاہے بر یکے از نوکرانِ خود بر سرِ عنایت شدہ تعدادِ نعمتہائے خود بروے نماید و اورا
سر بلند سازد و او از راہِ حسنِ نشاءہ کہ دارد از روئے تواضع نفیِ خود نماید و فقر و احتیاجِ قدیمی
یاد کند و بگوید کہ من ہیچ نیستم و این ہمہ نعمتہائے از تست **بیت** از تست طلسمِ این خزانہ *
من ہیچ نیم درین میانہ * من ذرہ خاکِ آستانم * تو میطلبی بر آسمانم * ہم گنج توئی و ہم تو گنجور *
من دستِ تہی فشاندم از دور * وقائعِ دیگر ہم نیک و روشن ست اللہ تعالیٰ بمراتبِ کمال ترقی دہاد

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و بست و ہفتم (۱۲۷)

بخواجہ مومن قاضی زادہ برہانپور در خصائصِ نماز و رفعِ آثارِ بشریت و اسرارِ محبت و در شرحِ احوالِ
او کہ نوشتہ بود کہ در تلاوتِ قرآن الفاظے کہ از زبان مے بر آیند بعینہ از تمام اعضا مے بر آیند
گویا ہر موئے زبانے ست و لذتِ بسیار پیدا میشود و حرکات و سکنات اکثر اوقات رجوع بآن
جنابِ اقدس میشود بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند
مکتوبِ شریف رسید مسرت بخش گردید چون متضمنِ احوال و اذواقِ سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود
اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارد و از عجب و پندار دور گرداند نوشتہ بودند کہ در نماز حالتے روئے
میدہد کہ حجاب از میان بر میخیزد و ہر رکنے کہ ادا مینماید باز عود کردن بر رکنِ دیگر ذوق نمیشود و خطرہ
غیر اصلاً نمیگذرد و خوفِ بسیار در آن وقت پیدا میشود و خود را مانندِ خس و خاشاک ہم نمے یابد
بدانند کہ در حدیثِ شریف آمدہ است در نماز حجابے کہ در میانِ مصلی و پروردگار است برداشتہ
میشود و حضرتِ ایشانِ ما قدّسنا اللہ تعالیٰ سبحانہ بر نگاشتہ اند کہ این رفعِ حجاب مخصوص بنمازِ
منتہی ست شکرِ خدائے عز و جل برین نعمتِ عظمیٰ بجا آرند و در ازدیادِ کیفیتِ او کوشند و نماز
را با آداب و شرائط و طولِ قنوت بجا آرند و قربے کہ در حینِ ادائے اوست بیرونِ آن نیست

قیام و قرات

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا[1] پاره از اسرار نماز در کتابت اخوی اعزی شیخ
ابو المظفر بقلم آمده است اگر آن را مطالعه نمایند ظاهر احظ کنند نوشته بودند که در دیدن اشیا ها
مانند آب روان و صحرا و درخت و جز آن رقتے پیدا میشود و اسرارے معلوم میگردد که هرگز در بیان
نیاید و در مشغولی حالتے رو میدهد که هستی از میان برمیخیزد و مقام حیرت پیدا میشود همه احوال حمیده
و پسندیده است حق سبحانه بکمال نفی و حقیقت استغنا برساند تا آثار بشریت بتمام از میان رخت
بر بندد و لا یذکر الله تعالیٰ الا الله جلوه فرماید نوشته بودند که هرگاه که تو متوجهے شوم
متعالے پیدا میگردد و نشئه محبت از آن طرف وارد میشود که چه نویسد مخدوما این همه اذواق از آن
نشئه پیدا است و این دید از این محبت هویدا مدار کار بر محبت ست که سبب ظهور و اظهار گشته
است محبت ست که سر مکنون و گنج پنهان را بجلوه گاه بروز آورده محبت ست که خرق حجب
مینماید و بوصل عریان میرساند نوشته بودند در تلاوت قرآن الفاظے که از زبان مے برآیند بعینه از
تمام اعضاے برآیند گویا هر موئے را زبانے هست و لذت بسیار پیدا میشود و حرکات و سکنات اکثر
اوقات برجوع بآنجناب اقدس میشود مخدوما هنگام استیلاے ذکر هر عضو بذکر مے درآید خصوصیت
بدل و سائر لطائف نمیماند اگر در تلاوت هم این معنی روئے نماید و همه اعضا در تلاوت آیند گنجایش
دارد و نیز بنده چون باستماع کلام ربانی مستعد میگردد و بکلیت خود استماع مینماید خصوصیت بحاسه سمع
ندارد اگر تلاوت هم بکلیت خود نماید چه عجب بابا که سر این معامله آنست که هر حکمے که بآنجناب اقدس
منسوب بکلیت ست که تبعض و تجزی آنجا محال ست اگر تکلم ست بکلیت ست و اگر استماع ست
هم بکلیت ست گفته اند ذَاتُ اللهِ كُلُّهُ عِلْمٌ وَكُلُّهُ قُدْرَةٌ وَكُلُّهُ اِرَادَةٌ عَلٰى هٰذَا الْقِيَاس
و عارف متخلق بخلق تخلق نیز بکلیت خود متکلم میشود و بکلیت مستمع علی هذا القیاس این معنی در تکلم بکلام
الٰهی بیشتر متجلی ست چه این همان کلام ست که حق سبحانه بکلیت بآن متکلم ست والسلام اولاً و آخراً

---

[1] بدانکه این کریمه واقع ست در آخر سوره طٰهٰ از پاره قال الم اقل ۱۲ [2] کر نوشته اند ۱۲ [3] حق سبحانه و تعالیٰ ۱۲

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بہ محمد باقر لاہوری در شرحِ احوالِ او و ابشارِ او بحصولِ مقاماتِ عالیہ و اسرارِ سنیہ و بیانِ آنکہ عُروجِ لطائفِ عالمِ امر تا کجاست و نصیبِ عناصرِ اربعہ از کجا و حلِ شبہ کہ بر تفوقِ حقیقتِ قرآنی بر کمالاتِ نبوت نمودہ و بیانِ آنکہ نصیبے از ذاتِ غیرِ صاحبِ قیومیت را لحوق بحقیقۃ الحقائق غیرِ محمدی المشرب را از راہِ ضمنیتِ الشیخ ممکن ست بلکہ واقع و در شرحِ احوالِ یارانِ او و ترغیب برخدمتِ طالبانِ حق جل و علا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات و التحیات میرساند مکاتیبِ شریفہ متعاقب یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید چون متضمنِ اذواقِ سنیہ و احوالِ علیہ بود مسرت بر مسرت افزود فقیر درین ایام بیماری بسیار کشید چنانچہ قدرتِ نوشتن و نشستن بطورِ خود نداشت بحمد اللہ سبحانہ کہ الحال فرصتِ کلی ست و بدستان کتابت ہم مینویسیم ہر چند قدرت ایستادہ شدن یا دو زانو نشستن تا حال نشدہ است پنج شش کتابت از شما بالفعل موجود ست مجملے بجوابِ ہر کدام مے پرداز نوشتہ بودند نسبتہائے کہ درین مرتبہ در حضور بحصولِ شان مبشر گردیدہ درک مینماید و تفصیلِ آن نگاشتہ بودند ہمہ بوضوح پیوست حق سبحانہ ہم برین منوال ہموارہ بر ترقیات دارد و بعد از ان نوشتہ بودند کہ روزے مکتوبِ ہفتاد و ہفتم از مکتوباتِ جلدِ ثالث مطالعہ میکرد در ہمان اثنا پرتوے از حقیقتِ صلوٰۃ بکمالِ علو و بے کیفی مشتمل بر غرائبِ انوارِ قدم بر باطنِ این فقیر تافت (از مکاتیب حضرت مجدد قدس سرہٗ) و فوقِ حقیقتِ قرآنی ظاہر شد و بغایت مغلوبِ خود ساخت و تا مدت مغلوبِ این نسبت بود و بے ریب میافت کہ پرتوے ہمان حقیقت ست در نمازِ فرض نیز گاہے ظہور میکند و در کتابتہائے دیگر ہم از حصولِ این معنی اظہار کردہ اید و از واقعہ کہ تعبیرِ آن بحقیقۃ الصلوٰۃ و معاملہ کہ فوقِ این حقیقت ست معلوم کردہ اید و دریوزۂ توجہ ازین فقیر در دریافتِ صحت و سقمِ این معاملہ نمودہ اید تحدید و ما فقیر درین معاملہ متوجہ گشت ظاہر شد کہ شما را نصیبے ازین نسبتِ شگرف حاصل شد بلکہ اقتداءِ صلوٰۃ بصلوٰۃ نیز بفہم درآمد و الغیب عند اللہ تعالیٰ

نوشتہ بودند کہ عروج بسیار معلوم میشود و ظاہر میگردد کہ لطائف از اصولِ خودہا ہم کہ فوقِ محدد اند
بالاتر ارتقا نمودہ اند آرے ارتقارِ لطائف از اصولِ خود شرطِ ولایت ست در ولایتِ صغریٰ عروجِ
لطائف تا ظلالِ اسما و صفات ست و در ولایتِ کبریٰ تا اصولِ اسما و صفات نہایتِ عروج
لطائفِ عالمِ امر تا ولایتِ کبریٰ ست بلکہ تا دائرہ اُولیٰ از ولایتِ کبریٰ بیشتر معاملہ با عالمِ خلق
است و تتمہ دوائرِ ولایتِ کبریٰ نصیب ازان مرنفس راست و نصیبِ عناصرِ اربعہ از ولایتِ علیا
و کمالاتِ نبوۃ ست و نوشتہ بودند گاہے کہ مناسبت بحقیقۃ الحقائق ہویدا میگردد رو بنزول
متخیل میشود بلے بعد از کمالِ عروج معاملہ بنزول ست و این نزول اتم ست ثمرات و نتائجِ آن
بیش از بیش ست و از ظہورِ نزولِ ملائکہ و تعطلِ کاتبِ شمال کہ نوشتہ اند نعمتے ست عظمیٰ لَئِنْ
شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ و از ازدیادِ لذتِ ایلام بر انعام کہ اظہار نمودہ اند آرے ہمچنین میباید دیگران
علامتِ محبتِ ذاتیہ استوائے انعام و ایلامِ محبوب گفتہ اند و نزدِ حضرتِ ایشان ما ایلام بیشتر لذت
بخش ست نسبت بانعام این از دیوانگیہائے محبت ست مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ و نوشتہ بودند
کہ بہرہ از حقیقتِ صلوٰۃ و خلت و محبت بہر دو معنی میباید و خلعت برنگ خلت بالکلی نفیس ظاہر
میشود و این معانی اکثر در صلوات خصوصاً در مکتوبات و گاہے در غیرِ آن میباید و گاہے مناسبت
بحقیقۃ الحقائق و گاہے فنائے خاص مفہوم میشود دیگر حقیقتِ معبودیتِ صرف کہ فوقِ
حقیقتِ صلوٰۃ مینمود و مضمونِ مصرع ؎ من بجائے میروم کانجا قدم نامحرم ست ؎ نشانِ آن موطنِ
بے نشان ست پرتو انداز گردید حقیقۃ قرآنِ مجید بل ذات و صفاتِ واجبی تعالیٰ شانہٗ دران
مقامِ شگرف نمودار بود الخ مخدوما چیزہائے کہ شما مینویسید امثالِ ما دور از کار از التصور و خطور
این امور ہم مغتنم ست و ایمانے باین معانی بسند و مثمر لیکن[52] چون محبت و رابطہ با اہلِ این
نسبت درست دارید از برکات و نسبتِ خاصِ ایشان امیدوارید اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ
معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیبِ محبِ صادق نگردد چہ اگر در یک مقام از محبوب کوتہی کند

---

[51] بالضم لپشم نرم دنبہ ۱۲ [52] یعنی گو این امور نہایت مستبعد ست و غیر متوقع اما چون محبت الخ ۱۲

معیت درست نیاید لیکن بتفاوت محبت در معیت ہم تفاوت راہ میباید باوجود در بعضے ازین
مواطن مشہود ہم میگردید لیکن نمودار گشتن حقیقت قرآنی دران موطن کہ معبودیت صرف ست
محل تامل ست کما لایخفی وایضاً حقیقت قرآنی بطور حضرت ایشان مامبدأ وسعت بیچون حضرت
ذات ست تعالی واین معنی زائدست بر ذات مجرد پس شایان معبودیت صرف نبود وازان فرود
علیا متنزل شد ازین بیان ساقط شد شبہہ کہ ایراد کردہ اند کہ حقیقت قرآن ناشی از صفت
کلام یا شان کلام ست پس داخل ولایت کبری بود وتفوق آن از کمالات نبوت چہ صورت وارد
زیرانکہ این معنی کہ مبدأ وسعت بیچون حضرت ذات ست تعالی برتر از ولایت سہ گانہ وکمالات
نبوت وحقیقت کعبہ است فافہم نوشتہ بودند کہ یک مرتبہ پرتو از ذات موہوب برین کمینہ تافت
دران وقت چنانچہ افعال وصفات از نظر میباید جسم وجثہ نیز ازین طرف نمیافت بلکہ جسم
از نظر بصیرت برخاستہ بود وسوائے نورانیت امرے دیگر مدرک ومشہود نمیگشت مخدوما مراد
از ذات موہوب اگر وجود موہوب حقانی ست کہ بولادت ثانیہ مربوط ست فبہا واگر مراد این
معنی ست کہ صاحب نسبت قیومیت را عطا میشود خصوصیت باو دارد وتعدد این صاحب دولت
در یک عصر وقوع ندارد پس جائے تامل ست مگر آنکہ از راہ فنافی الشیخ کہ صاحب این نسبت ست
بذات موہوب نسبتے پیدا کند واز انوار وبرکات آن بہرہ ور گردد چنانچہ لفظ پرتو از ذات
موہوب تافت اشعارے باین معنی دارد واین نوع نسبت بذات موہوب ممکن ست بلکہ واقع
وہمچنین ست وصول بحقیقۃ الحقائق اگر محمدی ست پس اورا وصول حاصل دارد وغیر محمدی از راہ
فنافی الشیخ اگر واصل گردد گنجایش دارد نوشتہ بودند کہ بعضے از اہل ہند ورزش معنی نفی واثبات
بزبان فارسی بر ایشان دشوارست بہندی گفتن مجوز ست یا نہ مخدوما تا حال از بزرگان معلوم نیست
کہ بہندی کسے تعلیم کردہ باشد ما ہم این قسم مردم را کہ تعلیم میکنیم بفارسی باندک مشقت یاد میگیرند
اگر بر کسے بسیار دشوار باشد بہندی بگویند باہل عرب کہ میگوئیم بزبان عربی میگوئیم ولا مقصود الا
اللہ دلالت مینمائیم محمد عارف مناسبتے بولایت علیا پیدا کردہ بود وتصفیہ عناصر کہ میافت

[margin notes: نا یافت / آن / یا ند]

ازین رہگذر بود لیکن مسکن در ولایت کبری داشت الحال درین دو سہ روز دران ولایت بتوجہ معلوم شد کہ رسید حقیقت تصفیہ عناصر در انجاست پیشتر صورت تصفیہ عناصر در اینجا بود عبد الواحد ہم ترقی بسیار کردہ است نزدیک ست کہ از احاطہ ظلال برآید و آنچہ از احوال یاران دیگر نوشتہ اند ہمہ نیک و پسندیدہ است باحوال آنہا خوب پردازند و خدمت آنہارا منت بکنند حدیث یا داؤد اذا رایت لی طالبا فکن لہ خادما شنودہ باشند و نیز حدیث نقل میکنند ان احب عباد اللہ الی اللہ من حبب عباد اللہ الی اللہ وحبب اللہ الی عبادہ والحمد للہ اولا واخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما سرمدا وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام الی یوم القیام

مکتوب صد و بست و نہم (۱۲۹)

بخواجہ محمد ماہ پسر خواجہ عبد الرحمن النقشبندی در عزا و نصیحت و ترغیب شریعت علیہ و سنت سنیہ و بر دوام ذکر۔ بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات میرساند از شنودن واقعہ ہائلہ و خبر وحشت اثر چہ نویسد کہ دوستان راچہ قسم مصیبت رسیدہ و درد و غم روئے داد انا للہ وانا الیہ راجعون لیکن چون بتقدیر و ارادہ مولائے حقیقی ست جل شانہ غیر از صبر و رضا چارۂ گذریت
بیت من از تو روئے نہ پیچم گرم بیازاری ؛ کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری + باید کہ برجادۂ شریعت و طریقت مستقیم باشند تا بحقیقت راہ یابند و راہ و روش بزرگان خود را از دست ندہند تا از فیوض و برکات ایشان بہرہ مند گردند حیات دنیاوی بغایت قلیل ست و معاملہ آخرت دائمی و سرمدی کارے باید کرد کہ نجات اخروی حاصل شود و سرخروئی از صاحب حقیقی بحصول انجامد حق سبحانہ آدمی را ہمل نیافریدہ است و مطلق العنان نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید باوامر و نواہی او را مبتلا ساختہ است اینکس چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید آنچہ ماموربہ ست بجائے آرد و از آنچہ ممنوع ست یکسو بود اگر چنین نکند بندۂ متمرد باشد و مستحق انواع عقوبات بود بذکر و فکر مشغول بوند و اگر در ذکر گفتن دل را خفگی پیدا شود و از

ذکر گفتن باز دارد بمجردِ وقوفِ قلبی یا توجہے کیفی پرداز ند و آنچہ نوشتہ اند کہ آرام و جمعیت در نسبت
کہ حرکتِ دل بہر روش کہ باشد باشد و در دل ہیچ خیالے نگذر د حتےٰ کہ خیالِ تلفظِ اسم ذات ہم
زمانیکہ این صفت روئے میدہد باز میدارد از ہمہ چیز درین حال آرام و جمعیت زیادہ از زیادہ مشاہدہ
میکنند مخدوما این حال نیک ست ہر قدر کہ انقطاعِ دل از ماسوی حاصل شود نعمت ست لیکن
بشرطیکہ در فرائض و واجبات خلل نرود و الا خطر در خطر ست چنانچہ خود نوشتہ اید لیکن صفتِ
مذکورہ را از دست ندہید و ترسان و لرزان باشید و سنت پیغمبر صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ
را بدندان محکم بگیرید این ست راہِ نجات وَبِدُوْنِهٖ خَرْطُ الْقَتَادِ فاتحہ از برائے متعلقات
شما خواندہ شد ثَبَّتَنَا اللهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ

مکتوب (۱۳۰) صد و سی ام

بشیخ حسین منصور جالندھری در تحسینِ احوالِ سنیہ او و بالبعض بشاراتِ عالیہ و در آنکہ غیر قطب
کہ از اعوانِ قطب باشد اگر خود را واسطۂ فیض دریابد گنجایش دارد و حلِ شبہہ کہ نوشتہ بود
کہ حقیقتِ قرآنی در مرتبۂ صفات ست تفوقِ آن بر کمالاتِ نبوت کہ مرتبۂ ذات ست چگونہ بود

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ
مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ اَجْمَعِيْنَ مکاتیبِ شریفہ کہ پیش ازین فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت
و مسرت افزا گردید در انوقت فقیر مریض بود طاقتِ جواب نوشتن نداشت الحال کہ از شدت
مرض فرصت ست بجواب ہر دو کتابت کہ متضمنِ احوال و اذواقِ سنیہ است مے پردازد از شمولِ
عنایاتِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ کہ از چند و چون بیرون ست کہ مشاہدہ مینمائید و رفعِ کدورات و
عفوِ زلات کہ احساس میکنید و در بعضے اوقات خود را واسطۂ فیض و رحمت و مغفرت مییابید و
فیوض و برکات کہ از جناب سروری عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ عَلَى الدَّوَامِ
بر خود مییابید کہ گویا نہرے ازان بحرِ محیط باینجانب کندہ اند و عَلَى الدَّوَامِ فائض ست و گویا از

نظرِ مبارک خود ہرگز مستور نمیسازند وآنسرور از مہربانیِ خود دُور نمیگردانند و درین اُمور مرقومہ شک و ریب نمیباید بلکہ رُؤیۃ الشمس فی الظہیرۃ ست نعمت بزرگ مطالعہ آن خوشوقت ساخت ولذاتِ معنویہ بخشید اللّٰھم زِد وخود را کہ واسطۂ فیض میبایید مخدوما این معاملہ وابستہ بقطب ست لیکن غیر قطب کہ از اعوان و انصارِ قطب ست اگر این معنی در خود احساس نماید گنجایش دارد و چنانچہ در عالمِ مجاز وزیر واسطۂ انعامِ بادشاہی ست بخلاف اگر اعوانِ وزیر کہ مرجعِ خلائق اند نیز خود واسطۂ انعامات فہمند چہ مستبعد در باب حقیقتِ قرآنی استفسار نمودہ بودند ظاہر میشود کہ ترقی بسیار دران حقیقت واقع شدہ است ظاہرا این معاملہ بانجام رسیدہ باشد ونصیبے وپرتوے از صباحت کہ رسیدہ بودند نیز مدرک مے در آید الغیب عند اللہ سبحانہ نوشتہ بودند کہ چون معاملۂ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق داشتہ باشد تفوقِ حقیقۃ کعبہ وحقیقۃ قرآنی بران چہ صورت دارد مخدوما از کجا معلوم میشود کہ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق دارد از فقیر کہ نقل کردہ فقیر ہرگز نگفتہ است و در کلامِ حضرتِ ایشان ہم معلوم نیست آرے وصول باین کمالات بعد از حصولِ ولایات سہ گانہ است و پس از عبور از اسما وصفات وشیون واعتبارات وتنزیہات وتقدیسات است وبعد از ترقی از اسم الظاہر واسم الباطن ست کہ در مکتوب بیانِ طریق بتفصیل مذکورست لیکن در ذاتِ بحت بودن آن محلِ سخن ست شعر کَیفَ الوُصُولُ اِلٰی سُعَادَ وَدُونَہَا + قُلَلُ الجِبَالِ وَدُونَہُنَّ حُیُوفُ + چگونہ این معاملہ بذاتِ صرف متعلق باشد وحال آنکہ حضرتِ ایشان در ہمان مکتوب حقیقتِ کعبہ را کہ عبارت از سُرادقاتِ عظمت وکبریائی ست فوقِ کمالاتِ نبوت نوشتہ اند ونصیب از کمالاتِ نبوت جز ارضی را ثابت کردہ اند ونصیب از حقیقۃِ کعبہ ہیئت وحدانی را کہ از مجموعِ عالمِ خلق وعالمِ امر بہم رسیدہ نوشتہ وایضا در ہمان مکتوب مرتبۂ ذات را فوقِ این کمالات ثابت کردہ اند آنجا کہ نگارش فرمودہ اند کہ ذات اللہ ورائے این وجود وعدم ست ونیز نوشتہ اند کہ این ورائیت نہ باعتبارِ وجود حجب ست چہ حجب بتمام مرتفع

---

۵۱ یعنی ایک لحظہ ۱۲ ۵۲ یعنی بلکہ در رنگ آفتاب نصف النہار ۱۲ ۵۳ این مشاہدہ ویافت ہمہ ۵۴ یعنی از مکاتیب مجدد

گشتہ اند بلکہ باعتبارِ ثبوتِ عظمت و کبریائی ست کہ مانع درک ست حقیقتِ قرآنی فوق حقیقت کعبۂ ربانی ست و آن بطورِ حضرتِ ایشانِ ما عبارت از مبدأ وسعتِ بیچون حضرتِ ذات ست تعالیٰ چنانچہ در جلدِ ثالث بتفصیل بیان فرمودہ اند فارتفع الاشکالُ وزال الاشتباہُ اگر کلامِ حضرتِ ایشان را تتبع میکردید ظاہرا ازین اشکال میرستید عجب تر آنکہ حقیقتِ قرآنی را بے اطلاع از تحقیقِ آنحضرت در یک کتابت شانِ کلام نوشتہ اید و در کتابتِ دیگر تخطئہ خود کردہ اید کہ در کتابتِ سابق از راہِ خطا نوشتہ ایم حقیقت قرآنی صفتِ زائدہ است چہ جائے تخطئہ است کلام اللہ تعالیٰ چنانچہ صفتِ زائدہ است شانِ غیر زائد ہم ہست و ہر دو بطریقِ حقیقت ست مجاز در میان نیست پس کلام را بیکے خاص کردن و نفیِ دیگر نمودن بچہ معنی بود و بر تقدیر تسلیم کہ کلام خاص بصفۃ بود اگر حقیقتِ آن شان باشد چہ نقصان دارد و تحقیق آنست کہ حضرتِ ایشان افادہ فرمودہ اند و نیز پرسیدہ بودند کہ چون سالک بولایاتِ ثلثہ و کمالاتِ نبوت مشرف میشود و سیرِ او در حقائق مے افتد آیا ہر کدام از ولایات و کمالات عروج و نزول علیحدہ دارد و یا بیک عروج بولایات و کمالات مشرف میگردد و بیک نزول نازل میشود مخدوما بعضے اشخاص باشند کہ بیک عروج این مقامات را طے کردہ نزول فرمایند و بعضے دیگر را عروج و نزول متعدد میشود و بعضے را در بعضے مقامات عروج بود و نزول نبود این معاملہ بحسبِ استعداداتِ طلاب متفاوت ست و گاہ بود کہ این تفاوت باندازۂ تفاوتِ تربیتِ راہبر باشد ارادۂ سفرِ کوہستان نمودہ اید بہتر ست بعد استخارہا متوجہ شوند از جانب فقیر ہم اذن ست دیگر فقیر طریقۂ چشتیہ را بکسے نمیگوید و خرقہ ہم نمیدہد تا واضح باشد سُبحَانَکَ لَا عِلمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمتَنَا اِنَّکَ اَنتَ العَلِیمُ الحَکِیمُ۔

مکتوبِ صد و سی و یکم (۱۳۱)

بشیخ انور نور سرائی در تحسین احوال و شرحِ وقائعِ او و در آنکہ تجلیِ ذات را دوام ناگزیر ست بسم اللہ

سلہ یعنی ہیچ جائے تخطئہ نیست پس چرا تخطئہ خود کردہ اند حال آنکہ کلام چنانچہ الخ ۱۲

الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی کتابیکه از راه محبت فرستاده
بودند رسید مسرت بخش گردید آنچه از اذواق و احوال خود آنجا نوشته بودند همه پسندیده و اعلی ست
مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت ترقیم یافته بود که حقیقت صلوة چنان مکشوف شد که درختیست
از نور و شاخ آن درخت مقابل قبله افتاده و فقیر این درخت را بپهلوے راست خود مے بیند
که مناسبت این حقیقت بدرخت آنست که درخت از وسعت و تفصیل خبر میدهد چه شجره تفصیل
نواة ست و نماز نیز مرتبهٔ وسعت بیچون حضرت ذات ست تعالی و تقدس و چون توجه آن
بکعبه مقصود ست که مرتبهٔ معبودیت صرف ست توجه آن درخت بسمت قبله متمثل گشت و آن
درخت را که بپهلوے راست مے بیند اشعارے بآن میدارد که شما را بآن درخت راه راست
امید ست که بمطلب برسانند و نصیبے ازان حقیقة بحصول انجامد بیت ما تماشا کنان کوته دست
تو درخت بلند بالائی * نوشته بودند که روزے در نماز خود را فوق آسمان دید و نورے دید که الفاظ
صلوة دران نور متصور میشد و در حین ادائے نماز در رکوع و سجود حظ و التذاذے میشود که از
تقریر و تحریر بیرونست چرا چنین نبود که نماز معراج مومن ست و موطن کمال قرب هنگام رفع
حجاب نوشته بودند که در غیبت مے بینم نوریست بیجهت و بیکیف آنجا خود را چنان معلوم کردم
که بندهٔ مقبولم و پسندیدهٔ صاحبم و از زبان گفتن بر آمد که خوب بنده ام مخدوما چون درین دید و
علم شما در میان نیستید و از غیب این کلمه بر زبان شما جاری شده است نیک و مبارک ست شکر خداوندی
جل شانه بجائے آرند و از رحمت او بیش از بیش امیدوار باشند و از کردار و اعمال خود مایوس گردند
و امید از رحمت صرف داشته باشند قبول او بکردار ما وابسته نیست نوشته بودند در مراقبه ظاهر شد
گویا تجلی ذات ست تعالی بے جهت و بیرنگ و حسن و خوبی آن در وهم و خیال درنیاید مخدوما علامت
تجلی ذات دوام ست که استتار در قفائے آن نبود و آنچه استتار پذیرد نه تجلی ذاتست سبحانه
بلکه تجلی شانے ست از شیونات لهذا تجلی ذاتی برقی که مشائخ قرار داده اند نزد حضرت ایشان ما
تجلی ذات نیست تعالی بلکه تجلی شانے ست از شیونات که سریع الاستتار ست مخدوما آنچه در کتابت

فرزندی نوشتہ بودند از انکشافِ حقیقتِ قرآنی و در وقتِ ادائے صلوٰۃ خود را محو مطلق دیدن و مشاہدۂ لذّتِ عظیم در آن وقت نمودن و ظہورِ تاثیرِ توجّہ در طلبہ و گرمیِ مجلس ہمہ نیک و عالی ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت اَللّٰھُمَّ زِدْ باحوالِ طالبان خوب پردازند و توجہات را از آنہا دریغ ندارد لیکن ترسان و لرزان باشند و متضرع و ملتجی بوند مبادا ازین راہ خرابی ہیچکس خواستہ باشند صبح گنج نامرادی اوقات را بذکر و فکر بسر برند و گنجِ اسرار بدست آرند + + +

مکتوب (۱۳۲) صد و سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ ہر چہ از محبوبِ حقیقی میرسد مرغوب و محبوب ست و قبض و بسطِ رزق فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ و شرحِ احوالِ یارانِ او + ھُوَ اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرّا و سُنّتِ مصطفےٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ مستقیم و مستدیم داشتہ بترقیاتِ صوریہ و معنویہ مکرم و ممتاز داراد صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید از آزارِ فقیر نوشتہ بودند حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ دریں ایام فرصت ست لیکن قوتِ استادن تا حال نشدہ ست مَآ اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَةٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اِلَّا فِیْ کِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَھَا ہر چہ از ان جانب میرسد مرغوب و محبوب ست کشادہ پیشانی بے گرہ جبین و ابرو بآن پیش باید آمد راہ بندگی این ست بعضے یاران اظہارِ گلہ مندی از مضائقِ روزگار و قرضداریہا مینمایند جائے گلہ نیست تو در رزقِ مقدر احتمالِ کمی و زیادتی نیست تنگ کردن رزق و زیادتی آن فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ ہیچکس را در آن دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ طریقۂ مرضیہ آنست کہ بندہ روئے دل را از ہمہ جہات مصروف ساختہ در ذکر و عبادتِ او یکجہت و یکرو بود و بکلیت در تعمیرِ آخرت کوشد و مطمحِ ہمتش جز مرضیاتِ مولائے حقیقی جَلَّ سُلْطَانُہٗ نبود وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَتَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبْتِیْلًا[۱] و امورِ معاش را باو سپارد و کشایشِ کار را از و داند و از و طلبد رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

---

[۱] در سورۂ مزمّل واقع ست از پارۂ تبارک ۱۲

لَا اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا در حدیث شریف آمدہ ست تَبًّا لِلذَّھَبِ وَالْفِضَّۃِ قِیْلَ فَمَا نَدَّخِرُ قَالَ لِسَانًا ذَاکِرًا وَّقَلْبًا شَاکِرًا وَّزَوْجَۃً تُعِیْنُ عَلَی الْاٰخِرَۃِ ونیز در حدیث شریف ست مَنْ جَعَلَ الْھُمُوْمَ ھَمًّا وَّاحِدًا کَفَاہُ اللّٰہُ تَعَالٰی سَائِرَ ھُمُوْمِہٖ وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِہِ الْھُمُوْمُ مِنْ اَحْوَالِ الدُّنْیَا لَمْ یُبَالِ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْ اَیِّ اَوْدِیَتِھَا ھَلَکَ و آنچہ از احوال سید محمد و برادر کلان او نوشتہ بودند بوضوح پیوست در احوال برادر خود نوشتہ اند کہ آنجا اول چشم بستہ میدید الحال کشادہ مے بیند مخدوما این دلالت بر ترقی باطن ندارد و کمال آن و البتہ نیست مصرع تو مباش اصلا کمال این ست وبس و مراتب قلب را کہ مشاہدہ میکنند نیک و بلند ست حق سبحانہ از کمال ہر قلب بہرہ ور سازد و از قلب بسیط نصیبے ارزانی فرماید در احوال محمد زاہد چیز ہائے بزرگ و عالی نوشتہ اند از کرم او تعالیٰ نزدیک ست لیکن آنچہ نوشتہ اند کہ ولایت کبری را تفصیل وار سیر کردہ در نیم دائرہ پنجم مقام قبولیت تعین مینماید و ہمچنین در چار ولایت علیا نقطہ تعین مینماید کہ آن نیز مقام قبولیت ست معلوم نشد کہ این مقام قبولیت عبارت از چیست و چہ قسم قبولیت ست و نیم دائرہ پنجم بچہ معنی ست اگر مراد قوسے ست کہ حضرت ایشان آنرا انتہائے ولایت کبری قرار دادہ اند پس نیم دائرہ چہارم باید گفت زیرا کہ آن قوس در دائرہ چہارم ست سہ دائرہ در بیت و بالائے آن قوس ست نوشتہ بودند کہ یاران طریق را کہ بشما منتسب اند ہر جا عقبہ و مانعے پیش مے آید و توقف واقع میشود باین خاک نشین متوجہ میشوند صورت فقیر با نہا ظاہر میشود و از انجا میگذرانند و فقیر ہیچ نے بیند و خبر ندارد مخدوما تکمیل و ارشاد کارخانہ خداوندی ست جل شانہ و مربی حقیقی اوست سبحانہ لیکن باعتبار ظاہر این معاملہ بہ پیر و مرشد و البتہ ساختہ اند بتوسط او کار مسترشد را بکمال میرسانند گاہ بود کہ مرشد را ازین توسط اطلاع بود و گاہ نبود و ازمائے تنہا بہانہ بر ساختہ اند علی الخصوص کہ مرشد از ارباب جہل بود اطلاع از احوال مسترشد و از توسط خود کمتر خواہد بود مع ذلک در صحبت او مردم بمرتبہ کمال و اکمال میرسند و صاحب احوال

سلہ رواہ ابن ماجۃ والبیہقی ۱۲ من المشکوۃ سلہ والذی فی المشکوۃ ھم دنیاہ ۱۲

وصاحب حلم میشوند و ازین جهل هیچ نقصانے در کمال و تکمیل او نیست احوال و کمالات او است که در مرایائے مسترشدان ظاهر میشود والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب صد و سی و سوم (۱۳۳)

بشیخ شرف الدین سلطانپوری در ترغیب پرداخت احوال مسترشدان و تاکید بر تصحیح نیت

هُوَ - بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلَی الطَّرِیْقَةِ الْمَرْضِیَّةِ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا صحیفهٔ گرامی که درین وِلا ارسال داشته بودند رسید بهجت افزا گردید از تقید بحلقهٔ صبح و پیشین و طریقهٔ توجه بیاران بعد مغرب و گرمی مجلس و تاثیر توجهات و ظهور آثار و ترقیات عظیمه یاران که نوشته بودند مسرت بر مسرت افزود اَللّٰهُمَّ کَثِّرْ اِخْوَانَنَا فِی الدِّیْنِ باید که درین امر جلیل القدر بیش از بیش تقید ورزند در حدیث آمده است اِنَّ اَحَبَّ عِبَادِ اللّٰهِ اِلَی اللّٰهِ مَنْ حَبَّبَ عِبَادَ اللّٰهِ اِلَی اللّٰهِ وَحَبَّبَ اللّٰهَ اِلٰی عِبَادِهٖ و در تصحیح نیت بجان کوشند و همواره ملتجی و متضرع بوند از تحقق بحقیقت قرآنی و عبور بافوق که نوشته بودند بوضوح انجامید تفصیل آن تعلق بحضور دارد که معامله نازک ست و آنچه می یابند نعمتے ست عظمیٰ امید ست که از دو چیز خالی نباشد آنچه مے یابند یا بالفعل حاصل ست یا قریب الحصول ست بهرحال شکر خداوندی جلّ شانهٗ بجا آرند و همت بر آن گمارند که ازین بحر عمّان گوهرے بدست آرند تا سبب سعادت هفت پشت باشد و هشت بهشت روئے نماید مامول از دوستان دعاست والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب صد و سی و چهارم (۱۳۴)

بسید نعمت الله بنگالی در شرح احوال و تعبیر واقعه هُوَ - اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابتے که سیادت مآب سید نعمت الله در احوال خود از راه محبت فرستاده بودند

رسیده خوشوقت ساخت از ظہور نور کہ معبّر بحقیقتِ کعبہ است بعد ازان عطا شدن خلعت مکلّف
ومزیّن بالفاظِ قرآنی کہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست امیدوار باشند کہ از فیوض و برکاتِ قرآنی
بہرہ ور شوند وعنقریب از حقیقتِ آن نصیبے یابند در رنگ نصیب از حقیقتِ کعبہ نوشتہ بودند کہ
در واقعہ برمن تجلّی شد خود را دران عدم محض یافتہ بعد ازان بقا بآن ذات یافت درین اثنا القا
فرمودند کہ این حال حضرتِ خلیل ست علٰی نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام حاصل معنی کریمہ
اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ تا آخر القا فرمودند بعد ازین فقیر
خود بخود فربہ شدن گرفت بحدیکہ آسمان وزمین در خود می یافت وتجلّی حق جلّ وعلا در درون این
احقر ظاہر میشد درین اثنا فرمودند کہ این حال سید المرسلین ست صلی اللہ تعالٰی علیہ وآلہٖ
وسلّم مخدوما تعبیر واقعہ ظاہر ست حق سبحانہٗ وتعالٰی از ہر دو ولایت بہرہ ور سازد واز انوار ہر
کدام منوّر گرداند این واقعہ بشارتیست ظاہر امیدوار باشند در تجلّی اوّل چون عدمیت ومحویت
وتبرّی از شرک وروے از ہمہ تافتن وبجنابِ قدس بے مشارکت اغیار روآوردن ست مناسبت
بحضرتِ خلیل ست علیہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ معاملہ نفی را بنقطہ آخر رسانیدہ اند وتجلّی ثانی
مناسبتے بمقامِ اثبات وتجلّی ذات دارد کہ حالِ خاتم الرّسل ست علیہ وعلٰی آلہ الصّلوٰۃ والسّلام

مکتوب صد وسی وپنجم (۱۳۵)

بعادل بیگ پسر کابل بیگ در آبادیِ آخرت ودر نکوہش دنیائے دنی۔ ھو اللہ تعالٰی از رقیتِ
ماسوی محرّر گرداند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست اوقات را بذکر وفکر معمور دارند وتوشہ آخرت
را آمادہ سازند وبزخرفاتِ دنیائے دنی مفتون نشوند وبزینت آن فریفتہ نگردند وبطمطراق
آن از جائے نروند کہ فانی وہالک ست ثباتے ندارد زہریست شکر آلودہ ونجاستے ست زر اندودہ
کشتہ این زہر بموتِ ابدی گرفتار ست وبحسرتِ سرمدی مبتلا ست فالحذر ثم الحذر
بیت ہمہ اندرز من بتو این ست ۔ کہ تو طفلی وخانہ رنگین ست ۔ عمر ہمانست کہ در مرضیات

مولائے حقیقی تعالیٰ مصروف گردد و در طلب و درد او بسر رود باقی در حساب عمر نیست داخل
وبال ست بیت هرچه جز عشق خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست *
احوال را نویسان باشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسلام *

مکتوب (۱۳۶) صد و سی و ششم

بمحمد حسین کابلی در جواب عریضهٔ او الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادر
دینی صوفی محمد حسین سلام خوانند و باستقامت ظاهر و باطن بوده دوستان را بدعا یاد آورد
معامله که شب عید روئے داده بود نوشته بودند و از مشاهدهٔ نور صرف اشعار نموده واضح گردید و
سبب مسرت و خوشدلی گردید حق سبحانه همواره در ترقی دارد و از مقصد اقصے نشانے پدید آرد
از شکرگذاری خدمت حافظ جیو نوشته و خدمت فقرا و صلحا که میکنند بیان کرده بودند بوضوح
انجامید حق سبحانه ایشان را جزائے خیر بدهد نوشته بودند که ایشان میگویند که هنگام مشغولی خود را
نیست می یابم از مطالعهٔ آن خوشحال شدیم حق سبحانه وتعالیٰ این دید را زیاده کند و اثرے از هستی
موهوم و وجود بشریت نگذارد تا فنائے حقیقی روئے نماید عزیزے گفته است اشتهی عدما لا اعود ابدا
والسلام

مکتوب (۱۳۷) صد و سی و هفتم

بحاجی محمد شریف خادم در جواب عریضهٔ او که متضمن معارف غریبه و تحقیقات بدیعه است بسم
الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادر دینی حاجی
محمد شریف استفسار نموده که معنی قرب نوافل و قرب فرائض چیست و کفر شریعت و کفر طریقت
چیست و علامات هرکدام چه چیز ست بدانند قرب نوافل قربیست که بر عبادات نافله مترتب
میشود و چون در نوافل وجود عابد در میان ست قربیکه بران مترتب میشود قربے بود که وجود
سالک در میان باشد پس این قرب مفنی نبود که وجود صاحب قرب هنوز در میان ست گفته اند

قربِ نوافل آنست کہ بندہ فاعل شود وحق آلۂ فعلِ او بود جَلّ و علا در حدیثِ قدسی آمدہ است لَا یَزَالُ عَبْدِیْ یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُہٗ کُنْتُ لَہٗ سَمْعًا وَبَصَرًا وَیَدًا وَرِجْلًا و مؤیدِ او در روایتے آمدہ است فَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ و در قربِ فرائض چونکہ محض امتثالِ امرِ الٰہی ست تعالیٰ وجودِ عابد درمیان نیست پس قربے کہ بران مترتب شود قربے بود کہ وجودِ عارف ہم دران درمیان نبود لہذا گفتہ اند کہ قربِ فرائض آنست کہ حق تعالیٰ فاعل بود و بندہ آلۂ فعلِ او باشد چنانچہ وارد شدہ است اَلْحَقُّ یَنْطِقُ عَلٰی لِسَانِ عُمَرَ ناطق حق ست و زبان عمر مثل آلہ نیست و نیز وارد شدہ است کہ اِتَّقُوْا غَضَبَ عُمَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ یَغْضَبُ پس قربِ فرائض مُفنی وجودِ سالک ست و قربِ نوافل مُفنی نیست وجمع بین القربین آنست کہ فاعل و آلہ ہر دو حق باشد سبحانہٗ و بندہ درمیان ہیچ نبود و در کریمۂ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی گویا اشارۃ بہر سہ قرب ست کفرِ شریعت آنست کہ بندہ مرتکب امرے شود کہ در شریعتِ غرّا ارتکاب آن کفر باشد و بحکمِ شریعت کافر شود و کفرِ طریقت عبارت از مرتبۂ جمع ست کہ دران موطن تمیز میانِ حُسنِ اسلام و قبحِ کفر از نظرِ سالک مرتفع میشود و ہمہ را بصراطِ مستقیم مے پندارد و میگوید

بیت بکفر و باسلام یکسان نگر ✦ کہ ہر یک دیوانِ او دفتر لیست ✦ حسین منصور درین مقام بودہ است کہ گفتہ **شعر** کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللّٰہِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ ✦ لَدَیَّ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ ✦

درین موطن سُکر ہمہ وقت دامنگیر ست از مستیِ محبت تمیز میانِ حُسن و قبح ندارد و چون از سُکر بصحو آید و از مستی بہوش و از بے تمیزی بتمیز گراید اسلام را حَسَن و کفر را قبیح داند و باسلامِ حقیقی مشرف شود و از کفر تبری نماید پس کفرِ طریقت زینۂ اسلامِ حقیقی باشد از حضورِ مبتدی و منتہی و غیبتِ ہر دو و قبض و بسطِ ہر کدام پرسیدہ بودند بدانند کہ حضورِ مبتدی حضوریست کہ غیبت در قفائے اوست و حضورِ متوسط حضوریست کہ غیبت در قفائے آن نیست و درین ہر دو حضور وجودِ حاضر درمیان ست و فنا بحصول نہ پیوستہ حضورِ منتہی پس حضوریست کہ نفسِ حاضر درمیان نیست

ـــــــــ

لہ الحدیث فی صحیح البخاری وقد نقلہ الشیخ بالاختصار و بالمعنی ۱۲ ــ ۵ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ انفال پارہ قال الملا الذین

حضوریست خود بخود بے نعتِ حاضری و حضورِ شہودیست بے وصفِ شاہدی و مشہودی
مَن لَم یَذُق لَم یَدرِ غیبتِ مبتدی غیبتِ اوست از حس بواسطۂ استیلاءِ سلطانِ ذکر بر
حقیقتِ جامعۂ ذاکر کہ محلِ حس و شعورست غیبتِ منتہی غیبتِ اوست از ذات و صفاتِ خویش
در سطواتِ تجلیاتِ ذاتیہ و صفاتیہ و استتار بلکہ انعدامِ اوست ہنگامِ استیلاءِ ہستی حقیقی برین
ہستی موہوم و بعبارتِ دیگر گوئیم غیبتِ مبتدی استتارِ ذکر و حضورست از باطنِ او و غیبتِ
منتہی در پردہ آمدن نسبت ظاہر او از معاملۂ باطن چہ باطنِ ورا غیبت نیست آنچہ دارد بسبیلِ
دوام دارد قبض و بسط ارباب قلوب را میباشد کہ اہلِ ابتدا اند قلب تا در مقامِ تلوین ست مورد
قبض و بسط ست چون بتمکین پیوست از قبض و بسط رست منتہی را این قبض و بسط نیست
کہ مصطلح قوم ست او را با وجودِ تمکین و یکرنگی بواسطۂ عروضِ بعضے عوارض بے مزگی و بیحلاوتی
روئے میدہد و گاہے صفائی وقت پدید مے آید بران اطلاقِ قبض و بسط بطریقِ تجوز نمودہ آید
ہر چند این اطلاق ہم شائع و ذائع ست از علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین پرسیدہ بودند
بدانند کہ علم الیقین استدلال ست از اثر بموثر و عین الیقین شہودِ موثر ست بے پردۂ اثر و استہلاک
و گم شدن ست در شہود بحدیکہ از وصفِ شاہدی و مشہودی معرا باشد و حق الیقین متحقق شدن ست
بآن و این مقامِ بقاء و شعور ست چنانچہ از دود بآتش پے بردن و مشاہدۂ آتش نمودن و عین آتش
گشتن گفتہ اند کہ علم و عین حجابِ یکدیگر اند ہنگامِ علم عین نیست و چون عین آمد علم رفت چہ فانی
و مستہلک بحیرت و جہل متصف ست کہ منافی علم و دانش ست و در مرتبۂ حق الیقین این حجابیت
مرفوع ست و شہود و علم با ہم جمع اند کہ موطنِ شعور و بقاست و این ہر سہ مرتبۂ یقین تا زمانے ست کہ
سیرِ سالک در اصول ست کہ بمقامِ ولایت تعلق دارد و چون معاملہ از اصول بالا رود و بساطتِ صرف
پیش آید این مراتب کوتہی کند و فنا و بقا در راہ ماند پرسیدہ بودند کہ زوالِ عین و اثر کجا متحقق
میشود در بدایتِ ولایتِ کبری یا در نہایتِ آن شروعِ زوالِ عین و اثر در بدایتِ این ولایت ست
و کمالِ آن در نہایتِ آن ولایت چہ خروج از ظلال و قیدِ النفس کہ موجبِ زوالِ عین و اثر ست در بدایت

ولایتِ کبریٰ ست وتا اصول درمیان ست اثرے از آثار باقی ست وچون اُصول انقطاع پذیرد اثرے از آثار نماند معنی قُربِ اقربیت وفرقِ میانِ ہر دو رسیدہ بودند بدانند کہ قُرب مقابلِ بُعد ست چون بُعد مفقود شود قرب متحقق گردد ولیکن قرب وبعد از اُمورِ نسبیہ است یک شئے نسبت بشئے قریب ست ونسبت بشئے دیگر بعید کابل از ما نسبت بلاہور بعید ست ونسبت ببلخ قریب لہذا مراتبِ قرب متفاوت آمد باندازہ تفاوتِ فقدانِ مراتبِ بُعد وچون بُعد از ہیچ وجہ نماند کمالِ قربِ متحقق شود وآن در اتحاد ست پس کمالِ قرب در اتحاد آمد ومعاملۂ اقربیت ازین ہم نازکتر ست از اتحاد ہم باید گذشت در جانبِ قرب تا اقربیت روئے نماید ونفس این کس ازین کس نسبت بآن بعید بود وعقلِ عقیل مشکل کہ باین دقیقہ پے بردو از خود نزدیکترے را تواند تصوّر نمود ذوقِ صحیح وکشفِ صریح کہ مقتبس از انوارِ نبوت باشد باید کہ درکِ این عجوبہ نماید وایقانے بفرقانِ مجید حاصل کند مَنْ اَحَدٌ یَّذُقْ لَمْ یَدْرِ دیگر از آدابِ طریقت ست کہ طالب در حضورِ شیخ بچیزے دیگر ورائے شیخ بے اذنِ شیخ متوجہ نشود حتے بذکر ونوافل ہم مشغول نشود واگر در حضورِ او بچیزے دیگر متوجہ شود دران وقت از فیوض وبرکاتِ شیخ ظاہر آنست کہ محروم ست اِلّا نادرًا مثلاً قوتِ نسبت بشیخ بروجہ کمال داشتہ باشد مع ذٰلک تفاوت میانِ توجہ وعدمِ توجہ کائن ست واقعہ کہ دیدہ اید وہمچنین واقعہ کہ حافظ محسن درمادہ شما دیدہ ست عالی وروشن اند ومبشّر اُمیدوار باشند کہ حق سبحانہ از قوہ بفعل وازگوش بآغوش آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ از محبتِ ذاتی وصفاتی وافعالی ومحبوبیت ومحبیت پرسیدہ بودند بدانند کہ حضرتِ حق جلّ وعلا ذاتِ خود را دوست میدارد وہمچنین صفات وافعالِ خود را نیز دوست میدارد وظلالِ اسما وصفاتِ خود را ہم دوست میدارد وہر کدام ازین افرادِ محبت دو اعتبار دارد محبوبیت ومحبیت ظہورِ کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیہ در حضرتِ حبیب صلے اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلّم وظہورِ کمالاتِ محبیتِ ذاتیہ در حضرتِ کلیم علیٰ نبیّنا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام وظہورِ محبوبیتِ اسما وصفات در انبیاءِ دیگر متحقق ست علیٰ نبیّنا وعلیہم الصلوٰات والتسلیمات والبرکات در رنگِ محبیتِ آن وظہورِ محبوبیت

191 to 192

Note:-
This page is missing

ہرچہ در زیر عرش ست از افلاک و عناصر و جز آن و آنچہ فوق عرش ست از لطائف عالم امر ست و ہرچہ در عالم صغیر ست در عالم اصغر ست کہ قلب انسان ست کہ با وجود کمال صغر جامع عوالم ست و با وجود بساطت بکمال وسعت موصوف و مناسبت او بذات اقدس بیش از بیش آمد کہ در آنحضرت کمال بساطت و کمال وسعت باہم جمع اند لہٰذا بعد از تصفیہ قابلیت آئینہ داری آن مرتبہ مقدسہ پیدا کرد و بشرافت وَلٰكِنْ يَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ مشرف گشت و تصفیہ قلب وابستہ است بتحلی باحکام شرعیہ و تزئین بسنن مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ واجتناب از بدعت نامرضیہ و از انہماک در شہوات و لذات نفسانیہ و دوام ذکر و مراقبہ و رسوخ در محبت شیوخ فَعَلَيْكَ بِمُلَازَمَةِ هٰذِهِ الْخِصَالِ الْحَمِيْدَةِ لِيَظْهَرَ فِيْكَ عَجَائِبُ الْمُلْكِ وَاَسْرَارُ الْمَلَكُوْتِ وَتَكُوْنَ مِرْآتًا لِاَنْوَارِ اللَّاهُوْتِ

مکتوب صد و چہلم (۱۴۰)

به برادر زاده حضرت ایشان سلّمہ اللہ تعالیٰ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ عبدالاحد در بیان تفوق حقیقت صلوٰۃ بر حقیقت قرآنی و حل شبہ کہ در اینجا وارد میشود و آنکہ معاملہ حقائق ثلثہ داخل تفضل ست و در تحقیق انطباق بحقیقۃ الحقائق و آنکہ قطب مدار غیر قطب ارشاد ست و غیر صاحب نسبت قیومیت و آنکہ بعد از عطائے ذات موہوب غالبا معاملہ بہ نزول ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ حَمِدَكَ وَلَكَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ لَّمْ يَحْمَدْكَ وَعَلٰى نَبِيِّكَ وَحَبِيْبِكَ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ بِعَدَدِ مَنْ ذَكَرَكَ وَبِعَدَدِ مَنْ لَّمْ يَذْكُرْكَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ كَمَا يَقْتَضِیْ كَرَمُكَ وَيَلِيْقُ بِفَضْلِكَ اما بعد فرزند ارجمند شیخ عبدالاحد پرسید کہ حقیقت قرآنی عبارت از مبدأ وسعت بیچونی ذات ست تعالیٰ بیان نمایند کہ حقیقت صلوٰۃ عبارت از کدام اعتبار و شان ست بدانند کہ حضرت ایشان در حقیقت صلوٰۃ بر نگاشتہ اند کہ اینجا کمال وسعت بیچونی ست پس در حقیقت قرآنی مبدأ وسعت ست و اینجا کمال وسعت لیکن

برین تقدیر شبہ وارد میشود کہ مبدأ شے را تقدم و تفوق ست بر شے پس باید کہ حقیقت قرآنی
مقدم باشد بر حقیقت صلوٰۃ و حال آنکہ حقیقت صلوٰۃ را فوق حقیقت قرآنی نوشتہ اند جواب
میتواند کہ این مبدأیت در جانب عروج سالک باشد یعنی شروع وسعت در مدارج عروج از حقیقت
قرآنی ست و کمال آن در حقیقت فوقانی و باین معنی مبدأیت را تأخر ست جواب دیگر آنست کہ
تفوق از طرفین ست بدو اعتبار حقیقت قرآنی چونکہ جزو حقیقت صلوٰۃ ست چنانچہ آنحضرت
نوشتہ اند کہ اگر حقیقت کعبہ یکیست جزو اوست و اگر حقیقت قرآنی ست ہم بعض او کہ صلوٰۃ جامع
جمیع کمالات و مراتب عبادت ست کہ بہ نسبت اصل الاصل کائن ست و شک نیست کہ جزو را تقدم ست
بر کل و کل را افضل ست کہ مشتمل ست برین جزو و اجزاء دیگر پس تفوق صوری جزو راست و تفوق معنوی
و رتبی کل را بود نوشتہ بودند کہ وصول بحقائق ثلثہ داخل تفضل ست یا نہ معاملہ این حقائق چونکہ
فوق کمالات نبوت ست باید کہ داخل تفضل باشد سوال جواب نوشتہ بودند کہ وصول بحقیقۃ الحقائق غیر محمدی المشرب
را میتواند شد یا نہ و اگر بطریق فنافی الشیخ باین دولت مشرف شود آیا لحوق و انطباق تام میسر میشود
یا نہ بدانند کہ لحوق تام محمدی راست و غیر محمدی را در ضمن شیخ خود کہ محمدی ست و صاحب انطباق
اگر میسر شد گنجایش دارد جواب پرسیدہ بودند کہ در عہد صاحب نسبت قیومت قطب مدار غیر اوست
یا این منصب مسلم باوست بدانند کہ قطب ارشاد غیر او نیست آرے اقطاب بقعات کہ اقطاب
جزئیہ اند در عہد او اگر باشند گنجایش دارد بلکہ واقع ست و او بمنزلہ کل ست و اینہا از انوار و برکات
او مستفیض و مستفید اند لیکن قطب مدار غیر اوست کہ او را انزوا و خلوت ناگزیر ست در زمان آن
سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم میگویند کہ قطب مدار بود و بشرف صحبت ہم گاہ گاہ
مشرف میشد لیکن کسے او را نے شناخت الا ماشاء اللہ تعالیٰ و آنچہ میگویند کہ روح را بعد از
مفارقت از بدن فنا نیست این حکم در سائر لطائف امرہم جاری ست و آنچہ میگویند کہ وحانیت
فلانے ظاہر شد و چنان و چنین افادہ نمود و مستفید شد مراد ازان لطیفہ روح ست بخصوصہ و
الغیب عند اللہ سبحانہ نوشتہ بودند کہ بعد از عطائے ذات موہوب معاملہ با عروج وابستہ میشود

یا نزول با ہیچ کدام خصوصیت ندارد الخ بداند کہ صاحب این نسبت چونکہ نسبت قیومیت دارد
وکارخانہ تکمیل وارشاد ہم باو وابستہ البتہ باید کہ صاحب نزول باشد وبظاہر وباطن متوجہ خلق
بود واگر این صاحب نزول گاہ گاہ عروج ہم نماید گنجایش دارد بلکہ واقع ست والسلام علیکم و
علی سائر من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۴۱) صد وچہل ویکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل دہلوی در بیان آنکہ ممکن ہرچہ از جنس خیر وکمال دارد ہمہ مستفاد
ومستعار از مرتبۂ وجوب ست بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ
حال مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَۃِ
الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِھَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ
وَتَرَقِّیْ دَرَجَاتِکُمُ الْمَعْنَوِیَّۃِ فِیْ مَدَارِجِ الْکَمَالَاتِ الْاِلٰھِیَّۃِ صحیفہ گرامی کہ از راہ محبت
نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ بہجت ومسرت افزا گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال ظاہر
وباطن خود برنگاشتہ باشند واین دور از کار را بدعائے خیر یاد آوربوند در یوزۂ امداد ازین کم بضاعت
در رنگ استعارت ست از مستعیر وسوال ست از عاجز فقیر ممکن بیچارہ ہرچہ از جنس خیر وکمال
دارد ہمہ مستفاد ومستعار از مرتبۂ وجوب ست فی نفسہٖ از خیر وکمال تہی ست واز حسن وجمال
خالی آیاتِ بلال امانات راجع ست عدم ست وجود نما فقر او ذاتی ست وفاقہ او سرمدی
از عدم چہ آید واز شر چہ بر آید بیت من ہیچم وکم زہیچ ہم بسیارے از ہیچ وکم از ہیچ نیاید
کارے الغرض ہست کہ با بعضے طلبہ کہ نشست وبرخاست میکند آثار معتد بہ در آنہا پدید
مے آید وترقیات مینمایند وبعضے بکمال میرسند این ہمہ از یمن وبرکات بزرگان ست
واین کس درمیان نیست بلکہ مربی حقیقی حق ست جل شانہ مصرعہ از ماو شما بہانہ
برساختہ اند خوش گفت ؎ ایشان نیند این ہمہ الحان زمطرب ست
اِلَیْہِ یَرْجِعُ الْاَمْرُ کُلُّہٗ فَاعْبُدْہُ وَتَوَکَّلْ عَلَیْہِ

مکتوب (۱۴۲) صد و چہل و دوم

بحضرت حقائق و معارف آگاہ جامع علوم ظاہری و باطنی شیخ محمد یحییٰ دامت برکاتہ در اظہار آلام مفارقت و اشارتے بفیوض و برکات مرقد مطہر حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ علیٰ نوالہ والصلوٰۃ والسلام علیٰ حبیبہ احمد وآلہ۔ احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست المسئول من اللہ عز وجل سلامتکم واستقامتکم ظاہراً و باطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشید مہاجرت صوری ضروری بطول انجامید حدیث شوق از شرح بیرونست وقصۂ عشق پایاں ندارد والحال دوستان طاقت مفارقت نماندہ و مشتاقان جان برلب آمدہ بزودی تشریف آرند مجانان آلام مہاجرت خلاصی دہند ہر چند افسوس ست کہ کسے ازان دیار علیا کہ موطن فیوض و انوارست باین دیار سفلی کہ منبع کفر و بدعت ست آید آمدن خود باین دیار ظلمانی واز مہاجرت آن اماکن نورانی کہ نشانے ازان بے نشان دارد و ترجمانی غیب الغیب مے فرماید چندان حسرت و ندامت دارد کہ چہ نویسد در اینجا ہم کہ ہست از برکات آنجائے امیدوارست و چشم بران دوختہ

بیت درین دیار بدان زندہ ام کہ گاہ گاہے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید + آرے

اگر بنیت زیارت روضۂ مطہرہ حضرت پیر دستگیر و ملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند برجاست تا از فیوض و برکات این موطن نیز بہرہ مند گردند واز انوار و اسرار این محال کہ ماخوذ و مستفاد از انوار آن موطن ست نیز مستفید شوند زمین ہند ہر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمۂ حیات در ظلمات ست **مصراع** بتاریکی درون آب حیاتست + امروز بقعۂ سرہند بطفیل آن دو حرم محترم از کثرت فیوض و انوار رشک ہند و غیرت سند ست آنرا از ہند ندانند کہ دریچۂ ولایت است بلکہ نمونۂ اسرار نبوت ست طالبان حق جل وعلا کہ سر نیازے باین مزار فائض الانوار دارند واز روے صدق طواف این مرقد مطہر مینمایند ازان فیوض و برکات مستفیض و مستفید

میگردند واز یکنوش بصد جوش و خروش ترکِ خویش نمودہ بطلب بےمیسر نوشیدے از سکینۂ این مقام بجہت عدمِ صدق و ناگرویدن ازین چشمۂ حیوۃ خشک کام اند و ازین برکات دست تہی خوش گفت بیت زہر یک نقطہ اش چون نافہ تر شمیمِ وصلِ جانان میزند سر دلے آن کز برودت در زکام ست چہ داند نافہ اش گر در مشام ست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۴۳) صد و چہل و سوم

بہ محمد صادق ملتی در حلِ سوال او کہ فنا و بقا بچہ معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر و دقائق و اسرارِ فنا۔ الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ سعادت آثار محمد صادق ملتی پرسیدہ بود کہ فنا و بقا بچہ معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر بدانند کہ فنا و بقا سریست از اسرارِ الٰہی جل شانہٗ ذوقی ست و وجدانی کہ بیان راست نیاید و بتقریر و تحریر در نمیگنجد مصرعہ لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی و اجماعِ اہل اللہ ست کہ حجابِ طالب نفسِ این کس ست انت الغمامۃ علیٰ شمسک بیت از تست حجابِ توبیقین ست شرطِ ہمہ رہروان ہمین ست۔ وتا اثرے ازین کس باقی ست راہے بمعرفت ندارد بیت تا یکسر موز خویشتن آگاہی گردم زنی از راہِ فنا گمراہی۔ پس بکلند کوہِ بشریت را از بیخ و بن باید کند تا انتفائے حقیقی روئے نماید و نیستی ذاتی پردہ بکشاید و شک نیست کہ احکامِ بندگی از بندہ ہیچ گاہ ساقط نیست و بندہ ہرگز حق نشود و این دلالت بر بقائے بندہ دارد پس آنچہ مقرر قوم ست با این چگونہ جمع شود و بودن و نابودن یک آن بچہ روش متصور گردد مصراع میباش و مباش مشکل این ست عقلِ عقیل بحلِ این اشکال پے نبرد و کشفِ این معما را محال انگارد سابقۂ عنایت باید کہ این معما بکشاید و حلِ اشکال نماید و محال را بجالِ امکان آرد عرفت ربی بجمع الاضداد در آنحضرت جمعِ اضداد ست و احکامِ متضادہ باہم آمیختہ اگر عارف متخلق ہم موردِ احکام

لہ نوش بفاو مجہول شیرین و گوارا و آبِ حیات و بمعنی زندگی و شہد و تریاق ۱۲ عبارت ۵۲ باد بوئے خوش بر آمیختہ ۵۳ کلند بروزن سمند آلۂ آہنی کہ بدان زمین را برائے زراعت بکاوند ۱۲

پرز ۱۲ قطعہ
بود

متضادہ گردد چہ مستبعد باشد اثباتِ وجود و سلبِ وجود در آنحضرت جمع اند اگر بود و نابود در عارف جمع شود گنجایش دارد

مکتوبِ صد و چہل و چہارم (۱۴۴)

بشیخ محمد مومن گیلانی ثم برہانپوری در تعبیر وقائع او و بشارت حصول بعضے مقاماتِ عالیہ و حلِ سوال کہ نمودہ بود و باشاراتِ عالیہ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعُلٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى اما بعد سعادت آثار شیخ محمد مومن واقعہ چند دیدہ بود و بفقیر نوشتہ و سوالے ہم نمودہ واقعۂ اُولیٰ را بجنس ایراد مینماید واقعۂ اُولیٰ آنکہ روز جمعہ بتاریخ بیستم شہر محرم الحرام در خدمتِ حضرتِ ایشان بزیارتِ روضۂ منورہ رفتہ درون روضہ مراقب بودند حضرت ایشان سلمہم اللّٰہ سبحانہ بر سر تربت حضرت امام المریدین صاحب ابن ہیئت مراقب نشستہ بودند ناگاہ مشہود این حقیر گردید کہ نورِ عظیم از جانبِ قبلہ نمایان شد و عالمے را احاطہ کردہ در محاذاتِ روضۂ منورہ در آمد و در جائے کہ حضرتِ ایشان مراقب بودند مدتے توقف نمود معلوم کردہ شد کہ در آن نور حضرت خاتمیت اند علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام دران اثنا بخاطر این کمترین گذشت کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام درباب حضرتِ ایشان ماچہ میفرمایند مقارنِ این خطرہ حضرت رسالت پناہ صلی اللّٰہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودند کہ مَنْ صَافَحَ الشَّيْخَ الْمَعْصُوْمَ اَوْ مُحَمَّدَ الْمَعْصُوْمَ فَقَدْ صَافَحَنِيْ بعد ازان آن نورِ عظیم ازانجا انتقال فرمودہ بر دروازۂ روضۂ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رسید توقف ورزید و نورے از قبر منور حضرت مجدد الف ثانی باستقبال آن نور بر آمدہ ملحق شد و در وقت انتقال نور فرمودند قَوْلُ الشَّيْخِ اَحْمَدَ حَقٌّ بعد ازان آن نور منتقل گردیدہ بمدینہ سکینہ عَلٰى سَاكِنِهَا اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ رسید و در روضۂ منورہ مطہرہ در آمد در آن وقت ازینجا تا مدینہ منورہ ہم در نظر این حقیر روشن بود و روضۂ شریفہ نیز مشہود بود بعد از وصول بروضۂ منورہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ باز این لفظ را میفرمایند مَنْ صَافَحَہٗ فَقَدْ صَافَحَنِيْ مخدوما درین واقعہ کہ حضرت خاتمیت علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام

افضل الصلوات واکمل التحیات

نامِ این دور از کار را بر زبانِ خود دو بار آورده از راهِ کرم و عنایات مبشر ساختند سرِ افتخارِ او بأوجِ
افتخار رسید و دست بدامنِ مرادِ این قلیل البضاعة در زد با این همه خرابی هیچگونه خود را قابلِ
این خطاب نمی فهمد اما شاه با کریمان کارها دشوار نیست **بیت** میتوانی که دهی اشکِ
مرا حسنِ قبول ٭ اے که دُرساختهٔ قطرهٔ بارانی را ٭ و آنکه در واقعهٔ دیگر از جانبِ حضرتِ ایشان
قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ بشما خلعتِ حقیقهٔ صلوة عطا شده باز این فقیر آنرا بشما
پوشانیده است تعبیرِ آن همان ست که در توجهِ آخرِ این حقیر بشما بشارتِ حصولِ این نسبتِ
عَلِیّه داده و نصیبهٔ احساس نموده و آنچه در صفِ نماز در قعده داخل شده اید و میگوئید که این
صفِ انبیا ست عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ نیک و مبارک ست حق سبحانه
و تعالیٰ از برکاتِ ایشان درین مقام شگرف بهره ور گرداند و شمّه از روائحِ صلوةِ شان بمشام
جانِ امثالِ ما واپس ماندگان برساند هر چند از اخیرِ نماز بهره بود و از قعدهٔ شان نصیب شود و
رِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَکْبَرُ و آنچه میفرمایند که ترا از حقیقة الحقائق نصیبه هست بشارتیست شگرف
امیدوار باشند برسید بودند که سبب چیست که در تسلیکِ طلاب بشارت بلحوق بحقیقة الحقائق
بعدِ وصول بحقائقِ ثلثه میگوئی و حال آنکه این هر سه حقیقت داخلِ مراتبِ وجوبی ست و حقیقة
الحقائق از حقائقِ امکانی حلِّ این مقام باید نمود که خاطرِ این مسکین مدتیست که مشوش ست
مخدوما هیچ اشکال نیست در لحوق بحقیقة الحقائق و وصول بحقائقِ ثلثه هیچ ترتّب و توقف
روا است که لحوقِ مذکور شود و وصول بحقائق میسر نیاید و نیز میتواند که وصول صورت بندد و لحوق
نشود که انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از حقائقِ خویش بحقیقة کعبه فما فوقها رسیده اند و
کسے که بر قدمِ ایشان ست از حقائقِ شان میتواند که برسد و حقیقة الحقائق در میان نیاید و بعد از
وصول اگر بتوسطِ شیخ خود بحقیقة الحقائق ملحق شود گنجایش دارد چنانچه پیش از وصول هم روا ست
که بآن حقیقت برسد و از همین مگذرست آنچه فقیر ببعضے از یاران بشارتِ لحوق بعد از وصول
شان بحقائق سه گانه داده ست این کلیه نیست بلکه اتفاقیه است که بعد از وصولِ توجه باین جانب

واقعہ شدہ است والا قبل از وصول گر توجہ واقع شود میتواند کہ لحوق مذکور حاصل شود آرے در ماذۂ محمدی المشرب اگر لحوق بیش از وصول گفتہ شود گنجایش دارد چہ راہِ وصولِ او بحقائقِ لحوق است بحقیقۃ الحقائق والعلم عند اللہ عزوجل والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۴۵) صد و چہل و پنجم

بسلطان عبد الرحمن بلخی در فضیلتِ ذکر و شرحِ احوالِ او بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و بیادِ حق جل و علا معمور اند بندہ چون حق تعالیٰ را یاد کند حق سبحانہٗ نیز آن بندہ را یاد فرماید فاذکرونی اذکرکم و در صورت دوامِ ذکر ازین جانب از انجانب نیز دوامِ ذکر خواہد بود ازین کدام سعادت زیادہ تر بود کہ صاحب و مولائے حقیقی جلت عظمتہٗ ہمیشہ بیاد بندہ باشد و بندہ ہموارہ مورد فیوضِ او بود تعالیٰ نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ خود را بالیدہ می یابد کہ خانہ را از خود مملو مے بیند این دید حاصل ست و مشعر ست از جامعیتِ استعداد امید کہ ازین ہم بالیدہ تر گردند و آفاق را بگیرند نوشتہ بودند خود را آراستہ بلباس سبز و مزین بزیورہا مشاہدہ کردہ مخدوما مطالعہ این معنی خوشوقت ساخت این دید از نسبتِ بلند خبر میدہد و مبشر نسبت عالی والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۴۶) صد و چہل و ششم

بشیخ میر ہلوی در شرح احوالِ او و اشارتے بہ بشارت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ گرامی رسید مسرور و خوشوقت ساخت حق سبحانہٗ بجمعیت و استقامت ظاہر و باطن دارد بوفاتِ الاستقامۃ فوق الکرامۃ نوشتہ بودند کہ مخلصی از تنگنائے وہم و خیال کہ شعبدہ ہائے نتائجِ سلوک و جذبہ اند حاصل نقدِ وقت دارد و مطمحِ نظر جز اصل الاصول نمے پندارد مخدوما خلاصی از قیدِ وہم و تنگنائے خیال درین نشاہ فانیہ اشکال دارد موطنِ وصل

بروجہ کمال آخرت ست وہنگام لقا زمان موت اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ
موت ست کہ خلاصی ازین قید مے بخشد وازین تنگنائے مے برآرد مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ
اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ دریں حیات دنیاوی نادرست کہ ازین ورطہ نجات یابد ومطلوب
را بے تخت خیال در آغوش کشد ہمان سخن استاد شیخ ابوسعید ابوالخیر ست کہ این ازان نادر ہا ست
نوشتہ بودند باوجود این نائرہ عطش در جوش ست ونائرہ تپش در خروش بلے تحیر وعجز ہمہ
وقت دامنگیر ست وہر چند از تنگنائے وہم وخیال وارستہ است لیکن ممکن بیچارہ مشکل کہ پا
از امکان بیرون نہد ومقید از قید وارہد **بیت** سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ✦ جدا ہرگز
نشد واللّٰہ اعلم ✦ ممکن از واجب تعالے چہ دریابد ومقید از مطلق چہ فراگیرد پس عجز ہمہ وقت دامنگیر
بود وزبانہ عطش وتپش در التہاب باشد نوشتہ بودند کہ انس بے کیف والفت بیچون بغایت
لطافت از دائرہ خلقت مفہوم میگردد وگاہ گاہے نصیبے قلیل از مرکز آن دائرہ نیز فیض رسان ست
مخدوما شکر این عطیہ بجا آرند واز دیاد وتقویت آن خواہند در حضور ہم حرفے از احوال آن
مذکور شدہ بود حمدًا للّٰہ سبحانہ کہ ظہور فرمود اللّٰہ تعالےٰ از زلت خطا محفوظ دارد
اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَآئِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۴۷) صد وچہل وہفتم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جواب کتابت او بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ
میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَافِیَتُکُمْ وَ
اِسْتِقَامَتُکُمْ ظَاھِرًا وَّبَاطِنًا فَاِنَّ الْاِسْتِقَامَۃَ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ وَیَشْھَدُ لِھٰذَا الْمَعْنٰی
مَا وَرَدَ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ ھُوْدٍ مکاتیب شریفہ متعاقب رسید مسرت بخش گردید چون
متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہمیرین منوال ابواب ترقیات
رامفتوح داراد ودر سایہ سرادقات نبوی وجوار حقیقت مصطفوی علی صاحبہا افضل الصلوات

واکمل التسلیمات والبرکات جادِ مہر امثال ما بوالہوسان را این قسم آرزوہائے محض تمنّی
است بیت کجا ما و کجا زنجیرِ زلفش ۔ عجب دیوانگی کاندر سر افتاد ۔ ما را از ہمہ چیز سوگ ہجر
و ماتمِ عصیان ناگزیر ست اظہارِ شوقِ ملاقات نمودہ بودند فقیر را نیز مشتاق دانند والسلام
اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۴۸) صد و چہل و ہشتم

بخان محمد بیگ کولابی در شرح احوال او بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ
الذین اصطفی احوال و اوضاع مستوجب حمد ست المسئول من اللہ تعالی عافیتکم و
استقامتکم ظاہراً و باطناً لتکون وسیلۃ لنیل الدرجات وعلو الحالات کتابتیکہ
از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند ہر گاہ نظر بذات محبوب میافتد
خود را محجوب می یابد علاج دیگر نمیباید مگر کہ خود را نیست و نابود کند و ہر چند سعی بیشتر میکند جہل
خود را زیادہ تر مییابد چرا محجوب نیابد کہ ہنگام جلوہ معشوق عاشق خود را بے مناسبت مییابد
و قابل تقابل او نمی بیند بلکہ تاب تقابل ندارد میخواہد کہ رخت بصحرائے عدم کشد و از خود نام
و نشانے نگذارد بیت بے ہر جا بود مہر آشکارا ۔ سہا را جز نہان بودن چہ یارا ۔ سالک
ہر چند سعی بیشتر میکند در نیستی خود میکوشد و ہر چند نیستی بیشتر جہل و حیرت بیشتر و از صفات
کمال کہ علم از جملہ آنست تہی تر نوشتہ بودند در ادائے نماز خصوصاً در ادائے فرائض و تلاوت
قرآن مجید عجب وقت میگذرد شکرانہ آن وقت را بکدام زبان ادا تواند کرد مخدوما نماز معراج
مومن ست و موطن قرب خاص الخاص حالت و لذتے کہ در ادائے آن رو دہد خصوصاً در
ادائے فرائض بیشتر کمال الکمال ست از ذوق و شوق یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی
جل شانہ بجا آرند و در کار و بار خود سرگرم باشند و از مکر او تعالی ایمن نبوند و ترسان و لرزان
بوند و از یاران فقیر از اہل ابتدا ہر کہ اظہار ذوق صحبت شما نماید با وصحبت دارند و توجہ نمایند

والسلام علی من اتبع الہدی ۔

مکتوب (۱۴۹) صد و چہل و نہم

بیک صد

بمیر بیگ کولابی در تحقیق ظہور عدمیتِ ذاتیہ و کمال بودنِ آن با وجود شرارت و نقص کہ در نہاد عدم ست حماہ اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنّتِ سنیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مستقیم و مستدیم داشتہ بجذباتِ قویۂ معنویہ مکرّم و ممتاز دارا د کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند در خود نہ غیبت یابم و نہ حضور و نہ جمعیت خود را عدمِ محض مییابم بے غیبت و حضور و جمعیت ہمہ از منتسباتِ این کس ست و از اوصافِ او تا از منتسبات خالی نشود و از اوصاف تہی نگردد ظہور عدمیتِ ذاتیہ کہ کمال ست در حقِ سالک محال ست اگر گویند عدم شرِ محض ست و نقصِ خالص کہ رائحۂ خیریت ندارد در ظہورِ آن چہ خیریت ست و کدام کمال و ہمچنین در سلبِ اوصافِ کمال چہ کمال ست بلکہ سراسر نقص و شرارت ست گویم آنچہ ذاتی ممکن ست عدم ست و صفاتِ کمال از وجود و توابعِ وجود ہمہ در وے مستعار و مستفاد از مرتبہ وجوب ست و عکس و پرتو صفاتِ آن مرتبہ است و ممکن بواسطۂ این انعکاس عدمیتِ ذاتیہ و نقص و شرارتِ جبلّی خود را فراموش کردہ است و بکمالاتِ عاریتی خود را خیر و کامل خیال کردہ است و از ین خیال فاسد و جہل مرکب متصدّیِ انانیت و خودی گشتہ و دعویِ شرکت در اخصّ اوصافِ او پیدا کردہ و ندائے انا ربکم الاعلیٰ[1] از نہادِ او سر زدہ پس کمال در حقِ او آن بود کہ از عدمیتِ ذاتیہ خود آگاہ شود و کمالاتِ عاریتی را باہلِ آن حوالہ نماید و از انانیت و جہلِ مرکب وارہد و از دعویِ شرکت کہ سدِ راہِ وصولِ او گشتہ است نجات یابد و نفس را از امارگی برآرد و بفنائے حقیقی مشرف گردد سعادت آثارا ہر کہ از یارانِ فقیر کہ شغل خوب نہ فہمیدہ است با وے توجہ بکنند و اجازت طریقۂ قادریہ را موقوف بر حضور دارند والسلام +

---

[1] در رنگِ فرعون ۱۲

مکتوب (۱۵۰) یکصد و پنجاهم

بشیخ محمد باقر لاهوری در شرحِ احوالِ او و احوالِ یارانِ او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد
والصلوٰة وارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف رسیده بهجت افزا گردید از نزولِ
لطائفِ عالمِ امر بعد از صعود بعالمِ خلق نوشته بودند بوضوح پیوست از نزولِ لطائفِ عالمِ خلق
نوشته آن هم نزول کرده باشند چه عالمِ خلق را در رنگِ عالمِ امر عروجے ست که رو بحق ست
جلّ و علا و نزولے ست که رو بخلق ست نزولِ اَتمّ وابسته بنزولِ این لطائفِ عشره است
از عدمِ حصولِ صورتِ معلوم متعذّر که با وجودِ معلومیت که تعلّق باصلِ معلوم گرفته است نه بظلِّ
آن که نوشته اند بس عالی ست و از معاملاتِ مخصوصهٔ حضرتِ ایشان ماست عقلِ عقیل
مشکل که باین دقیقه پے برد از غرائبِ روزگار ست که شخصِ غائب را از حسن تعلّق کند بے
حصولِ صورت بود مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ آنچه از ادراکِ نسبتِ محبوبیتِ ذاتیه و بهره یافتن
از تعیّناتِ ثلثه علمی و وجودی و حبّی و رفعِ خطره از دماغ و از دیادِ التذاذ از ایلامِ نسبت
بانعام که در کتابتهائے متعدّده برنگاشته بودند چیزهائے عظیم و عالی ست اکثرِ این امور از
خصائصِ حضرتِ پیر دستگیر ست قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهِ الْعَزِیْزِ مطالعهٔ آن لذّات
معنویه بخشید حق جلّ و علا از سائرِ کمالاتِ آنحضرت نیز بهره مند سازد و ابوابِ ترقیات
را مفتوح دارد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ از ظهورِ خیریتِ خاتمه و خود را ملیح و جمیل و نمکین یافتن که نوشته
بودند نعمتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن الهام چونکه ظنی ست ابهام بر جاست نوشته بودند
که محمد فاضل مناسبتے بولایتِ اخفیٰ و مبدائیتِ علم و شرکتِ افرادِ عالم با خود در بعضے افعال
در نماز و انوارِ حقیقتِ کعبهٔ معظّمه بل تحقّق بآن و قلوبِ خمسه و قلبِ بسیط و وسعتِ مضغه مے یابد
و محمد عارف و محمد زاهد مناسبتے بافرادِ ذات و تصفیهٔ خاک و وسعتِ مضغه معلوم میکنند ملّا جمال
و عبد الواحد بولایتِ کبریٰ رو آورده اند همه واضح گردید و خوشوقت ساخت اَللّٰهُمَّ اَکْثِرْ

اخواننا فی الذین مخدوما بعضے طلاب امورے کہ از قوت بفعل نیامدہ ست گاہ باشد کہ بطریق
اندراج یا انعکاس یا تخیل تصور آن ظہور نمایدو ہنوز وقت آن نرسیدہ باشد درین کار تامل
نیک درکارست و نیز تامل در اوضاع و اطوار آنہا و استقامت و عدم استقامت ویشان
ملاحظہ کردہ حکم باید نمود و در مادہ این یاران کہ احوال آنہا نوشتہ اید نمیگویم بلکہ این کلیہ ست
کہ مخطور خاطر دوستان باشد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی

مکتوب (۱۵۱) یکصد و پنجاہ و یکم

بخواجہ محمد شریف بخاری در شرح واقعہ او بسم اللہ الرحمن الرحیم حمدا للہ سبحانہ
کہ احوال و اوضاع بر نہج استقامت ست امید کہ آنعزیز نیز سلامت و بعافیت باشد و
باستقامت ظاہری و باطنی موصوف بود مکتوب شریف رسیدہ خوشوقت ساخت درین ایام
بکرم اللہ تعالی در آزار خفت ست لیکن قدرے از درد باقی ست طاقت استادن نیست
نماز را نشستہ چار زانو میگذارم الحمد للہ علی کل حال و اعوذ باللہ من حال اھل النار
و آنچہ دیدہ اید کہ شمارا از زیورہاے درخشان از مروارید پوشانیدہ اند و بعد ازان میگویند کہ این
نسبت محبوبیت ست بر تو مبارک باد بشارت ست شگرف اگر از قوت بفعل آید و از گوش
باغوش رسد حمدا للہ سبحانہ کہ عبارت شما خبرے از فعل میدہد و نگار آغوش مے آرد
کہ نوشتہ اید ازین بشارت خرم و سربلند گردیدم چون بوقت خود مرا آوردند آثار و علامات خاص
ہمچو باران نیسان ریزش میشد تا سہ روز این معاملہ سرشار قیام داشت الحال ہم خاطر
بران مشاہدات مرعی میدارد گویا ہمان وقت حاصل ست از مطالعہ این سطور خاطر بسے مسرور
شد و امیدوار ساخت رب زدنی علما والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۵۲) یکصد و پنجاہ و دوم

بشیخ بایزید سہارنپوری در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود و شرح احوال یارے کہ نوشتہ بود بِسْمِ اللّٰہِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا لِلّٰہِ الْعَظِیْمِ وَمُصَلِّیًا عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ اَحوال بہمہ حال مستوجب
حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ وَالْمَامُوْلُ عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا صحیفہ گرامی
رسیدہ مسرت بخش گردید واقعہ کہ دیدہ اید و نوشتہ نیک روشن ست و آنکہ ہفت کوشک
دیدہ اید و شش کوشک را تعبیر بلطائف ستہ کردہ اید و تعبیر کوشک ہفتم درخواستہ اید مخدوما این
ہفت کوشک گویا عبارت ازان ہفت گام ست کہ حضرت ایشان ما قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ
بِسِرِّہٖ در مکتوبات خویش برنگاشتہ اند کہ این راہ کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام ست
پنج ازان از عالم امر و دو از عالم خلق کہ نفس و قالب باشد غایۃ مافی الباب کوشک ہفتم کہ در غایت
رفعت ست نکتہ ما کمالات ولایت کہ عالم امر در انجا اصل ست و عالم خلق تابع آن لطیفہ اخفی
است کہ منتہاے عالم امرست و ولایت را فوق آن لطیفہ وصل آن قدم گاہے نیست و نظر
بکمالات نبوت کہ در انجا عالم خلق اصل ست و عالم امر طفیلی آن لطیفہ قالب ست کہ متضمن
عناصر اربعہ است و محتوی بر جزو ارضی کہ بالاصالت نصیب از کمالات نبوت آنراست و فی
الحقیقۃ فوق لطائف عشرہ است و پستی خاک سبب رفعت او گشتہ است موافق تعبیر شما آنست
کہ کوشک ہفتم ہمین لطیفہ قالب بود چہ تعبیر شش کوشک اول بہ شش لطیفہ کردہ اید کہ
پنجگانہ عالم امر و لطیفہ نفس ست لاجرم کوشک ہفتم لطیفہ قالب باشد و ہرچند در کمالات
نبوت قدم راسخ بود کمالات جزو ارضی بیشتر جلوہ گر شود و درجات آن واضح تر گردد احوال شیخ
عبد اللہ کہ از شما اخذ طریقہ نمودہ است نوشتہ بودند کہ صفات را باصل ملحق میباید و خود را ازان
خالی مے بیند اما چون جہل بسیار دارد بتفصیل احوال خود مطلع نمیشود از حقیقت حال اطلاع
بخشند مخدوما آنچہ او میباید سنجیدہ و راست ست این قسم شخص را صاحب جہل بسیار نمیتوانیم گفت
ازکجا کہ چیزہاے دیگر ہم دارد کہ ازان جاہل ست این دید نتیجہ تجلی صفات ست و منبی از فناے نفس

(حاشیہ: [illegible])

۵۱ کہ بسبب ترکیب از عناصر اربعہ بجاے چہار شمردہ میشود ۱۲

وکمالِ این فنا آنست کہ چنانچہ صفاتِ کمال ملحق باصل شدند وغیر از عدم در سالک نماند این عدم کہ مرآتِ کمالات بود نیز بعدمِ مطلق ملحق شود آن زمان از عارف نہ عین ماند ونہ اثر لَا تُبْقِی وَلَا تَذَرُ بعد ازان بحکم مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معاملہ بقاست ومعاملۂ ولایتِ کبریٰ در پیش ست فنا وبقا ہرچند در ولایتِ صغریٰ صورت بستہ بود لیکن حقیقتِ فنا وبقا در ولایتِ کبریٰ ست اکارم کہ لحوقِ عدم خاص بعدمِ مطلق از خصائصِ این ولایت ست وَالسَّلَامُ

مکتوب صد وپنجاہ وسوم (۱۵۳)

بشیخ ابوالمکارم در ترغیبِ طلب وفوائدِ صحبت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وارسالِ التحیات میرساند صحیفۂ گرامی کہ بنامِ این مسکین نمودہ بودند رسید اظہارِ تأسف وتألم بر فقدانِ دولتِ صحبتِ شیخ خود قُدِّسَ سِرُّہٗ نمودہ بودند واضح گردید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ آنچہ تقدیر ست ناگزیر ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ ہنوز ہیچ نرفتہ است **مصراع**

گر در بستہ شد ابدل دیگرے بکشایند، لوازمِ طلبگاری بجا باید آورد واز ہرجا بوئے از مطلب بمشامِ جان برسد از پے آن باید شد ایامِ فرصت بسے مغتنم ست دوبارہ در دنیا آمدنی نیست دریوزۂ این معنی از این دور از کار تمنائے بیش نیست مَعَ ذٰلِکَ ہرآنچہ نقدِ وقت ست ہرچند ہیچ نیست از دوستان دریغ نیست لیکن مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست قرب وبعد چگونہ یکسان بود کہ اُویس قرنی بمرتبۂ ہیچ صحابی نرسد در طرقِ دیگر ہم ہرچند قرب وبعد یکسان نیست امّا درین طریقۂ علیہ مدار بر صحبت ست در طرقِ دیگر باین مثابہ نیست آرے مریدِ رشید باندازہ محبت ورَبطِ معنوی کہ بشیخ مقتدا دارد اخذِ فیوض وبرکات از باطنِ شیخ در غیبتِ او نیز مینماید وبرابطۂ درونی جذبِ معانی خفیۂ او میکند لیکن حصولِ معرفت ووصول بدرجاتِ ولایات غالبًا منوط بصحبت ست لَا تَعْدِلُ بِالصُّحْبَۃِ شَیْئًا کَائِنًا مَا کَانَ فقیر نیز از توجہ ظہر الغیب خود دریغ نمیدارد اِنْشَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی حق سبحانہٗ از باطنِ بزرگان فیض مند گرداند منہ

وکمالِ کرمہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و علاجِ علتِ معنوی را درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر جویند و احبۂ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد آرند والسلام اولاً و اٰخراً

مکتوب (۱۵۴) صد و پنجاہ و چہارم

بفرزندانِ حقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد حنیف کابلی در عزاے خواجہ مرحوم و نصائحِ ضروریہ

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برخوردارِ سعادت آثار خواجہ عبید اللّٰہ مع برادر و ہمشیرہا بکمال رسند و عصمت پناہ والدہ این نورِ چشمان و سائر اہلِ طریق کہ در انجا اقامت ورزیدہ اند و در خدماتِ ایشان قیام دارند ازینجانب سلام عافیت انجام خوانند و بر جادۂ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات و البرکات و التسلیمات العلی مستقیم و مستدیم بوند و بر محبت و متابعتِ شیوخ برسوخِ تام باشند از شنودنِ این حادثۂ جانکاہ چہ نویسد کہ برین دوستان چہ قسم الم و اندوہ و چہ نوع فراق و مصیبت روے داد ولیکن چون بارادہ و تقدیرِ مولائے حقیقی ست جلّ شانہ غیر از رضا و تسلیم چارہ و گزیر نیست ما ہم صبر کردیم شما ہم صبر کنید و بہ فعلِ حق جلّ و علا راضی و شاکر باشید و گذشتگان را بدعا و صدقہ یاد آرید و از فیوض و برکاتِ خواجہ مرحوم امیدوار باشید و از مزارِ پر انوارِ او ہموارہ دریوزہ نمایند و یاران را باید کہ آنجا را معمور دارند و طریقۂ خواجہ را نیک رعایت کنند و حلقۂ ذکر و مشغولی را برپا دارند و خدمتِ آیندہ و روندہ نمایند و در رضامندی و خدمتگاری فرزندانِ خواجہ بجان کوشند و طفلان را نیک تربیت کنند و تعلیمِ آداب نمایند نمازِ پنجوقت در جماعت حاضر شوند و سبق بے ناغہ بخوانند چہ کنیم ما از ایشان دور افتادہ ایم جگر میسوزند امیدواریم کہ حق سبحانہ و تعالیٰ ایشان را ضائع نگذارد و بکمال برساند انہ قریب مجیب

بیت
ز ہجرِ دوستان خون شد درونِ سینہ جانِ من + فراقِ ہمنشینان سوخت مغزِ استخوانِ من + والسلام اولاً و اٰخراً

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاہ و پنجم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود و ایمائے بحقائق ثلثہ + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت واقعہ کہ حضرت رسالت پناہ را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دران دیدہ اید و عنایات مشاہدہ نمودہ نیک و مبارک ست و بشارتست و آنچہ کہ دیدہ اید کہ گنبد سفید عجیب بسیار مرتفع سہ محراب دارد و خود را در میان وے دیدم بعد ازان مکشوف و معلوم شد کہ این گنبد حقیقۃ الحقائق ست و این سہ محراب حقائق ثلثہ است و نیز نوشتہ اید کہ در حقیقۃ الحقائق ترقی بسیار مے بینم گویا تو کشان کشان میبری مطالعۂ آن بسیار محظوظ ساخت حق سبحانہ و تعالی ترقیات بے اندازہ نصیب وقت گرداند و از حقائق اربعہ بہرہ ور سازد و اتصالے بحقیقۃ الحقائق بفہم مے درآید وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی نوشتہ بودند کہ فرق در ہر سہ حقیقت معلوم کردم حقیقت کعبہ بمقام دل تعلق دارد و حقیقت قرآنی بمقام روح تعلق دارد و حقیقت صلوٰۃ بمقام لطیفۂ اخفی تعلق دارد مخدوما این معنی محل تامل ست درین باب نیک تدبر کنند آنچہ از کلام حضرت ایشان ما معلوم میشود آنست کہ کعبہ را یمین و یسار کہ مقام قلب و روح ست تعلق نیست آنحضرت در جلد ثانی در مکتوب ہفتادم برنگاشتہ اند در انسان چنانچہ قلب او نمونہ عرش رحمٰن ست محل سلطانہ و ظہور قلبی او انموذج ظہور عرشی ست از بیت اللہ نیز در انسان نشانہ است کہ میانہ است و از یمین و شمال بیگانہ است و بحسن بسبقت یگانہ است الخ معاملہ این حقائق بسے نازک ست دست فکر امثال ما بوالہوسان از دامان آن کوتاہ ست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَّعَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاہ و ششم

بشرافت و نجابت پناہ خواجہ عبد الصمد کابلی در مواعظ دینی و بیوفائی دنیائے دنی بِسْمِ اللّٰہِ

الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول والمامول سلامتکم واستقامتکم ظاہراً وباطناً افسوس کہ عمر بسر آمد وہیچ عمل از دست نیامد حجت درست شدہ است بیوفائی دنیا بدیہی اولی گشتہ دمحن و مصائب پے درپے مے آید و دوستان جگر گوشہا درر حیلند وہیچ تنبہ وتذکر نیست وتوبہ و انابت نہ غفلت درتزاید ست ومعاصی در افزونی اولا یرون انہم یفتنون فی کل عام مرۃ او مرتین ثم لا یتوبون ولا ہم یذکرون این کدام ایمان ست وچہ مسلمانی نہ از کتاب وسنت پندپذیر میشود ونہ از مشاہدہ آیات بینات عبرت میگیرد باید اندیشید کہ یاران وہمنشینان کہ پار و پارار سال یکجا ہم سفر وہم بستر بودند ومونس وہمدم کجا شدند مصرع کجا رفتند آن یاران کہ بودند مونس جانی ہیچ اثرے از انہا پیدا نیست وہیچکس نشانے از آنہا نمید ہد بیت چنان خرمن عمر شان شد بباد کہ ہرگز کسے زان نشانے نداد اللہم لا تحرمنا اجرہم ولا تفتنا بعدہم پس مادا پس ماندگان ناگزیرست کہ عمر دو روزہ را بغفلت نگذرانیم وبخواب خرگوش نسازیم وبا این سرائے فانی دلبند نشویم وفریفتہ این قحبہ غدار نگردیم وتمام بمراضی مولائے حقیقی جل شانہ سازیم واز کید نفس وشیطان واز گرداب ہوا وہوس کنارہ گیریم وگور وقیامت را در نظر داشتہ خود ہارا در عداد اموات داریم وعدّ نفسک من اصحاب القبور[1] واز حیوۃ ووجود موہوم منخلع گشتہ بموتے کہ پیش از موت ست پردازیم وبعدمیت ذاتیہ ونیستی اصلیہ خود سازیم معدوم کہ بر خود احکام موجود جاری سازد وبعنوان وجود والماید ونیست کہ تہمت ہست شود مضحکہ خلق شود بیت وصافی خود برغم حاسدتاکے ترویج چنین متاع کاسدتاکے ہستی وتوابع آن باہل ہستی وموجود حقیقی شایان وسزاوارست ووضع شیٔ ست در موضع خود کمال ممکن در نفی کمال ست از روے وخیریت او در سلب خیریت بیت درعالم بازماجزنام نماند وازصبح وجود ماجزشام نماند

---

[1] عن ابن عمر قال اخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم ببعض جسدی فقال کن فی الدنیا کانک غریب او عابر سبیل وعدّ نفسک من اھل القبور رواہ البخاری ۱۲ مشکوۃ باب الامل والحرص

ع چل خسرو گھر آپنے سانجھ پڑی سب دیس آمول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است +

مکتوب (۱۵۷) صد و پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرح احوال او کہ متضمن بعضے اسرار بودہ اذواق خاصہ خود و احوال رفیقان یاران خود کہ کمالات اکتساب میان محمد باقر نوشتہ بودند مطالعہ آن لذات معنویہ بخشید این قسم اسرار و معاملات کہ شمار آیان نواختہ اند و تاثیر صحبت عطا فرمودہ از غرائب روزگار ست اگر گرد عالم گردند معلوم نیست کہ تمثال و انموزج آن جائے دیگر یابند اِعْمَلُوْا اٰلَ دَاوٗدَ شُکْرًا وَ قَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب + لیکن اسرار مقطعات کہ لازم الاستتارست و قطع البلعوم در شان آن آمدہ ہست حضرت ایشان مابعد از قرن اول بآن ممتاز اند امریست دیگر مصرع لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی امید واریم کہ امثال ما دور از کاران بحکم وَ لِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ بے بہرہ نباشند و قطرہ ازین زلال حیوۃ در کام جان این تشنہ لبان چکانند چون شاحق جوار این اسرار پیدا کردہ اید و در اطراف آن گردیدہ امید واریم مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰی یُوْشِکُ اَنْ یَّقَعَ فِیْہِ و از طاحت و محبت ذاتیہ و جز آن کہ مینویسید بوضوح انجامید اَللّٰھُمَّ زِدْ زیادہ برین طاقت نوشتن نیست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۵۸) صد و پنجاہ و ہشتم

بملا محمد خان ورسکی در جواب کتابت او کہ مشتمل بعضے اذواق علیہ بود + کتابتہائے اخوی اعزی مولائے ورسکی کہ متضمن اذواق و اشواق سنیہ بود و مشعر از محبت ذاتیہ کہ آنجا اسقوط انعام و ایلام ست بلکہ از دیا د ایلام بر انعام خوشوقت و ذوقین ساخت حق سبحانہ و تعالیٰ ہمبرین منوال ہموارہ در ترقیات دارد آین دور از کار ادعائے خیر و سلامتی خاتمہ یاد دارند

۵۱ یعنی بیا اے خسرو بخانہ خویش کہ وقت مغرب و شام بوقوع آمدہ بہجا ہر ملک ۱۲ ۵۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ سبا از پارہ و من یقنت ۲۲ ۱۲ ۵۳ مضمونہ ہذا الحدیث متفق علیہ

واز محبت وعقیدت کہ نصیب شماست ایثار فرمایند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۵۹) صد و پنجاہ و نہم

بسیادت پناہان میر محمد ابراہیم و میر محمد اسحاق در شرح احوال شان فرزندان گرامی ہرکدام میر محمد ابراہیم و میر محمد اسحاق آنچہ از دید عدمیت و لحوق صفات باصل خویش نوشتہ بودند نیک و مبارک ست توجہے درین باب نمودہ آمد و امدادے دراز دیاد این نسبت شریفہ کردہ شد و ترقی خاص ہر دو عزیز را درین مقام مفہوم گردید شکر خداوندی جل شانہ بجا آرید کہ درین مدت قلیلہ این قسم عطیہ کہ حکم عنقاء مغرب دارد بشما عطا شدہ است لیدست کہ چنانچہ کمالات باصل خود عود کردہ اند و عدم صرف باقی ماندہ عدم کہ مرآت کمالات بود نیز باصل خود کہ عدم مطلق باشد عود نماید و عین و اثر از سالک بر باید مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + والسلام اوّلاً و آخراً برخوداری میر محمد یعقوب بجمعیت باشد از احوال خود گاہے منیویسید

مکتوب (۱۶۰) صد و شصتم

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع او الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین مسکین سلام مشتاقانہ خوانند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللہ تعالی عافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ظاہرا و باطنا فقیر درین ایام بیماری صعب کشید حمد اللہ سبحانہ کہ الحال رو بصحت ست و قلم بدست میگیرم و بتحمل بدوستان کلمہ چند مینویسیم چون قاصد متوجہ آنجانب بود و جواب کتابہا درخواست دو کلمہ بہر دو عزیز نوشتہ آمد تا خالی نباشد وقائعے کہ دیدہ اند و نوشتہ ہمہ روشن و عالی ست در جہاد خیبر کہ بآن سرور شریک ید و از کلام او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام استفادہ میکنید این فتح بنام شماست این شرکت گویا در جہاد اکبر ست کہ

باعدائے انفسی ست وغلبۂ افواجِ اسلام ست که لطائفِ عالمِ امر ست بر کفارِ خیبرِ انفسی باعانت
آنسرور صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم چه خیبر چنانچه در آفاق بوده است در انفس ست نیز وفتح بنام شما
بشارت ست بقهرِ اعدائے انفسی وحصولِ اسلامِ حقیقی در وقتِ استماعِ قرآنِ مجید در ماهِ مبارک
رمضان که بعطیۂ قطبیتِ ارشاد ملهم شدید ما تا که این بشارت بحصولِ کمالاتِ مرتبۂ قطبیت ست
نه منصبِ قطبیت وآنچه نامه که برادر شما مے بینند نیک ومبارک ست اِنَّ رَبَّکَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ آنچه از احوالِ یارانِ خود نوشته اند همه خوب واعلی ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت
زادهم الله سبحانه توفیقا وشوقا وترقیا نیک باحوالِ آنها پردازند وتوجهات را
دریغ ندارند واز اجتماعِ یاران ترسان ولرزان باشند که محلِ عجب وپندار ست ازین رهگذر ملتجی و
متضرع بوند واستغفار وانابت را لازم گیرند وبخلوت راغب بوند ویک دو وقت برائے آن
معین دارند وباقی با یاران صحبت دارند واحبۂ دور افتاده را بدعا یاد آرند والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد وشصت ویکم (۱۶۱)

بمیرزا لطیف بخاری که تاول در حقیقتِ فنا ونیستی بسم الله الرحمن الرحیم نحمده
حمداً بعد حمدٍ ونصلی علی نبیه محمدٍ وآله صلوة اثر صلوةٍ وسلاماً غب سلامٍ
احوال واوضاعِ این حدود مستوجبِ حمد ست امید که آن جناب نیز بعافیت باشند وبر جادهٔ
شریعت وسنت مستقیم بوند واز فرع باصل آیند واز صورت بحقیقت گرایند صحیفۂ گرامی
رسید ومسرت بخش گردید نوشته بودند از کثرتِ مشاغل بدانکه مامور ست موافقِ مدعا نمیتوانند
پرداخت تا غافل هم نیست هر وقت که فرصت میاید غنیمت شمرده مے پردازد بلے اینقدر هم
غنیمت ست گفته اند ما لا یدرک کله لا یترک کله لیکن امید ست که نسبت وحضورِ
باطن بر دوام بود ونسبت در قفائے آن نباشد ومشاغلِ صوریه سببِ فتورِ نسبتِ معنویه نشود
بیت دارم همه جا باهمه کس در همه حال * در دل ز تو آرزو ودر دیده خیال * وآنچه نوشته اند

کہ ہستیِ خود را در محبت عینِ نیستی کردہ است بسیار خوشوقت ساخت و از لطافتِ استعداد شما خبر داد حق سبحانہ آتش این محبت را مشتعل سازد تا از ماسوے بتمام برہاند حمدًا للہِ سبحانہٗ کہ در محبت ہستی بہ نیستی تبدیل یافتہ است نیستی و عدمیت فاتی انسان است وجود و توابعِ آن از صفاتِ کمال خاصہ حضرت معبود است اگر در ممکن این صفات نمودار است ہم از آن حضرت مستفاد و مستعار است ممکن باین دیدِ عاریتی این کمالات را از خود دانستہ از راہِ جہلِ مرکب خود را خیر و کامل تصور نمودہ است و دعویِ ہمسری و شرکت با مولائے حقیقی خود پیدا کردہ و محلِ رعونت و انانیت گشتہ چون فضلِ الٰہی جل شانہٗ در حقِ او در رسد و از این جہلِ مرکب برہاند و بمعرفتِ خویش بنوازد و داند کہ این کمالات از جائے دیگر است و این صفات ظلِ صفاتِ اوست تعالیٰ مولوی قدس سرہٗ

بیت چون بدانستی کہ ظلِ کیستی ٭ فارغی گر مردی و ور زیستی ٭ این دیدِ عاریتی و ظلی چون بر عارفِ غالب مے آید این کمالات را در دست بصاحبِ آن مے سپارد و ظلال را باصل ملحق میباید و نیستیِ ذاتی و عدمیتِ اصلی ملحق میشود و از انانیت منخلع میشود بحدیکہ اگر سالہا بگذرد خود را انا نتواند تعبیر کرد۔ این زمان بفنائے حقیقی موصوف شود و نفس از آلودگی برہد بعد از ان بمقتضائے من قتلتہٗ فانا دیتہٗ معاملہ بقا در پیش است کریمہ اومن کان میتًا فاحییناہ ایمائے باین معنی وارد و این بقا ولادتِ ثانیہ است کہ عارف از وجودِ موہوم منخلع گشتہ بوجودِ موہوب حقانی موجود گشتہ است در خبر است لن یلج ملکوت السمٰوٰتِ والارضِ من لم یولد مرتین وقائع کہ دیدہ اید و نوشتہ و ہمچنین فیوض و برکات کہ از مزارِ فائض الانوار معلوم نمودہ اید نیک و مبارک است اللہ تعالیٰ بطفیلِ این آگاہ بر ازحقیقت کار اطلاع بخشد و از کمالِ انسانی بہرہ ور سازد

مکتوب صد و شصت و دوم (۱۶۲)

بشیخ محمد یوسف گردیزی پیرزادہ ملتان در مقدمۂ مشعر از ہضمِ نفس ست و نادیدنِ خود در معاملہ افادہ و بیانِ حقیقتِ ممکن و فناءِ او و در بیانِ آنکہ مدارِ افادہ و استفادہ صحبت است

هُوَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰی اَمَّا بَعْدُ فَقَدْ وَصَلَ اِلَیَّ مِنْ جَنَابِکُمْ کِتَابٌ کَرِیْمٌ کِتَابٌ تَعْرِفُ فِیْ وُجُوْہِ عِبَارَاتِهٖ نَضْرَةَ النَّعِیْمِ این ذرهٔ بے مقدار سزاوار این خطاب نیست ولائق این کتاب نہ مقدماتیکہ از راہ شکست نفس و فروتنی کہ دران نامهٔ نامی برنگاشته اند در حق این مغرور دور از کار صادق و بیان واقع ست دریوزهٔ نجات ازین گرداب و تخلص بسوئے ربُّ الارباب ازین مسکین نمودن در رنگ استعاره است از مستعیر و سوال ست از محتاج فقیر بیچگونه در خود مناسبتے باین طائفهٔ علیه نمے بیند و مشارکتے در اسرار طبقهٔ سنیه در نمیابد ہمہ ذٰلِكَ طالبانے کہ از اطراف و اکناف مے آیند بقدر استعداد بهره ور میشوند و خیال کمال و اکمال مینمایند این ہمہ از برکات بزرگان ست و از انفاس نفیس ایشان این مسکین درمیان نیست مصراع ماخود ئیم این ہمہ الحان ز مطرب ست + بلے نیستی و عدمیت ذاتی ممکن ست وجود و سائر کمالات کہ توابع وجود اند ہمہ در وے مستعار و مستفاد از مرتبۂ وجوب ست ممکن بیچاره ذات خود را فراموش کرده بکمال عاریتی خود را خیر و کامل تصور نموده است و در اخص اوصاف مولائے خود شرکت جسته و ازین رہگذر رعونت و انانیت پیدا کرده ندانسته است کہ ذات او عدم ست کہ منشاء ہر شر و فساد ست چنانکہ وجود مبداء ہر خیر و کمال ست از جہالت ذاتی اوست کہ خود را کامل دانسته است کمال در حق او انتفائے کمال ست از وے و خیریت در سلب خیریت خوش گفت **بیت** وصافی خود برغم حاسد تا کے ترویج چنین متاع کاسد تا کے سخن بجائے دیگر رفت این درویش دلریش از توجہ غائبانه و از دعائے ظہر الغیب فارغ نیست ان شاء الله تعالی امیدواریم کہ از راہ محبتے کہ باین طبقۂ علیه دارند از فیوض و برکات ایشان فیض مند باشند و از انوار و اسرار این اکابر بہره مند گردند این محبت را سرمایۂ سعادت تصور فرمایند حق سبحانه آتش این محبت را سر بلند سازد و شعلهٔ شوق را مشتعل گرداند تا از ما سوے بتمام برہاند و بسراپرده قرب و معرفت رساند اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ مکرما مکرما

افادہ و استفادہ وابستہ بصحبت ست خصوص در طریقۂ ما کہ مدار بر صحبت ست تا حصولِ صحبت
کاملِ مکمل بر اوضاعِ شرعیہ و سُننِ مرضیہ مستقیم باشند واز لہو لعب و صحبتِ ناجنس معرض بوند
و بوظائف و اذکارِ ماثورہ اوقات را معمور دارند اشتغال بعلومِ دینیہ از اعظمِ عبادات ست والسلام

مکتوبِ صد و شصت و سیوم (۱۶۳)

بمیر عثمان کولابی در حقیقتِ فنائے قلب و ترغیب فنائے نفس حامداً و مصلیاً مکتوب
مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از جریانِ ذکرِ اسمِ ذات و سریانِ آن در ہمہ لطائف بلکہ در تمام
بدن و رسیدن بنفی و اثبات تا تہلیل و یکبارہ روے تعلقِ دل از ماسوے بحدیکہ اگر در دل بگذرانند
نگذرد کہ بر نگاشتہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت اللّٰہم زِد این حالت کہ ما سوا بر دل
خطور نکند ہر چند اخطار نماید بواسطۂ نسیانے کہ دل را از ماسوے حاصل شدہ است معبر بفنائے
قلب ست و درجۂ اُولیٰ ست از درجاتِ ولایت سعی نمایند کہ بدرجاتِ دیگر ترقی نمایند و بکمالِ
انسانی برسند بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنتِ سنیہ مستقیم بوند و در مراضی مولائے حقیقی جل شانہٗ
بجان کوشند و توشۂ آخرت آمادہ سازند و دستار زاید عایا دارند والسلام اولاً و آخراً

مکتوبِ صد و شصت و چہارم (۱۶۴)

بشیخ حسین منصور برکی جلندری در شرحِ احوال و اذواق و تعبیرِ وقائع کہ نوشتہ بود و جواب استفسارہا
بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب
کہ متضمن اذواقِ سنیہ و وقائع علیہ بود رسید مسرت بخش گردید حق سُبحانہٗ ابوابِ ترقیات را ہموارہ
مفتوح دارد و بر جادۂ سُنتِ نبویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت دہد
نوشتہ بودند گاہے بنسبتہائے مالا یُشارُ الیہا باشارۃٍ ولا عبارۃٍ مشرف بمسازند و
گاہے بخلعتہائے نورانی مزین سرافراز مینمایند گویا بخواست یا بے خواست کشان کشان می برند

بے نسبتے کہ بمرتبۂ بیچونی تعلق دارد نیز بیچون ست واز عبارت واشارت برتر ذوقی ست نہ بیانی ؎ لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی ✤ گاہ آن نسبتِ بیچونی را بصورتِ مثالیہ وامثالہا تا بفہم وافہام نزدیک شود وبتعبیر درآید وآنچہ نوشتہ اند کہ شخصے درباره شما میفرمایدکہ وجودِ او در ہمہ ممکنات ساریست آرے عارفِ تام المعرفت کہ از ہمہ اسما وصفات بہرہ ورست بمنزلۂ کل ست مر افرادِ عالم را از انست کہ حقیقتِ محمدی را در سائرِ حقائق سریان ست بعضے عرفا گفتہ اند کہ ہنگامِ تجلیِ ذاتی عارف خود را کل ومحیطِ اشیا در مییابد درین مقام عارفے گفتہ است کہ جمعِ محمدی صلی اللہ علیہ وسلم اجمع ست از جمعِ الٰہی چہ جمعِ محمدی جامعِ مرتبۂ وجوب وامکان ست نہ جمعِ الٰہی باید دانست کہ این از قبیلِ اشتباہِ انموذجِ شے ست باصلِ آن چہ آنچہ در جمعِ محمدی ست علیہ وآلہ الصلوٰۃ والسلام ظل وانموذجِ مرتبۂ وجوب است تعالت وتقدست نہ اصلِ آن مرتبہ کہ برتر ازان ست کہ در احاطہ ممکن آید خوش گفت

بیت تو از خوبی نمے گنجی بعالم ✤ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش ✤ وآنچہ نوشتہ اند از مشاہدۂ عذابِ میت وبانہ خلاصی یافتنِ او بتوجہِ شما ونیز منعکس شدنِ نسبت وخواطرِ شخصے کہ وارد شدہ است در شما ونیز شفا یافتنِ مریضے کہ معاملۂ او بیاس رسیدہ بود بتوجہِ شما ہمہ بظہور پیوست و باعثِ مزیدِ شکر انہ گشت نوشتہ بودند کہ ہر گاہ توفیقِ اعمالِ مرضیہ مییابیم نورانیت وصفا بر وجہِ کمال در خود مشاہدہ مینمائیم واگر فروگذاشتِ ادبے از آداب نمودہ مے آید کدورتِ آن نیز بر وجہِ کمال در خود مے فہمم مخدوما در حدیث[1] آمدہ است مَنْ سَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ وَسَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وآنچہ در بابِ تضاعفِ حسنات در مسجدِ فقرا نوشتہ اند نیک ست لیکن اگر این معاملہ معاین ومشاہد گردد خوبتر بود ہر چند در استخارہ این معنی را معلوم کردہ اید اما از راہِ استدلال نہ رسیدہ بودند کہ اگر از ولی گناہِ کبیرہ صادر شود از ولایت مے افتد یا نہ مخدوما مقررِ مشائخ ست کہ الفانی لا یرد کسے کہ بفنائے اتم مشرف شدہ است امید ست کہ بگناہ رد نشود

---

[1] روی احمد عن ابی امامۃ ان رجلا سأل رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ما الایمان قال اذا سرتک حسنتک وساءتک سیئتک فانت مؤمن ۱۲ مشکوۃ کتاب الایمان

لیکن امیدواریم که ولی مرتکب گناهِ کبیره نشود که اولیاء الله محفوظ اند غالباً ارادهٔ سفر کوهستان که
نموده اند نیک و مبارک ست بعدِ استخاره متوجه شوند و اگر فقیر توفیق یافت از نوشتن کتابت خود
معاف نخواهند داشت و آنچه در بابِ ترقی در ملاحت و بهره یافتن از محبتِ ذاتیه بر نگاشته اند
مخدوما بهرهٔ محبت ذاتیه بفهم مے درآید اما معاملهٔ ملاحت بسیار نازک ست بمرور تأمل کرده خواهد
شد انشاء الله تعالیٰ از تعیینِ مبدءِ تعینِ خود استفسار کرده بودند پیشتر مظاهر التعینِ ولایتِ انبیاء
که بر قدمِ کدام پیغمبر اید نموده است بر قدمِ هر پیغمبر که هستند جزئی اسمے که مبدأ تعینِ آن پیغمبرست
علیٰ نبینا و علیٰ سائرِ الانبیاءِ والمرسلین الصلوات والتسلیمات بر طبق تحقیق
حضرتِ ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسرهِ الاقدس مبدأ التعین شماست والسلام علیٰ

مَنِ اتَّبَعَ الهُدیٰ

مکتوب (۱۶۵) صد و شصت و پنجم

بسیادت پناه میر محمد اسحاق در اسرار محبت، هُوَ، حق سبحانه ابواب فیوض را همواره مفتوح دارد
کتابتے که از راهِ کمال شوق ارسال داشته بودند ذوقین و خوشوقت ساخت این شوق را سرمایهٔ
سعادت دانند و این محبت را دریچهٔ معرفت فهمند محبت ست که سببِ ظهور و اظهار گشته است
و گنج مکنون را در عرصهٔ بروز آورده و پردگیانِ غیب الغیب را تماشاگی نموده بمنصهٔ شهود و شهادت
آورده و پرده را از روے شان بکشوده و طریقهٔ عشق و ولولهٔ محبت مسلوک گشته حب ازلی ست
که درین مظاهرے تجلی فرموده است و راهِ ترقی را واساخته مصراع یک نشاهٔ دو جا ظهور کرده
انوار و اسرار محبت را چه توان بیان نمود که معامله را از اوج بحضیض آورده و باز از حضیض باوج برده
که دیده اند روشن ست حق تعالیٰ از فیوضِ آنحضرت بهرهٔ کامله عطا فرماید والسلام و

مکتوب (۱۶۶) صد و شصت و ششم

بسید نور محمد در جوابِ استفسارها سَاوۂ الحمد لله و سلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ

کتابتے کہ سیادت و نقابت پناہ میر سید نور بہر فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید آنچہ از
اشغالِ باطنہ و ورزشِ رابطہ کہ بعد از نمازِ صبح و وقتِ خواب استعمال مینمایند نیک ست امید
کہ نتیجہ بخش گردد و آنچہ نوشتہ آمدہ کہ بلطائف اربعہ غیر خفی حسب الامر توجہ دارد متحد و ما استمرار اشتبا
شدہ است فقیر ہرگز این امر نکردہ باشد خفی را از سائرِ لطائف بے وجہ جدا نکردہ من بعد بہر
پنج لطیفہ توجہ میکردہ باشند تا از پنجگانہ ارکانِ ولایت و از کمالِ ہر کدام بہرہ مند شوند و در
ذکر و عبادت مقید جمعیت و حلاوت نشوند ذکر باید گفت بحلاوت و بے حلاوت عبادت ہر چند
اشق بود ثوابِ آن امید ست کہ بیشتر شود آن ادعیہ کہ بعد از ہر نماز و وقت خواب میخوانند اکثر از ان
الفاظ نبوی ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و سلم ہر چند در بعضے ادعیہ تفاوت در تعیینِ
عدد و تعیینِ وقت حاصل و ثابت بود میخواندہ باشند آرے سہ دعا ماثور نیست یکے اللہم بحرمۃ
الحسن الخ دویم بشیخ عبد القادر الخ سیوم نادِ علیاً الخ دو دعاءِ اول گنجایش دارد کہ بخوانند
منع نمیکنم دعاءِ سیوم از شعارِ اہلِ سنت نیست موقوف باشد اگر از ثقاتِ اہلِ سنت در استعمالِ این
دعا نقل معتمد دیدہ باشند مختار اند بعد از ہر نمازِ فرض آیۃ الکرسی میخواندہ باشند در حدیث آمدہ است
در فضیلتِ این عمل لم یمنعہ من دخول الجنۃ الا الموت و نیز آمدہ است کان اللہ یتولی

قبض روحہ | والسلام

مکتوب (۱۶۷) صد و شصت و ہفتم

بامان بیگ بدخشی در تعبیرِ واقعہ و شرحِ حال او. بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً
مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید بذکر و فکر معمور باشند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند و
در رضامندی مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و آنچہ دو بار دیدہ آمدہ کہ ہفت طبقۂ زمین
شق شدہ است و نظر بہ پشتِ ماہی رسیدہ نیک ست و مشعر ست از استعدادِ نزولِ تام کہ مترتب
است بر عروجِ کامل و جمیعِ صفات را کہ گم مییابید مقدمۂ فنائے اتم است چہ ممکنات چونکہ مظاہرِ
اسما و صفات اند از ذات بہرہ ندارند و گم شدنِ صفات گم شدنِ ذاتِ سالک ست چہ ذاتِ او

ورائے صفات چیزے دیگر نیست عزیزے گفتہ است مصراع گم شدن در گم شدن دین من ست نوشتہ بودند کہ در نماز و در تلاوت خود را بیکار مییابم ظاہرا آن معنی باشد کہ خود را درمیان نمے بینم این دید خوب واصل ست و نتیجہ گم یافتن صفات ست چہ ہرگاہ کہ صفات ہمہ ناچیز وگم شد اینکس کہ موصوف بود بیکار و معطل گشت و در تلاوت وجز آن درمیان نماند والسلام

مکتوب (۱۶۸) صد و شصت و ہشتم

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالاحد برادرزادہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالی در آنکہ فیض از مبدأ فیاض دائمی ست اگر کمی و نقصان ست از اینجانب ست الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر طریقہ مرضیہ مستقیم بوند واجبہ دور افتادہ را بدعا یاد آرند واجبہ را نیز از خود غافل ندانند و فارغ نفہمند مصراع فراغت از تو میسر نمیشود مارا از مبدأ فیض تعطیل نیست ہموارہ درکارست بحسب استعدادات و قابلیات اگر قبض و تعطیل ست منشأ آن قابل ست نہ مفیض چہرہ معشوق در مرایائے متقابلہ او باندازہ صفاست و نورانیت آئینہ شروق منعکس و نمایان ست آئینہ کہ زنگار دارد پذیرائے صورت نیست کمی و نقصان از جانب آئینہ است نہ از جانب صورت آثار بسیر مرکزی خود نمودہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت حق سبحانہ از کمالات و خصائص آن بہرہ تام عطا فرماید انہ قریب مجیب والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۶۹) صد و شصت و نہم

بمحمد یحیی پسر قاضی چوکی کابلی در شرح احوال او ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از ملکہ شدن ذکر قلبی نوشتہ بودند کہ اگر بتکلف خواہد کہ خود را نگاہدارد نتواند شکر این نعمت بجا آرند این حالت را دوام آگاہی و یادداشت نیز

گویند تا زمانے کہ حضور و ذکر بتکلف ست یاد کرد ست و چون دوام پذیرد و از تکلف وارہد یادداشت شود بیت دارم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ حال + در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال + سعی فرمایند کہ خطرہ ماسوا از دل برود کہ اگر سالہا قصد کند و تکلف نماید خطرہ غیر نگذرد بواسطہ نسیانے کہ دل را از ماسوا حاصل شدہ است این حالت معبر بفنائے قلب ست و قدم اول ست در اطوار ولایت مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + و قائعے کہ دیدہ اند روشن و عالی ست و از مناسبت تامہ خبر میدہد حق سبحانہ ترقیات ارزانی فرماید والسلام اولاً و آخراً

بود | دہند

مکتوب (۱۷۰) صد و ہفتادم

بمیرزا محمد امین بخاری در جواب سوالے کہ نمودہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیہ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ معنی ست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الورٰی صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ واصحابہ البررۃ التقی بورود صحیفہ گرامی مشرف گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادہ شریعت و سنت مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل گرایند نوشتہ بودند کہ اخلاص و محبت روز بروز در تزاید ست حمداً للہ سبحانہ علی ذلک امید ست کہ آتش محبت مشتعل شود و شعلہ شوق سرافراز گردد تا از ماسوے بتمام برہاند و بمقصد اقصی رساند نوشتہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیہ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ معنی ست مخدوما رضا بر دو گونہ است رضائیست پیش از وجود عطیہ انبیا را علیہم الصلوات والبرکات امروز این رضا حاصل ست عطیہ و عدم عطیہ و نعمت و نقمت درین رضا مستوی است ہر چہ از ان طرف میرسد و قضاء ازلی بران رفتہ است بآن راضی اند و رضائیست بعد وجود عطیہ پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در روز قیامت چون عطیات و انعامات

بود | دصحبہ | گردد | شود | بوہند

بیشمار شود از قبولِ شفاعت و مغفرتِ اُمت و اِجلاس بر عرش و جز آن پیغمبر فرمایند عَلَیْهِ الصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ بس ست من رضی شدم از امام محمد باقر منقول ست که گفت اہلِ عراق شما میگویند که اَرْجیٰ اٰیَة در قرآن مجید لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ست و ما اہلِ بیت بر آنیم که امید در آیۂ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰے بیشتر ست چه حضرتِ رسالت صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ راضی نشود که یکے از اُمتِ او در دوزخ باشد گویم که میتواند که اَرْجیٰ اٰیه نسبت بعامۂ خلق آیۂ اُولیٰ بود و اَرْجیٰ نسبت باین اُمت آیۂ ثانیه بود و این تبایُن دو رضا در رنگِ تبایُنِ علمین ست باعتبارِ تبایُنِ حالِ معلومین چه حق سبحانه جمیع اشیا را بعلمِ ازلی میداند مع ذٰلِكَ میفرماید وَلِیَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ یَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَیْبِ فَلَیَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِیْنَ صَدَقُوْا وَلَیَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِیْنَ و امثالِ ذٰلک علمِ ازلی علم ست باشیا پیش از وجودِ اشیاء و علمِ ثانی علم ست بعدِ وجودِ اشیا و این ہر دو علم مُباین اند باآنکه گویم که معنی فَتَرْضٰے زیادتی رضاست اصلِ رضا پیشتر بود و الحال زیادتی رضا حاصل شود اگر گویند که آنسرور صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ بدوامِ رضا موصوفست پس قولِ امام که رضی نشود که یکے از اُمتِ او بدوزخ رود بچه معنی بود و رضا و عدمِ رضا در یک محل چگونه جمع شود گویم معنی راضی نشود این ست که منفرح و خوشوقت نشود و عدمِ انفراح که حزن باشد منافی رضا بقضا نیست تا در یک وقت جمع نشوند چه در مصائب سخت مومن منفرح نیست بلکه مغموم و محزون ست مع ذٰلِكَ رضا بقضا دارد اَلْعَیْنُ تَدْمَعُ وَالْقَلْبُ یَحْزُنُ وَاِنَّا بِفِرَاقِكَ یَا اِبْرَاهِیْمُ لَمَحْزُوْنُوْنَ قولِ نبی ست صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ و در سورۂ طٰهٰ رضا بهمین معنی ست لَعَلَّكَ تَرْضٰے یعنی شاید که تو خوشنود شوی و در سورۂ وَالضُّحٰی ہم اگر رضا بمعنی فرح و خوشنودی گرفته شود اصل سوال مندفع میگردد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

---

۵۱ بدانکه این کریمه طرفیست در سورۂ حدید دپارۂ قال فما خطبکم ۵۲ واقع ست در آغاز سورۂ عنکبوت از پارۂ امن خلق (۲۰) ۵۳ متفق علیه و هذا قطعة من حدیث طویل، مشکوة کتاب الجنائز باب البکا۔

مکتوب (۱۷۱) صد و هفتاد و یکم

بحافظ عبد الله سندی در نصیحت و تعبیر واقعه. بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات
میرساند که دو کتابت از آن برادر رسیده خوشوقت ساخت حمداً لله سبحانه که بعافیت اند و
از یاد دوستان فارغ نه اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و مولائے حقیقی را جل شانه رضی سازند
و توشهٔ آخرت را آماده کنند واقعه که پیغمبر را صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم دیده اند و از
شر شیطان ایمن مانده اند نیک روشن ست دو شیطان گویا شیطان آفاقی و شیطان
انفسی ست شیطانے که زهر خورده است و مرده است باز دارو خورده است و خون از دهن و بینی
و گوش او بر آمده زنده گشته است شیطان آفاقی ست که بزهر عصیان بموت ابدی گرفتار شده
است و بحیوة چند روزهٔ دنیاوی زنده شده و میتواند که این مردن او نسبت بشما باشد که از
اغوائے او ایمن باشند و فی الحقیقت تا بقائے دنیا زنده است و شیطان دویم که مآل کار او
مردن ست شیطان انفسی ست که نفس اماره است و نابود شدن و مردن او بعد اللتیا والتی بشارت
است باستعداد فنائے او که موتوا قبل ان تموتوا اشارت باین فناست و ولایت
خاصه منوط باین فناست شیطان آفاقی دشمن بیرونی ست و شیطان انفسی دشمن درونی
است دشمن بیرونی بمدد دشمن درونی کار میتواند کرد و چون دشمن درونی از اوصاف ذمیمه مبرا
و بتزکیه سد امید ست که از شر دشمن بیرونی نجات حاصل آید والسلام

مکتوب (۱۷۲) صد و هفتاد و دوم

بسید نعمت الله بنگالی در شرح احوال و تعبیر واقعهٔ او. بعد الحمد والصلوة وتبلیغ
الدعوات میرساند کتابتے که متضمن احوال علیه و وقائع سنیه بود رسید خوشوقت ساخت در
یک واقعه عنایات از حضرت شیخ عبد القادر جیلانی دیده اید و در واقعهٔ دیگر از آنسرور علیه وعلی

الیہ الصلوٰۃ والسلام عنایات معاینہ نمودہ اید ودر واقعۂ سیوم باران مروارید ومرجان بر سر شما میبارد وبعد ازان معلوم کردہ اید کہ این باران از شماست این ہر سہ واقعہ نیک روشن ست وآنچہ دیدہ اید کہ آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بشما انگشتری عطا فرمودہ اند نگین ندارد مانا کہ انگشتری کنایت از کمالات ولایت محمدی باشد ونگین عبارت از ولایت احمدی بود باز در ہمان واقعہ دیدہ اید کہ از شما ستون نور ظاہر شد بعدہ این ستون دو پارہ شدہ ہر کدام متمثل بصورت آدمی گشت بعدہ دیدہ اید کہ از نور آنہا عالمے منور میگردد وبعد ازان حضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ندا در رسید کہ انوار ہر دو از تست این ستون نورانی حقیقت شماست این ہر دو پارہ کہ متمثل بصورت آدمی شدند گویا لطائف عالم خلق ولطائف امر شماست وچنانچہ ہر کدام ازین لطائف بکمال خود رسیدہ اند ونورانی گشتہ عالمے از آنہا منور گشتہ ست واین بشارتے است شگرف وآنچہ از لحوق بحقیقۃ الحقائق وبہرہ یافتن از مرکز ودید اتحاد بسید الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات نگاشتہ بودند بوضوح پیوست وسبب خوشحالی گردید اللھم زد والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم

مکتوب صد وہفتاد وسیوم (۱۷۳)

سیادت پناہ میر محمد ابراہیم در کمالات محبت وتشویق بآن حق سبحانہ وتعالیٰ ابواب فیوض الہیہ مفتوح دارد

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در کمالات محبت وتشویق بآن حق سبحانہ وتعالیٰ ابواب فیوض الہیہ مفتوح داراد صحیفہ گرامی رسید خوشوقت ساخت وولولۂ شوق وطنطنۂ محبت وبیقراری وبے آرامی کہ از حد افزون ست اظہار نمودہ بودند بوضوح پیوست آرے مصراع ع در عشق چنین بو العجبیہا باشد این قسم شوق ومحبت آرزوے طلاب ست ومتمناے سالکان کہ پردہ از روے کار میکشاید ومعاملہ سنین را بساعات مے آرد ومحبوسان عقیلۂ عقل قدر این محبت را ندانند واین جنون را عیب وعلت مے انگارند اگر بمقدار سر موے ازین متماہ ایشان پردہ بکشاید دیوانہ این جنون گردند وبصد آرزو از بند عقل یکسو شوند بیت عقل گر داند کہ دل در بند زلفش چون خوش ست

عاقلان دیوانہ گردند از پے زنجیر یا ٭ این جنون سرمایۂ سعادت ست ومثمر قرب و معرفت ست در حدیث است لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ مجنون[1] نوشتہ بودند کہ ماہ مبارک رمضان در سرہند گذرانند بہتر ست ہفت ہفت استخارہ ہر گاہ برابر بکنند امید ست کہ مبارک باشد اینقدر ہست کہ ہر چہ بکنند رعایت حکمت را از دست ندہند نوعے نشود کہ سبب ایقاظ فتنہ گردد ادع الی سبیل ربک بالحکمۃ والموعظۃ الحسنۃ[2] . فقولا لہ قولا لینا لعلہ یتذکر او یخشی[3] والسلام اولا و اخرا

مکتوب (۱۷۴) صد و ہفتاد و چہارم

بمیر شرف الدین حسین اندجانی ثم لاہوری در فضیلت فقر و استغنا باذکر حدیث جلیل القدر اللہ تعالی ابواب فیوض را مفتوح دارد مکاتیب شریفہ پے در پے در رسید خوشوقت ساخت نعمت خوشگوار کہ نصیبہ روزگار شماست فقر و استغناست فقر را چہ نویسد کہ در شان آن آمدہ است الفقر فخری و استغنا تخلق ست باخلاق اللہ تعالی در حدیث ست اتانی جبرئیل فقال یا محمد عش ما شئت فانک میت واحبب من شئت فانک مفارقہ واعمل ما شئت فانک مجزی بہ واعلم ان شرف المؤمن قیامہ باللیل وعزہ استغناءہ من الناس از گرمی مجلس کہ پیش ازین نوشتہ بودند گرم تر باشد و از عجب دور تر بود و در پاس نسبت باطن و از دیاد کیفیت آن کوشند و باحوال یاران نیک پردازند و توجہات فرمایند تا آثار ترقیات ظاہر شود و این دور از کار را بدعا یاد آرند والسلام اولا و اخرا

مکتوب (۱۷۵) صد و ہفتاد و پنجم

بسر انداز خان در نصیحت و تعبیر وقایع او بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین

---

[1] والذی فی الحصن الحصین للجزری اکثروا ذکر اللہ حتی یقولوا مجنون ۱۲ رواہ احمد وغیرہ [2] واقع ست در آخر سورۂ نحل و پارہ ربما (۱۴) ۱۲ [3] واقع ست در سورۂ طہ از پارہ (۱۶) ۱۲

وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ اَجْمَعِیْنَ صحیفہ گرامی کہ رسیدہ بہجت افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبر جادۂ شریعت وسنت مستقیم بوند ایام مفارقت بامتداد کشید وشوقِ ملاقات چگونہ نوشتہ آید چہ توان کرد ہر چیز را وقت معین است لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ ہر طور کہ حق سبحانہ تعالیٰ دارد رضی باید بود ہر چہ پیش آید بود مراد محبوب لذ وصل ہزار بار بہتر + بہر حال بطاعات وعبادات سرگرم بوند وبذکر وفکر پردازند ودر آمادگی آخرت کوشند واستر ضائے مولائے حقیقی جل شانہٗ خواہند واجبہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند چیزہائے کہ در مراقبہ دیدہ اید ہمہ نیک است وبشارتست فتح مکہ کہ کردہ اید مکہ معظمہ گویا اشارت بقلب انسانی بعلاقہ آنکہ مکہ مرکز وخلاصہ زمین است وقلب نیز خلاصہ انسانست آنچہ در کلیت انسان ثابت است در قلب تنہا نیز ثابت است لہذا اصلاح جسد منوط بصلاح قلب است وفساد آن بفساد آن وفتح مکہ اشارتست بتخلیص قلب از چنگل دشمن وبشارتست بحصول کمال مراد از چہ قلب اولا در سلطنت نفس است ودر اغوائے او وچون بعنایت حق جل وعلا قلب از تسلط نفس بر آید واز اغوائے او وا رہد راہ کمال پوید وبقرب ومعرفت کہ کمال انسانی ست رسد وآنچہ پیر ومرشد شما میگوید کہ حالے کہ تو داری بحرمت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم فردائے قیامت گواہی خواہم داد بشارتست بحصول حال بر وجہ کمال کہ قابل شہادت آن روز بود وآنچہ از جانب دست راست شما سلام مضبوط وبلند دادند وشما جواب سلام دادید نیز بشارتست بسلامتی از آفات دارین است وآنچہ میگویند کہ آسمان را برائے شما میشگافند بشارتست بعروج روحی وترقیات اعمال بربالائے آسمان بیت اے عاشقان اے عاشقان ہنگام آن شد در جہان + مرغ دلم طیران کند بالائے ہفتم آسمان + وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب صد وہفتاد وششم (۱۷۶)

بمیر عبد اللہ پشاوری در نصیحت ومحافظت طریقہ شیخ طریقت وخدمت اہل حقوق + + +

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ اَبواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارادا حوال و اوضاع ہمہ حال مستوجب حمدِ ذی الجلال ست المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فانہا ملاک الامر ومدار النجاۃ ودونہ خرط القتاد طریقہ مرضیہ خواجہ مرحوم را نیک حمایت کنند ومتابعت ایشان را از دست نہ دہند ویاران را طریق معاشرت نیک فرمایند ودر خدمت ورضامندیِ فرزندان ایشان بجان کوشند واجبہ دور افتادہ را بدعائے خیریاد آرند وکمرِ ہمت را در خدمت وعبادت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بربندند ودرین مہلتِ قلیلہ رضامندی اوعز شانہ حاصل نمایند مربیِ صوری ہرچند از سر رفتہ است لیکن مربیِ حقیقی عزوجل قائم ودائم ست فان اللہ حیٌّ لا یموت حلقہ ذکر را گرم دارند وبخلوت وتنہائی راغب باشند ودر شبانروزی یکدو وقت برائے عزلت معد باید ساخت وذکر وفکر وتذکر زلات وتقصیرات وتوبہ واستغفار ونفی وجود وسائر کمالات ونفی مرادات از خود دران وقت از مغتنمات باید شمرد وباقی اوقات در افادہ واستفادہ صرف باید کرد والسلام

مکتوب (۱۷۷) صد وہفتاد وہفتم

بخواجہ عبدالسلام کابلی در تعلیم طریقۂ انیقہ وحل ایراد کہ بر کریمہ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون نمودہ وتعبیر واقعہ • اللہ تعالیٰ بکسب مرضیات خویش مکرم دارد در کتابت خواجہ عبداللہ آخر از ین فقیر التماس طریقہ توبہ وتوجہ بدل نمودہ بودند مخدوما از زلات وتقصیرات گذشتہ نادم شوند وتوبۂ نصوح نمایند وسہ بار کلمہ استغفار بزبان آرند بعد ازان بقلب صنوبری کہ آشیانہ حقیقت جامعہ قلبیہ ہست ودر پہلوئے چپ واقع ست متوجہ گردید لفظ مبارک

لہ این کریمہ واقع ست در سورۃ الذاریات از پارہ قال فما خطبکم ۱۲

اَللّٰہ راہ ران بگذرانند وبزبانِ دل آنرا بگویند وبران مداومت نمایند چندانکہ این ذکر ملکۂ دل شود وحضور مَعَ اللّٰہ صفتِ لازمہ او گردد نوشتہ بودند کہ حق سُبحانہٗ میفرماید کہ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ پس باید کہ ہمہ را نسبتے کہ عبادت ومعرفت را شاید در سانند طفل میرا ندن را وجہ چہ باشد مخدوما قاضی بیضاوی این کریمہ را از ظاہر وحقیقت مصروف داشتہ است وبر تمثیل ومبالغہ حمل کردہ میگوید لَمَّا خَلَقَهُمْ عَلٰى صُوْرَةٍ مُتَوَجِّهَةٍ اِلَى الْعِبَادَةِ مُغَلِّبَةٍ لَهَا جَعَلَ خَلْقَهُمْ مُغَيًّا بِهَا مُبَالَغَةً فِيْ ذٰلِكَ وَلَوْ حُمِلَ عَلٰى ظَاهِرِهٖ مَعَ اَنَّ الدَّلِيْلَ يَمْنَعُهُ لِاَنَّ اَفْعَالَ اللّٰهِ تَعَالٰى غَيْرُ مُعَلَّلَةٍ بِالْاَغْرَاضِ يُنَافِيْ ظَاهِرَهٗ قولہٗ تعالٰی وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ونیز میتواند کہ معنی لِیَعْبُدُوْنِ لِیَکُوْنُوْا عِبَادًا لِّیْ باشد فَحِیْنَئِذٍ لَاشُبْهَةَ وایضاً بعضے مفسران گفتہ اند کہ مراد از جن وانس مومنان ہر دو فریق اند نہ عموم جن وانس بدلیل قولہٗ تعالٰی وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فلا اِشکالَ ایضاً ونیز میتواند کہ در نشاۂ اُخروی اَطفال را ہم معرفت حاصل شود وآنہارا عقل وشعور بدہند چنانچہ مشرکان دران روز موحد شوند وبگویند وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ ودو واقعہ کہ دیدہ اند ہر دو نیک ومبارک ست ظاہراً از شما تقویتِ دینِ متین واحیاءِ سُنتے وامانتِ بدعتے بوقوع آید ہم تعبیر روفتنِ قبرِ مبارک شود از چیزہائے کہ بران افتادہ است ہم سبب بر آوردنِ درویشے شود از لائے اندیشۂ شیوع بدعت وسستی دینِ متین وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۷۸) صد وہفتاد وہشتم

بملا پایندہ محمد کابلی در عزائے خواجہ مرحوم وترغیب بر خدمتِ اہلِ حقوق بِسْمِ اللّٰہِ

۵۱ ای مستعد لہا حیث رکب فیہم عقولا وجعل لہم حواس والات واجساما منقادة وغیرھا من اسباب العبادة ۱۲
۵۲ یشیر الی انہ وان رکب فیہم الشہوة والغضب الا ان العقل حاکم علیہما ۱۲ ۵۳ این کریمہ واقع ست در سورہ اعراف وپارہ قال الملا ۱۲ ۵۴ وقیل معناہ الا لنامرھم بالعبادة ۱۲ ۵۵ واقع ست در سورہ انعام از پارہ واذا سمعوا ۱۲

الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَّ مُصَلِّیًا دو مکتوب شریف بتعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش
گردیدہ از شوقِ ملاقات و موانعِ وقوع آن کہ بر نگاشتہ بودند بوضوح پیوست دوستانرا
نیز مشتاق دانند ملاقات بر وقت موقوف ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ آنچہ از فراقِ خواجہ مرحوم
قُدِّسَ سِرُّہٗ مرقوم نمودہ بودند ہمہ بر جاست ماتمِ دیگران در یک جزو زمین ست و ماتمِ اہل اللّٰہ
در زمین و آسمان ست و در ظاہر و باطن سرایت کردہ کہ از فیوض و برکاتِ شان محروم گشتہ
از استماعِ این خبر وحشت اثر چہ گوید کہ چہ نوع الم و ماتم روے داد لیکن چون بتقدیر و ارادۂ
محبوبِ حقیقی و فاعلِ مختار ست غیر از صبر و رضا و تسلیم چارہ دیگر نیست اِنَّا لِلّٰہِ وَ اِنَّآ
اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ بیتے چند کہ در شکایتِ فلک و روزگار نوشتہ بودند و این مصرع از ان ابیات
مصرع فلک بامن خستہ بیداد کرد، بسیار غیر مناسب ست فلکِ بیچارہ و روزگار بیمدار
چہ بود کہ حوادث بآن منسوب بوند ہر چہ ہست بارادہ و تقدیرِ حق ست جَلَّ وَ عَلَا و زمان و
آسمان را در فعلِ او سبحانہ بیچگونہ دخلے نیست ہر چہ میکند ہمہ داد و عدل ست بیدادی آنجا
گنجایش ندارد اِنَّ اللّٰہَ لَا یَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّۃٍ ظلم و بیدادی در آنحضرت اثبات کردن از اقبحِ
قبائح ست اَسْتَغْفِرُ اللّٰہَ مِنْ جَمِیْعِ مَا کَرِہَ اللّٰہُ قَوْلًا وَّ فِعْلًا وَّ خَاطِرًا در خدمت و
رعایتِ جماعہ و فرزندانِ خواجہ مرحوم و خدمت خانقاہ بتقصیر راضی نباشند و بجان کوشند و
مکافاتِ احسانہائے خواجہ مرحوم بخدمت و دلجوئی فرزندانِ ایشان نمایند قُلْ لَّآ اَسْئَلُکُمْ عَلَیْہِ
اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّۃَ فِی الْقُرْبٰی برخوانند و اجتہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد دارند وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب (۱۷۹) صد و ہفتاد و نہم

بشیخ میر محمد موسیٰ در شرحِ احوالِ او و حقیقۃ فنائے نفس او + اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَ سَلَامٌ عَلٰی
عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالیٰ ابوابِ فیوض و فضل را ہموارہ مفتوح دارد نوشتہ بودند
کہ فنائے قلب شدہ است و فنائے نفس میشود اما میخواہم کہ فنا بالکل شود و صفات از خود جدا

شدہ باصل ملحق گردد مخدوما آنچہ حاصل شدہ است نعمت است شکر آنہ آن بجا آرند و منتظر ترقی باشند
و بکلمۂ لا نفی وجود و صفات از خود نمایند تا این هستی بتمام از میان رخت بربندد و بعد صرف
ملحق گردد و صفات نیز جدا شدہ باصل ملحق گرددآ این زمان فنائے نفس است نماید و از امارگی
و انانیت برآید بعد از بقائے اتم نفس باطمینان رسد و آنچہ نوشتہ اید کہ فنائے نفس میشود
الخ مخدوما این مقدمہ فنائے نفس است نہ فنائے نفس فنائے نفس آن وقت است کہ مذکور
شد و آنچہ از احوال یاران نوشتہ بودند کہ بعضے در ذکر لطائف اند و بعضے بفنائے قلب رسیدہ
اند خوشوقت ساخت بکار خود سرگرم باشند و بخلوت راغب بوند و در کسب مراضی مولائے حقیقی
جل شانہ کوشش نمایند و توشہ گور و قیامت مہیا سازند و دوستان زاید عایا دارند برادر
دینی حافظ محمد طاہر و رجب علی سلام خوانند و السلام و الاکرام

مکتوب (۱۸۰) صد و ہشتادم

بمیر عزیز در تحریض بر طلب بے آرامی بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا اللہ تعالیٰ
ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید سلامت و جمعیت
باشند و در وصول مطلب اعلیٰ بجان کوشند و از پائے طلب فرو نہ نشینند افسردگی و پژمردگی
نصیب اعدا باد عزیزے گفتہ است کہ تصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماند محب را
بے محبوب آرام نیست و با سوی او انس و الفت نمیگیرد جمعیت ندارد و جمعیت او در تفرقہ عشق
ست و آرام در بے آرامی مصراع جمعیت من آنکہ پریشان تو باشم ۔ از دوام اشتغال بشغل
باطن و استقامت بر جادۂ شریعت مرقوم نمودہ بودند باعث خوشدلی گردید زادکم اللہ
سبحانہ توفیقا و محبۃ و شوقا و السلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۸۱) صد و ہشتاد و یکم

حال

بخواجہ محمد صدیق ملقب بخواجہ ماہ پسر خواجہ عبدالرحمن نقشبندی در شرح احوال و فرق در فنائے جذبہ کہ مقام حیرت ست و فنائے حقیقی۔ بعد الحمد و ارسال التحیات میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ و السنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ و السلام و التحیۃ و ترقی درجاتکم المعنویۃ صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردیدہ چون متضمن اذواق و احوال رفیعہ بود مطالعہ آن مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہموارہ در ترقی دارد و این ہستی موہومہ کہ حجاب و پردہ ایست بر روے ہستی حقیقی بتمام از میان بردارد و مطلوب حقیقی بے مزاحمت اغیار بر منصہ ظہور آید و حضور خود بخود روے نماید نصیب سالک ازین مقام استہلاک و اضمحلال ست و تلاشی و انعدام تا وجود او در میان ست از مطلوب بنشانے نیست و چون مطلوب جلوہ فرماید طالب بیچارہ رو بصحرائے عدم آرد و نامے و نشانے از وے نماند اجتماع صفت خواجگی با بندگی چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ الحال حال اینست کہ در خود ہیچ چیز را ملاحظہ نمیکند کہ ہست یا نیست مخدوما حال بلند ست لیکن سعی نمایند کہ از ہستی اثرے نماند و بہ نیستی و عدم صرف ملحق شوند تا فنائے حقیقی روئے نماید و عین و اثر از سالک نماند این زمان ہمہ اوصاف و منتسبات را از خود نفی مینماید و سلب میکند و آنچہ برنگاشتہ اند حالت گم شدن و حیرت و عدمیت ست و فناء در جہت جذبہ گم شدہ چہ داند کہ صاحب اوصاف ست یا نہ و در خود ہیچ اثرے را ملاحظہ نمیکند کہ ہست یا نیست نفی و اثبات وقتے کند کہ از خود و اوصاف خود خبر داشتہ باشد بیت

حسن تو چنان کرد مرا زیر و زبر ٭ کز زلف و خط و خال توام نیست خبر ٭ و صاحب فنائے حقیقی صاحب شعور و تمیز ست و حقائق اشیاء کماہی دانستہ چہ درین موطن فنا و بقا از یکدیگر متمیز ہستند در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی میداند کہ ذات او عدم ست و اوصاف کمال در وے عاریتی ست و مستفاد از مرتبہ وجوب ست بے تکلف از خود نفی آن مینماید و بجنابے کہ شایان اثبات ست اثبات میکند و خود را بعدم صرف ملحق مییابد و بوئے از خیریت و کمالی احساس

احوال و اذواق

فنا و بقا

۲۰۲

نمی نماید ہر چند بہ بقا مشرف شود و بولادتِ ثانیہ مولود گردد عَرَفْتُ رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ۔ فتامل فَاِنَّ ھٰذَا الْفَرْقَ دَقِیْقٌ فَلْمَا یَھْتَدِیْ بِہٖ فَیَلْتَبِسُ الْحَالَانِ وَیَشْتَبِہُ الصُّوْرَۃُ بِالْحَقِیْقَۃِ وَحَقِیْقَۃُ الْاَمْرِ عِنْدَ اللّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی

مکتوب (۱۸۲) صد و ہشتاد و دوم

بمیر نور وز بخشیار اوشی در بیانِ آنکہ اصل را در رنگِ ظل وا باید گذاشت تا وصول بذات میسر آید

بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست امید کہ آن سیادت انتساب نیز بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سُنّت مستقیم و مستدیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل و از اصل بما ورائے آن پویند ہر چند از اصل گذشتن در عدم خود کوشیدن است کہ بے ما حصل ست در بظاہر مستحیل لیکن محبّ ذات را با ذات تعالیٰ بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ معیتے ست بے کیف و ذات عزّ شانہ ورائے ظل و اصل ست لاجرم این محبّ را از اصول باید گذشت تا معیت بے کیف حاصل نماید و خود را و اصولِ خود را گذاشتہ با مطلوب ہم آغوش بود مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ۔ لِلّٰہِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ سعادت آثار میر عمر از فیوض و برکاتِ روضۂ منورہ بہرہ ور گردید و در صحبتِ درویشان مجاورانِ آن فوائد کثیرہ اخذ نمودہ و ترقیاتِ بسیار کردہ و برخورداران میر عثمان و میر علی بکمال رسند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۸۳) صد و ہشتاد و سیوم

بمحمد یحییٰ پسر قاضی چوکی کابلی در تحسین حال و جوابِ سوال وارد آیۂ کریمہ وَفَضَّلْنَاھُمْ عَلٰی کَثِیْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِیْلًا وَغَیْرِ ذٰلِکَ، بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب شریف مشرف ساخت از جمعیت باطن و قوتِ رابطۂ عقیدت و اخلاص و شوقِ ملاقات و موانع آن مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست ہمہ چیز موقوف بر وقت ست

لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امید ست کہ آتش شوق مشتعل شود و نائرہ محبت سر بلند گردد تا از ماسوی بالکل برہاند و بمطلب اعلیٰ برساند نوشتہ بودند کہ بذکر نفی و اثبات اشتغال مینماید گاہے معاملہ عجیب رو میدہد مقام نفی را از مقام اثبات ممتاز مییابد در جانب نفی جز نیستی و عدم نیست اگر احیانا در صورت ہستی متجلی شود آنرا از ظلال و پرتو مییابد و چیزے کہ اطلاق ہستی بران توانند کرد در طرف اثبات مے بیند بلے مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ ہر چہ در مرایائے آفاق و انفس ظاہر شود ہمہ ظلال و امثال ست و تسلی بشبہ و مثال کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ شاہد حال تا از آفاق و انفس نگذرد و بسر اقربیت نرسد این معما پردہ نکشاید حق سبحانہ آنچہ در آفاق و انفس ظاہر ست آنرا داخل آیات و الہ ساختہ ست و فرمود سَنُرِیْہِمْ اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْٓ اَنْفُسِہِمْ حَتّٰی یَتَبَیَّنَ لَہُمْ اَنَّہُ الْحَقُّ مطالعہ این حال شما و ہمچنین آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ درین وقت از دریافت نہایت نزدیکی بیشتر قاصر مے آید آیہ کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ تصدیق مینماید بسیار خوشوقت ساخت و از علو فطرت شما خبر داد اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارا د نوشتہ بودند آیہ کریمہ وَفَضَّلْنٰہُمْ عَلٰی کَثِیْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِیْلًا مفید تفضیل غیر انسان ست مخدوما ازین آیہ تفضیل غیر انسان بر انسان لازم نمے آید غایۃ الامر ازین کریمہ تفضیل انسان بر جمیع ماسوائے او نمے آید گفتہ اند کہ مستثنی درین جا ملائکہ اند فضل جنس انسان بر جنس ملائکہ ہر چند ازینجا مستفاد نیست لیکن اگر بعضے افراد انسان را بر ہمہ افراد ملائک فضل بود گنجایش دارد و بعضے گفتہ اند کہ کثیر درین جا بمعنے کل ست پس جائے شبہ نیست لیکن این توجیہ بعید ست از مقطعات و متشابہات قرآنی پرسیدہ بودند و حل آن خواستہ مخدوما طریق اسلم در متشابہات اینست کہ بآن ایمان آریم و علم آنرا بحق سبحانہ تفویض نمائیم اسرار سبحانی ست کہ باخص خواص بندگان خود درمیان آوردہ ست و برمز و اشارت سخن کردہ و از نامحرمان مستور ساختہ و ہر کہ سر این معما برو پردہ بکشودہ باظہار آن

۵۱ واقع ست در آخر سورہ حم السجدہ و پارہ الیہ یرد ۲۵ ۱۲ ۵۲ واقع ست در سورہ بنی اسرائیل و پارہ سبحان الذی ۱۵ ۱۲
۵۳ در نسخہ فقیر لفظ لازم موجود نیست واللہ اعلم ۱۲ ابو السعد

جرأت ننمودہ و نوشتن و گفتن آن اسرار دلیری نکردہ حل آن از بیضاوی و مدارک چہ صورت دارد
وازین مسکین نادان چگونہ این عقدہ کشاید معذور خواہند داشت والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۸۴) صد و ہشتاد و چہارم

بحاجی بیگم کہ یکے از اہل حقوق ست در تحریض بر تحصیل فنا و عدمیت ذاتی اللہ تعالیٰ ذات
با برکات را مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بجذبات قویہ سعیدہ مکرم و ممتاز داراد
ملاطفہ گرامی کہ از راہ کرم نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید
بسلامت باشند وہموارہ در ترقی بوند من استویٰ یوماہ فھو مغبون معلوم شریف باشد
کہ بزرگترین حجاب میان بندہ و حق سبحانہ وجود سالک ست کہ منشأ انانیت و مبنائے شرکت
است بکلمۂ لا نفی وجود و سائر کمالات از خود باید نمود بحدیکہ عدمیت ذاتیہ رو نماید و وجود و سائر
کمالات باصل خود عائد شود چہ ہر کمال کہ در ممکن ست ہمہ مستفاد و مستعار از ان جناب مقدس ست
آنچہ ذاتی اوست عدم ست و ممکن باین دید عاریتی خود را کامل و خیر تصور کردہ است و شرکت و
انانیت و دعوے ہمسری بہم رسانیدہ و چون بسابقۂ عنایت عدمیت ذاتی او روئے نماید و
کمالات ہمہ عائد باہل کمالات شود سر رشتۂ سعادت بدست آید و از شرک خفی و انانیت اماره
وارہد و بمبنائے حقیقی مشرف شود و امارہ باطمینان آید مصراع این کار دولت ست کنون
تا کرا دہند بیت چون بدانستی کہ ظل کیستی ✦ فارغی گر مردی و ور زیستی ✦ این فقیر درافتادہ
امیدوار ست کہ گاہے بدعا و توجہ یاد فرمایند والسلام ✦ ✦

مکتوب (۱۸۵) صد و ہشتاد و پنجم

بخواجہ امان اللہ و خواجہ مومن برہانپوری در علو مطلب در بیان آنکہ تجلیات و ظہورات وابستہ
بر ظلال ست و صال بروجہ کمال موعود بآخرت ست ✦ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات

والسلام میرساند مکتوب شریف رسید و مسرت بخش گردید و اظہار شوق و آرزومندی ملاقات نمودہ بودند و دوستان نیز مشتاق دانند و حدیث نفیس وانا الیہم لاشد شوقا ارخواند نصیب عاشق مسکین درین نشاۂ بیدار ہمین شوق و اضطراب و تپش و التہاب ست بیت متاعے کزین رہگذر میبریم + لب خشک و مژگان تر میبریم + وصال بوجہ کمال موعود بہ نشاۂ اخروی ست کریمہ مَن کانَ یَرجُوا لِقاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ دال برانست وآنچہ از بعضے صوفیہ علیہ درین دار شہود و مشاہدہ اثبات نمودہ اند و تجلیات و ظہورات قرار دادہ اند ہمہ وابستہ بظلال ست وتسلی بشبہ و مثال طالب ذات احدیت تعالیٰ بآن تسلی نگیرد واز آب بسراب گراید نہایت سعی درین دار بے مدار رفع حجب و استار ست نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار کنند بیت عنقا شکار کس نشود دام باز چین + کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را + آرے بعضے از اخص خواص بندگان ہستند کہ دنیا ایشان را حکم آخرت دادہ اند اگر درین نشاۂ چیزہائے کہ موعود بنشاۂ اخروی ست در حق ایشان ظہور فرماید واز مراتب ظلال بتمام گذرانیدہ بذات بحت رسانند و نصیب ازان ذرۂ علیا عطا فرمایند گنجایش دارد بیت اگرچہ این لحظہ ممکن کار شب نیست + ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست + والسلام علیکم و علی سائر من لدیکم سعادت آثار میان شیخ محمد کمال برسد استماع اخبار توفیق شما سبب مسرت دوستان ست اللہم زد در کار خود سرگرم باشند و از پائے طلب فرو نشینند و از ترقی باز نمانند مَنِ استَوٰی یوماہ فہو مغبون امیدوار باشند و مارا غافل ندانند

مکتوب صد و ہشتاد و ششم (۱۸۶)

بہ تیمور بیگ کولابی در ترغیب بحصول استمرار حالت عدمیت و تحسین دید قصور اعمال + بسم اللہ الرحمن الرحیم کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت

ل ۵ در سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲

نوشتہ بودند کہ وقتِ سکوت از قالب اثرے نمے بینم چنان معلوم میشود کہ گویا ہیچ درمیان نیست
درحیرت میمانم کہ این چہ باشد مخدوما ہیچ جائے حیرت نیست کہ حالیست کہ نیکو سالکان را
دست میدہد لیکن معتبر آنست کہ این حالت دوام پیدا کند و مراقبہ و غیر مراقبہ و سکوت و غیر
سکوت در دیدِ عدمیت و نیستی یکسان بود و عدمیتِ ذاتیہ رو دہد و وجودِ موہوم کہ منشأ انانیت
امارہ است رو بزوال آرد و آنچہ نوشتہ اند کہ اگر طاعت و عبادت کردہ میشود از ان استغفار
کردہ نظر بر فضل و کرمِ او دارد مطالعہ آن محظوظ ساخت ہر چند دیدِ قصور در اعمال پیدا شود
اعمال را قیمت افزاید و قابلِ قبول سازد گفتہ اند اعمل واستغفر از عمل باز نماند و استغفار
ازان نماید و نظر بر فضلِ صرف داشتہ باشد راہِ بندگی این ست دیگر ہر کہ از عہدہ اسم ذات نتواند برآمد
ذکر لسانی ہم او را نگویند امید ست کہ ہر دو ذکر نتیجہ بدہند دیگر در کتابتِ اخوی اعزی حاجی محمد عاشور
نوشتہ بودند کہ عدد چہل بورہ شدہ است مخدوما شصت دیگر را ہم اذن ست کہ مجموع آن صد میشود والسلام

مکتوب (۱۸۷) صد و ہشتاد و ہفتم

بیکے از نساءِ صالحات در وعظ و نصیحت نوشتہ شدہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم
حامداً و مصلیاً عصمت پناہ و عفت دستگاہ ہمشیرہ مشفقہ محترمہ ازین مسکین سلامِ عافیت
انجام خوانند صحیفہ شریفہ رسید مسرت بخش گردید چون منبی از محبتِ فقرا بود و مشعر از طلبِ
مطلوبِ بے ہمتا مسرت بر مسرت افزود امید کہ نائرہ این محبت سرافراز شود و شعلہ طلب مشتعل
گردد تا از ماسوے بیگانہ و با مطلوبِ حقیقی یگانہ گرداند بہر حال تا حصولِ صحبت بوظائفِ طاعات
و عبادات مقید بوند و وقت را در لاطائلے صرف نکنند و بلہو و لعب نپردازند کہ نتیجہ آن غیر
از حسرت و ندامت ہیچ نیست و در حلّ و حرمت شرعی نیک احتیاط فرمایند و بمقتضائے امر
و نہی زندگانی نمایند حق تعالیٰ بندہ را مہمل نیافریدہ است و بطورِ او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند
مولائے حقیقی بر سرِ خود دارد کہ او را با وامر و نواہی مبتلا ساختہ است این کس چارہ ندارد بغیر ازان

کہ بمقتضائے آں عمل کنند والا بندہ متمرد شود و مستحق انواع عقوبات بود حمداً لِلّٰہِ تعالیٰ سبحانہ کہ فرزندان شما توفیق نیک یافتہ اند و کار ایشان در ترقی ست غبطہ بر احوال ایشان مے آید زادھم اللّٰہ تعالیٰ توفیقاً این فقیر را از دعاء خیر و توجہ غائبانہ فارغ ندانند دولت دوام مستدام باد

مکتوب (۱۸۸) صد و ہشتاد و ہشتم

بسیادت پناہ شیخ یوسف گردیزی در جواب کتابت او کہ از گرمی صحبت نوشتہ بودند بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی بود و ملاطفہ گرامی مشرف گردید حمداً لِلّٰہِ سبحانہ کہ بعافیت بوطن مالوف رسیدید و فرزندان و متعلقان را بعافیت یافتید خلعتہائے کہ از بزرگان عنایت شدہ است مبارک باشد از حلقہ نشستن و متاثر شدن یاران و بیہوش شدن بعضے و دیدن سرور کائنات را علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات کہ برنگاشتہ بودند بوضوح پیوست و سبب مسرت گردید شکر خداوندی جل شانہ بجا آرید و طالب زیادتیہا باشید بخلوت بیشتر رغبت فرمایند و بذکر کثیر پردازند و توشہ آخرت را آمادہ سازند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ و آنکہ بعضے مردم بے آنکہ توجہ کردہ شود مے افتند و از خود مے روند سر آن ظاہر است کہ از تاثیر صحبت است مامول از دوستان دعاء سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۱۸۹) صد و ہشتاد و نہم

بمحب علی ملتانی در شرح احوال او و در ترغیب بر تخلص از دقائق عجب و ریا و شمہ از کمالات تلاوت قرآن مجید و محویت ذکر و ذاکر در مذکور بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میر ساند کتابتیکہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ بجمعیت ظاہر و باطن و اسباب ترقیات ابدا

مفتوح سازد و از دیدِ قصور و زلات و معاصی و ظہورِ دقایق عجب و ریا و استغفار و گریہ و تضرع و
زاری بران نوشتہ بودند بعد ازان روز دیگر دیدہ بودند کہ ریا و عجب از شما بر داشتہ اند لیکن چون
آدمی شرِ محض ست ہنوز بعضے دقایق آن ہست کہ من بر آن مطلع نشدہ ام و خود را بدترین
خلائق میدانم مخدوما شکرِ خداوندی جل شانہٗ برین دید و برین تخلص بجا آرند تخلص از دقائق
عجب و ریا کہ شرکِ خفی ست امریست عظیم کہ مترتب ست بر فنائے اتم سلوک طریقۂ صوفیۂ
علیہ برائے تحصیل تخلص ست از دقائق این شرک و حصولِ حقیقتِ اخلاص ست علم و عمل در
کتبِ شرعیہ مبین ست و اخلاص وابستہ بخدمتِ صوفیۂ علیہ است علم و عمل بے اخلاص
مقبول نیست در رنگِ بدن ست بے روح و وقائع دیگر کہ دیدہ اند منزل خود را بالائے آسمان
یافتند و پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ وسلم و صدیق اکبر را رضی دیدید بحال شما توجہ
دارند و وقتِ دیگر دستار بشما عنایت کردند و فرمودند کہ این خلعتِ ولایت ست واضح گردد
ہمہ نیک و روشن ست بکار خود مقید باشند نوشتہ بودند کہ در تلاوتِ قرآن لذتِ بسیار میشود
چرا لذت نشود کہ صفتِ حقیقی بنفسِ خود جلوہ گرست و از صفت بموصوف راہ کشادہ است
بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن ٭ تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخوانند ٭ نوشتہ
بودند کہ در حلقۂ عشا خود را محو در حضرت رسالت پناہ یافتم و مظہر او صلی اللہ تعالیٰ علیہ
و آلہٖ وسلم دیدم چنانچہ ہنگام ذکرِ کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ انا رسول اللہ میگفتم ما نا
کہ بے اختیار از زبانِ شما این کلمہ برآمدہ باشد باختیار این قسم کلمہ نمیتوان گفت ہرچند مغلوب
الحال باشند نوشتہ بودند کہ ذکر در لطائفِ ستہ نمییابم مخدوما ذکر و توجہ و حضور تا زمانے ست
کہ وجود ذاکر در میان ست و چون ذاکر رخت بصحرائے عدم کشد و منتسبات ہمہ باصل عائد شد
ذکر و حضور ہم ملحق باصل گردید و حضور بحضورِ ذاتی رفت این زمان عارف در خود نہ ذکر بیند و
نہ حضور بعد ازان اگر ذکر و حضور ست خود بخود ست و نصیب عارف ازین مقام استہلاک و
انعدام ست و زوالِ انانیت و شرکِ خفی ست **مصراع** از حضرتِ ذات بہرہ استہلاک ست والسلام

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بدست محمد بیگ در نصیحت و شمہ از کمالات نماز. بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً و مصلیاً دو کتابت از شما بتعاقب یکدیگر رسید خوشوقت ساخت حمداً للّٰہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد احبۂ غافل نیند و بتعمیر باطن مشغول اند سعی نمایند کہ راہ ترقی ہموارہ مفتوح باشد مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَہُوَ مَغْبُوْنٌ انفاس عمر بسے عزیز و مغتنم ست سعی نمایند کہ بیطالت نرود و در اہم اشیا مصروف بود باید کہ از مراقبہ و ذکر لسانی و تلاوت و نماز و حلقۂ ذکر خالی نباشند و بہر کدام کہ وقت تقاضا کند و جمعیت بیشتر بخشد بہمان پرداز ند و تکرار کلمۂ طیبہ بزبان مناسب تر بوند و آنچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللّٰہ سبحانہ بسرہ بر نگاشتہ اند کہ مبتدی با وقات خود را باید کہ بر ہیچے معمور دارد کہ بغیر از اداے فرائض و سنن مؤکدہ ہیچ چیز نیرداز د عبادات نافلہ را ہم موقوف دارد درست ست لیکن شما ازین حکم خارج اید این حکم خاص باہل ابتدا است شما ہر چہ وقت تقاضا میکند از امور مذکورہ و بیشتر جمعیت بخشد و کیفیت زیادہ آرد بہمان مشغول باشند و چیزہائے کہ بنماز تعلق دارد در ہر دو کتابت نوشتہ بودند مطالعۂ آن بسیار ذوقمند ساخت علی الخصوص آنچہ نوشتہ اید کہ در خواندن نماز جمعیت و حظ بسیار دست میدہد و غیر از نماز ہیچ چیز بر داختن خوش نمے آید و ہر حرفے کہ در نماز از مخرج خود مے برآید اظہار خوشوقتیہا مینماید درین وقت این حقیر را گویا از جاے بجاے میبرند بسیار خوشوقت ساخت و لذات معنویہ بخشید خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن + تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند بمحالتے کہ در اداے نماز روے میدہد فوق ہمہ حالات ست و نشانے از اصل میدہد بے شائبۂ ظلیت و پردہ را از روے کار میکشاید و از گوش باغوش مے آرد والسلام

مکتوب (۱۹۱) یکصد و نود و یکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل در جواب کتابتِ او و ترغیب بر طلب مطلوبِ بے ہمتا بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا لِلّٰہِ الْعَظِیْمِ وَمُصَلِّیًا عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ بود و نامۂ گرامی مشرف و مبتہج گردید چہ نعمتیست کہ آزادان یاد گرفتاران نمایند و مردم دور از کار با وجود بعد صلوی مخطور خاطر خطیر گردند بیلے از پیشگاہ چنیں ست و محبتِ ازلی سبب ظہور و اظہار گردیدہ ست و با وجودِ غنائے ذاتی خلق را بجناب خویش دعوت فرمودہ و رسلے با نجناب قدس نمودہ و از روئے کرم آن راہ را کشودہ افسوس ست کہ با وجودِ دعوت و با وجودِ رہنمونی از انجناب بلا یزال محجوب و مہجور باشیم و در بند نفس و ہوا بمانیم شعر در جہان شاہدے وما فارغ ✦ در قدح جرعۂ وما ہشیار ✦ بعد ازین دستِ من و دامنِ دوست ✦ بعد ازین گوش من و حلقۂ یار ✦ با آنہمہ دوری و مہجوری از یاد دوستان غافل نیست و از لوازم محبت خالی نہ آن مسکین نیز از دوستان در یوزۂ دعا و توجہ غائبانہ دارد والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۹۲) یکصد و نود و دوم

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در جواب کتابتِ او کہ از التذاذ در نماز نوشتہ و از محبت و اخلاص مرقوم داشتہ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفۂ گرامی کہ از راہ محبت فرستادہ بودند وصول یافت از شوق و بے آرامیہا ئے خود نوشتہ بودند بوضوح پیوست حق سبحانہ قادر ست کہ با حسن وجوہ ملاقات میسر آرد چون محبتِ شما درست ست امید ست کہ در اخذ فیوض و برکات از یاران حضور کمی نکنند فقیر نیز در مادۂ شما بشارتے یافتہ ست و معیتِ شما را از معیتِ بعضے یاران حضور زیادہ تر دیدہ امیدواریم کہ باندازۂ آن آثار مترتب شود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در خود کیفیتے سوائے کیفیتِ سابق مییابد اغلب کہ از مقام فوق حظے شدہ باشد بلے حظے از مقام فوق حاصل ست کہ کیفیت مسطورہ بران مترتب ست لیکن در ہمین مقام تحتانی بے آنکہ دخول در مقام فوقانی شدہ باشد ما کہ التذاذ و کیفیت کہ در نماز دست میدہد الخ اثر ہمین کیفیتِ جدیدہ بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات چنان محسوس

اذواق ۱ | صحیح نسخہ | ما | فارغ | التحیات ۱ | منظور ۱ | بیرون

میشود کہ راکع وساجد شخصے دیگرست میتواند کہ این مبدأ تعین بود کہ سالک بآن بقا میابد بہیت اعضائے وجودم ہمگی دوست گرفت * نامے ست زمن برمن باقی ہمہ اوست * سراز سجدہ برداشتن چگونہ خوش آید کہ سجدہ موطن کمال قرب ست حدیث اَلسَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمِ اللّٰہِ تَعَالٰی فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ شنودہ باشند نوشتہ بودند باوجود این وقتے کہ صورت ترا در تصور مے آرد از ہمہ زیادہ لذت میدہد وعجب وقت میشود وفیض وانوار در خود عجب ملاحظہ میکنند واخلاص بحدے ست کہ اگر بر اہل زمانہ ظاہر شود نزدیک ست کہ از نافہمی خود تکفیر کنند مخدوما این ہمہ از کمال مناسبت معنوی واتحاد خبر میدہد امیدست کہ باندازۂ آن جذب معانی نمایند ومعیت تام حاصل کنند والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد ونود وسوم (۱۹۳)

بسیادت پناہ میر محمد یعقوب در تحریص بر ذکر وطاعات * اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب فرزند نور چشم رسید خوشوقت ساخت بذکر وفکر مقید باشند وبرکسب مرضیات حق سبحانہ سرگرم بوند قوت جوانی را صرف طاعات وعبادات نمایند حدیث شَابٌّ نَشَأَ فِیْ عِبَادَۃِ اللّٰہِ شنودہ باشند ما بر امثال شما جوانان غبطہ میبریم ایام جوانی ما در ہوا وہوس گذشت الحال حسرت وندامت نقد وقت ست جوانی باز نمے آید تمنی بیما حصل حاصل ست ہمان قضیہ است شخصے گفتہ لَیْتَ الشَّبَابَ یَعُوْدُ از ہجوم خطرات دلتنگ نشوند بکار خود مقید باشند واستغفار بسیار میکردہ باشند والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد ونود وچہارم (۱۹۴)

بشیخ محمد باقر لاہوری در بیان آنکہ خانہ را از صاحب خانہ نسبت ست * اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید از ملاقات خلیفہ عہد کہ برنگاشتہ بودند مفصلاً بوضوح پیوست حق سبحانہ عواقب امور بخیر کناد وخلیفہ وقت را توفیق

واستقامت بخشاد واز برکات و نسبت این اکابر نصیب کامل دهاد و از گرمی مجلس و احوال یاران که نوشته بودند بتفصیل واضح گردید و سبب خوشنودی و خوشوقتی شد حق سبحانه دوستان را همواره بترقیات دارد و ابواب فیوض منفتح سازد نوشته بودند منزلے که در جهان آباد در انجا گرفته اند القدر بے فیض بود که چه نویسد بعد ازان که چندروز در انجا نشست و خواست کرد آن القدر محاط بانوار ظاهر میشود که در جانب فوق بفوق العرش گذشته و از جانب تحت از تحت الثری تجاوز نمود گویا فنا و بقا بعروج و نزول این فقیر بهم رسانیده و این مکشوف در رنگ محسوسات ظاهری است که گنجایش ریب نیست بلے وللارض من کاس الکرام نصیب خانه را با صاحب خانه اتصالے خاص و حق جوارست و از انوار و برکات او امیدوار از ینجا بزرگی و عظمت بیت الله را قیاس باید نمود و انوار و برکات آنرا باید فهمید ما للتراب و رب الارباب حضرت ایشان ما قدس سره نیز انوار و برکات خانهائے سکونت خود را بیان میفرمودند و عجائب و غرائب آن مواطن را اظهار مینمودند و خانهائے که در جوار آن خانهائے بودند برکات آنرا نیز میفرمودند و در سفرها در هر منزلے و قری و بلاد که فرود مے آمدند حقائق آن بلاد و قری بر ایشان ظهور میکرد و منکشف میگشت بعضے ازان حقائق مومن و بعضے ازان کافر والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۹۵) یکصد و نود و پنجم

بمخدوم زاده عالیجاه شیخ محمد خلیل الله در شرح احوال و بعد الحمد والصلوٰة بفرزند نور چشم میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ذو الجلال ست المسئول من الله سبحانه عافیتکم واستقامتکم ظاهراً و باطناً و ترقی درجاتکم حقیقةً و معنیً کتابتے که از راه محبت فرستاده بودند رسید و وقائع مبشره که نوشته بودند مطالعه آن ذوقین ساخت حق سبحانه معانی مکنونه را المنصه ظهور آرد و از قوت بفعل رساند هنگام نوشتن کتابت شمار انجلعت مرتین بدروازه تعین حبی یافت و وصول معلوم شد دخول هنوز مشخص نیست و حقیقت احمدی اگرنفس

حقیقتِ کعبہ ست چنانچہ از بعضے عباراتِ حضرتِ ایشان ما معلوم میشود پس ما حصل ست احتیاج
بتوجّہ ندارد و اگر تعینِ حُبّی ست پس نیز در معرضِ حصول ست و اگر امرے دیگر ست محتاج بتوجّہ ست
امیدوار باشند و آنچہ دیدہ اید کہ فقیر در حقِ شما میگوید کہ پیدا او نائبِ مناب پدرِ من ست از مناسبت
تامہ خبر میدہد و از اتحادِ معنوی مُشعر دیگر نوشتہ بودند اگرچہ این حکم بیاریافتگانِ جنابِ
قیومیت بے ادبی ست الخ فقیر باین قسم عبارات کہ در بارۂ این دو راز کار بنویسند راضی نیست
گذشت من بعد نخواہند نوشت بعد از نوشتنِ کتابت مرّۃ ثانیہ کہ توجّہ واقع شد معلوم گردید
کہ دخول بدان حقیقت میسر شد والعلمُ عند اللہِ سبحانہٗ اگر ولایتِ شما ولایت محمدی ست
علٰی صاحبہا الصلوٰۃ والسلامُ والتحیۃ پس این دخول و لحوق بالاصالۃ ست
وگرنہ بالتبع ست والفرع والسلامُ اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۹۶) یکصد و نود و ششم

بملا محمد امین حافظ آبادی در شمۂ انکمالات نماز. بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات
میرساند کتابتے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے اوقات در نماز
فرض خصوصاً در حالتِ امامت حالتے روے میدہد کہ گویا جسد گداختہ میشود از مہابتِ عظمتِ
او تعالیٰ و در وقتِ سجدہ خوش نمے آید کہ سر از سجدہ برداشتہ شود واضح گردید مطالعۂ آن ذوقین و
خوشوقت ساخت حق سبحانہ انکمالات آن بہرۂ اتم عطا فرماید و از حقیقت آن بہرہ بخشاد
نماز معراجِ مومن ست انموذجِ حالتِ معراجیہ در نماز ہویدا میگردد الساجدُ یسجدُ علٰی
قدمی اللہِ فلیسجُد ولیرغب فطوبٰی لمن وُفّق لاداءِہا باداءِہا وشرائطِہا
واخذ حظًا من کلٍّ من ارکانِہا وطولِ سجودِہا وقیامِہا وعروجٍ من صورِہا الی
حقائقِہا والسلامُ علٰی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۹۷) یکصد و نود و ہفتم

بحافظ ابواسحاق تتہ آئی در تعبیر خواب حقیقت فنائے قلب و نفس بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی سیہ مسرت بخش گردیدہ آنکہ
حضرت اسحاق علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام درخواب بشما نیشکر کلان فرستادہ اند
وشمارا بکہ طلبیدہ اند بعد ازان شما چند مرتبہ مکہ معظمہ را در خواب دیدید نیک و مبارکست واز مناسبت
معنویہ بآنحضرت علیہ السلام مشعرست ودیدن مکہ مبارک را بعد این خواب مؤید این معنی
چہ کعبہ را بآنحضرت و پدر بزرگوار و برادران حضرت علیہم الصلوۃ والسلام خصوصیتے ست
خاص دو سہ مرتبہ کہ خود را برہنہ یافتہ اید وچون پیرہن پوشیدید باز برہنہ یافتید تعبیر آن فنا ست
وگسست از تعلقات وفنائے قلب کہ معلوم میکنید مقوی آن دیدست وکمال گسست
منوط بفنائے نفس ست و خروج او از ذمائم اوصاف واخلاق واز انانیت وترفع وعدم انقیاد
باحکام الٰہی جل شانہ کہ در نہاد او مودع ست در فنائے قلب زوال علم حصولی اشیاست نفس
حاضر درین موطن ہنوز برپائے ست وعلم حضوری او برجا در ین فنا ہر چند از تعلقات آفاق
رستہ است واز گرفتاری غیر خود گسستہ لیکن از آفات نفس بالکل خلاص نگشتہ است واز انانیت
او بتمام نرستہ در فنائے قلب زوال علم حصولی کافی ست وخروج از علاقہ آفاق بسند چہ
علت او ذاتی نیست عرضی ست و مرض او درونی نیست بیرونی ست زوال تعلقات بیرونی در
تزکیہ و تطہیر او کفایت میکند و نسیان آفاق در حق او فنا بخش ودر فنائے نفس زوال علم حضوری
کہ عبارت از نفس حاضرست ناگزیرست زوال تعلقات آفاق در فنائے او کفایت نکند مرض
او ذاتی ست تا او درمیان ست بلائے او جان ست مصرع تو مباش اصلا کمال این ست وبس
تفصیل این معاملہ در مکاتیب دیگر مذکورست وتحقیق آنکہ زوال نفس حاضر با وجود بقائے تکالیف
شرعیہ واحکام بشریت بچہ معنی ست مصرع بیباش و مباش مشکل این ست والسلام

مکتوب یکصد ونود وہشتم (۱۹۸)

بمرزا محمد صادق پسر نصیر خان در علامت فنائے قلب و حقیقت تبدل صفات و تحسین واقعہ کہ دیدہ بود۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادہ شریعت و سنت مستقیم بوند نوشتہ بودند کہ بشیخ محمد حسین صحبت داشتہ و توجہات گرفتہ درین چند روز اشارہ بذکر سلطانی و بفنائے قلب فرمودند کہ شدہ ہست مخدوما علامت فنائے قلب آنست کہ خطرہ ماسوی حق جل و علا از دل مطلقا برود بنوعی کہ اگر بتکلف یاد ماسوئے نماید ہرگز بیادش نیاید بواسطہ نسیانے کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است این حالت قدم اول ست در اطوار ولایت و کمال نخستین ست کہ شرط کمالات دیگرست این دولت کہ شمارا درین مدت قلیلہ روئے دادہ است از اجل نعم ست شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و منتظر ترقیات باشند نوشتہ بودند کہ حرکت بدماغ گاہے میاید آیا فنائے نفس حاصل شدہ است یا نہ مخدوما فنائے نفس امر دیگرست بحرکت دماغ کارے نسازد علم حضوری را کہ بذات خود متعلق ست در رنگ علم حصولی درراہ باید گذاشت تا فنائے نفس روئے نماید چنانچہ زوال علم حصولی بفنائے قلب تعلق دارد و در مراقبہ از تبدل صفات برخود کہ نوشتہ بودند نیک ست گویا از شانے بشانے دیگر میروید نوشتہ بودند کہ در مشغولی مے بینم کہ ضعیفہ است خوش رو روبروئے فقیر ظاہر گشت و گفت کہ بقیہ طینت آنسرور صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم کہ ماندہ بود از گردن بالا بحضرت ایشان مرحوم عطا گشتہ و چیزے دیگر کہ از و باقی ماندہ بود اشارت بفقیر کردہ گفت کہ از برو بالا باو عطا شدہ مخدوما خلقت حضرت ایشان از بقیہ طینت نبی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام سریست عظیم از اسرار آنحضرت سجدہ شکر بجا آرند کہ این قسم اسرار در واقعہ بشما نمودہ اند از مناسبت تامہ خبر میدہد ہر چند در تعیین موضع خلقت در ہر دو جا تفاوت رفتہ است دیگر شیخ عبد الخالق از یاران خوب خوب ماست و صاحب کمالات اگر باو صحبت دارند و توجہ بگیرند گنجایش دارد و نیک ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی

مکتوب صد و نود و نہم (۱۹۹)

بشیخ عبد الخالق بنگالی در آنکہ از ورود طلاب ترسان و لرزان باشند و از ذکر خداوندی جل شانہٗ ایمن نشوند و ثمرہ از کمالات محبت۔ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسید و مسرت بخش گردید نوشتہ بودند کہ پیش ازین کتابتے از جہان آباد فرستادہ بودیم مخدوما معلوم نیست کہ آن کتابت بما رسیدہ باشد یا نہ اگر رسیدہ باشد مضمون آن بخاطر نیست نوشتہ بودند کہ درین سفر کس بسیار داخل طریقہ علیہ شدہ اند خصوصاً اکثر سنکران قبائل حمداً للّٰہ سبحانہٗ علیٰ ذٰلک نیک با حوال آنہا پردازند و حلقہ ذکر و مشغولی را گرم سازند و از ورود طلاب ترسان و لرزان باشند و از مکر خداوندی جل شانہٗ و عز سلطانہٗ ایمن نشوند و ہموارہ ملتجی و متضرع باشند مبادا در کارخانہ عظیم خلل بیفتد و اشتغال خلق از حق سبحانہٗ باز دارد و دوری طالبان سبب خفگی این کس گردد بہر حال ہم بیاران صحبت دارند و استغفار و التجا را از دست ندہند اعمل و استغفر در شبانروزی یکدو وقت برائے خلوت معد سازند و ذکر کثیر و تذکر ذنوب و زلات و توبہ و انابت دران ہنگام غنیمت شمرند و احبہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند از محبت و اخلاص میرزا محمد صادق و حسن بیگ نوشتہ بودند تبے اخذ فیوض و برکات باندازہ محبت است کہ معانی خفیہ را جذب مینماید و محب را برنگ محبوب مے برآرد و فنا و بقا کہ ارکان ولایت اند نتیجہ محبت اند اگر محبت نمیبود دروازہ ظہور و اظہار و وجود و ایجاد را کہ میکشود و طالب را بمطلوب رہنمونی کہ مینمود والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب دو صدم (۲۰۰)

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او کہ متضمن بعضے اسرارست۔ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم حامداً و مصلیاً اللّٰہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکتوب

شریف کہ محتوی بر بشارت صحبت و ظہور اثر آن از سرور کائنات علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و
السلام بود و نیز وقتیکہ در نماز امام جماعتے بود یدبعد از ادائے نماز چون خود را بخصوص دعا کردید
اثر اجابت ظاہر نشد و چون جماعت اہل اقتدار را در ادعیہ شریک کردید آثار اجابت بظہور پیوست
و سائر اذواق و مواجید رسیدہ مسرت بخش گردید اللّٰھم زد نوشتہ بودند کہ الحاق بحقیقۃ
الحقائق کہ یافتہ اید آیا بتعین حبی ست یا نہ آنچہ بالفعل بفہم مے در آید تعین حبی ست و موافق آن
خلعت و زینت نیز مشہود میگردد نوشتہ بودند کہ نوعے از محبوبیت درین تعین محسوس میگردد
چرا محسوس نگردد کہ حقیقت حبیب رب العالمین ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام
کہ رأس محبوبان و رئیس مرادان ست اگر محبوبیت درین تعین نباشد کجا باشد غایۃ ما فی الباب
کسے کہ بوصول این موطن مشرف شود ازین معنی بہرہ یاب ست خواہ باصالت رسیدہ باشد
خواہ بطفیل و ضمنیت دیگر علی تفاوت درجات الفریقین واللّٰہ سبحانہ و تعالیٰ
اعلم بحقائق الاشیاء والامور کلہا والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۲۰۱) دو صد و یکم

بسیادت پناہ سید ابو الخیر شاہ آبادی در ذکر بعضے از خصائص نسبت حضرت پیر دستگیر رضی اللّٰہ
تعالیٰ عنہ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابت شریف رسیدہ خوشوقت
ساخت آنچہ از احوال خود نوشتہ اند کہ از بار وجود کہ برین ہستی ناتوان مے افتد بنوعے میشود کہ بر
مور چہ ضعیفے بار کوہ عظیم افتد بآن میماند فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسیٰ صعقا
بوضوح پیوست اللّٰھم زد امید ست کہ این بار آثار بشریت را بتمام بردارد و بار خوشگوار آرد نوشتہ
بودند کہ کلام حضرت ایشان از مرتبہ ذات بحت ست و کلام سائر عزیزان از مرتبہ صفات یا
ظلال صفات ست مخدوما نسبت آنحضرت نسبت اصحاب کرام ست و آخر تیتے ست کہ برنگ
اولیت بر آمدہ است این نسبت شریفہ را بانسبتہاے دیگر عزیزان چہ نسبت آن نسبتہا از

افضل الصلوات درا کمل الاوقات
... ۱۰۰
نامہ ۱۰۱
نامہ ۱۰۲

قیدِ انفس نرستہ است و بورائے آن نشتافتہ و این نسبتِ عزیزۂ مخبر از ورائے آفاق و انفس ست و ورائے جذبہ و سلوک ست تا کجا نوید والسلام

مکتوب (۲۰۲) دو صد و دوم

بصلاح آثار صوفی پاینیدہ محمد کابلی در شرحِ احوالِ او۔ الحمد للہ و سلام علے عبادہ الذین اصطفٰے مکتوبِ شریف رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ جمعیت صوری و معنوی ارزد و در جادۂ شریعت و طریقت استقامت دہد نوشتہ بودند کہ خود را درین ایام داخلِ تعینِ حبی میابد بلکہ از مرکز ہم بہرہ مفہوم میشود و در سکوت تنہا و در حلقۂ یاران کہ در مراقبہ میشوم تمام را نور محمدی علیہ وعلے الہ الصلوٰۃ والسلام فرو میگیرد مخدوما این نسبت علیہ حکم عنقاءِ مغرب دارد و عقل و ہوش از تصور و خطورِ آن میلرزد اللہ تعالیٰ حصولِ این معنی را مبارک و میمون گرداند و سبب ہدایت جمع کثیر سازد و احاطۂ نور ہمہ را بصاحب نور رساند انہ قریبٌ مجیبٌ واقعہ کہ درباب نہضت غنیم دیدہ اید و در کتابت فرزندی نوشتہ اید مطالعہ نمودہ درین باب توجہ و دعا را بیش از بیش بکار برند کہ مسلمانان را حق تعالیٰ از فتن در امانِ خود دارد و امن و امان آرد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۰۳) دو صد و سوم

بمیر سید اسرائیل در بیان آنکہ لقائے حقیقی موعود با آخرت ست و مشاہداتِ دنیاوی ہمہ ظلال و اشباہ است و شمۂ از کمالات نماز۔ الحمد للہ و سلام علے عبادہ الذین اصطفٰے اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارا د نامہ نامی و صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بورودِ آن مشرف گردید اظہار تألم از دوری صوری ضروری نمودہ بودند از اینجانب نیز حدیث شوق برخوانند والمؤمن مرآۃ المؤمن بخاطر آرند چہ توان کرد دنیا محلِ فراق ست موطن لقا آخرت ست حق سبحانہ باحسن وجوہ آنجا جمع سازد و تلافیِ این فراق نماید و بقائے حق جل و علا نیز موعود

بآخرت ست مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ چہ موت از مقدمات آخرت ست مُشاہدات و مُعاینات کہ در دُنیا بآن تسلّی میگیرند در رنگِ سراب ست کہ تشنہ آنرا آب پندارد وعالی ہمت بآن فریفتہ نشود واز سراب سیراب نگردد مُشاہداتِ دُنیاوی ہمہ بظلال والبتہ است واز قید خیال نرستہ ہرچہ دیدہ شد ودانستہ شد آن ہمہ غیرست آرے چون نماز معراج مومن است ومصلّی کامل درحینِ ادائے از دنیا مے برآید و بنشاءِ اُخروی مے پیوند داگر اُنموذج دولتے کہ بآخرت موعودست در وقت ادائے آن روئے نماید گنجایش دارد دنیا مزرعتِ آخرت ست ہر قدر کہ درین موطن افزونی در زراعت نمودہ آید اجرآن اَتم واکمل بود ومراتب قرب وشہود در آخرت زیادہ تر حاصل نماید وافزونی زراعت یا درکیفیت ست ویا درکمیت آنچہ معتبرست افزونی درکیفیت ست چہ افزونی درکمیت از عوام ہم مے آید وافزونی کیفیت بخواص مخصوص ست چہ نفوس شان از دولت فنا وبقا باطمینان پیوستہ واز امارگی رستہ وازین رہگذر طاعات وعبادات از ریا و دقائقِ شرک بعید ست وباخلاص نزدیک بقبول اقرب سلوکِ طریقہ علیہ برائے تحصیل حقیقت اِخلاص ست بے تحمّل وتکلّف کہ منوط بفنائے نفس ست واطمینان او وحصولِ حقیقتِ بندگی ست کہ مربوط ست بتخلّص از دقائقِ شرک تا اسلامِ حقیقی روئے نماید وحقیقتِ صلوۃ وسائر طاعات پردہ کشاید نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند وعنقا را شکار کنند مصرع عنقا شکارِ کس نشود دام باز چین وگویند عِلْمُ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ یَدُوْرُ عَلٰی صِحَّۃِ النِّیَّۃِ وَخُلُوْصِ الْعُبُوْدِیَّۃِ وَمَا سِوٰی ذٰلِکَ مُغَالَطَۃٌ وَزَنْدَقَۃٌ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ وَجَنِّبْنَا عَنِ الْاِشْتِغَالِ بِالْمَلَاھِیْ بِحُرْمَۃِ مَنْ مَازَاغَ بَصَرُہٗ وَمَا طَغٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ الْعُلٰی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

مکتوب (۲۰۴) دوصد وچہارم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر وقائع او وحق سبحانہ وتعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال ترقی دہاد کتابتے کہ

سلہ واقع ست در شروع سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق (۲۰) ۱۲

نماز معراج مومن

مخصوص بخواص

فنا وبقا

دو رویت

فرستادہ بودند رسید فرحت افزائے گردید و آنچہ میگویند کہ شمارا قطب العالم نام کردہ اند بشارت حصول کمالاتِ قطبیت ست نہ منصب قطبیت و ہمچنین آنچہ دیدہ اند کہ شمارا بر تختے کلاں نقیر برآنست ہمراہِ خود گرفتہ ست تعبیرِ آن نیز مثل تعبیر واقعہ اولی ست نوشتہ بودند کہ وقتِ وداع گفتہ بودی کہ نسبتِ شما اعلیٰ ست و شمارا مے بینم کہ بزر و زیور آراستہ اند اما نگفتی کہ آن کدام نسبت ست کہ عالی ست مخدوما نسبتے کہ دارید و نقدِ وقتِ شماست بعلو موصوف ست احتیاجِ تعین ندارد از مشرف شدن بحقیقۃ الحقائق نوشتہ بودند نیک و روشن و مبارک ست آذرگرمی مجلس و تاثیر صحبت کہ بقلم آوردہ اند شکرِ خداوندی جلّ شانہ برآن بجائے آرید و باحوالِ طلبہ نیک پرداخته اید و توجہات نمائید لیکن از مکرِ حق جلّ و علا ترسان و لرزان باشید فلا یامن مکر اللّٰہ الا القوم الخاسرون ٥ والسلام

مکتوب (۲۰۵) دوصد و پنجم

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ عبد الاحد در امورے کہ تعلق بولایت احمدی و تعین حبی دارند الحمد للّٰہ علی نعمائہ والصلوٰۃ والسلام علٰی افضل انبیائہ و علٰی آلہٖ و اصحابہٖ و سائر اولیائہ نامہ گرامی کہ مشتمل بر فقرہائے شوق و شعرہائے شور انگیز بود رسید مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجید سنیہ نگارش رفتہ بود بوضوح پیوست مسطور بود کہ بعد از وصول بولایت احمدی کہ سراسر محبوبیت ست عارف متلون بلون محبوبیت ولو علٰی سبیل الانعکاس خواہد بود و خود را ہم باین لون متلون میابد و ہم متلبس بلباس محبوبیت حل این دقیقہ نمایند کہ لباس مذکور از راہ دخول در ولایت احمدی ظاہر شدہ است یا این جداست و تعین حبی کہ از راہ ولایت احمدی مفہوم میشود جدا سعادت آثارا اگر پیش از وصول باین ولایت باین لباس خود را متلبس میافتند پس احتمال بعد وآن قوی بود و اگر بعد از وصول این لباس ظاہر شدہ ست پس ظاہر آنست کہ منشأ آن ہمین ولایت ست و آنچہ در مبادی نظر مے درآید ہم آنست کہ ہر دو ناشی از آن ولایت اند کہ سراسر محبوبیت ست جدائگی مفہوم نمیشود و نسبت عموم و خصوص کہ در تعینِ حبی و ولایت احمدی ثابت کردہ اند از انجا تفوق حقیقت

اسمی بر تعینِ حُبّی مفهوم میشود و این محلِ تأمل ست چه تعینِ حُبّی مُنتهای حقائقِ ممکنات ست و حقیقتے از حقائقِ ممکنات فوقِ آن نیست چنانچه حضرتِ ایشان بآن تصریح کرده اند و برین تقدیر ترقی از تعینِ حُبّی جائز بلکه واقع بود و حال آنکه آنرا غیر واقع و محال نوشته اند که قدم از انجا بر داشتن و پیش نهادنِ قدم در وجوب ماندن ست و از امکان برآمدن که مُحالِ عقلی و شرعی ست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۲۰۶) دو صد و ششم

بحاجی محمد شریف خادم در حل آنکه رضا بقضا منافی طلب و دعا نیست بعد الحمد والصلوٰۃ وَتَبْلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتِ شما که متضمنِ الفاظِ کثیر نفس بود رسیده فرحت افزا گردید خوب واقع شد که باہلِ دنیا رجوع نیفتاد و از راہِ فقرائے طریق نوشته گذشت بعد از انچه مقدر ست بظهور خواهد پیوست پرسیده بودند که حدیثِ اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ مَعَالِیَ الْهِمَمِ مُقتضیِ آنست که اُمورِ عالیه باید طلبید این و مقامِ رضا و عبودیت تقاضا میکند که این کس هیچ طلب نکند که منافی عبدیت و رضاست مخدوما این سوال در مطلق دعا مے آید چه دعا خواستن امرے منافی رضا و تسلیم ست جواب منافات ممنوع ست روا ست که با وجود رضی باشد و طالب زیادتی بود طلب زیادتی عدمِ رضا بوجود نیست قُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا وَهَبْ لِیْ مُلْكًا لَّا یَنْۢبَغِیْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِیْ دوستانِ حق جل و علا از بلائے او رضی اند مع ذالک دعائے دفعِ بلیه میکنند رَبِّ اِنِّیْ مَسَّنِیَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ اگر رضا بقضا منافی طلب بود چرا امر بدعا شود وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِیْۤ اَسْتَجِبْ لَكُمْ پس معلوم شد که منافات فیما بین ثابت نیست در بارۂ بشارت که نوشته بودند موقوف بر حضور دارند و قلم را معذور وَالدُّعَاءُ

مکتوب (۲۰۷) دو صد و هفتم

بخواجه ماه پسر خواجه عبدالرحمن نقشبندی در شرحِ بعضے کلماتِ مصطلحهٔ قوم الله تعالی ابواب

فیوض را ہموارہ مفتوح داشتہ بر جادۂ شریعت غرا و سنت مصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات
والبرکات العلی مستقیم و مستدیم دارد صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردید شرح بعضے از
مصطلحات قوم نمودہ بودند بدانند کہ جمع عبارت از آن ست کہ خلق را از حق جل و علا جدا نہ بیند و
سکر اوصاف و احکام یکے بر دیگرے جاری سازد و این را کفر طریقت گویند و اکثر شطحیات و سکریات
کہ از مشائخ صادر شدہ است ناشی از مقام جمع ست درین مقام ذکر را از غلبۂ سکر لقلقہ و
وسوسہ میدانند و نماز را شرک مے پندارد و بعد و دوئی مے بیند و بقول انا الحق و سبحانی
مے سراید جمع الجمع کہ آنرا فرق بعد الجمع نیز گویند آنست کہ خلق را از حق سبحانہ جدا بیند و تمیز آید بعد از
بے تمیزی کہ در مقام جمع بود و صحو بعد از سکر حاصل شود و اسلام پس از کفر روئے نماید و بندگی و نماز
پردازد سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن
گفتہ اند سیر آفاقی بعد در بعد ست و سیر انفسی قرب در قرب یافت در خود ست بیرون از خود
یافت نیست بیت ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست * با تو در زیر گلیم ست ہرچہ ہست *
سیر الی اللہ سیر تا اسمے ست از اسمائے الٰہی جل و علا کہ مبدأ تعین سالک ست درین سیر قطع دائرۂ
امکان ست الی ان ینتہی الی الاسم الذی ھو من مراتب الوجوب سیر فی اللہ عبارت
از سیر در آن اسم و در ظلال الاصول آن اسم ست پس سیر فی اللہ یعنی سیر فی اسماء اللہ تعالیٰ و فی
صفاتہ باشد این ہر دو سیر محصل کمال اند و در مراتب عروج و آنجا دو سیر دیگرست کہ بنزول و تکمیل
تعلق دارد سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء سیر ثالث در اثناء نزول ست و سیر رابع کمال
نزول ست کہ مقام دعوت ست برزخ آنرا گویند کہ وسط بود میان دو چیز کہ رنگ ہر دو طرف
داشتہ باشد حقیقت محمدی را علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام کہ مقام وحدت ست برزخ
وحدت کبری گویند کہ وسط است میان اطلاق ذات و مراتب تقیدات مرتبۂ واحدیت کہ اعیان
ثابتہ اند و حقائق ممکنات و این مرتبہ وحدت ہم رنگ اطلاق دارد و ہم رنگ تقید مطلق ست مقید
بقید اطلاق و مطلق ست کہ ضد او تقید ست و اطلاق مرتبۂ فوق کہ مرتبۂ لاتعین ست اطلاق

شانہ

است بے قیدِ اطلاق و بے ضدیتِ تقیّد و اَعیانِ ثابتہ را برزخ بین الوجود والعدم گفتہ اند
کہ رنگے از وجود دارند کہ در علمِ الٰہی جلّ شانُہٗ وجود دارند و ہم رنگ عدم در خارج معدوم اند و قبر را
برزخ گفتہ اند میانِ دنیا و آخرت و احکامِ ہر دو دارد مَن مَاتَ فَقَد قَامَت قِیَامَتُہٗ
و احکامِ قیامت از عذاب و حساب و ثواب و انقطاعِ اعمال دارد و احکامِ دنیا نیز دارد از انقطاعِ
عذاب از کفار شبہائے جمعہ و روزِ جمعہ و ماہِ رمضان ولایتِ صغریٰ و ولایتِ کبریٰ و ولایتِ
عُلیا این الفاظ از مصطلحاتِ خاصِ حضرتِ ایشانِ ماست کہ در کلامِ قوم موجود نیست ولایتِ
صُغریٰ ولایتِ اَولیاست کہ بظلالِ اَسما و صفات تعلّق دارد و ولایتِ کبریٰ ولایتِ اَنبیاست
عَلَیہِمُ السَّلَامُ کہ باصل متعلق ست و ولایتِ عُلیا ولایتِ ملأ اَعلیٰ ست کہ فوقِ این ہر دو
ولایت ست و کمالاتِ نبوت کمالاتیست کہ متعلق بنبوتِ اَنبیاست عَلَیہِمُ الصَّلٰوۃُ
وَالسَّلَامُ و فوقِ کمالاتِ ولایت سہ گانہ است و تفصیلِ کمالاتِ این ولایت سہ گانہ و کمالاتِ نبوت
در مکتوبِ بیانِ طریق از مکتوباتِ جلدِ اول حضرتِ ایشانِ ماست از انجا طلب فرمایند مخدوما
رسالہ الیست کہ این فقیر در شرحِ بعضے کلمات کہ در طریقۂ ما زبان زد و دارند بالتماسِ بعضے یاران
نوشتہ است نقلِ آن را فرستادہ است مطالعہ خواہند کرد والسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ
اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۲۰۸) دو صد و ہشتم

بشیخ خالد سلطانپوری در ترغیبِ رضا بالقضا و در فضیلتِ فقر، مکتوبِ مرغوب رسید آنچہ از
مضائقِ روزگار مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح پیوست سببِ تفکرِ خاطر گردید اللہ تعالیٰ از عالم
غیب کشائش کند و امداد فرماید فقیر درین باب فاتحہ خواندہ از دعا غافل نیست مخدوما تنگ کردن و
فراخ گردانیدنِ رزق ہم فعلِ اوست تعالیٰ کسے را دران دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ بندہ مقبول آنست کہ بفعل و ارادہ و تقدیرِ او تعالیٰ رضی باشد و چون ارو

کنند و کشادہ پیشانی و خورم بود این فقر و تنگی معیشت بخواص بندگان خود عنایت میکنند مقصود از آفرینش ایشانند سعادت این کس ست کہ درامرے باین برگزیدگان شریک باشد اگر قدر این نعمت بداند و راہ صبر و رضا پیش گیرد امید ست کہ فردائے قیامت نیز در انوار برکات این بزرگان شریک شود و از الم شان زکہ بردارد دلتنگ نشوند و از حیات خود تبری نمایند حیوۃ کہ بغفلت گذرد قابل تبری ست در دنیا برائے عیش و تنعم نیاوردہ اند محل عیش در پیش ست اللّٰھم اِنَّ العَیشَ عَیشُ الآخِرَۃِ در دنیا برائے طاعت و عبادت آوردہ اند و مطلوب معرفت حق است جل و علا اگر درین امور مطلوبہ خلل ست جائے ماتم ست دنیا و ما فیہا کرائے آن نمیکند کہ بفقدان آن این زندگانی فانی تنگ آیند کہ عسر آن سبب یسر آخرت ست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۰۹) دوصد و نہم

بملا شاہمراد قلی پشاوری در ترغیب پرداختن باحوال طلبہ و ترہیب از ذکر خداوندی جل شانہ

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً و مصلیاً و مسلماً مکتوب مرغوب سید مسرت بخش گردید از اجتماع طلبہ و گرمی مجلس و تاثیر صحبت و حصول فنائے قلب بعضے یاران کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید و خوشوقت ساخت بیت آسمان سجدہ کند بہر زمینے کہ درو * یکدو کس یکدو نفس بہر خدا بنشینند * نیک باحوال یاران بپردازند و توجہات نمایند و ترغیب نگہداشت نسبت علی الدوام کنند لیکن از ورود طالبان ترسان و لرزان باشند و از مکر خداوندی جل شانہ ایمن نبوند مبادا اخرابی این کس درین ضمن خواستہ باشند بالجملہ درین باب ہموارہ ملتجی و متضرع بوند و از عجب و پندار ایمن نباشند رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّ ھَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا والسلام علی من اتبع الھدٰی

مکتوب (۲۱۰) دوصد و دہم

بصوفی محمد حسین کابلی در شرح احوال او ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و
تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت واقعات روشن که نوشته اند
از دیدن سرور کائنات علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات وعنایت شدن
خلعت سبز از ایشان و همچنین دو خلعت دیگر از هر کدام از حضرات حسنین و دیدن خود را بصورت زن
خوش رو بلباس سرخ و بر تمام بندهائے اعضا زیورهائے فاخره و در همان زمان شیرے حمله کنان
بر شما ظاهر گشتن بعد از ان خلاصی یافتن از ان و ادا کردن دوگانه شکر و خواندن تمام قرآن
دران وقت همه واضح و هویدا گردید هر کدام نیک عالی ست نوشته بودند که چون در راه میروم هر چیز که
در میان آسمان و زمین ست همراه فقیر میروند و انوقت هر چیز را که مشاهده کرده میشود نوائے
همه اوست بگوش میرسد و از هوش مے برد بلے درین راه غیب الغیب هر ذره از ذرات این راه بندائے
اِنِّیْ اَنَا اللّٰہُ مے سراید و هر دیوانه بادیه بعشوه پری خود را مینماید و بپرستش خویش سالک را
میخواند و راه زنی طالب میکند بلند همتے باید که در رنگ ابراهیم پیغمبر علیٰ نبینا وعلیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام بآنها التفات ننماید و فریفته حسن موهوم شان نگردد لا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ
گوید و بذلتے که سزاوار طلب ست ولم یزل ولا یزال صفت اوست پوید و بترانه اِنِّیْ وَجَّهْتُ
وَجْهِیَ الْاٰیَة سراید و در قبرستانے که میروید اموات دامن شمار اگرفته چیزهائے طلبند آنچه نیک
است آنچه از دست شما بیاید موافق طلب بایشان بگذرانید نوشته بودند هر گاه در نماز استاده
میشوم در صف جمیع انبیا علیهم الصلوٰۃ والسلام خود را مے بینم و آنچه از رکوع و سجود آورده میشود
بفقیر موافقت میکنند و بعد از نماز در خلوت چیزها بفقیر میگویند و هیچ بخاطر نمیماند مخدوما
مقصود از آفرینش انبیا اند علیهم السلام و هر دولتے که هست برائے ایشان آمده است سعادت
امتان ست که در امرے از امور باین بزرگواران شرکت پیدا کنند و بمتابعت ایشان
از الوش ایشان چاشنی چشند اَللّٰھُمَّ لَا تَحْرِمْنَا مِنْ بَرَکَاتِھِمْ وَاجْعَلْنَا مِنْ مُتَابِعِیْ
اٰثَارِھِمْ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۲۱۱) دوصد و یازدہم

بہ نصیر خان در اندرز و نصیحت ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً و مصلیاً اللہ تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بکسب مرضیات خود مکرم و ممتاز دارا د صحیفہ شریفہ کہ بدست صوفی محمد حسین فرستادہ بودند رسید چون مخبر از سلامتی دوستان بود مسرت بخش گردید صوفی مشار الیہ ازان مشفق خیلے رضامند و شکر گذار آمدہ است ہر خدمتے کہ بنسبت مومی الیہ بوقوع آمدہ است بر محل ست خدمت فقرا و اہل اللہ مثمر برکات ست و سبب کشایش کار دنیا و آخرت تحذوما حیات دنیاوی بسیار قلیل ست و معاملہ آخرت ابدی و غیر منقطع عاقل کسے ست کہ این فرصت قلیل را غنیمت شمردہ توشۂ آخرت آمادہ سازد و باین انفاس معدودہ ملک ابدی بدست آرد و رضائے مولائے حقیقی جل شانہ حاصل کند اوقات را بذکر کثیر و ادائے فرائض و سنن معمور باید داشت و از منہیات شرعیہ از محرمات و مکروہات یکسو باید بود این کس بندہ است محکوم لطور او نگذاشتہ اند تا ہرچہ خواہد بکند مولائے بر سر خود دارد چارہ ندارد بغیر از انکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا بندہ متمرد باشد و مستحق انواع عقوبات بود شفقت آثار احقائق آگاہ شیخ عبد الخالق از یاران خوب خوب ماست و صاحب کمالات و احوال علیہ است صحبت و خدمت او را غنیمت دانند در کارہا دعا و استمداد از وطلبند و ختم حضرات خواجہا کنانند مشیخت پناہی اخوی اعزی شیخ محمد صادق را سلام برسانند شفقتہائے شما را دیدہ وطن دوستان اینجا را فراموش کردہ اند خوش گفت ؎ وَمَا فِيهِ مِنْ عَيْبٍ غَيْرَ أَنَّ ضَيْفَهُ ۔ يُلَامُ بِنِسْيَانِ الْأَحِبَّةِ وَالْوَطَنِ

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۱۲) دوصد و دوازدہم

بصلاح آثار صوفی پایندہ محمد کابلی در جواب کتابت او کہ متضمن احوال سنیہ بود و فرق میان فنائے قلب و فنائے نفس ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات

میرساند مکتوب مرغوب سید حمداً اللہ سبحانہ کہ بعافیت بوطن رسیدند واوقات را
بجمعیت میگذرانند ویاران جمع میشوند وحلقۂ ذکر منعقد میشود ومعاملہ در ترقی ست نوشتہ
بودند کہ خود را درین ایام داخل تعین جبی میابد الخ مبارک ست اللّٰھم ارِنا حقائق الاشیاء
کما ھی از محبت واخلاص حافظ مقصود علی نسبت بفقرا نوشتہ بودند ونیز مرقوم نمودہ
بودند کہ کتابت فقیر با میرخان گذرانید وسعی نمود ہمہ واضح گردید جزاہ اللہ سبحانہ خیر
الجزاء امید ست کہ موافق محبت از راہ معیت فیض مند شود واخذ معانی خفیہ نماید در احوال
مشار الیہ نوشتہ بودند کہ بے تعلقی دل بہم رسیدہ ست وخطرۂ ماسوا بدل نمیگذرد این حال بسے
شریف ست ومعتبر ست بفنائے قلب وقدم اول ست در اطوار ولایت گفتہ اند تا نیابی
زہی دل را کہ انقطاعے تام از ماسوا حاصل شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوا نماید بیادش نیاید دلیل
یافت ست سعی نمایند کہ قدم پیش نہند درین فنا ہر چند نسیان ماسوا حاصل ست وحضور بے
غیبت کائن لیکن نفس حاضر ہنوز بر جاست وانانیت ناسی بر پا جانے باید کند کہ این نفس حاضر
رو بزوال آورد واین کوہ آنوند بکلند کلمۂ طیبہ از بیخ وبن برکندہ شود وانانیت ومعادات
بمولائے خود دارد منتفی شود این حالت معتبر بفنائے نفس ست وقدم ثانی ست درین راہ
والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۲۱۳) دو صد وسیزدہم

بخواجہ قاسم بننگی در شرح حال او وسر لحوق عدم بعدم مطلق بعد لحوق کمالات با صل ووجہ
انفکاک یک لحوق از لحوق دیگر. بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ العلی الاعلیٰ
والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ سید الوریٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ
وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش
وشوق افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبر جادۂ شریعت وطریقت مستقیم بوند فانّ
الاستقامۃ فوق الکرامۃ وھی مدار النجاۃ وبدونھا خرط القتاد از شوق

ملاقات برنگاشتہ بودند ازین جانب دوستانرا نیز مشتاق دانند واشتدِ شوق از مبدأ و اصل تصور فرمایند چون رابطۂ محبت قوی ست بمقتضائے حدیث المرءُ معَ مَنْ احبَّ معیتِ معنوی باندازۂ این کائن ست دراہِ فیض کشادہ وآنچہ از احوالِ خود نوشتہ اند کہ نہ از وجود حکم مانده ونہ از عدم اثر بسیار خوشوقت ساخت این قسم فنا کہ وجود با کمالاتِ تابع خود باصل خود ملحق شود وعدم کہ مرآت آن کمالات بود نیز باصلِ خود کہ عدم مطلق باشد لاحق گردد اعلائے اقسامِ فناست کہ از عارف نہ عین میماند ونہ اثر لا تُبقِی وَلا تَذَرُ عدم کہ از اعدام دیگر جدا شده بود بانعکاسِ کمالات بود در مرآتِ او وچون کمالات باصلِ خود رجوع کردند مابہ الامتیاز عدم از اعدامِ دیگر نماند عدم نیز بعدمِ مطلق رجوع کرد اگر گویند برین تقدیر باید کہ تلازم باشد میانِ لحوق کمالات باصل ومیانِ لحوقِ عدم بعدمِ مطلق وحال آنکہ لحوق عدم بعد لحوق کمالات ست بعدیتِ زمانیہ وبسا ست کہ لحوقِ کمالات شود ولحوقِ عدم نشود سرِّ این انفکاک چیست گوئیم کہ بعد لحوقِ کمالات باصل علاقہ میماند کمالات را بمرآتِ عدم وفنا متحقق میشود بعد ازان بمرورِ این علاقہ ہم برطرف میشود پس تا زمانیکہ علاقہ بمرآت باقی ست مانع لحوق عدم ست بعدمِ مطلق چہ مابہ الامتیاز عدم ولو فی الجملہ باقی ست وبعد زوال علاقہ مانع بالکل زائل میشود وبعید نیست کہ گفتہ شود کہ اگر لحوقِ کمالات بظلِ اسم ست کہ مبدأ تعینِ سالک ست علاقۂ اصالت وظلیت ثابت ست کہ مانع لحوقِ عدم ست وچون سالک ترقی نماید واز ظلِ اسم باصل اسم ملحق شود علاقۂ مذکور نماند کہ عینِ ثابتۂ او ہمان ظل بوده ست نہ اصل این زمان عدم نیز بعدمِ مطلق رود وفنائے اتم حاصل آید اطفِ المصباحَ فقد طلعَ الصّباحُ والسّلامُ

مکتوب (۲۱۴) دوصد وچہاردہم

بخواجہ عبد الصمد کابلی در جوابِ کتابت او کہ متضمن بر بعضے اذواق ووید قصور بود واشارت بہ بشارات

بعدَ الحمدِ والصّلوٰۃِ وارسالِ التّحیّاتِ میرساند صحیفہ شریفہ رسید مسرت بخش

گردید مقدمات کسر نفس و دید قصور که مرقوم نموده بود بوضوح پیوست این دید قصور نعمتے ست عظمیٰ سبب تنویر باطن ست و وسیله قبول طاعات حق سبحانه این دید را ثمرات دهد و این کسر را اکسیر گرداند و چون این دید غالب مے آید عارف کاتب یمین خود را معطّل و بیکار مییابد حسنه نمییابد که بر روئے کاغذ ثبت نماید و کاتب شمال را همواره در کار مے بیند این دید از ظهور نور قدم ست و از مشاهده کمال و جمال لایزال ست که در جنب آن همه نقص و شر بنظر مے در آید اذا تجلّی الله لشیءٍ خضع له از ثمرات این دید ست آنچه نوشته اید که این نسبت جمیع لطائف امر و خلق را فرو گیرد که ازین کس هیچ نام و نشانِ و عین و اثر باقی نماند و بجز ذاتِ بحت و کمالاتِ ذاتیهٔ او سبحانه و تعالیٰ امرے دیگر مفهوم و معلوم نگردد و بلے تا بر شرارت و نقص ذاتی خود آگاهی نیابد و صفات کمال از و نه بیند کمال و جمال لایزال پرده نکشاید و بذات و کمالات ذاتیه او راه نیابد بذا تحدو ما هنگام تسوید این سطور بزینت و خلعت عجیب بنظر در آمد معلوم شد که شما را از مقام خُلّت نصیبے هست و این تزئین از آن ست که ما نا که ولایت شما ولایت ابراهیمی ست علیٰ نبیّنا و علیه الصّلوٰة و السّلام و العلم عند الله تعالیٰ و السّلام علیکم و علیٰ سائر من اتّبع الهدیٰ و الله اعلم

مکتوب (۲۱۵) دو صد و پانزدهم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در اندرز. بسم الله الرّحمٰن الرّحیم بعد الحمد و الصّلوٰة و ارسال التّحیّات میرساند مکتوب مرغوب رسید مسرّت بخش گردید **مصرع** از هرچه میرود سخن دوست خوشتر ست. تمامترین عبارات در سیر و سلوک اهل این طائفه این آیه کریمه ست ما عندکم ینفد و ما عند الله باقٍ طالب صادق تا از منتسبات تهی نگردد و وجود و سائر کمالات که پرتو کمالات اوست تعالیٰ باصل حواله ننماید و با نجناب قدس نسپارد با نوار لایزال بقا نیابد **بیت**

گر بر سر کوئے عشق ما کشته شوی ✤ شکرانه بده که خون بهائے تو منم ✤ شاهبازے باید که در بحار اسرار این کریمه غواصی نماید و از عموم دو کلمهٔ ما که در ان کریمه واقع ست بهره ور گردد دیگر از آزار خود نوشته بودند

سببِ تشویشِ خاطر گردید حمداً لِلّٰہِ سُبحانہٗ کہ بصحت تبدیل یافت بقیہ کہ ماندہ است امید است
کہ آنہم برطرف گردد شکرِ حق جلّ و علا بجائے آرند دیگر در صحبت شیخ محمد حسین بطریقہ اکابر آشنا
شدید و فوائدِ کثیرہ اخذ نمودید و ترقیات کردید اکنون مختارید اگر در صحبتِ شیخ عبد الخالق کہ صاحب
کمالات است نشینید و توجہات بگیرید خوب مناسبت سرچشمہ یکے ست بوظائفِ طاعات و
اذکار سرگرم باشید و خلوۃ چند روزہ را غنیمت شمرید و توشہ آخرت را مہیا سازید و دوستان را
بدعائے خیر یاد آرید وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ++

مکتوب (۲۱۶) دو صد و شانزدہم

بمخدوم زادہ علی جاہ شیخ خلیل اللہ در ترغیبِ انزوا ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ
الصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید ست
کہ آن فرزندِ عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادہ سنت مستقیم بود و در مدارج قرب ہموارہ مرتقی
مشتاقان زیر بارِ انتظار اند کرم کردہ ایشانرا سبکسار سازند و عمرِ چند روزہ را در زاویہ گمنامی و
مجاورتِ مزارِ سامی صرف نمایند و از برکات و انوارِ آن بقعہ بہرہ برگیرند و اقتباسِ نور نمایند
تا ہمہ نور گردند اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنِیْ نُوْرًا نور ست کہ سببِ اظہار و ظہور ست خُلِقَتْ مِنْ نُّوْرِ اللّٰہِ
وَالْمُؤْمِنُوْنَ مِنْ نُّوْرِیْ بزرگی نور را از کریمہ اَللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ و حدیث
نُوْرٌ اَنّٰی اَرَاہُ را دریاب معاملہ بقا باللہ را کہ مستفاد از حدیث مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ و کریمہ
فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا بیان فرمودہ مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَ
اٰخِرًا

مکتوب (۲۱۷) دو صد و ہفدہم

بسیادت پناہ سید محمد شریف در حلِ اسولہٴ او کہ پرسیدہ بود ۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ نمودہ مے آید
کہ سیادت پناہ سید شریف حلِ اسولہٴ چند ازین درویش خواستہ بود باندازہ فہم خود در حلِ آن

نوشتہ آید المسئول من اللہ سبحانہ العصمۃ والتوفیق سوال اول بدن صفت
جمادات دارد و روح از لطائف ست این ہر دو در حالت مفارقت از ہیچ حالت خبرے نداشتند
و در حالت اتصال کہ متلذذ و متألم اند چہ طور ست الجواب ربما یکون مع الاجتماع ما
لا یکون مع الانفراد سوال دویم بعد از موت کہ بدن و روح را مفارقت و قطعیت
حاصل شد ثواب قبر و عذاب قبر کہ بر حق ست چہ طور ست جواب در قبر روح را با بدن تعلقے و
اتصالے مے بخشند کہ سبب ادراک ثواب و عذاب شود نہ آن قدر کہ موجب حس و حرکت بود نمے
بینی کہ در خواب متلذذ و متألم میشود و ہیچ اثر لذت و الم بر ظاہر او پیدا نیست سوال سیوم
ترقیات سلوک نہایت پذیر ست یا نے جواب اگر سیر سالک در تفصیل اسما و صفات افتاد
پس مراتب وصول در حق او نہایت پذیر نیست لہذا گفتہ اند منازل الوصول لا تنقطع
ابد الآبدین و اگر قطع مراتب اسما و صفات اجمالا شود پس منازل وصول انقطاع پذیر ست
چنانچہ تحقیق آن در مکاتیب حضرت ایشان کائن ست سوال چہارم در میان حال و علم
چہ تفاوت ست و ازین ہر دو کدام بہتر ست جواب حال اشرف ست از علم و علم مقدمہ حال ست
علم خواص و عوام راست و حال خاصہ اہل وجد و کمال ست علم اگر بمقتضائے آن عمل نشود
حجت ست بر عالم و اگر علم منقلب بحال شود از حجیت مے بر آید ھکذا سمعت من سیدی
و مرشدی رضی اللہ تعالی عنہ سوال پنجم نزد اہل کمال گمراہی چیست و گمراہ کرا میگویند
در شریعت گمراہ ہمانست کہ خلاف شرع شریف ورزد اما گمراہ طریقت کرا نامند جواب گمراہ
طریقت آنست کہ خلاف شریعت کند و یا خلاف طریقت ورزد و از اطاعت پیر بیرون شود
سوال ششم بعد حصول جمیع کمالات و کامل شدن انسان توجہ او بکدام جہت میباشد و بکدام
جانب متوجہ میگردد جواب بعد حصول کمالات کہ بعروج تعلق دارد بکلیت متوجہ حق ست جل
و علا و اگر کمالات عروج طے کردہ رو بنزول آرد و برائے تکمیل ناقصان بعالم بازگشت بگردانند
اگر کمالات ولایت را طے کردہ نزول میکند پس بظاہر متوجہ خلق ست و بباطن متوجہ حق جل و علا

واگر کمالاتِ نبوت را بانجام رسانده بنزول آمده است پس بظاہر وباطن متوجہ خلق ست و بکلیت رو بدعوت دارد سوال ہفتم مسئلہ تجدد امثال کہ در فصوص[1] بیان نموده است کماہی از حقیقت آن التفات فرموده واقف سازند جواب تجدد امثال کہ بعضے صوفیہ بآن قائلند نزد ما بہ ثبوت نہ پیوستہ است این معاملہ اگر ہست در شہود سالک ست وبس نہ در نفس امر چہ اگر این معاملہ نفس امری باشد لازم مے آید کہ معصیت یکے کند ومعذب دیگرے بود واین قضیہ عدالت بعید ست ومنشاء این دید کہ بعضے سالکان را روے مے دہد در مکتوبات قدسی آیات تفصیل مذکور ست ازانجا طلب نمایند سوال ہشتم بیاد این ضعیف آمده کہ عزیزے فرموده گوش بند وہوش بند وچشم بند پس این ہر سہ را کہ بست بکدام چیز مشغول شود وبازازین شغل نتیجہ کہ حاصل میشود چیست جواب ہمین بند کردن ذکر وشغل ست گفتہ اند دل از دشمن باز دار دوست را طلبیدن حاجت نیست ونتیجہ آن نتیجہ ذکر ست بعد ازان موافق حال طالب ہرچہ پیر بآن دلالت نماید مشتغل باشد سوال نہم آنکہ نفس ولایت چیست وصفت ولایت کدام جواب نفس ولایت فنا وبقاست وگسستن وپیوستن وصفت ولایت التجافی عن دار الغرور والتاہب للدار القرار والسلام

مکتوب (۲۱۸) دو صد و ہژدہم

بمحمد باقر لاہوری در تحسین احوال او وبیان کمالات محبت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام الی یوم القیام اما بعد مکتوب شریف سید فرحت فراوان رسانید بعافیت ثابت باشند وبر جادہ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از اذواق ومواجید خود در مکاتیب نوشتہ اند بسیار عالی ست عقل عقیل مشکل کہ باین دقائق بے تائید الہی جل شانہ پے برد دیدہ دیگر باید کہ درک این معانی نماید نور الہی ست جل شانہ کہ حدیث ینظر بنور اللہ ایمائے بآن دارد

[1] یعنی فصوص الحکم کہ از تالیفات حضرت شیخ محی الدین عربی است قدس سره ۱۲

که فہم این سراسیمر ماید لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ نوشتہ بودند درینولا نسبتے خاص از جناب سرور علیہ و علی آلہ افضل الصلوات والتسلیمات در حق خود فائز مے بیند و آنحضرت را ممد خود مے فہمد و نیز عنایات و الطاف از حضرت مجدد الف ثانی کہ میابید و چیزہائے کہ در مراتب عروج و منازل نزول کہ مدرک میشود و استیلائے سکر احیاناً و صحو احیاناً ہمہ بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت اللّٰہم زد ہر چند رشتہ محبت و رابطہ معنوی قوی تر بود اخذ فیوض و برکات بیشتر نماید و بدرجات علی ترقیات فرماید مدار کار بر محبت خصوص در طریقہ ما کہ نسبت ما انعکاسی و انصباغی ست مرید برابطہ محبت کہ بہ پیر دارد بمرور ایام برنگ او مے برآید بجاذبہ محبت اخذ معانی خفیہ از باطن او مینماید المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیب محب صادق نگردد ہر چند محبت بیش معیت بیش و ہر چند معیت بیش جذب صفات بیش علی الخصوص محبت کہ با صحبت جمع شود کہ صحبت پیر نیز از ارکان و شرائط این راہ ست و چون این طریق منسوب بصدیق اکبر ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ و آن حضرت در محبت و فدویت بیہمتا بود لاجرم اورا در قرآن مجید بمعیت یاد نمود و الذین معہ فرمود ناچار مورد ما صب اللہ فی صدری الا وقد صببتہ فی صدر ابی بکر و ما ظنک باثنین اللہ ثالثہما گردید و بشرافت ثانی اثنین سربلند گشت مدار این طریق نیز بر محبت آمد و این محبت معاملہ ایشان را از ہمہ بیش برد

مکتوب (۲۱۹) دوصد و نوزدہم

بملا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و توجیہ قول حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ کہ فرمودہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیا اللہ حنفی مذہب نیست جز وے بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی آلائہ والصلوٰۃ والسلام علی افضل انبیائہ و علی آلہ و علی اصحابہ و سائر احبابہ اما بعد مکتوب مرغوب رسید خوشوقت ساخت اظہار شوق و تعطش نمودہ بودند

موقوف بر وقت ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امید ست کہ آتش شوق مشتعل شود و نائرہ محبت بر بلند
گردد تا از ماسوی تمام برنا ند و بمطلب اعلیٰ برساند اوقات را باہم امور معمور دارند و در رضا مندی
حق جَلَّ وَعَلَا بجان کوشند و توشہ گور و قیامت آمادہ سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَۃُ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِیْہِ آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ برادر خورد شما رحلت نمودہ ست
میتواند کہ برادر خورد عبارت از شیطان ہمزاد شما باشد و خورد بودن او باعتبار آنست کہ در وجود
و ولادت تابع شماست و مرگ او عبارت از عدم ظفر اوست بر شما و نارسیدن و بمراد خود از
اضلال و اغوا و متوجہ شدن سرور کائنات عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ
التَّحِیَّاتِ وَاَعِزَّہٗ دیگر بنماز جنازہ او کنایت از اکمال مرگ او اتمام خسران اوست میگویند
کہ بر آن چیز چہار تکبیر گفتیم یعنی آنرا وداع کردیم و از ان خلاصی یافتیم مصرع چار تکبیر زدم
یکسرہ بر ہر چہ کہ ہست و این حضور آن سرور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ گویا برائے
تبشیر و تہنیت شما بودہ است بہ تتمیم تخلص شما از شر آن لعین و سلامت ماندن شما از کید آن و
نیز میتواند کہ مراد از برادر خورد قلب باشد و خورد بودن او باعتبار آنست کہ قلب را عالم اصغر گویند
و انسان را عالم صغیر گفتہ اند آنچہ در عالم کبیر ست در عالم صغیر کائن ست کہ انسان باشد و آنچہ کہ در
عالم صغیر ست در عالم اصغر ثابت کہ قلب انسان بود و رحلت نمودن او فنائے اوست کہ مامور بہ ست
در حدیث مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا و نماز جنازہ او عبارت از شفاعت ست در حق او باکمال
فنائے او و حصول بقا و ترقی درجات مر او را و بعد از فراغ از جنازہ کہ بمسجد جامع در جماعت مسلمانان
در آمدید گویا کنایت از ان ست کہ بعد تخلص از شر لعین و یا بعد از حصول فنا قابلیت آن پیدا
کردید کہ در عباد صالحین کہ باسلام حقیقی مشرف اند و در جنت وصال کہ مسجد کہ بیت اللہ ست کنایہ از انست
در آیید فَادْخُلِیْ فِیْ عِبَادِیْ وَادْخُلِیْ جَنَّتِیْ محمد و ما دیدن سرور کائنات و مفخر موجودات عَلَیْہِ
وَعَلٰی اٰلِہٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ در خواب و واقعہ مشروط بآن نیست کہ بصورتے کہ
در مدینہ منورہ مدفون اند بہمان صورت دیدہ شود بہر صورتے کہ دیدہ شود امید ست کہ از تمثل شیطان

بلکہ

محفوظ باشند لیکن باید دانست کہ وقائع و منامات مبشرات اند و مخبر استعداد دلالت بر حصول ندارند جاننے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد و آنچہ حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہٗ فرمودہ کہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ خفی نہ ہیچ نیست جز فوجے میتواند کہ معنی عبارت چنین باشد کہ امروز ہیچ ولی از رجال الغیب جز فوجے نیست چہ مخاطب طالب رجال الغیب بودہ است موافق طلب او با وے سخن کردند و الغیب عند اللہ عز و جل والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۲۰) دو صد و بستم

بمخدوم زادہ عالی درجات صاحب تکمیل و ارشاد صاحب الوقار و التمکین شیخ سیف الدین محمد در بیان احکام عروج و نزول و دقائق سیر مریدی و مرادی و شمہ از احوال بادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف فرزند ارجمند رسیدہ مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجید قلبی نمودہ بودند و در اثنای راہ از مزارات متبرکہ آثار اشفاق و مہربانیہا مشاہدہ نمودید خصوص از مزار متبرک حضرت خواجہ ما قدس سرہٗ معاینہ کردہ نوشتہ اند ہمہ بوضوح انجامید و مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ نسبت این فقیر بنزول مائل است بلے نزول شما اتم ظاہر میشود و این از ارشاد و وصول فیض بخلق اللہ اثر آنست و ہنگام عروج چون رو بحق است جل و علا از خلق بیگانگی و بے مناسبتی ست لاجرم نشستن و توجہ نمودن بطلبہ حیرت و غیر مطبوع این معنی در اولیاء عزلت و غیر مرجعین بیشتر ست و در اولیاء مرجعین و اہل عشرت کہ گاہے عروج واقع میشود کمتر چہ غیر مرجع را بے مناسبتی تام ست بخلق و مرجع را کہ عروج واقع شود آنقدر نیست چہ مسکن و ماوائے او در مراتب نزول ست و آنچہ نوشتہ اند کہ درین روزہا عروج خاص واقع شد و راہ وصول خود را در نہایت علو و تزئین یافت و حسن و نضارت آن از بیان خارج ست و این مسلک مخصوص بمراد آنست کہ مرید را اینجا قدم گاہے نیست مطالعہ آن سبب لذات معنویہ گشت آرے محبوبان را انقلاب محبت براہ اجتبا کشان کشان میبرند و مریدان براہ انابت

بپائے خود میروند از رفتن تا بردن فرق بسیارست اللہ یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ
من ینیب در راہ انابت چون بپائے خود رفتن ست ریاضت و مشقت بیشترست و در راہ اجتبا
چون براہ بردن ست ریاضت و مشقت آنقدر درکار نیست ریاضت او اتیان احکام شرعیہ و اتباع
سنت سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ مراد از امیر ندریاضت کنند یا نہ و در راہ نخواہند
گذاشت خوش گفت ؎ عشق معشوقان نہانست و ستیر ✤ عشق عاشق با دو صد طبل و
نفیر ✤ لیک عشق عاشقان تن زہ کند ✤ عشق معشوقان خوش و فربہ کند ✤ آرے مریدے کہ در صحبت
مرادے افتد و فنافی الشیخ حاصل کند و شرائط صحبت مہما امکن بجا آرد سیر او نیز مشابہ سیر مرادان
باشد و در رنگ شیخ خود محتاج مشقت و ریاضت نبود ہمان محبت شیخ راہبر او باشد و بکمالات او
متحقق سازد مصرعہ خاص کند بندہ مصلحت عام را ✤ اصحاب رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ببرکت صحبت
او بکمالات او رسیدند و از اولیاء امت سبقت کردند آنچہ در احوال بادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ مرقوم
نمودہ بودند از سریان ذکر در لطائف و حصول سلطان ذکر و رابطہ و قلت خطرات و قبول کلمہ
حق و رفع بعضے منکرات و ظہور لوازم طلب ہمہ بوضوح پیوست شکر خداوندی جل شانہ بجا
آورد و در طبقہ سلاطین این نوع امور حکم عنقاے مغرب دارد در حدیث آمدہ ست من احیی
سنتی بعد ما امیتت فلہ اجر مائۃ شہید اللھم زدہ توفیقا و طلبا و شوقا و
ترقیا فی مراتب قربک این درویش از انچہ وظیفہ فقیرست از دعا و توجہ فارغ نیست و صلاح
ظاہر و باطن شان را در یوزہ گر باطن ایشان را بہ نسبت اکابر معمور میباید و امیدوارست کہ درین نزدیکی
بفنائے قلب مشرف شوند کہ درجہ اولی ست از درجات ولایت و این معنی را در حق ایشان
قریب الحصول میباید مصرع با کریمان کارہا دشوار نیست والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۲۲۱) دو صد و بیست و یکم

بسلطان وقت سلمہ ربہ در اظہار محبتہا و روابطہاے معنویہ و در بیان اذا بکی القلب من

بنام سلطان محیی الدین محمد اعظم

الفقد ضحک الروح من الوجد ﷽ اولی ما یقدم حمد اللہ سبحانہ ثم الصلوٰۃ والسلام علی النبی والہ عن انس رضی اللہ عنہ ان رجلا قال یا رسول اللہ متی الساعۃ قال ویلک وما اعددت لہا قال ما اعددت لہا الا انی احب اللہ ورسولہ قال انت مع من احببت قال انس فما رایت المسلمین فرحوا بشیء بعد الاسلام فرحہم بہا متفق علیہ وفی الحدیث ایضا علی ما نقل اصحبوا مع اللہ فان لم تستطیعوا ان تصحبوا مع اللہ فاصحبوا مع من یصحب مع اللہ حتی یوصلکم الی اللہ عز وجل اما بعد کمترین دعاگویان محمد معصوم بعرض باریافتگان حضور پرنور کہف العالمین ظل اللہ علی العالمین حضرت امیر المؤمنین انار اللہ تعالی برہانہ میرساند فرمان عالیشان کہ از کمال عنایت و مہربانی مرقوم قلم عنبرین رقم گشتہ بود خواجہ محمد شریف بخاری در اعز ازمنہ رسانید و فقرائے بینوا را بہ تشریفات علیہ بنواخت قد وصل الینا کتاب کریم کتاب تعرف فی وجوہ عباراتہ نضرۃ النعیم از فحوائے آن شوق وطلب این راہ ہویدا بود از انجا امیدواری وصول بحصول انجا مید عزیز سگفتہ است اگر نخو استے داد نداد نے خواست قالوا اذا بکی القلب من الفقد ضحک الروح من الوجد گریہ دل از راہ شوق وطلب حاصل شود آنرا دلیل بر یافت روح داشتہ اند بیانش آنست کہ لطائف خمسہ عالم امر حکم ہمسایہ وہمنشین دارند وبعضے از آنہا لطیف تراند از بعضے دیگر وہرکدام کہ لطیف تر ست بعالم غیب نزدیکتر ست ودر اخذ فیوض از حضرت وہاب عز شانہ سبقت دارد وچون بر لطیفہ ازین لطائف عطیہ وارد میشود لطیفہ دیگر کہ نزدیک اوست ازان واقف گشتہ بر آن دولت رشک وغبطہ میخورد ودر طلب آن کوشش مینماید وگریہ شوق دامنگیر او میشود اگر ہیچ یکے ازین لطائف دارد حبی روئے ننماید ہمہ غافل میبودند وراہ طلب مسدود میبود پس گریہ قلب دلیل ست بر یافت روح چہ قلب وروح را بایکدیگر نسبت ہمسایگی واتصال ست واز یافت یکے دیگرے واقف واز نایافت آن دولت نالان ودر طلب آن دوان الحمد للہ والمنۃ کہ فقیر زادہ منظور نظر قبول گشتہ

واثرِ صحبت بحصول انجامید و از امرِ معروف و نهی منکر که شیوهٔ فقیرزاده است اظهارِ شکر و رضامندی
نموده است شکرِ خداوندی جلّ شانه برین عطیه بجا آورده و سبب ازدیادِ دعاگوئی گردید چه نعمتے
است که با این همه طمطراقِ بادشاهت و دبدبهٔ سلطنت کلمهٔ حق بسمعِ قبول افتد و گفتهٔ نامرادے
مؤثر شود وَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ
الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ صلی الله تعالی علی خیرِ خلقه محمد و
آله اجمعین وبارک وسلم

مکتوب (۲۲۲) دوصد و بیست و دوم

بملا اشرف الدین سلطانپوری در سرِّ محبوس شدنِ سالک در مقامے و علاجِ آن ÷ بسم الله الرحمن الرحیم
بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند احوال همه حال مستوجب حمد ذی الجلال ست
المسئول من الله تعالی عافیتکم واستقامتکم ظاهرًا وباطنًا نوشته بودند
که وقتِ تحریر متوجهِ حالِ خود گشت مقامے نمودار شد هر چند خواست که دخول نماید میسّر نشد مخدوما
چون نمودار شده است و در شما خواستِ دخول پیدا شده امید ست که داخل شوید و حظے ازان فرا گیرید
اگر نخواستے داد نداده خواست از گرمیِ حلقهٔ اصحاب و ترقیاتِ ایشان بر نگاشته بودند شکرِ
خداوندی جلّ شانه بجا آورد اللّٰهم زِد بیت آسمان سجده کند بهر زمینے که در وے یکدو
کس یکدو نفس بهرِ خدا بنشینند ÷ از محبوس شدنِ عزیزے که بهرِ توجهِ او تاثیراتِ عظیم بمردم
روئے میداد رقم نموده بودند مخدوما سببِ حبس یا صدورِ زلت و ارتکابِ گناه ست علاجِ آن توبه و
انابت و توجهِ پیر ست یا انتفاءِ طلب و شوق ست علاجِ آن نیز توجهاتِ پیر ست که از
برکتِ آن هم شوق و طلب هم میرسد و هم ترقیات بحصول می انجامد یا عدمِ مناسبتِ استعداد ست
بفوق علاجِ آن نیز صحبت و محبتِ تام ست به پیر که از فوق نصیبے یابد و توجه و مهربانیِ پیر که برکت
آن از استعدادِ خود بالا رود و بجاذبهٔ محبت جلبِ معانیِ خفیهٔ پیر نماید این سیر قسری ست نه
طبعی یا خلل در اعتقاد ست و این را علاجے نیست همان سستیِ عقیده که ناسوریست قوی سدِّ راهِ او

تا اعتقاد تام و فنا فی الشیخ حاصل نکند ترقی صورت پذیر نیست و بجلس دائمی گرفتار فقیر ہنگام
این تحریر توجہ در تخلیص آن عزیز کرد تخلیص او معلوم گردید امید کہ باز گرفتار حبس نگردد والسلام

مکتوب (۲۲۳) دوصد و بست و سوم

اولاً و آخراً

بمشیخت مآب شیخ محمد یوسف گردیزی در تعبیر وقائع او و ترغیب بحلقۂ ذکر و صحبت با طالبان
بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفۂ گرامی کہ
بدست ملا عبد اللطیف مرسول داشتہ بودند رسید مسرت بخش گردید و آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ این
فقیر میان چوکلان با مقدس سرہٗ برداشتہ بر سر شما گذاشتہ است و شما آنحضرت را بر سر خود برداشتہ
میسر بید و شمارا کیفیتے و حالے شگرف روئے دادہ است ولذتے بہم رسید کہ در کتابت نگنجد مخدوما
ظاہرا فیوض و برکات از ایشان بشما رسد و نسبتے بیابید لیکن کسے کہ ایشان را برداشتہ بر سر شما
گذاشتہ فی الحقیقۃ آن نسبت از ان کس است فلیفہم فانہ ینفع جداً و در واقعۂ دیگر کہ
دیدہ اید حضرت خواجہ بزرگ و فقیر بشما شمشیر و سپر دادہ ایم و شما بران سپر تکیہ زدہ نشستہ اید
شمشیر و سپر حرز است از دشمن و پناہ است از شر آن و تکیہ زدن اعتماد است بران فیلہائے بسیار
با علم و نقارہ و قرنا و شہنا[1] کہ پیش پیش شما میروند و مردم بسیار جمع اند و ہمہ منتظر شما اند اشارہ است
بعلو شان شما و سرداری و جمعیت شما لیکن خواب مخبر استعداد است حق سبحانہ از قوت بفعل
آرد و از گوش با غوش رساند انہ قریب مجیب حلقۂ ذکر را برپا دارند و اہل طریق را سرگرم سازند
سردی و خنکی نصیب اعدا باد با اہل ذکر و طالبان صادق صحبت دارند و بغیر ایشان بے ضرورت
نپردازند **بیت** با عاشقان نشین و ہمہ عاشقی گزین + با ہر کہ نیست عاشق با او مشو قرین
و بطریقات اعمال پردازند و طالب ترقیات بوند من استوی یوماہ فہو مغبون و احبتہ
دعا افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند والسلام والاکرام

---

[1] شہنا مخفف سورنائے چہ سور یعنی شادی است ۱۲

مکتوب (۲۲۴) دوصد و بست و چہارم

دویست / بیست

بمحب علی ملتانی در شرحِ احوالِ سنجیدۂ او+ اللہ تعالیٰ بمراتبِ کمال و اکمال ترقیات دہاد کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند و احوالِ سنیّہ مرقوم نمودہ رسیدہ خوشوقت ساخت انسلاب وتوارُدِ فناہا وبقاہا با احکامِ متبائنہ ہر کدام وظہور نمودنِ معنیٔ تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللّٰہِ تعالیٰ بر وجہِ کمال کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید اَللّٰھُمَّ زِدْ و آنچہ نوشتہ اند پس ازان کیفیتے روئے داد ماہیتِ خود را ماہیت ارکان صلوٰۃ بخشوع بازیافت و ارکانِ مذکور و خشوع را اجزائے ماہیّتِ خود ذوقی نمودہ این دید و این یافت خیلے غالب ست مطالعۂ آن بسیار خوشحال ساخت امید ست کہ این فنا و بقا کہ بارکانِ نماز بحصول پیوستہ است وسیلۂ وصولِ حقیقتِ آن شود و تحقق بصورت بہم آغوشیِ حقیقت رساند نماز معشوقے ست دلربا در عالمِ غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوقِ ہمہ حقائق ست حدیثِ نفیس قِفْ یَا مُحَمَّدُ عَلَیْہِ السَّلَامُ فَاِنَّ اللّٰہَ یُصَلِّے ایمائیست بآن حقیقت **بیت** چکد مُشکِ تراز و ستم گر آن گیسو بچنگ افتد+ دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید+ وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب (۲۲۵) دوصد و بست و پنجم

بیست

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم ولد شیخ میر در شرح حالِ او+ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات برنگاشتہ بودند ازین جانب نیز اَحِبّہ را مشتاق دانند و حدیث نفیس وَ اَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا مِنْہُمْ برخوانند نوشتہ بودند کہ گاہے میباید کہ نورے در سینہ بس روشن ست و گاہے آن نور را در تمام اعضائے خود میباید چنان متخیل میشود کہ گویا تمام وجود نورِ محض ست اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ ہر فیض و نور کہ از عالمِ غیب برین کس مے آید اول بر سینہ مے آید کہ محلِ علم و دانش ست و موضعِ لطائفِ عالمِ امر کہ اقرب ست بعالمِ قدس ہر چند بعد

حصولِ کمالاتِ نبوت دولتِ قرب نصیبِ عالَمِ خلق میشود و عالَمِ امر تابع او لیکن این قرب بعد کسبِ کمال ست و قربِ عالَمِ امر خلقی و جبلّی و بُعد وُرود بقدر سینہ بہ سائر اعضا میرسد و تمام وجود را نور میسازد با آنکہ گویم کہ مضغۂ قلبیہ از عالَمِ خلق ست و محلِ آن سینہ است پس سینہ مخصوص بعالَمِ امر نشد چون آیہ کریمہ نازل شد اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ الاٰیۃ رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلّم فرمود اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَتَحَ فَقِیْلَ ھَلْ لِذٰلِکَ عَلَمٌ یَارَسُوْلَ اللّٰہِ فَقَالَ عَلَیْہِ وَاٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ التَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَھُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ دربن حدیث ایماے ست بآنکہ نورِ اول بر سینہ فرود آمید از دید قصورِ اعمال و افعال و اقوال و نیاتِ خود و خراب و ابتر یافتن خود را مرقوم نمودہ بودند نیکست این دید قصور قیمتِ اعمال را میفزاید و بقبول نزدیکتر میسازد چہ توان کرد نصیب ممکن بیچارہ قصور و نقص ست و ابتر و خراب تر از عدم چہ چیز خواہد بود کمالاتِ ہمہ باہل آن عاید ست کُلُّ شَیْءٍ یَّرْجِعُ اِلٰی اَصْلِہٖ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ نوشتہ بودند کہ شخصے آزارِ صعب داشت و معالجات کارگر نمیشد روزے توجہ باینجانب نمودہ و خود را از میان کشیدہ متوجہ آن مریض شدم بعد از توجہ خفتے در آن مریض بہم رسید و یک جزے آزار او در خود یافتم باز توجہ باینجانب نمود آزار از فقیر ہم برطرف شد واضح گردید موافق اعتقاد شما بشما مینماید اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ آنچہ درباب فرزندی ابوالقاسم نوشتہ بودند وضوح پیوست اللہ تعالیٰ جزاے خیر دہاد وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب (۲۲۶) دوصد و بست و ششم

بسیادت پناہ میر محمد اسحاق ولد شیخ میر در بشارت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَالشُّکْرُ وَالْمِنَّۃُ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی حَبِیْبِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَالتَّحِیَّۃُ مکتوب مرغوب سید خوشوقت گردانید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت دارد و در مراتب قرب ترقیات کرامت فرماید بشارتے کہ ہنگام رخصت بشما گفتہ بودم الحال ہم کہ ملاحظہ مینماید آن معنی در شما مطالعہ میکند و شما را

مودّت آن انوار و اسرار در میاید بلکہ بیشتر از سابق معلوم میگردد و ترقی دران مقام بفہم مے در آید اما دخول بمقامِ فوق طرح نمیشود و فقیر درین باب بے توجہ نیست امیدوار باشند جواب اسولۂ شمار امیان حضرت یا بتصویب فقیر نوشتہ است مطالعہ خواہند نمود و فقیر خالی از ضعف نیست و کتابتہائے بسیار نوشتنی بود بنا بران خود نتوانست نوشت بخلوت راغب باشند و اوقات را در اہم امور مصرف سازند و از تذکرِ موت و قیامت فارغ نبوند جاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُہَا الرَّادِفَۃُ جاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِیْہِ مأمول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

دویست — مکتوب (۲۲۷) دوصد و بیست و ہفتم

بسلطانِ وقت مدّ ظلّہ العالی در بیان معارفے کہ تعلق بفنا دارد۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ نَوَّرَ قُلُوْبَ الْعَارِفِیْنَ بِذِکْرِہٖ وَاَنْطَقَ اَلْسِنَتَہُمْ بِشُکْرِہٖ وَ عَمَّرَ جَوَارِحَہُمْ بِخِدْمَتِہٖ وَسَقَاہُمْ بِمَحَبَّتِہٖ شَرَابَ مَعْرِفَتِہٖ وَاَشْہَدُ اَنْ لَّا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ وَاَشْہَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَرَسُوْلُہٗ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَّمَ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ نُجُوْمِ الْہُدٰی صَلٰوۃً وَّسَلَامًا دَائِمَیْنِ اَبَدًا قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَ تَعَالٰی کُلُّ شَیْءٍ ہَالِکٌ اِلَّا وَجْہَہٗ وَقَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ وَلَنِعْمَ مَا قَالَ لَبِیْدٌ شعر اَلَا کُلُّ شَیْءٍ مَا خَلَا اللّٰہَ بَاطِلٌ۔ ماسوی حق جل وعلا ہالک و لاشئے محض ست باطلے ست حق نما و عدمے ست وجود آسا ذاتا و عدم ست کہ ما دائے ہر شر و نقص ست وجود و توابع وجود از صفات کمال در وے مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب و پرتو کمالات او ست تعالی پس خیر و کمال ہمہ عائد بآنجناب قدس باشد و شر و نقص بتمام راجع بممکن بود کریمہ مَا اَصَابَکَ مِنْ حَسَنَۃٍ فَمِنَ اللّٰہِ وَ مَا اَصَابَکَ مِنْ سَیِّئَۃٍ فَمِنْ نَّفْسِکَ مؤید این معنی ست ممکن از کمالِ نادانی ذات خود را فراموش ساختہ است و از شرارت و نقص ذاتی خود چشم بستہ کمالات

عاریتی خود را خیر و کامل خیال کرده است و مبدأ خیرات دانسته و بنیاد دراز بر این بے بنیاد نهاده و از این
رهگذر دعوی همسری بمولائے خود جل شانه پیدا کرده و رعونت و انانیت اماره از اینجا ناشی گشته
عجب معامله است اصل که بکمال و جمال آراسته است در پرده است و از نظر پوشیده و ظل که منشأ
نقص و شرارت است خود را به تهمت بعنوان اصل هویدا کرده و بر نظارگیان جلوه داده **بیت**
پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل ز حیرت که این چه بو العجبیست + و چون بسابقه
عنایت سالک بر عدمیت ذاتیه خود اطلاع یابد و صفات کمال را پرتو کمالات او یقین نماید و
این کمالات را درست باصل حواله کند و خود را که مرآت این کمالات بود خالی محض یابد و عدم
صرف بیند بفنائے حقیقی مشرف شود و از انانیت اماره وارهد و اماره بتدریج باطمینان
رسد این زمان نعمت در حق او تمام شود للمولوی قدس سره **بیت** چون بدانستی که ظل
کیستی + فارغی گر مردی و ور نیستی + اما بعد فرمان عالی شان در اسعد ازمنه پرتو نزول انداخته
فقرائے جینوارا انواع بهجت و شرف رسانید **بیت** از آمدنش چو گل شگفتم + دامن دامن
بهار رفتم + و از فصاحت نظم رنگین و دلکش و بلاغت معانی و نکات آن چه توان نگاشت
ع ففی کل لفظ منه روض من المنی + و فی کل سطر منه عقد من الدرر
کیفیت سبق باطن را در کتابت فقیر زاده بیش نوشته است بنظر عالی در آمده باشد استمداد توجه
غائبانه از این شکسته فرموده اند هر چند از راه دعاگوئی قدیمی سابقا هم اکثرے بدعا و توجه آنحضرت
مشغول بوده در ینولا که این قسم مهربانیها و خصوصیت در میان آمده خود بجمع همت بطریق معهود
این سلسله علیه در ترقی باطن و ازدیاد کیفیت آن و استقامت و نصرت ظاهر نیز مقید است
و بهیچ وجه تقصیر روا ندارد و آزمایگر انبار جهانداری و حسن خاتمه اظهارے رفته بود چون او [illegible]
از کرم خویش خوف درین باب عنایت فرموده است امیدواریها حاصل گشت این خوف
کارهائے صعب را آسان میگرداند در حدیث آمده است لا یجتمع خوفان خوف الدنیا و خوف
الآخرة ادائے خدمات و لوازم خیرخواهی فقیر زاده چون منظور نظر عالی شده موجب سعادت و باعث

امتیاز او گردیده والحق که فقیر زاده که صاحبِ کمالات صوری معنویست و بعزلت و عدم اختلاط خو کرده و بصحبت چندانے سرے نداشت لیکن محض خیر خواہی او را برین معنی آورده است درباب برادرِ دینی که نیز بکمالاتِ ظاہر و باطن آراسته است کرم فرموده بودند سابقاً ہم حق صحبت بمشار الیہم ادا میکرد الحال بموجب الفرعلی ہیشتر از بیشتر خواہد کوشید مربی حقیقی اوست جل شانہ خود در طلب میدارد و در طلبِ خود میدواند و خود راهِ وصل میکشاید مصراع ازما و شما بهانه بر ساخته اند + آفتابِ سلطنت و کوکبهٔ معدلت تابنده و درخشان باد +

## مکتوب (۲۲۸) دو صد و بست و هشتم	دولت

بدولت محمد بیگ در فضائلِ نماز و در بیانِ آنکه لذتے که در ادائے فرض آن رو میدهد اصل ست ابواب ترقیات مفتوح باد دو کتابتِ شما پے در پے رسید خوشوقت ساخت آنچه از جمعیت در نماز و گرمی در ذکر و حلقهٔ یاران نوشته بودند نعمتِ عظمے ست شکرِ این نعمت بجا آرند و در ازدیادِ جمعیتِ آن کوشند مخدوما لذتے که در نماز خصوص در نمازِ فرض رو میدهد لهذا اصالتِ نسبت مشعرست و از انجام کار مخبر نوشته بودند نوافل که به نیت تکمیل فرائض کرده شود ہمان لذت مے بخشد بعد ازان ہرچند میخواہد این نیت در نوافل دست نمیدهد و اگر بتکلف احضار نیت میکنند بے حلاوتی مے انجامد بدانند مدار کار بر فرائض ست گو در نوافل آن نیت دست ندهد ہیچ فکر نکنند و در تکمیل نسبتِ فرائض و لذتِ آن کوشند والسلام اولاً و آخراً

## مکتوب (۲۲۹) دو صد و بست و نهم	

بخواجه کلان خواجه مزاری نقشبندی پسر خواجه عوض مزاری بخاری در بیانِ آنکه ظل هرچه دارد از اصل ست لیکن از کمال نادانی اصل خود را فراموش کرده است و در حلِ واقعهٔ او + بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی نبیه وحبیبه المصطفی وعلی

آلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰی اما بعد صحیفۂ گرامی از آن جناب باین درویش دلریش رسیده
مشرف ساخت سلامت و عافیت باشند و بر جادۂ شریعت علیّه و سنّت سنیّه مستقیم بوند و از
ظل باصل آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت **بیت** قومے ز وجود خویش فانی + رفته
ز حروف در معانی حصول ولایت مربوط ست بوصول باسمے که مبدأ تعیّن سالک ست و فنا ست
در ان اسم و سالک ظل آن اسم ست و ظل هرچه دارد از خیر و کمال و حسن و جمال همه پرتو اصل ست بخود
در هیچ چیز استقلال ندارد و لیکن ظل از کمال نادانی اصل خود را فراموش کرده است و بخود گرفتار
گشته و کمال و جمال که از اصل ست از خود دانسته خود را کامل و مبدأ خیرات تصور نموده است و رعونت
و انانیت پیدا کرده و ازین رهگذر بهمسری و شرکت بمولائے خود جسته **بیت** پری نهفته رخ و
دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل ز حیرت که این چه بوالعجبی ست و چون سابقۂ عنایت در رسد و کمال
و جمال اصل پیدا گردد و این کمالات انعکاسی را درست باصل سپارد و بر عدمیت ذاتیه خود عالم
و بینا گردد و خود را هالک و لاشئے یابد از آن زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید و از شرارت امّاره امید
نجات یابد مولوی قدس سره **بیت** چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مردی و گر زیستی
اللّٰه تعالیٰ امثال ما را ازین کار از طفیل شما شاهبازان که جانشین بزرگانند و بمجاورت روضۂ مقدسه
مستسعد اید نصیبے باین معانی دهاد و شربے ازین مشرب روزی کناد از انوار و برکات آن موطن
همواره چشم انتظار در راه ست و از فیوض و اسرار آن جائے امیدوار **بیت** درین دیار بدان زنده
ام که گاه گاهے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید + واقعۂ طویل که بر نگاشته اند نیک ست و از مناسبات
معنویه مخبر و خطرۂ سوال مقطعات قرآنی هم مشعر از ان ست و اجتماع حلوائے ترباد و پیازه در
یک طبق گویا ایمائیست بنسبت خاص آنحضرت که مقتبس از انوار خاتم الانبیاست علیه و
علیهم الصلوات و البرکات و خواجه هاشم علیه الرحمة اشاره بآن نموده آنجا که گفته **بیت**
بشیرینی نمک زیبا نیاید + چه اعجاز ست کاین لب مینماید + و شما را که ازان نعمت داده اند بشارتی
است شگرف باید دانست که بزرگان ما بر وقائع و منامات چندان اعتبار ننهاده اند معتبر نسبت هاست

که در بیداری روئے نماید خواب مبشر استعداد ست جانے باید کند که معامله از قوت بفعل آید و از گوش با غوش رسد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۰) دو صد و سی ام

بحاجی حبیب الله حصاری در تعبیر وقائع و منامات او و با شرح احوال یاران او و ما یناسب ذلک

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی نعمائه والصلوٰة والسلام علی افضل انبیائه وعلی آله و اصحابه و سائر احبابه اما بعد مکاتیب شریفه متعاقب یکدیگر رسیده مسرت بخش گردید آنچه از منامات و وقائع و احوال خود و احوال یاران خود و اظهار شوق و آرزومندی و مقدمات کسر نفس خود و دید قصور و استفسار روایات فقهیه در باب ارسال قش بین الکتفین و الصاق کعبین در رکوع و جز آن همه بوضوح انجامید و فرحت بر فرحت بخشید و آنچه نوشته اند که روزے بخاطر رسید که با اینهمه گفتگوئے خلق دست نهادی یاران حال تو چون خواهد شد الهام بگوش رسید فسیکفیکهم الله الی آخر الآیه بسیار خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید این کلمه مبارکه جامع خیرات و برکات ست و مبشر درجات و قربات و آنچه دیده اید که شما بر تخت نشسته اید و تجویز پادشاهی بر شما کرده اند و برین معنی اتفاق نموده و همه مردم رو بشما آورده اند و تعظیم میکنند و مبارکبادی میدهند و شما تعجب میکنید که این معامله چگونه صدق داشته باشد و حال آنکه معامله من درین ایام بیاس کشیده است و خود را لاشئ محض میدانم مخدوما هیچ جائے تعجب نیست این یاس و این لاشیئیه مفید سلطنت معنوی ست هر چند معدوم و لاشئ تر ظهور کمالات و حریت از رقیت و تخلق باخلاق که از جمله آن ملکیت ست زیاده تر و هر چند مایوس تر از ظلال وارسته تر و دختر پادشاه که بشما عقد کرده اند میتواند که مبداء تعین شما باشد عقد بستن با آن متحقق شدن ست بآن و فنا و بقاست بآن و چون آن مبداء تعین جزئیست از جزئیات نشان کلی که مبداء تعین پیغمبر ست که شما بر قدم او هستید لاجرم آنرا دختر نموده اند که این جزئی از ان کلی بظهور آمده است و

متولد شدہ و آن نشانِ کلّی حکم بادشاہ دارد بر جزئیات بے واسطہ و بواسطہ خود در واقعۂ دیگر کہ نوشتہ اند
خود عریان شدید و مرا نیز عریان ساختہ در آغوش کشیدید و بدن روئے خود را بر من می مالید و باہم در
جامۂ خواب خوابیدہ رازہائے پنہان باہم میگفتیم الخ بسیار خوب ست و از مناسبت تامہ مخبر و از
نصیب یافتن اسرارِ نہانی مشعر و واقعہ کہ برادرِ شما دیدہ است و رسول صلی اللّٰہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم
او را در کنار کشیدہ اند و حضرتِ ایشان قدّسنا اللّٰہ سبحانہٗ بسرہٖ از یک جانبِ ایشان و فقیر از جانب
دیگر و فقیر زادہا و سائر یارانِ فقیر ہمہ ہمراہ اند الخ خوشوقت ساخت امید کہ از برکاتِ آن حضرت
علیہ الصلوٰۃ والسلام بہرۂ تام یابد مطالعۂ احوالِ شما الیہ نیز خوشوقت ساخت و ہمچنین
احوالِ ملا فتح اللّٰہ کہ نوشتہ بودید نیک و اصل ست و احوالِ یارانِ دیگر ہم خوب ست حق سبحانہٗ و تعالیٰ
روز بروز ترقیات دہاد و محمد و ما آنچہ حضرتِ ایشان را در باب صعوبتِ تخلّص از دقائقِ شرکِ خفی و عود
نمودن کلمۂ اثبات کہ در ضمنِ کلمۂ نفی و اثبات ست از ہمہ نہایتہائے ایشان و عدمِ لیاقتِ آن بجناب
مقدس یعنی بکلمۂ لا الٰہ الا اللّٰہ و اثباتِ الوہیت خود میکنند و الا اللّٰہ و ایشان ہم بایشان عائد
است نہ بآن ذروۂ علیا فرمودہ اند و خود را ازین حکم استثنا نمودہ و نیز آنچہ برین فقیر در حرم
کعبۂ معظمہ روئے دادہ نوشتہ بودند و نیز اظہار نمودہ بودند کہ از ان زمان کہ این معارفِ شگرف دیدہ است
میانِ خوف و رجاست و ترسان و لرزان ست نمیداند کہ از کدام طائفہ باشد سعادت آثار این ترس
و لرزہ بر جاست در دیست کہ درمان ندارد و دائیست کہ دوا نپذیرد بیت شعر لقد عضّت
حیّۃ الھویٰ کبدی فلا طبیب لھا ولا راقی بیت ہمہ صبح وصل جویان من شام امید کی
کہ سیاہ بختِ ہجرم شبِ من سحر ندارد شہبازے باید کہ خلیل وار علیہ الصلوٰۃ والسلام از ہمہ
ما سوی رو تافتہ و بتراۂ لا احب الآفلین مترنم گشتہ از دقائقِ شرک وار ہد و متبری گردد و
قبلۂ توجہ را احدیتِ ذاتِ تعالیٰ ساختہ بزبان درفشان آرد اِنّی وجّھتُ وجھیَ لِلّذی
فطر السمٰوٰت والارض حنیفاً وما انا من المشرکین این معنی را اکثر مردم بتمام معنی نمی
آمدکسے کہ بحقیقتِ این معاملہ برسد و از دقائقِ شرک وارہد حکمِ عنقاءِ مغرب دارد دیگران آمدن خود

مگر رمینو نرسید مخدوما آنجا را خالی گذاشتن معقول نمی نماید بہر حال اگر شوق غالب آید تا ہفت استخارہ
بکنند بعد اقبالِ قلب متوجہ این حدود گردند و ملا فتح اللہ را بجائے خود نصب نمایند بعد استخارہ والسلام
علیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدیٰ

مکتوب (۲۳۱) دوصد و سی و یکم

بمیرزا لطیف بخاری در آنکہ سلطانِ ذکر از مخترعات نیست از بزرگان آمدہ است و در مقاماتِ کسرِ نفس
و دیدِ قصور. بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلیٰ عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفیٰ خصوصًا
عَلیٰ سَیِّدِ الْوَریٰ بَدْرِ الدُّجیٰ صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنیٰ وَعَلیٰ اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ نُجُوْمِ الْہُدیٰ
مکاتیبِ شریفہ متعاقبِ یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید اللہ تعالیٰ سلامت دارد و در جادۂ شریعتِ علیہ
و سنتِ سنیہ مستقیم کند و ابوابِ ترقیات را مفتوح سازد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ مرقوم نمودہ بودند کہ در
وقتِ زیارتِ بزرگان از جانبِ دمیدنِ صبح چیزے آمدہ فرو میگیرد و کیفیت و حضوری حاصل میشود
لیکن نمیدانند کہ آن چہ چیز ست مخدوما این انوار و برکات نسبت ست کہ از بزرگان بشما میرسد شکرانہ
بجا آرید و قبول نمایید و بترانہ هَلْ مِنْ مَّزِیْدٍ مترنم باشید واقعہ سور و درازے کہ دیدہ و نوشتہ اید
کہ چہار باغے ست آراستہ الخ و بعد از بیدار شدن از خواب خود را غرقِ فیض یافتید نیک و روشن ست
حق سبحانہ از واقعہ بوقوع آرد و از گوش باغوش رساند نوشتہ بودند کہ روزے از حقائق و معارفِ
ایشان میگذشت سخن از سلطانِ ذکر مذکور شد رئیسِ اہلِ مجلس سوال کرد کہ تا حال باین اسم ذکرے
مسموع نشدہ و در کتابہا نیز بنظر نہ درآمدہ آیا این سخن اولیاءِ سابق ست یا حالتِ ایشان ست مخدوما
سلطانِ ذکر در طریقۂ ما زبان زد و شائع و ذائع ست و ما از پیرانِ خود شنودہ آمدہ ایم مخترعِ ما نیست
ہر چہ ہست از بزرگان ست خدمتِ شیخ عبدالقدوسؒ کہ از اکابرِ مشائخِ ہند بودہ اند قریب بزمانِ
حضرت خواجہ احرار قدس سرہما در آخرِ عمر استغراق و بیخودی بر ایشان غالب شد چنانچہ اکثر روز
در استغراق میبودند در اوقاتِ نماز باوازِ بلند ایشان را بیدار میساختند سر آنرا از ایشان پرسیدند
فرمودند دل را بندک بسیار کوفتم سلطانِ ذکر ہر زمان غالب آید و مرا از من میرباید مرقوم نمودہ بودند

اگرچہ تنہا از یاران و خلفائے تو درین ملک باشند گنجایش دارد کہ وسعت این حدود بسیار ست خبر
گرفتن طالبان حق بتو مفوض داشتہ اند ضرور ست کہ از ربع مسکون خبر گیری مخدوما این مسکین
خود را در ہیچ شمار نمی آرد و ہالک و لاشئے مے پندارد و بنابران بامرے نمیتواند پرداخت و بشرکت
مولائے حقیقی جلت عظمتہ خود را نمیتواند منصوب ساخت بیت من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے
و ز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے * مربی حقیقی او ست تعالیٰ و ربع مسکون جز آن ہمہ در تحت تصرف
او ست عز برہانہ مصراع از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند * ہر کسے را میخواہد کہ بتوسط یکے از
دوستان خود فیض مند و بکمال برساند آنکس را بصحبت او میرساند یا این یا آنکس میرساند آرے
اگر ما موز بچیزے شود لغو دیگر ست آن زمان موافق امر ناگزیر ست بالجملہ امثال ما ہیچدانان دور
از کار را سوگ بیخودی و ماتم عصیان داشتن از ہمہ چیز ضرور و روا اید ست و گوشہ تا نفرادی با مراعات
شریعت اسم خلق را باو سپردہ مگر ہمت را در کسب مرضیات او سبحانہ حیست باید برتبت تا ذکر
اسم ربک و تبتل الیہ تبتیلا درین ضمن ہر کہ مناسبت دارد فیض خلہ برد والا فالسلام
اولا و آخرا

مکتوب (۲۳۲) دو صد و سی و دوم

در بعضے اسرار نے کہ در شرح احوال کہ بمخدوم زادہ عالی درجہ شیخ سیف الملۃ والدین سلمہ ربہ رقم
فرمودہ اند * بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند
مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق علیہ و اذواق سنیہ بود خوشوقت ساخت و سبب فرحت دل و
راحت جان گردید نوشتہ بودند کہ با وجود نسبت محبوبیت و آثار متعلقہ آن جانب تکمیل و ارشاد
روز افزون ست چرا روز افزون نبود کہ افضل محبوبان سرور دین و دنیا ست و جانب ارشاد و
تکمیل درو ے علیہ و علی آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات از ہمہ زیادہ تر بود مرقوم
نمودہ بودند کہ بعضے اوقات بمباشرت امور مباحہ نزول واقع میشود و تا بآن امور تشبث نمایند
معاملہ تکمیل زبون مے افتد بلے ارتکاب رخص و مباحات تقویت جانب بشریت کہ ممد تکمیل ست

میکنند و ارتکاب عزیمت و مستحب پرورش جانب ملکیت می نماید که بار ارشاد کار ندارد لِکُلٍّ وِجْهَةٌ
اولیای غیر مرجوعین در تکمیل جانب ملک و ملکیت کوشش می نمایند و از کمالات بشریت و دعوت حظی
ندارند و اولیای مرجوعین تکمیل هر دو جانب میکنند و ملکیت را با بشریت جمع ساخته اند این اکابر
برا دو حق جل و علا قائم اند شعر لَا فِی الْوِصَالِ عُبَیْدُ نَفْسِیْ ۔ وَفِی الْهِجْرَانِ مَوْلَی الْمَوَالِیْ
بیت هجر سکه بود مراد محبوب از وصل هزار بار خوشتر ۔ مضمون حدیث ست اِنَّ اللّٰهَ کَمَا یُحِبُّ
اَنْ یُّؤْتٰی بِعَزَائِمِهٖ یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتٰی بِرُخَصِهٖ باید دانست که مباح که مقرون به نیت صالحه
شود داخل مستحبات میگردد و رخصت عزیمت میشود نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ شنوده باشند علی
الخصوص مباح که بامر او تعالی بوقوع آید داخل فرائض و واجبات میگردد چنانچه این معنی بتفصیل از
مکتوبات جلد ثانی حضرت ایشان واضح و لائح ست نوشته بودند که در مجالس سلطانی طرفه اسرار لازم
الاستتار جلوه میدهند و بمجرد دخول بآن محافل بعروج و نزول خاص ممتاز میسازند بلی اهل کمال
از هر بقعه فیوض و اسرار مناسبه آن بقعه اخذ مینمایند و از هر زمین کمال مناسب آن زمین میگیرند
زمین هند را مناسبت بمعاملات فناست و زمینی را موافقت بکمالات بقا بقعه ایست بعروج مناسبت
دارد و بقعه بنزول حرم مکه را کمالات و معاملات جداست و حرم مدینه را فیوض و کاروبار جدا مرع
هر خوش پسر را حرکات دیگرست ۔ در احوال بندگان حضرت بر نگاشته بودند که از وسعت لطیفه
اخفی در مناسبت تام بآن خبر میدهند از مطالعه آن فهمیدم که لطیفه اخفی اعلای لطائف ست
و ولایت آن فوق سائر ولایات ست و این لطیفه را خصوصیتی ست خاص بسرور کائنات و مفخر
موجودات عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ فقیر نیز ایشان را مناسبتی
بلطیفه اخفی در می یابد وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ

مکتوب (۲۳۳) دو صد و سی و سوم

بملا شاه مراد پیشاوری در ترغیب بگماشتن بر توجهات بر طلاب فیض نیز مرقوم گردید بسم الله

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سیده
مسرت بخش گردید بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعت علیه و سنت سنیه مستقیم بوند و از ظل باصل
آیند و از اسم بمسمی گرایند و بکار خود سرگرم باشند و در تعمیر باطن بجان کوشند تا راه ترقی مفتوح بود
و از سرگرمی یاران خود نوشته بودند شکر خداوندی جل شانه بجا آرند و توجهات بحال شان
بگمارند و در ترقیات شان کوشند بیت آسمان سجده کند بهر زمینے که درو ۔ یکدو کس یکدو نفس
بهر خدا بنشینند ۔ لیکن بکمال خود بیشتر سعی نمایند و بخلوت راغب بوند که تکمیل دیگران
فرع کمال خود ست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۴) دو صد و سی و چهارم

بخواجه محمد وفا حصاری در ارجاع حوادث بارادهٔ او تعالی و تعبیر واقعه ۔ بسم الله الرحمن
الرحیم بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب وصول یافت آنچه از تفرقات
و حوادث روزگار مرقوم نموده بودند بوضوح انجامید مخدوما همه را از حق باید دید تعالی و گشایش کار
هم از و سبحانه باید جست و ان یمسسک الله بضر فلا کاشف له الا هو در کتابت سابق
دو واقعه نوشته بودند در یکے پیغمبر خود را و در دیگرے حضرت عیسے را علی نبینا و علیه الصلوات و
التسلیمات بسیار روشن و عالی ست خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید و از واقعهٔ دوم مناسبت
شما بحضرت روح الله ظاهر میشود علی نبینا و علیه الصلوة و السلام و حق سبحانه و تعالی از
برکات و انوار ایشان بهره ور سازد والسلام مخدوما در کتابت خود نام فقیر را بالا دست از نام
حق جل و علا نوشته اید خوب واقع نشده است توبه بکنید من بعد چنین واقع نشود ظاهر الطریق
سهو واقع شده باشد بهر حال توبه و انابت در کارست ابواب ترقیات مفتوح باد

مکتوب (۲۳۵) دو صد و سی و پنجم

بملا قاسم پسر صوفی مغربی در شرح حال او کتابتے کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودید رسیدہ خوشوقت ساخت از تصفیۂ عناصر اربعہ عموماً و تصفیۂ عنصر خاک خصوصاً نوشتہ بودند مطالعہ آن بسیار محظوظ ساخت حالتے ست بس شگرف و ہمچنین حالتے کہ در نماز رو میدہد اصیل ست و اثر حالت معراجیہ است کہ خواص عباد را رو میدہد نوشتہ بودند کہ در ابتدا محبت حق را جل و علا آن قدر مشاہدہ میکرد کہ از بیان خارج بود و الحال نہ محبت او را در خود مشاہدہ میکند و نہ عدم محبت را بلے محبت و عدم محبت از نسب و اعتبارات ست تا معاملہ در صفات و اعتبارات ست محبت را گنجایش ست و چون از صفات و اعتبارات معاملہ فوق رود محبت و عدم آن ساقط شود و در رنگ سائر نسب محبت نیز در راہ ماند والسلام

مکتوب (۲۳۶) دو صد و سی و ششم

بمیر عثمان کولابی در حل سوال او کہ در ابتدا ظاہر در رنگ باطن سرگرم ست بعد ازان رفتہ رفتہ سرگرمی سابق در ظاہر نمیماند بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات میرساند صحیفۂ شریفہ کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از لفظ بمعنے گرایند نوشتہ بودند پیش ازین کہ در سکوت مے نشستم عجب کیفیت و جمعیت در جمیع لطائف حاصل میشد اکثر جذبہا میشد کہ بے شعور میساخت و شب و روز ظاہر بکار مقید بود و الحال کہ نسبتہاے بے کیف شدہ است و دل را بے تعلقی از دنیا و آخرت بر وجہ کمال پیدا شدہ ست ظاہر در کار بے پروائی میکند و سستی مینماید سبب چیست بدانند در ابتدا ظاہر و باطن مختلط اند و از انوار و برکات باطن ظاہر سیراب و بہرور ست بنابران ظاہر نیز در رنگ باطن با حضور و سرگرم ست چون باطن از ظاہر جدائگی گزیند و تعلق او ازین گسستہ شود و معاملہ از ابتدا بتوسط آید حضور و آگاہی باطن بظاہر کمتر سرایت کند لاجرم ظاہر اگر بے پروائی نماید و سستی پیدا کند گنجایش دارد

که حرارت و سرگرمی او عارضی بوده نه ذاتی نوشته بود ند الحال که در سکوت مے نشینم خود را گم میابم و بعضے تجلیها و نورانیتها دست میدهد نیک ست عزیزے گوید ؎ گم شدن گم شدن دین منست دیگرے گوید اشتهی عدما لا اعود ابدا امید ست که این گم شدن و عدمیت شمول پیدا کند و مراقبه و غیر مراقبه یکسان شود والسلام

مکتوب دویست و سی و هفتم (۲۳۷)

بامان بیگ در آنکه از تفرقات صوریه از آنجناب مقدس محجوب نباید شد و در تعبیر واقعه که دیده بود. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة و ارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسید خوشوقت ساخت از تفرقات دنیاوی و کثرت قروض و بدسلوکی اهل خانه شکایت نموده بودند همه را از حق باید دید تعالی و تقدس و بعروض این امور از و سبحانه نباید محجوب شد و باین علاقه تفرقات صوریه را از اسباب جمعیت معنوی باید ساخت بیت در دل ما غم دنیا غم معشوق شود + باده گر خام بود پخته کند شیشه ما. راهرو از راه دانے پرسید که از هجوم خطرات پریشانم گفت بمقتضای الا انه بکل شیء محیط چون احاطه و شمول مطلوب معلوم ست خطره را از اسباب وصل باید شمرد نه از موجبات فصل و پیوسته ابواب مشاهده را مفتوح باید داشت و روزن غفلت را مسدود و این جواب هر چند بر قاعده توحید و اتحاد ست لیکن علاقه ظلیت و اصالت هیچ جا رفته است و از ظل باصل شاهراه است و آنچه در خواب دیده اند که پیش فقیر بساط شطرنج پهن کرده گذاشته اند و فقیر بشما میگویم که همه مردم که حاضر اند همراه ما شطرنج بازی کرده اند الحال نوبت شماست بیائید همراه ما بازی کنید و شما شروع در بازی کرده اند که بیدار شدید مخدوما بساط شطرنج و بازی کردن بآن گویا عبارت از باختن وجود بشریت در راه حق جل و علا یعنی دیگران باخته اند الحال نوبت شماست و این باختن عبارت از تخلص ست از تعلقات بشری و فناست از صفات آن بیت پارسا را مقامر گفت و الله درست گفت + او بدید هر دو جهان را من هیچ باختم

مکتوب دویست و سی و هشتم (۲۳۸)

این نیز ... دو صد

بشیخ محمد باقر لاهوری در شرح احوال او که بر نگاشته بود. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست المسئول من الله سبحانه عافیتکم و استقامتکم ظاهراً و باطناً آزار فقیر بر یک نهج ست فرصت ظاهر نیست غایة الامر همین آزار برداشته بیرون می برند و بنماز جمعه هم حاضر میکنند آنرا فرصت گویند یا نه شعر فلیتک تحلو والحیوٰة مریرة ٭ ولیتک ترضی والانام غضاب ٭ لیت الذی بینی وبینک عامر ٭ وبینی و بین العالمین خراب ٭ مکاتیب شریفه پے در پے رسید ذوقمند ساخت مرقوم نموده بودند که گاه گاه قسم دوم مقام رضا یعنی رضاء آنطرف بنده است پرتو انداز میگردد فقیر نیز باید امداد در ازدیاد این کیفیت نموده حق سبحانه بر وجه کمال بهره ور گرداند باید دانست که این رضا مقدم ست بر قسم دوم که رضائے بنده باشد چه تقدم از آنطرف ست پس برین تقدیر اگر این قسم رضا را قسم اول بگویند انسب بود کوکبے که در پیشانی مشهود میگردد چون پیشانی محل ظهور شقاوت و سعادت ست میتواند که نور ایمان در پیشانی متمثل بکوکب شده باشد و چون سینه محل علوم و اسرار ست پس دو کوکب که در یمین و یسار سینه مشهود ست اشارت بود باحاطه نور علوم و اسرار سینه را آز مشاهده برکات ماه مبارک رمضان و عشره اعتکاف و لیالی ختم قرآن مجید و مشاهده انوار و خلعات بخود و بمردم جوار و گاهے با امام و جمیع صف اول و معلوم کردن خوشوقتی جناب قدس نسبت بخود و معلوم نمودن بصفای ماه مبارک ازین کس و مغفرت ذنوب سابقه و یافتن مناسبت باسرار متشابهات و مقطعات و و شب اخیر بحسرت وداع نمودن که نوشته بودند همه بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت و در ماه شوال که مکاشفه عظیمه روئے داد و مکرر مکرر این خطابے جهت شنیده که صریحاً خطاب بشما نموده اند که این کلام شفاهاً بوده وکان فضل الله علیک عظیما از خواندن این معنی ذوقها روئے داد که چه نویسد اعملوا آل داود شکرا وقلیل من عبادی الشکور آنچه از احوال یاران خود و ترقیات بعضے از ایشان و گرمی مجلس بر نگاشته بودند بوضوح پیوست اللهم زد بیت

آسمان سجده کند بهر زمینے که درو ٭ یک دو کس یک دو نفس بهر خدا بنشینند ٭ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۹) دو صد و سی و نہم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در جواب کتابت او و شمہ در بیان انوار و اسرار روضہ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ با ذکر مجملے از احوال و مقامات یاران حضور و اشعار بکمال حاضر خود بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات میرساند صحیفہ گرامی رسید خوشوقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت بوطن مالوف رسیدید و اوقات بجمعیت میگذرد و یاران سرگرمند و واردات و کیفیات گوناگون رومیدہد و بعضے عقدہائے دقیقہ کہ از مدتے آرزوہائے حل آن داشتند درین سفر حل شد لیکن تفصیل آن ننوشتید و شرح واردات و کیفیات ننمودید بہر حال ہموارہ در ترقیات باشند و بجمعیت و استقامت ظاہر و باطن موصوف گردند اظہار شوق ملاقات و شوق زیارت روضہ منورہ نمودہ بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و از انوار و اسرار روضہ متبرکہ ہموارہ مستفیض و مستنیر بوند این درویش دلریش برکات و فیوض این بقعہ مبارکہ را چہ تواند بیان نمود کہ از فہم و وہم امثال ما قاصر فہمان بیرون ست **مصراع** اے از خیال ما برون در تو خیال کے رسد تخم ولایت ست کہ در زمین ہند سبز گشتہ ست و بآب زمزم و کوثر تربیت یافتہ لاجرم رشک ہند و ولایت شدہ ست و ثمرات و نتایج آن مماثل ثمرات و نتایج حرمین شریفین آمدہ و مجاوران و زائران او ازین برکات بہرہ منداند و ازین ثمرات مستمند **مصراع** ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا فقیر مدتے ست کہ بضعف بدنی گرفتار ست و از کار ماندہ فرو ماندہ مع ذلک اہل طلب را از اطراف و اکناف در رنگ مور و ملخ میرسند بقدر طاقت باحوال آنہا پرداختہ میشود و آثار عظیم در مسترشدان پیدا میشود و شعلہ شوق و آتش شان مے افزاید و سربلند میشود و تخلص از علائق و آزادی از ماسوی در اول قدم حاصل مینماید خستگی و گرفتاری نصیب این بیچارہ حاصل آمدہ ست **مصرعہ** ہجر و دوری بنام او برآمدہ چہ توان کرد **بیت** ہجر یکہ بود مراد محبوب از وصل ہزار بار خوشتر این ہجر سبب وصل

جمع کثیر ست واین دوری باعث قرب حضوری دیگران و این خنکی و گرفتاری وسیلہ شوق و آزادی خلق بسیار ست فہم من فہم والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۴۰) دویست و چہلم

دوصد

بمحمد میرک بیگ بدخشی گرزبردار در ذکر احوال حافظ محمد صادق کابلی بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند کہ احوال ہمہ حال ستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم ظاہراً و باطناً معلوم شریف باشد حقائق و معارف آگاہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق از اخص اصحاب و خلص احباب این جانب ست بلکہ از راہ ولادت معنوی داخل فرزندان ملت بالتماس شمار وانہ آن حدود نمودہ شدہ ست امیدکہ یاران و دوستان از صحبت مشار الیہ مستفید و مستفیض خواہند شد والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۲۴۱) دویست و چہل و یکم

دوصد

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت او و در آنکہ اجازت مقید باشخاص معدودہ داخل خلافت نیست الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ اللہ تعالیٰ ابواب ترقیات را بروے مفتوح داراد کتابت شریف کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ مبتہج و مسرور گردید اوقات بہ تلاوت قرآن مجید برنگاشتہ بودند اللّٰہم زد از تکرار کلمہ طیبہ ننوشتہ اند از ان ہم خالی نباشند و بیاران ہم صحبت دارند و توجہات را از آنہا دریغ نکنند و در آمدن استعجال نمایند و ہر جا کہ باشند احبہ را بدعا یاد دارند در باب اجازت اہل سپاہ نوشتہ بودند کہ مردم گفتگو دارند مخدوما آنچہ شما در جواب آن مردم گفتہ اید سخن ہمانست بزرگان ما اہل ابتدا را کہ رشدے در صحبت آنہا مے بینند این قسم اجازت مقید باشخاص معدودہ دادہ اند کہ درین طریقہ علیہ صحبت بشرط فنا در یکدیگر بہ از عزلت ست چند یکہ یکجا مشغول شدہ بنشینند اولیٰ ست از آنکہ تنہا مشغول باشد چہ در

کلام

اجتماع فیضِ یکدیگر بہ ہمدگر منعکس میشود واین داخلِ خلافت نیست کہ آن از اخص الطاست واین قسم رخصت ہم مشروط باستقامت ست بر شریعت ورسوخ بر محبت شیوخ والسلام

مکتوب (۲۴۲) دوصد وچہل ودوم

دونیست

بمخدومزاده عالی درجہ شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ در شرحِ احوالِ سلطانِ وقت سلمہ ربہ با ذکرِ بعضے معارفِ مناسبہ آن بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ پادشاہ دین پناہ مرقوم نموده بودند ہمہ بوضوح انجامید در طبقہ سلاطین ظہور این نوع امور از غرائب روزگار ست اللہم زد سالک چون صفاتِ خود را پرتو صفاتِ حق یابد جلّ شانہ تجلّی صفات بود وکمالِ این تجلّی آنست کہ این صفات را ملحق باصل یابد وخود را کہ مرآتِ آن کمالات بود خالی محض یابد وعدم صرف بیند این زمان نہ ذکرے بود نہ توجہے وحضورے چہ بعد از لحوق کمالات باصل این امور نیز عائد بآن جنابِ مقدس میشوند بعد ازان اگر ذکر ست خود بخود ست واگر توجہ وحضور ست ہم خود بخود ست عارف درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیده ست واز ہمہ منتسبات تہی گشتہ این حالت معبر بفنائے نفس ست خوش گفتہ بیت معشوق اگرچہ گشت ہمخانہ ما ۞ ویران تر از اول ست ویرانہ ما ۞ نوشتہ بودند کہ مبدأ تعینِ خود را صفتِ علم یافتہ اند ومیفرمایند کہ باین صفتِ مبارک بیشتر مناسبت یافتہ میشود واز مطالعہ آن حظہا نمود نزدیک بود کہ رقص کند حق سبحانہ از برکاتِ این صفتِ بزرگ بہرہ تام عطا فرماید انہ قریبٌ مجیبٌ والسلام

مکتوب (۲۴۳) دوصد وچہل وسیوم

دونیست

نیز بمخدومزاده باستحقاق شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ نامہ نامی آن فرزند گرامی رسید وبہجت افزا گردید کتابتِ محب الفقرا کامگار خان را جوابے کہ متضمن فوائد ونصائح

ضروریہ است نوشتہ فرستادہ است حق تعالیٰ تاثیر بخشد بیت نصیحت گوش کن جانان کہ
از جان دوستر دارند + جوانانِ سعادتمند پندِ پیرِ دانا را + والسلام +

مکتوب (۲۴۴) دو صد و چہل و چہارم

دویست

بہ بختاور خان در ذکر بعضے اسرار کلمہ ماعِندکُم ینفدُ وما عِندَ اللّٰہِ باقٍ + حامداً و
مُصلیاً اللہ تبارک و تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بجذبات قویہ معنویہ مکرم و
ممتاز دارادا ستماع اخبار توفیق و حسن نشاء حق طلبی و خدمت و رعایت فقرائے باب اللہ آن
مشفق بے اختیار بران مے آرد کہ بدعائے ظہر الغیب از دیاد این امور مشتغل باشد و توجہ غائبانہ
برائے ترقی درجات صوریہ و معنویہ ایشان برگمارد مصراع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است
تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل اللہ این آیہ کریمہ است ماعندکم ینفد وما عند اللہ
باقٍ + طالب صادق تا از منتسبات تہی نگردد وجود و سائر کمالات کہ پرتو کمالات اوست تعالیٰ
باصل حوالہ نماید و بآنجناب قدس نسپارد با نوار لایزال بقانیابد بیت گر بر سر کوے عشق ما
کشتہ شوی + شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم + شاہبازے باید کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی
نماید و از عموم دو کلمہ ما کہ دران کریمہ واقع ست بہرہ ور گردد اشفاق پناہا شیخ محمد باقر کہ بجائے
فرزند ماست و بکمالات صوریہ و معنویہ آراستہ شکر گذاری اشفاق ایشان مکرر نوشتہ سبب
مسرت فقرا گردید و باعث از دیاد دعا گوئی گشت خدمت و رعایت درویشان باب اللہ
وسیلہ ترقی دارین ست و سبب کشائش مشکلات دولت دارین مکمل و محصل باد + +

مکتوب (۲۴۵) دویست و چہل و پنجم

بمخدوم زادہ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ و صل اسرار و معاملات بلند حضرت خواجہ محمد نقشبند
در جواب بعضے احوال و اذواق آن مخدوم زادہ کہ بزبان قلم بآنحضرت معروض داشتہ بودند بابشارت

حصولِ این اسرارِ عالیہ. بسم اللہ الرحمن الرحیم. الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آنچہ از اذواقِ علیہ ومواجیدِ سنیہ وشمولِ عنایات ومواہب کہ در مادہ خود احساس نمودہ اند وسرفرازی یافتن باسرارِ خُلّت وملقب شدن بالقابِ بزرگ ومشاہدہ نمودنِ عجائب غنج ودلال وملہم شدن بنزولِ بے کیف بعد از آن احساسِ این نزول ودرمیان آمدنِ اُمورے کہ لا عینٌ رأت ولا اُذنٌ سمعت کہ برنگاشتہ بودند ہمہ بوضوح پیوست وسببِ لذاتِ معنویہ گردید علوِ رتبہ این اسرار را چہ بیان نماید کہ از حیطۂ درکِ عقل وتصویرِ خیال بیرون ست مَن لم یذق لم یدرِ فقیر نزدیک باین چیزہا در مادہ شما معلوم میکند والغیبُ عند اللہ تعالیٰ ہرچہ نوشتہ اید باجمال نوشتہ ظاہر است تفصیل را بمشافہہ حوالہ نمودہ اید بلے این نوع امور بنوشتن راست نمے آید بلکہ بہ بیان ہم نمے درآید ہمان قصہ است کہ نوشتہ اید ویضیقُ صدری ولا ینطلقُ لسانی دیگر فقیر از دُعا وتوجہ دربارہ مرضِ شما غافل نیست وشفائے شما را مے خواہد بلکہ مے بیند والسلام

مکتوب دو صد وچہل وششم (۲۴۶)

نیز در تصدیقِ بعضے اسرارِ لازم الاستتار مخدوم زادہ برجادہ حضرتِ خواجہ نقشبند کہ بزبانِ قلم معروض داشتہ بودند. الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی چہ نویسد کہ از مطالعۂ رقعۂ شریفہ کہ مشتمل بر الہاماتِ عجیبہ والقابِ غریبہ وخطاباتِ علیہ وتشریفات وتکریماتِ سنیہ کہ بآن ممتاز وسربلند شدہ اند چہ قدر خوشوقت ومتلذذ گردید وآنچہ از اسرارِ خُلّت ومحبت وتحقق بآن کہ از اسرارِ لازم الاستتار ست باجمال مرقوم نمودہ بودند واز مشاہدۂ احوال انوار وبرکاتِ این شہرِ مبارک ومعاینہ نمودنِ فتحِ ابوابِ آسمانہا وابوابِ جنان ہمہ بوضوح پیوست اُموریست کہ دیدۂ عقل وفکر در درکِ آن خیرہ ودر راہ ست جز بانوارِ الٰہی وتائیداتِ نامتناہی بآن پے نتوان برد احتیاج بتصدیقِ این فقیر ندارد مع ذلک

تصدیق در تصدیق ہست واقعہ کہ دیدہ اید و تعبیر آن خواستہ محتاج بہ تعبیر نیست از کمال مناسبت معنوی خبر میدہد تا بجائے رسیدہ است کہ باتحاد کشیدہ و شرکت در معاملات پیدا شدہ و جہت تاکید بعویا کفایت نا نمودہ الہام باین معنی فرمودہ والسلام

مکتوب (۲۴۷) دوصد و چہل و ہفتم

نیز بمخدومزادہ برگزیدہ صاحب اسرار و مقامات علیہ حضرت خواجہ نقشبند سلمہ اللہ و ابقاہ در بشارت بحصول صحت۔ بعد الحمد والصلوٰۃ ابواب ترقیات ہموارہ مفتوح باد واقعہ کہ در باب ترقیات معنویہ خود دیدہ اید مبارک باشد مشتاق استماع آنیم فقیر از دعا و توجہ غافل نیست و ترقی باطن و استقامت ظاہر شما ہر روزہ مینماید و در بعضے اوقات صحت و شفائے شما معاین میشود و اطمینان برین معنی بحصول مے انجامد والغیب عند اللہ سبحانہ خاطر خود جمع دارند و صحت را یقین تصور نمایند العاقبۃ بالعافیۃ

مکتوب (۲۴۸) دو صد و چہل و ہشتم

بمخدومزادہ برجادہ شیخ عبدالاحد در بشارت حصول مناسبت بعضے اسرار و معاملات بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ مے آید رقعہ شریفہ رسید و مضامین دلکش آن دلنشین گردید و اشعار رنگین آن متلون و ذوقین ساخت و در اثنائے این نوشتن شمار امناسبتے بمقام صباحت یافت بلکہ نصیبے ازان معلوم کرد و بعضے لوازم آن مقام شگرف در شما مشاہدہ نمودہ و نیز مناسبتے بمقطعات قرآنی مفہوم میگردد ہر چند نداند کہ این مناسبت از کدام رہگذر باشد چہ مقطعات کنایات از معاملات ست ہر کرا معاملہ حاصل ست مناسبت و نصیب ہر چہ گفتہ شود در حق او صادق ست والا مناسبت چگونہ باشد درین حیران ست و مسموع نشدہ است کہ معاملات عبارت از چہ چیز ست تا اثبات و نفی آن

نمودہ آید و در باب اشتراطِ تلقینِ طلاب بامرے یا عدمِ اشتراط ہیچ حکمے نمیتواند کرد نہ در مادۂ خود و نہ در دیگرے بہ یقین نمیداند کہ این فقیر را اشتغال باین امر مرضی ست یا غیر مرضی واین تصرف در ملکِ او عزّ شانہٗ وصرفِ وقت کہ عزیز ترینِ اشیاست در پے خلق چگونہ است ازین ممر جگر کباب و دیدہ پُر آب ست نوشتہ بودند کہ خود را از خاصان نمیدانم کہ خاصان از قربِ عظیم باشد الخ این فقیر شما را از خاصان مے شمرد و قربِ شما را بیش از بیش مے فہمد بیشتر ہرچہ بنویسند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۴۹) دو صد و چہل و نہم

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب عریضۂ او۔ حامداً و مصلیاً و مسلماً اما بعد میرساند مکتوب شریف رسید بہجت افزا گردید کیفیتے کہ در نمازِ عشا رُو دادہ بود و از مشاہدۂ خواہش از انطرف و ظہورِ آثارِ آن در خود و نیز شنودنِ آواز برکات از سینہ در نماز و ترکہ ما ترا میخواہیم بوضوح پیوست اَللّٰهُمَّ زِدْ حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰى ذٰلِكَ وَعَلٰى جَمِيْعِ نَعْمَائِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب دو صد و پنجاہم

بحاجی شیخ محمد فضل اللہ در جواب عریضۂ او کہ مشتمل احوالِ خود و احوالِ یاران خود بود۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب کہ متضمن واقعہ روش و احوالِ پسندیدۂ یاران بود رسید مسرت بخش گردید حق سبحانہٗ ہموارہ در ترقیات داشتہ از کمالاتِ سابقان بہرور کناد و یارانِ طریق ہم در ترقی باشند توجہات را از ایشان دریغ ندارند و ایشان را مرایاے کمالاتِ خود دانند و از ترقیاتِ شان شکر بجا آرند و آنچہ نوشتہ اند کہ در ماہ رمضان در مسجد معتکف بودم در واقعہ مے بینم گویا شب جمعہ است و نورے ساطع شدہ کہ از روزِ ہم روشن

گشتہ ومن شب قدر گمان مے برم الخ نیک و مبارک ست و شب قدر معتبر بشب وصال ست از برکات آن زیادہ ازین چہ باشند کہ بخدمت سرورِ دین و دنیا دران شب مشرف شدید و شہادتِ نبوت و رسالتِ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلّم دادہ اید و آنچہ خود را بعنوانِ رسالت دیدہ اید و در عدادِ رُسل دخل یافتہ علیہم السّلام مُبشر کمالاتِ رسالت و نبوت ست نہ منصب رسالت و نبوت کہ ختم یافتہ است والسّلام

مکتوب (۲۵۱) دویست و پنجاہ و یکم

در بیانِ طریق توجہ و نصیحت بہ فقیر حقیر جامع این مکتوبات شریف حاجی محمد عاشور بخاری احمدی معصومی نقشبندی الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اخوی اعزی محمد عاشور سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت از اجتماع یاران نوشتہ بودند حق سبحانہ دوستان را جمعیت دارد و راہ ترقی بکشاید نوشتہ بودند کہ طریقہ توجہ بمن نگفتہ مخدوما توجہ امریست ظاہر احتیاج بہ بیان ندارد ہر روش کہ بدلِ خود متوجہ شوید بدلِ طالب نیز بہمان روش توجہ باید کرد در حلقہ یاران نشینند و خود را درمیان نبینند و بہ باطن بزرگان متوجہ باشند و در تعمیر اوقات و نفی وجودِ بشریت بجان کوشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۲۵۲) دویست و پنجاہ و دوم

اُرسل الی الشیخ عمر الحضرمی فی النصح والدعاء علی سبیل البشارۃ الحمد للہ وسلامٌ علی عبادہ الذین اصطفیٰ افناک اللہ عزّ و جلّ عنک وعمّا انتسب الیک و ابقاک بہ وبکمالاتِ اسمآئہ وصفاتہ وھذہ الدولۃ القصوی لا تتیسّر الا بمتابعۃ السنۃ والاجتناب عن البدعۃ والرسوخ علی محبۃ الشیخ والفناء فیہ رزقک اللہ سبحانہ ھذہ المعانی ذوقاً وشوقاً وایماناً واحتساناً بحرمۃ

سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ

مکتوب (۲۵۳) دویست و پنجاه و سیوم

محمد اشرف[2] المتوفی ۲ صفر ۱۱۱۱ھ

بمخدومزادهٔ عالی درجه جامع الکمالات الصوریة والمعنویة نعم الخلف محمد اشرف در اندرز و نصائح نافعه بابشارة عالیه در مشرب محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة * الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب محبت اسلوب فرزندی ارشدی نور چشمی رسیده خوشوقت ساخت ومضمون آن بوضوح پیوست احوال نویسان باشند و اوقات را بوظائف طاعات ومراقبات معمور دارند واز دال و ظلال باصل و مدلول حقیقی رو آرند واز علم بحیرت واز گفت بخاموشی واز پوست بمغز واز لفظ بمعنی گرایند خوش گفت **بیت**

قومے ز وجود خویش فانی * رفته ز حروف در معانی * هر چند مطلوب حقیقی چنانچه ورای لفظ و معنی و بیرون پوست و مغزست و اصل ازان دولت نیز در رنگ ظل در راه است **ع** اصل و فرع انس سرائے رو زہی * هر دو مانند و جیب و کیسه تهی * اما چون کسے باهل این نسبت علیه فی الجمله محبت و ارادت درست گرداند امیدست که باندازهٔ آن نقاب از جمال این معنی باو بکشایند و شربے ازان مشرب عطا فرمایند و آنچه نوشته بودند که خود را محمدی المشرب مییابم مبارکست سعادت آثار افقیر نیز این معنی را بشنامے فهم ان ربک واسع المغفرة

مکتوب (۲۵۴) دویست و پنجاه و چهارم

بمخدومزاده برجادهٔ عارف بالله شیخ صبغة الله[1] در ترغیب تربیت طلبه و رضامندی اخوان طریق فرزندی توفیق آثاری لا زالت کرامته واستقامته بجمعیت باشند حمداً لله سبحانه که اخوی محمد حنیف[2] از شما بسیار رضامندند و رضامندی اخوان طریق از نعم جلیلهٔ او سبحانه است در حدیث نفیس آمده است من لم یشکر الناس لم یشکر الله یقین که پیشتر هم در رضامندی

ایشان خواہند کوشید و دیگر چون جمعے مستورات از ارباب طلبہ بشما مربوط اند خود را بہر نوع بجمعیت داشتہ آن جماعہ را سبب جمعیت گردند و احوال را نویسان باشند واللہ سبحانہ الموفق

مکتوب (۲۵۵) دویست و پنجاہ و پنجم

الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علے سید المرسلین محمد وآلہ واصحابہ اجمعین ترقیات ظاہری و باطنی و عروجات صوری و معنوی ایشان را از حضرت وہاب العطیات جل برہانہ مسالت نمودہ مے آید باجابت قرین باد بحرمۃ جدہ کہ الا مجد علیہ وعلے الہ الصلوات والتسلیمات والبرکات مصرع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشترست ❊ آدمی تا زمانے کہ گرفتار ما دون او ست تعالیٰ و ساحت سینہ وے بہ نقوش ماسوی منتقش بمرض باطن گرفتارست و از قرب او تعالیٰ دور و مہجور فکر ازالہ این مرض درین فرصت یسیر از اہم مہام ست و علاج دفع این علت معنوی در مہلت قلیل از اعظم مقاصد ازالہ این مرض را مربوط بذکر کثیر داشتہ اند و طہارت باطن را از لوث ماسوی منوط بیاد او تعالیٰ گردانیدہ اند یاایہا الذین امنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ واصیلا ذکر کثیر وقتے متحقق گردد کہ غفلت در قفائے آن نبود کہ درین لوسیم قائل ست و ممد مرض باطن عزیزے فرماید کہ لو اقبل مقبل علی اللہ مدۃ عمرہ ثم اعرض عنہ لحظۃ فکان ما فاتہ اکثر مما نالہ و کمال این ذکر آنست کہ ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بربندد و کوس رحلت زند و از جمیع مایستیہا پاک و مصفا شود نہ از شادی دنیا شادان گردد نہ از غم آن غمگین بحدیکہ اگر بتکلف اخطار ماسوی نماید میسر نیاید بواسطہ نسیانے کہ باطن را از ماسوی حاصل گشتہ است و بدون این نسیانے ذکر او سبحانہ با یاد ماسوا مختلط ست و ہر چند دران شرکت غیرست شایان جناب قدس او تعالیٰ نیست الا للہ الدین الخالص قال اللہ تعالیٰ واذکر ربک اذا نسیت اے ماسوا تعالیٰ این حالت معبر بفناست و قدم اول ست درین راہ سیر الی اللہ اینجا بانجام

میر سد بعد از ان شروع در سیر فی اللہ و سیر در کمالات اسمائی و صفاتی او ست تعالی این سیر را
سیر معشوق در عاشق نیز گویند چہ عاشق درین موطن از سیر سیر گشتہ است بیت آئینہ صورت
از سفر دور ست • کان پذیرائے صورت از نور ست • و کمال این سیر مربوط بنشاءِ اُخروی ست
معاملات این نشاءِ فانیہ نسبت بمعاملات آن نشاءِ شبحے بیش نیست حکم شبنمے دارد
نسبت بدریائے محیط پس نظرِ عالی ہمتان مقصور بر نشاءِ اُخروی ست و بکمالات این
نشاء مغتر و سیراب نمیگردند لہذا از حال آن سرورِ انس و جان خبر دادہ اند کان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر با وجود این ہمہ کمالات کہ
اورا علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام حاصل بود خورسند نبود و ازین نشاء اعراض نمودہ
اللہم الرفیق الاعلیٰ گویان رخت باخرت برد و در آخرت ظاہر ست کہ این حزن مرتفع
خواہد شد ان شاء اللہ تعالی چہ آن موطن موطن حزن نیست موطن حزن دنیاست کریمہ ولسوف
یعطیک ربک فترضٰی مؤید این معنی ست و شروع معاملہ کہ باخرت موعود ست از موت ست
الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب کریمہ من کان یرجو لقاء اللہ فان اجل اللہ
لآت ایمائیست از ان و رمزے آن معاملہ اگر بعضے را در نماز کہ معراج مومن ست و از دنیا
گسستن و باخرت پیوستن ست رو دہد گنجایش دارد و در حدیث شریف آمدہ است کہ در وقت
نماز حجابیکہ درمیان بندہ و خداست جل و علا مرتفع میگردد و ارحنی یا بلال و قرۃ عینی
فی الصلوٰۃ نیز اشارہ ست بآن بالجملہ محل رضا و شادی آخرت ست و محل درد و فقدان
دنیا بہتر من امتعہ این موطن درد و اندوہ ست و گوارا نعم این مادہ سوز و گداز آرام اینجا در
بے آرامی ست • ساز در سوز • وصل اینجا طلبیدن دریا را در کوزہ جستن ست و آفتاب را در طشت
آب دیدن این نشاء بیش از مزرعہ نیست مر آن نشاء را ہر قدر افزونی زراعت نمودہ آید
توقع ثمرات بے اندازہ است این دار دار عمل ست دار اجر در پیش ست در وقت عمل جزا
طلبیدن بے حاصل ست الا من اعطاہ اللہ سبحانہ لدنیاہ حکم آخرتہ فیجوز

اَنْ یُّؤتیہ علیہ مِنْ اَجْرِہِ الْمُعَدِّ فِی ھٰذِہِ النَّشْأَۃِ وَلَمْ یَنْقُصْ مِنْ اَجْرِہِ فِی الْاٰخِرَۃِ
کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی فِی شَانِ خَلِیْلِہٖ عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَاٰتَیْنَاہُ
اَجْرَہٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّہٗ فِی الْاٰخِرَۃِ لَمِنَ الصَّالِحِیْنَ بیت اگرچہ این لحظہ ممکن کارشیب
نیست ÷ ز بختِ مقبلان این ہم عجب نیست ÷ ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یُّؤْتِیْہِ
مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِیْمِ فقرا اینجانب اخوی اعزی معارف آگاہی محمد ہاشم
کہ از جملہ مغتنمانِ روزگار ست واز خوردی در خدمت و تربیتِ اہل اللہ کلان شدہ و ہموارہ
اوقات او مصروفِ طاعات ست و بواسطۂ قلتِ اسبابِ معیشت و کثرتِ متعلقان خیلگی
مُشَوَّشُ الاوقات میباشد چون اطلاعِ این احوالِ این قسم مردم بایشان کہ مربی و مہربان
فقرا اند از جملہ ضروریات بود بنابران جرأت نمودہ گستاخی مینماید کہ اگر از سرکار امدادے
بمتعلقانِ او کہ قوتِ لایموتِ ایشان میشدہ باشد شود موجبِ ترقیاتِ دنیا و آخرت ست
چہ نعمتے ست کہ درویشے نان از ایشان بخورد و قوتِ آنرا صرفِ عبادات
وطاعات خداوندی جلّ سلطانہٗ نماید
وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

قد تمّ الجزءُ الثالثُ من المکاتیب المعصومیۃ بعون اللہ وفضلہٖ ومنّہٖ وکرمہٖ
والحمد للہ علی ذلک وجمیع نعمائہٖ کما ینبغی ویحری ویلیہ الجزء الاول فالثانی ان شاء
اللہ تعالی وھذا من الترتیب المعکوس والرجوع من الآخر الی الاول والاشتغال بالاھم
فالاھم وقد افرغنا الوسع والطاقۃ لتصحیحہ وتنقیحہ وما کنا لنھتدی لولا ان ھدٰنا اللہ و
صلی اللہ تعالی وسلّم وبارک افضل الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سیدنا
محمد وعلی آلہٖ وصحبہٖ اجمعین وعلینا معھم برحمتہٖ وھو ارحم الراحمین وآخر دعوانا ان
الحمد للہ رب العالمین وانا العبد المصحح المدعو بنور احمد عفا اللہ عنہ وعن اسلافہ
وعن المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات سنۃ ۱۳۴۰ من الھجرۃ النبویۃ علی صاحبہا
الف الف تحیۃ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اشاریہ
مکتوباتِ معصومیہ

الف

غ

ف

ن

و

ہ

ی

فہرست جدید کتاب مستطاب جلد ثالث از مکاتیب خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہ

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون	صفحه	مضمون